

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Inga Hilbig

LIETUVIŲ IR ANGLŲ LINGVISTINIS MANDAGUMAS: PRAŠYMAI

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Vilnius, 2009

Disertacija rengta 2004–2009 m. Vilniaus universitete, Lituanistinių studijų katedroje.

Mokslinio darbo vadovė – doc. dr. Meilutė Ramonienė (Vilniaus universitetas humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Turinys

ĮVADAS.....	4
1. Mandagumas kaip reliatyvus sociokultūrinis ir kalbinis reiškiny...	11
1.1. Teoriniai lingvistinio mandagumo aspektai.....	11
1.1.1. Sociokultūrinė mandagumo prigimtis.....	11
1.1.2. Lingvistinio mandagumo samprata ir kalbos etiketas	12
1.1.3. Lingvistinis mandagumas kaip pokalbio taisyklės	17
1.1.4. Lingvistinis mandagumas kaip įvaizdžio saugojimas.....	22
1.1.5. Įvaizdžio teorijos kritika ir postmodernieji požiūriai	29
1.2. Prašymai kaip mandagumo tyrimų objektas	38
1.2.1. Prašymai šnekos aktų teorijoje	38
1.2.2. Tiesioginiai ir netiesioginiai prašymai.....	43
1.2.3. Prašymų tiesiogiškumas, mandagumas ir kultūra	49
1.2.4. Tarpkultūriniai prašymų mandagumo tyrimai.....	55
1.2.5. Lietuvių kalbos prašymų tyrimai	57
2. Tyrimo metodikos klausimai.....	66
2.1. Metodo pasirinkimo problemos ir sprendimai	66
2.1.1. Stebėjimo metodas.....	66
2.1.2. Diskurso kūrimo testas ir vaidmenų žaidimai	71
2.2. Diskurso kūrimo testo taikymas darbe	76
2.2.1. Tyrimo anketa.....	76
2.2.2. Tiriamųjų imtis	83
2.2.3. Medžiagos rinkimo procedūra.....	85
2.3. Duomenų klasifikacijos ir analizės sistema	88
2.3.1. Pagrindinio prašymo akto strategijos ir jų tipai.....	89
2.3.2. Vidinės pagrindinio prašymo akto modifikacijos.....	93
2.3.3. Išorinės pagrindinio prašymo akto modifikacijos	97
3. Gretinamoji lietuvių ir anglų prašymų analizė.....	103
3.1. Lietuvių ir anglų prašymų strategijos ir jų tipai	103
3.1.1. Tiesioginė (T) strategija	107
3.1.2. Konvencionaliai netiesioginė (KN) strategija	117
3.1.3. Nekonvencionaliai netiesioginė (NN) strategija	126
3.1.4. Nepateiktų prašymų atvejai.....	132
3.1.5. Apibendrinimai ir išvados.....	137
3.2. Vidinės lietuvių ir anglų prašymų modifikacijos	141
3.2.1. Vidinių morfologinių ir sintaksinių modifikacijų analizė.....	142
3.2.2. Vidinių leksinių ir frazinių modifikacijų analizė.....	152
3.2.3. Apibendrinimai ir išvados.....	166
3.3. Išorinės lietuvių ir anglų prašymų modifikacijos.....	168
3.3.1. Išorinių modifikacijų analizė.....	168
3.3.2. Apibendrinimai ir išvados.....	200
IŠVADOS.....	204
LITERATŪRA.....	210
PRIEDAS.....	220

ĮVADAS

Darbo naujumas ir aktualumas. Šis darbas yra iš lingvistinio mandagumo – atskiros šakos teises įgijusios pragmatikos srities. Lingvistinė pragmatika tiria kalbos ženklų vartoseną komunikacijoje, adresantų jiems suteikiamas, konteksto lemiamas reikšmes, reikšmių interpretaciją ir tai, kaip kalba dažnai perteikiama daugiau, nei yra pasakoma (Yule 1998, 3). Lingvistinio mandagumo tyrimų objektas – žmonėms sąveikaujant veikiančių jų tarpusavio santykių palaikymo kalba mechanizmai.

Pasirodžius kertinei Brown ir Levinsono mandagumo teorijai (1987 [1978]) susidomėjimas lingvistiniu mandagumo nepaprastai išaugo. Per praėjusius tris dešimtmečius atlikta gausybė empirinių įvairių kalbų tyrimų, o pastaraisiais metais pasirodė ir naujų teorinių, tradicinius mokslinius įsitikinimus iš esmės persvarstančių veikalų. Mokslo pasaulyje esama specialiai lingvistinio mandagumo darbams publikuoti skirtų periodinių leidinių ar specialių jų numerių, yra susibūrusios šios srities tyrėjų draugijos, organizuojami moksliniai renginiai¹.

Lietuvių kalbotyroje pati lingvistinė pragmatika tebėra nauja mokslo sritis – lietuviška jos tradicija pradėta kurti tik pastaraisiais metais. Pristatomam darbui pagal tyrimų tematiką ir objektą svarbiausios didesnės apimties publikacijos yra Čepaitienės „Lietuvių kalbos etiketas: pragmatika ir semantika“ (2007), Gudavičienės „Lietuvių kalbos direktyvai“ (2007) ir Zaikausko „Teoriniai performatyvų pagrindai“ (2002), o pasirinktoji Brown ir Levinsono įvaizdžio teorija taikyta Ryvitytės mokslo darbe „Vertinimas angliškose ir lietuviškose lingvistinių knygų recenzijose“ (2008).

Nors lietuvių mokslininkų yra paskelbta mūsų kalbos praktikos reikalams skirtų, sociolingvistinių, etnolingvistinių, etnografinių kalbos etiketo

¹ Pvz., 2005 m. įsteigtas *Journal of Politeness Research*. Lingvistinio mandagumo tyrinėjimams skiriami atskiri prestižinių mokslo žurnalų *The Journal of Pragmatics* ir *Multilingua* numeriai. Šefildo Halamo (Anglija) universitete aktyviai veikia tarptautinė *Linguistic Politeness Research Group*, vyksta kasmetiniai lingvistinio mandagumo simpoziumai bei konferencijos (plačiau žr. <http://research.shu.ac.uk/politeness/index.html>).

tyrimų (pvz., Bylaitė-Lapinskienė 2004a, Gudavičius 2000, Jasiūnaitė 1997, Kučinskaitė 1990 [1985]), mandagumu – neatsiejamu žmonių tarpusavio sąveikos komponentu – kaip pragmatiniu reiškiniu taip pat dar tik pradedama domėtis. Reikšmingiausias specialiai mandagumo klausimams skirtas veikalas yra minėtoji Čepaitienės (2007) monografija. Tačiau įvairūs šnekos aktai šios mokslininkės daugiausia rinkti iš įvairių rašytinių tekstų ir tirti pradedant nuo pasakymų formų, jų mandagumo funkciją ir socialinį vartojimo kontekstą dažniausiai atskleidžiant iš pačių pasakymų semantikos, o situacinis kontekstas bei jo įtaka nėra analizuojami.

Šioje daktaro disertacijoje pirmą kartą tiriama sakinės lietuvių kalbos prašymai ir jų mandagumas konkrečiose eksperimentinėse situacijose, o šnekos aktų tyrimo kryptis yra priešinga, nei taikyta iki šiol, – nuo funkcijos prie formos. Užuoat bandžius aprėpti lietuvių kalbos prašymų raiškos galimybes, susitelkiama prie jų vartosenos ir siekiama nustatyti dažniausius, kalbos vartotojams priimtinausius – taigi, manytina, ir mandagius – būdus lietuviškai prašyti skirtingomis socialinėmis ir situacinėmis aplinkybėmis. Drauge tai ir pirmasis lietuviškas tarpkultūrinės pragmatikos darbas, nes lietuvių prašymai gretinami su lygiai tokiomis pačiomis sąlygomis gauta britų anglų kalbos medžiaga. Autorės ne tik atliekama lingvistinė šnekos aktų analizė, bet ir pateikiama sociokultūrinių išvalgų apie lietuvių etosą – mūsų prašymų raišką lemiančias mandagumo normas ir jas veikiančias kultūrinės nuostatas bei vertybes.

Darbo objektas. Tyrimui pasirinkta viena direktyvų grupė – prašymai. Tai lėmė šios priežastys:

- prašymai yra labai dažni ir svarbūs įvairiose kasdienio gyvenimo situacijose;

- ko nors prašydamas, adresantas daugiau ar mažiau apsunkina adresatą, todėl norėdamas pasiekti savo komunikacinį tikslą, bet kartu ir nepakenkti tarpusavio santykiams, yra priverstas imtis mandagumo priemonių;

- prašymai yra labai jautrūs socialiniam, kultūriniam ir situaciniam kontekstui. Mokslininkų pastebėta, kad esama didelės gramatinių prašymų

konstrukcijų, semantinių formulių įvairovės, jų vartosenos dažnumo skirtumų, atspindinčių skirtingas įvairių kalbinių bei kultūrinių bendruomenių mandagumo normas;

– prašymų raiškos skirtumai sukelia nemažai nesklaidumų tarpkultūrinėje komunikacijoje, prisideda prie stereotipų apie „mandagias“ ir „nemandagias“ tautas formavimosi;

– skirtingų kalbų prašymams ir jų mandagumui, ypač tarpkultūriniu aspektu, įvairių šalių pragmatikai skiria ypač daug dėmesio, tačiau lietuvių prašymai pakankamo mokslinio dėmesio dar nėra sulaukę.

Tai, kas komunikacijos procese laikoma normalu ir logiška, iš tiesų gali būti kalbiškai ir kultūriškai savita, tad gretinimasis tyrimų pobūdis lingvistinio mandagumo tyrimuose šiandien yra savaimė suprantamas. Todėl lietuvių prašymus iš pat pradžių nuspręsta tirti pagrečiui su kurios nors kultūriškai mums ne itin artimos tautos kalbos duomenimis. Britų anglų kalbos pasirinkimą pirmiausia lėmė tai, kad ji, kaip ir kitos didžiosios anglų kalbos atmainos, lingvistinio mandagumo aspektu yra geriausiai ištirta – tai buvo patikimas atspirties taškas, gera atrama darbui su lietuvių kalbos duomenimis. Anglų kalba pasirinkta ir daugumoje kitų tarpkultūrinių lingvistinio mandagumo tyrimų. Tačiau svarbu pabrėžti, kad nei ji, nei jokia kita kalba negali būti laikoma mandagumo standartu, pagal kurį matuojamos kitos. Pamatinė prielaida, kuria remiamasi ir kurią norima sutvirtinti šiame darbe, – kiekviena kalbinė ir kultūrinė bendruomenė gali būti mandagi savaip, o gretinamųjų tyrimų tikslas yra tuos savitumus atskleisti ir paaiškinti. Disertacijoje labiausiai susitelkiama prie pragmatiškai dar mažai tirtų lietuviškų prašymų, o anglų respondentų pateikti duomenys pasitarnavo labiau kaip kontrastas ir nebuvo visiškai lygiavertis autorės mokslinio dėmesio objektas.

Darbo tikslas – ištirti identiškose eksperimentinėse situacijose gautų lietuvių ir anglų prašymų mandagumo strategijas bei jų realizacijas, atsižvelgiant į socialinius ir situacinius konteksto kintamuosius; nustatyti ir paaiškinti lietuvių ir anglų prašymų panašumus bei skirtumus, įvairių prašymų

branduolių strategijų ir papildomų jų elementų vartosenos dažnumą bei įprastumą. Šiam tikslui pasiekti išsikelti tokie **uždaviniai**:

1. Atlikti prašymų strategijų ir jų tipų – modelių pagal pasakymų tiesiogiškumo laipsnį – analizę ir atskleisti pagrindinių konteksto kintamųjų (socialinio nuotolio, socialinės galios ir prašymo dydžio) įtaką prašymo strategijos pasirinkimui.
2. Ištirti papildomas vidines morfologines, sintaksines, leksines ir frazines prašymų branduolių modifikacijas.
3. Išanalizuoti papildomas išorines prašymų branduolių modifikacijas – artimiausiame lingvistiniame prašymo branduolio kontekste vartojamus semantinius komponentus, sudarančius išplėstinį prašymo aktą, arba prašymą kaip pasakymų seką.
4. Užfiksuotus lietuviškų ir anglišių prašymų skirtumus pabandyti paaiškinti kultūriniu lietuvių ir anglų polinkiu į skirtingus, jų kultūrų nulemtus mandagumo tipus: atitinkamai pozityviojo (kontaktinio), kuriuo perteikiamas artumas, draugiškumas ir pan., ir negatyviojo (distancinio), kuriuo žymimas atstumas, reiškiamą pagarba ir pan. (Brown, Levinson 1987)

Tyrimo metodika ir tiriamoji medžiaga. Tyrime taikytas diskurso kūrimo testo (DKT) metodas. Duomenys gauti atvirąja anketa (žr. „Priedą“), kurioje pateikta dvylika prašyti skatinančių gyvenimiškų situacijų, sukurtų įtraukus visus galimus trijų pagrindinių konteksto kintamųjų derinius. Apklausos dalyviai buvo viena konkreti socialinė grupė – aukštųjų mokyklų studentai. Duomenys rinkti 2008 m. balandį–birželį Lietuvoje ir Anglijoje. Tirti 100 lietuvių ir 100 anglų respondentų (gimtakalbių, po lygiai vyrų ir moterų) atsakymai. Medžiagos klasifikacijai ir analizei pritaikyta Blum-Kulkos ir kt. (1989) sistema, sukurta prašymui kaip pasakymų sekai nagrinėti. Darbe derinti kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo metodai.

Teorinė darbo vertė ir pritaikymas. Ši disertacija įsilieja į gausų būrį gretinamųjų kitų kalbų prašymų mandagumo studijų ir dar kartą patvirtina, kad prašymas yra lingvistiškai bei kultūriškai specifinis šnekos aktas. Lietuvių

kalbotyrai pristatomas darbas turėtų būti vertingas plečiant mandagumo fenomeno kalboje sampratą, atskleidžiant jį kaip sudėtingą, įprastinių kalbos etiketo formulių ar juolab kalbos specialistų nustatytų normų rėmuose neišsitenkanti reliatyvų, situacinį reiškinį. Tiriant sakytinės kalbos, nors ir gautos rašytiniu pavidalu, medžiagą, taikant funkcinę prieigą prie duomenų ir kitoki nei iki šiol jų klasifikacijos bei analizės būdą, gauta naujų žinių apie lietuvių prašymų ypatumus, įvairių jų formų vartosenos dažnumus, kvestionuojami kai kurie iki šiol vyravę įsitikinimai.

Atlikto tyrimo rezultatai turėtų būti naudingi anglų ir lietuvių kaip svetimųjų kalbų mokymo specialistams, nes mokėti tinkamai, mandagiai paprašyti svetima kalba yra labai svarbu ir tam reikalinga gera pragmatinė mokinio kompetencija. Autorė viliasi, kad šis tyrimas sudomins ir plačiąją visuomenę – visus, kuriems tenka susidurti ir bendrauti su kitų kalbų bei kultūrų atstovais.

Darbo aprobacija. Disertacija apsvarstyta ir rekomenduota ginti Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Lituanistinių studijų katedros posėdyje, vykusiame 2009 m. rugsėjo 22 d.

Disertacijos tema paskelbti šie straipsniai recenzuojamuose leidiniuose:

1. Mandagumas kaip reliatyvus kalbinis, socialinis ir kultūrinis reiškinys, *Acta Linguistica Lithuanica* 58, 2008, 1–15 p.
2. Lietuvių ir anglų prašymų strategijos ir mandagumas, *Lietuvių kalba*, 2009 (3), 1–18 p.

Darbo tema skaityti moksliniai pranešimai:

1. „Mandagumas kaip reliatyvus kalbinis, socialinis ir kultūrinis reiškinys“ – Respublikinėje doktorantų konferencijoje „Naujausi humanitariniai tyrinėjimai“ 2007 m. balandžio 26 d.
2. „Kalbinis mandagumas ir kalbos etiketas – viena ir tas pat?“ – Lietuvos socialinių mokslų forumo konferencijoje 2007 m. gegužės 18–20 d.
3. „Lietuvių ir anglų prašymų strategijos ir mandagumas“ – Taikomosios kalbotyros asociacijos susitikime 2009 m. kovo 6 d.

4. „Request strategies in Lithuanian and British English“ – Tarptautinėje jaunujų lingvistų konferencijoje Poznanės A. Mickevičiaus universitete 2009 m. balandžio 23–26 d.
5. „Uždaryk langą, gerai? ir *Would you mind closing the window please?*: lietuvių ir anglų prašymai“ – Lietuvos socialinių mokslų forumo konferencijoje 2009 m. gegužės 22–24 d.

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, trys pagrindinės dalys, bendrosios išvados, literatūros sąrašas ir priedas. Įvade aptariamas darbo naujumas ir aktualumas, pristatomas tyrimo objektas, išsikeltas tikslas, uždaviniai ir kt., pateikiami ginamieji teiginiai. Pirmojoje dalyje pristatomi teoriniai lingvistinio mandagumo ir konkrečiai – prašymų mandagumo klausimai. Antrojoje svarstomos tyrimo metodo pasirinkimo problemos, išsamiai pristatoma atlikto tyrimo metodika, pristatoma medžiagos klasifikacijos ir analizės sistema. Trečiojoje gauti lietuvių ir anglų prašymų duomenys analizuojami, interpretuojami ir apibendrinami. Darbo gale pateikiamos bendrosios išvados ir naudotos literatūros sąrašas (143 pozicijos). Priede įdėti lietuviškas ir angliškas apklausos anketos variantai. Tyrimo rezultatai apibendrinami 1 schemeje, 9 lentelėse ir 8 paveiksluose.

Ginamieji teiginiai:

1. Dominuojanti lietuvių ir anglų prašymų strategija – konvencionaliai netiesioginė (KN). Tačiau lietuviai ją taiko rečiau nei anglai. KN prašymų strategija abiejose kalbose dažniausiai realizuojama kvestionuojant adresato gebėjimą atlikti nurodomą veiksmą.
2. Lietuviai dažniau ir įvairesnėse situacijose nei anglai taiko tiesioginę (T) prašymų strategiją. Tačiau T lietuviški prašymai vyrauja tik minimalios grėsmės įvaizdžiui – visai nerizikingose prašymų situacijose. T abiejų kalbų prašymai dažniausiai reiškiami liepiamosios nuosakos konstrukcijomis.

3. Lietuviai vartoja daugiau vidinių morfologinių prašymų modifikacijų, bet mažiau ir paprastesnių sintaksinių jų modifikavimo priemonių.
4. Lietuviai kur kas rečiau nei anglai savo prašymus modifikuoja leksinėmis priemonėmis, ypač tam tikrais įterptiniais žodžiais ir įvairiomis sustabarėjusiomis išanginėmis formuluotėmis.
5. Lietuviams ir anglams beveik vienodai įprastos įvairios išorinės prašymų modifikacijos, bet konkrečių jų grupių populiarumas skiriasi.
6. Lyginant su negatyviojo mandagumo anglų kultūra, lietuviai yra labiau linkę į pozityvųjį mandagumą. Lietuviškuose prašymuose atsispindi mažiau dėmesio adresato laisvei bei privatumui, mažiau atsargaus pesimizmo, daugiau tikėjimo atliekamo šnekos akto sėkme ir pan. Tačiau lietuviai savo prašymams mandagumo suteikia perteikdami artumą, atsiremdami į savaime suprantamus žmonių įsipareigojimus vieni kitiems, kurdami šiltą bendravimo atmosferą ir pan.
7. Skirtingi būdai, kuriais lietuviams ir anglams prašant yra priimta atsižvelgti į kitą asmenį, yra nulemti skirtingų kultūrinių lietuvių ir anglų vertybių, požiūrių bei nuostatų.

1. Mandagumas kaip reliatyvus sociokultūrinis ir kalbinis reiškiny

1.1. Teoriniai lingvistinio mandagumo aspektai

1.1.1. Sociokultūrinė mandagumo prigimtis

Mandagumas yra viena svarbiausių socialinio ir psichologinio žmogaus elgesio gairių, vienas pagrindinių komunikacijos komponentų, be kurio nebūtų įmanoma bendrauti (House 2005, 13). Mandagus elgesys laikomas nežymėta suaugusio individo elgsena: mandagumo principų ir normų paisymas tos pačios kalbinės ir kultūrinės grupės narių dažniausiai nėra nepastebimas, užfiksuojami tik jų pažeidimai – nepakankamai arba perdėm mandagus kitų elgesys (Lubecka 2000, 51). Tačiau mandagumas nėra paties veiksmo ypatybė: jis randasi žmonėms sąveikaujant ir remiantis socialinės grupės narių pripažįstamu, taikomu, bet taip pat ir galinčiu kisti standartu. Taigi nors mandagūs veiksmai atliekami atskirų individų, aptariamas reiškiny yra bendruomeninis, veikiamas socialinių veiksnių ir nukreiptas į socialinės interakcijos palaikymą, jos struktūravimą. Individualiu lygmeniu mandagumas pasireiškia daugybe įvairių būdų, kuriais asmuo yra laisvas veikti standarto nubrėžtose ribose, tačiau pats standartas yra kolektyvinis (Márquez Reiter 2000, 2–3).

Įprasti būdai būti mandagam remiasi kolektyvinėmis vertybėmis, kurios individui įdiegiamos dar vaikystėje. Mandagumo išmokstama socializacijos, tiek bendrosios, tiek kalbinės, procese, o pastarasis yra veikiamas kultūros. Kultūros sąvoka šiame darbe vartojama etninės, nacionalinės reikšmės. Kultūra suprantama kaip sudėtingas požiūrių, įsitikinimų, giliųjų pamatinių vertybių kompleksas, veikiantis atskirų individų elgseną (Lubecka 2000, 12; Scollon, Scollon 1995, 126; Spencer-Oatey 2000, 4), kaip tam tikra kolektyvinė „mentalinė programa“, atskirianti vienos grupės narius nuo kitos (Hofstede, Hofstede 2005, 3–4). Nors ir esama didelių įvairavimų tarp tos pačios grupės viduje esančių pogrupių, individualių savybių, bendriausiu lygiu galimi

nustatyti tipiški, tos pačios etninės bendruomenės žmonėms priimtini bendravimo būdai įvairiose situacijose.

Kultūra lemia visus žmonių komunikacijos procesus, taigi ir mandagumo raišką. Apskritai mandagumas yra universalus reiškinys, nes tenkina bendrus žmogiškuosius poreikius ir vienu ar kitu pavidalu egzistuoja visose kultūrose. Tačiau dėl esamų skirtingų vertybių hierarchijų mandagumo sampratos bei normos įvairuoja ir iš gausybės galimų mandagumo realizacijos išteklių skirtingų kultūrų atstovai pasirenka ir įtvirtina skirtingus verbalinius ir neverbalinius būdus jam reikšti (Sifianou 2000, 46, 93).

Kultūrinių, socialinių, kognityvinių, lingvistinių procesų sankirtoje esantis mandagumo reiškinys domina įvairių humanitarinių bei socialinių sričių mokslininkus: socialinius antropologus, etnologus, įvairių krypčių komunikacijos, filosofijos, psichologijos specialistus ir kt., bet labiausiai – kalbininkus. Tačiau tiriant kalbines šio labai įvairialypio reiškinio apraiškas neišsitenkama siaurai apsibrėžtame lingvistiniame modelyje: lingvistinis mandagumas gvildenamas iš pragmatikos, sociolingvistikos, diskurso analizės, gyvosios kalbos etnografijos ir kt. perspektyvų.

1.1.2. Lingvistinio mandagumo samprata ir kalbos etiketas

Verbalinio mandagumo klausimais pasaulyje domimasi jau labai seniai, tačiau lingvistinis mandagumas, kaip sociolingvistikos ir pragmatikos sritis, susiformavo XX a. 8 deš. Vakarų Europoje ir Šiaurės Amerikoje. Teorinius pamatus jam paklojo šnekos aktų teorijos kūrėjų filosofų Austino (1962), Searle'o (1969, 1975, 1979), taip pat Grice'o (1975) darbai, o šiuolaikinių lingvistinio mandagumo tyrimų pradžia siejama su sociolingvistų Brown ir Levinsono (1987 [1978]) paskelbta Įvaizdžio saugojimo teorija. Nuo tada tapo visiškai akivaizdu, kad žmonės vartoja kalbą ne tik tam, kad perteiktų informaciją ir netgi ne tik tam, kad kalba atliktų veiksmus (Austin 1962), bet ir siekdami kurti, palaikyti ar netgi nutraukti tarpasmenius santykius.

Nors dėl lingvistinio mandagumo apibrėžties, tyrimų lauko ribų esama skirtingų nuomonių (Kasper 2004, 58; Watts ir kt. 1992, 3), mokslininkų sutinkama dėl esminių šio reiškinių ypatybių ir socialinių funkcijų. Lingvistinis mandagumas – tai tam tikrų principų, strategijų taikymas siekiant išvengti bendraujant galimos trinties, priešiško, išlaikyti socialinę pusiausvyrą, palaikyti arba stiprinti gerus pašnekovų santykius (Brown, Levinson 1987, 1; Čepaitienė 2007, 11; Ide 1989, 225, 230; Márquez Reiter 2000, 5; Sifianou 2000, 82–83; Watts 2003, 50). Mandagumas suprantamas kaip socialiai priimtinas verbalinis elgesys, tačiau tai, kas yra priimtina, priklauso ne tik nuo socialinių komunikantų santykių, jų vartojamų pasakymų formų ir semantikos, bet ir nuo konkrečios bendravimo situacijos. Galima teigti, kad toks požiūris ir yra vienas pagrindinių lingvistinio mandagumo ir nepragmatinės mandagumo kaip socialinės normos, arba kalbos etiketo, sampratos skirtumų.

Mandagumo reiškinys yra gyvai aptarinėjamas atskirų individų ir visuomenės gyvenime. Paklausus, kas yra mandagumas ir kokios mandagaus žmogaus ypatybės, būtų galima išgirsti nevienodų atsakymų. Antra vertus, nuolat išsakoma metapragmatinių komentarų apie tai, kad viena derama, mandagu, o kita netinkama, nemandagu, gero elgesio mokomi vaikai, apgailestaujama dėl mandagumo normų degradavimo ir pan. Kaip pažymi Grundy (2000, 164), pragmatinius lingvistinio mandagumo tyrimus bene labiausiai ir apsunkina tai, kad mandagumas pirmiausia yra ne mokslinė, o kasdienė sąvoka, kuri gali būti įvairiai interpretuojama, siejama su etikos, moralės, žmogaus dvasinės kultūros sritimi (pvz., žr. Stoškus 1981).

Galimos išskirti dvi mandagumo kalboje supratimo tradicijos: pagal pirmąją mandagumas suvokiamas kaip gražus, deramas kalbinis elgesys, etiketas; antrosios, pragmatinės tradicijos šalininkai mandagumą supranta kaip mokslininkų susikurtą ir nuo bet kokių vertinimų atribotą teorinį konstruktą. Pragmatikų supratimu, tyrėjui yra prieinamos tik kalbinės išraiškos ir adresatų reakcijos, o ne tikroji žmonių motyvacija kalbėti vienaip ar kitaip, lingvistui nėra įmanoma žinoti, ar už iš pažiūros mandagios frazės išties slypi nuoširdus troškimas parodyti dėmesį kitam, būti maloniam (Thomas 1995, 150).

Pirmasis, populiarusis požiūris į aptariamą reiškinį yra žinomas mandagumo kaip socialinės normos pavadinimu (Fraser 1990), mat kasdienėje kalboje žodžiai *mandagus*, *mandagumas* iš esmės yra susiję su konkrečioje visuomenėje priimtiniu, nusistovėjusią normą atitinkančiu elgesiu, taktišku dėmesiu kitam (Kasper 1998, 677). Tokį supratimą atspindi ir anglų bei lietuvių kalbų žodynai². Pvz., angliškuose *mandagus* žmogus apibūdinamas kaip toks, kuris yra gerų manierų, tinkamai elgiasi ir yra atidus kitiems. „Lietuvių kalbos žodyne“ pirmoji *mandagus* reikšmė – „kuris gražaus elgesio, gerų manierų“. Tokia mandagumo apibrėžtis praktiškai sutampa su etiketo, kuris mūsų žodynuose nusakomas kaip „elgesio taisyklės ir formos kurioje nors visuomenėje; viešoji laikysena, manieros“.

Šiuo metu aktyviausiai lietuvių kalbos etiketą tyrinėjančios Čepaitienės taip pat teigiama, kad kalbos etiketas yra kalbinė mandagumo išraiška (Čepaitienė 2007, 11, 20; 1997, 46). Tokios minties tradicija, kaip pastebi Ogiermann ir Suszcynska (2008, 66), tvirta visoje Rytų ir Centrinės Europos lingvistikoje. Lietuvių kalbotyroje etiketas – tai „papročiais virtusios žmonių elgesio taisyklės, apimančiomis išorinius tarpusavio bendravimo pasireiškimus“ (Kučinskaitė 1990, 3), o konkrečiai kalbos etiketas apibrėžiamas kaip „visuomenės priimtų kalbinių bendravimo normų visuma“, „kalbinės bendruomenės <...> vartojamos kalbos formulės (paprastai – sustabarėjusios), kurios parodo mandagius / nemandagius pašnekovų santykius“ (Čepaitienė 2007, 68, 11).

Lietuvių mokslininkų daugiausia atlikta praktinių kalbos etiketo tyrimų: apibendrinamos lietuvių kalbos etiketo normos, sisteminamos etiketo situacijos, siekiama atskleisti bendrinėje kalboje ir tarmėse, smulkiojoje tautosakoje, tam tikrų laikotarpių kultūros veikėjų laiškuose, grožinės literatūros kūrinuose, kituose tekstuose slypinčių etiketo formulių skirtingiems šnekos aktams atlikti įvairovę, aprašyti gramatines, semantines jų struktūras, socialines, istorines vartojimo sąlygas, kaitą (žr. Baltrušaitis 1999, Bylaitė-

² Tikrinti „Collins COBUILD English language dictionary“ (1987), „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (<http://www.autoinfo.lt>) ir „Lietuvių kalbos žodyno“ (<http://www.lki.lt/dlkz>) elektroninės versijos.

Lapinskienė 2004a, 2004b; Čepaitienė 2007, 1999, 1998b; Grigas 1969; Jasiūnaitė 2000, 1999a, 1999b ir kt.). Kalbos praktikai skirtuose darbuose lietuviams įprasta kalbėsena ne tik aprašoma, bet ir vertinama kalbos kultūros požiūriu, etiketo normas siejant su kalbos: kritikuojama netinkama arba netinkamų etiketo formulių vartoseną ne tik viešumoje, bet ir privačiame žmonių gyvenime, nurodoma, kas yra mandagu, o kas ne, reiškiamas nepasitenkinimas esama padėtimi, skatinama ją keisti (žr. Čepaitienė, Steigvilaitė-Urbietienė 2003; Kučinskaitė 1990, 2003; Malakauskas 1994; Šukys 2003). Wattsas (2003, 111) tai vadina tradiciniu normatyviniu požiūriu į mandagumą, pagal kurį individas tarsi neturi pasirinkimo, kaip tik saugotis nepažeisti nustatytos normos ir vartoti tam tikras mandagias lingvistines išraiškas. Galima teigti, kad kalbos etiketui iš prigimties būdingas preskriptyvumas, o lingvistinis mandagumas yra kur kas demokratiškesnė sąvoka ir jį tyrinėjant laikomasi išimtinai deskriptyvinių nuostatų.

Mandagumą laikant kalbos etiketu ir į jį žvelgiant iš kitų kalbotyros sričių (kontrastyvinės gramatikos, semantikos, sociolingvistikos, etnolingvistikos ir kt.) perspektyvų, mokslininkams yra aktualu tai, kaip aptariamą reiškinį atsiskleidžia kalbų sistemose, kaupiami ir nagrinėjami pasaulio vaizdą kalboje atspindintys lingvistinės raiškos priemonių lobynai, tirama, kaip kalbos vartoseną įvairuoja atsižvelgiant į tokius stabilius veiksnius kaip lytis, amžius, socialinė padėtis. Tokiu atveju mokslininkų susitelkiama prie pačiuose pasakymuose matomų jų mandagumo reikšmių, mandagios išraiškos tiriamos izoliuotai arba bendriausiame socialiniame bei kultūriniame kontekste.

Tačiau pragmatiniu požiūriu mandagumas gali būti reiškiamas net tik „autonominiais mandagumo aktais, kurių paskirties ir predikatinės galios tikslas yra pademonstruoti mandagumo konvenciją“, bet ir tokiais, kurių „vartojimas suteikia jiems mandagumo požymį tam tikrose situacijose“, kurie „atsieti nuo konkrečios vartosenos situacijos apskritai jokio mandagumo laipsnio nerodo“ (Čepaitienė 2007, 37, 38) – kalbos etiketo situacijoms tokie pasakymai nepriskiriami. Lingvistinis mandagumas neišsitenka kalbos etiketo

taisyklių, normų, formų ir formulių ribose, negali būti sutrauktas iki gramatinės ar leksinės kategorijos (Kerbrat-Orecchioni 2005, 29; Larina 2005, 26; Lubecka 2000, 25). Pragmatikus mandagumas domina tik kaip konkrečios kalbos vartosenos ypatybė: kaip kalbos vartotojas naudojasi jam prieinamu (socio)lingvistiniu mandagumo priemonių arsenalu komunikaciniam savo tikslui pasiekti (Thomas 1995, 185). Tiriama individualūs pasirinkimai, kaip vartoti kalbą, kaip iš daugybės galimų raiškos būdų parenkami tinkami situaciniam sąveikos kontekstui. Į pirmą vietą iškeliant komunikacinę adresanto intenciją, analizuojamos ne tik įprastinės etiketo formulės, bet praktiškai bet kokie pasakymai, kuriais vykstant konkrečiam komunikaciniam įvykiui adresatui reiškiamas pagarba arba rodomas draugiškumas. Taip suprantamas mandagumas apima ir, pvz., pašmaikštavimus, kalbos etiketo užribyje esančius keiksmus (Holmes 1995, 10) ar Labovo (1972a) jaunų afroamerikiečių šnekoje užfiksuotus ritualinius vienas kito įžeidinėjimus, atliekančius socialinės grupės narių tarpusavio solidarumo demonstravimo ir stiprinimo funkciją (Culpeper 1996, 353). Taigi socialinė norma lingvistinio mandagumo tyrėjų laikoma lankstesne, situaciška (Spencer-Oatey 2000, 3). Į kalbos vartoseną mandagumo aspektu jų žvelgiama ne taikant išankstinį standartą, paremtą bendrinės kalbos normomis, dominuojančios socialinės grupės kalbėsena, tyrėjo kalbos ir kultūros jausmu, intuicija, o aprašant pačių kalbos vartotojų normas, iškylančias iš tam tikrame kontekste sistemiškai surinktų ir išanalizuotų empirinių gyvosios kalbos duomenų ar iš specialių mandagumo suvokimo tyrimų.

Pragmatinio požiūrio į mandagumą, nors jis ir vadinamas lietuvių kalbotyroje įprastu kalbos etiketo terminu³, laikomasi Čepaitienės (2007)

³ Tarptautinis prancūziškos kilmės žodis *etiketas* istoriškai sietinas su monarchų rūmų (labiausiai – su XVIII a. Prancūzijos dvaru, iš kurio jis buvo pasiskolintas ir kitų aukštuomenių) bendravimo papročiais bei ceremonialais (Čepaitienė 2007, 20). Daugybės Vakarų Europos kalbų žodžio *mandagus* ekvivalentai (pvz., vok. *höflich*, pranc. *courtois*, isp. *cortes*) taip pat yra kilę iš dvarų reiškiančių tų kalbų žodžių, taigi taip pat siejasi su aukštesniųjų visuomenės sluoksnių kultūra, geru išsilavinimu, privilegijomis ir pan. Anglų kalbos *polite* radosi XV a. iš lotyniškojo *politus* („nugludintas, nublizgintas“), mandagiu žmogumi anglų laikytas tas, kuris yra pagarbus, rafinuotų manierų (Márquez Reiter 2000, 1; Watts 2003, 36–41). Todėl Kasper (2004, 58) yra visiškai teisi sakydama, kad pragmatikoje išgalėjęs angliškas terminas *linguistic politeness* ir jo atitikmenys daugybėje kitų kalbų taip pat nėra visiškai tinkami dėl jų ryšio su oficialumu, puikiomis manieromis,

monografijoje. Vis dėlto čia daugiau dėmesio skiriama semantinei etiketo formulių analizei, mokslininkės aprėpiami ir kitų kalbotyros sričių požiūriai. Be kita ko autorė aptaria kalbos etiketui, bet ne lingvistiniam mandagumui aktualius pačių kalbų sistemose slypinčius skirtingus mandagumo lygius, įvairių kalbų mandagumo frazėse užkoduotus „skirtingus subtilumo laipsnius“, užsimena, kad oficialesnės išraiškos esą mandagesnės (Čepaitienė 2007, 12, 20–23). Darbe yra paminėta, kad kalbos etiketas – ne tik normos ir formulės, bet ir kalbinės veiklos strategija, pabrėžiama, kad pragmatikai rūpi komunikantų socialiniai ir asmeniniai santykiai, pasakymo interpretacija bei kalbinės raiškos atranka konkrečiame pokalbio kontekste (*Ten pat* 20, 13). Tačiau praktiškai atsižvelgiama tik į socialinį kontekstą, be to, ir jis tyrėjai dažnai nėra žinomas, tik nuspėjamas.

Šiame darbe mandagumas suprantamas plačiau, nei aprėpia tradicinė kalbos etiketo sąvoka: kaip konkrečios kalbos vartosenos ypatybė, netapatintinas su kalbos etiketo formulėmis, nors, be abejo, dažnai jomis pasireiškia. Lingvistinis mandagumas – tai tam tikrų kultūriškai specifinių ritualizuotų komunikacinių strategijų, kuriomis, atsižvelgiant į žmogiškųjų santykių metmenį, siekiama sklandaus bendravimo, adresatui perteikiant pagarbą arba draugiškumą, taikymas, interakcijoje galintis atsiskleisti labai įvairių raiškos būdų įvairove.

1.1.3. Lingvistinis mandagumas kaip pokalbio taisyklės

Pragmatinis požiūris į mandagumą kūrėsi veikiamas anglų filosofo Grice'o (1975) išvalgų. Šis mokslininkas teigė, kad įprastomis aplinkybėmis pašnekovai yra racionalūs individai, kurie pirmiausia yra suinteresuoti veiksmingai perduoti savo pranešimus. Jo suformuluotas bendradarbiavimo

pagarba. Tačiau lietuvių kalboje padėtis yra kiek kitokia: *lingvistinis mandagumas*, nors ir prilyginamas etiketui, nekelia tokių stiprių semantinių asociacijų su manieringa aukštesniųjų sluoksnių ar oficialia viešąja kalbėsena, yra neutralė ir, šio darbo autorės supratimu, kur kas tinkamesnė sąvoka nusakyti tam, kaip žmogiškųjų santykių palaikymo funkcija realizuojama ne tik viešumoje, bet ir buityje, ne tik inteligentų, bet ir turgaus prekeivių pašnekėsiuose, ne tik akademinėje aplinkoje, bet ir, pvz., sportininkų persirengimo kambaryje.

principas (*Cooperative Principle*), kurį, kaip teigiama, žino ir kuriam paklūsta bendraujantieji, nurodo kalbėti taip, kaip reikia tam tikru komunikacijos etapu, pagal pokalbio, kuriame dalyvaujama, tikslą ir kryptį, laikantis tokių taisyklių (Grice 1975, 45–47): 1) kokybės (*quality*) – stengtis sakyti tiesą; 2) kiekybės (*quantity*) – sakyti tik tiek, kiek reikia, bet ne daugiau; 3) tinkamumo (*relation*) – sakyti tai, kas svarbu temai, nenukrypti nuo jos; 4) aiškumo (*manner*) – kalbėti trumpai, nuosekliai, vengti neaiškumų, dviprasmybių.

Grice'o įsitikinimu, bendradarbiavimo principo paisoma visada: net jei taisyklės pažeidžiamos, tai praneša apie pokalbio implikatūras – neeksplicitinius pranešimus, kurių reikšmę adresatas žino turįs numanyti.

Ši viena iškiliausių pragmatikos teorijų, labai reikšminga gilinantis į tai, kas vyksta pokalbyje, ir kaip interpretuojami pasakymai, – nebuvo tiesiogiai susijusi su mandagumo klausimais: Grice'o (1975, 47) tik užsimenama, kad esama dar ir kitų taisyklių, kurias sulaužius sukuriama pokalbio implikatūros, tarp jų – ir mandagumo. Tačiau bendradarbiavimo principas tapo pagrindu Lakoff (1973, 1975), Leecho (1999 [1983]) požiūriams į mandagumą kaip pokalbio taisyklės suformuluoti ir šioje disertacijoje taikytai mandagumo kaip įvaizdžio saugojimo teorijai (Brown, Levinson (1987 [1978])). Kaip tik lingvistinio mandagumo specialistai paaiškino, kodėl tikrovėje bendradarbiavimo principo labai dažnai nėra laikomasi.

Moderniosios pragmatinės lingvistinio mandagumo teorijos pradininke laikoma Lakoff (1973, 1975). Ši mokslininkė išskyrė dvi pagrindines taisykles: 1) kalbėti aiškiai ir 2) kalbėti mandagiai. Pirmąja itin glaustai perteikiama Grice'o bendradarbiavimo principo esmė, o būti mandagam reiškia (Lakoff 1973):

- 1) neprimetinėti savo valios (*don't impose*) (vėlesniame darbe pavadinta oficialumo (*formality*) taisykle: laikykis nuošaliai, atokiai);
- 2) leisti rinktis (*give options*) (vėlesniame darbe figūruoja kaip pagarbos (*deference*) taisyklė);

3) būti draugiškam (*be friendly*) (vėlesniame darbe – draugiškumo (*camaraderie*) taisyklė: rodyk priėjautą, pritarimą, simpatiją).

Dviejuose mokslo straipsniuose išdėstytas Lakoff požiūris, nors ir neabejotinai vertingas ir davęs postūmį tolesniems lingvistinio mandagumo tyrimams, apskritai laikomas nepakankamai tvirtai teoriškai suformuluotu ir neišbaigtu, todėl itin retai taikomas praktiškai (Watts 2003, 63). Dėl šios priežasties jo nesirinkta ir šiame darbe.

Leechas (1999 [1983]) savo knygoje pateikia labiau išplėtotą mandagumo sampratą. Pasak paties mokslininko, pragmatinių principų taikymas jo analizuojamas plačiau, labiau orientuojantis į socialinius ir psichologinius veiksnius (Leech 1999, 80). Mandagumas jo priskirtas tarpasmenės retorikos sričiai, kurią sudaro Grice'o principas su visomis keturiomis taisyklėmis ir visiškai jam lygiavertis mandagumo principas⁴. Komunikacijoje šie principai sąveikauja: bendradarbiavimo principas paaiškina, kaip suprantami netiesioginiai pranešimai, o mandagumo principas – kodėl žmonės apskritai renkasi kalbėti netiesiogiai. Minėtiems principams susikirtus, vienas iš jų turi būti sulaužomas, tačiau jei paaukojamas mandagumas, kyla grėsmė socialinei pusiausvyrai, draugiškiems santykiams, kurie kaip tik ir leidžia tikėtis, kad pašnekovai bendradarbiaus. Kaip ir Lakoff (1975, 297), Leechui mandagumas yra labai svarbus pragmatinis reiškinys, kuris interakcijoje atlieka dar reikšmingesnę reguliuojamąją funkciją negu bendradarbiavimo principas (*Ten pat*, 80, 82).

Visuotinį mandagumo principą – reikšti kuo mažiau adresatui nepalankios, nemandagios nuomonės ir perteikti kuo daugiau palankaus požiūrio – Leechas (*Ten pat*, 132) išskaido į šešias taisykles, kurių kiekviena yra dvinarė:

⁴ Kaip antraeilis dar išskiriamas ir ironijos principas, leidžiantis adresatui būti nemandagiam atrodant mandagiam (Leech 1999, 82).

- 1) takto taisyklė (*tact maxim*): kuo labiau mažinti adresatui našta, teikti jam kuo daugiau naudos (stengtis kuo mažiau apsunkinti adresatą, neprimesti jam savo valios, siūlyti rinktis ir pan.);
- 2) kilnumo taisyklė (*generosity maxim*): kuo mažiau siekti naudos sau, prisiimti sau kuo daugiau naštos (pvz., dosniai siūlyti ką / ko nors adresatui savo laiko, finansų sąskaita);
- 3) pritarimo taisyklė (*approbation maxim*): kuo mažiau peikti adresatą, kuo daugiau jį girti (pvz., nekritikuoti, sakyti komplimentus);
- 4) kuklumo taisyklė (*modesty maxim*): kuo mažiau save girti, reikšti kuo daugiau nepalankios nuomonės apie save (pvz., nesutikti su pagyrimais, menkinti savo pasiekimus, turimą nuosavybę, kitam teikiamų paslaugų, dovanų dydį);
- 5) sutarimo taisyklė (*agreement maxim*): kuo labiau vengti nesutarimų su adresatu, stengtis kuo labiau su juo sutarti (pvz., nebūti dogmatiškam, kategoriškam, sutikti su adresatu bent iš dalies, skatinti jį pareikšti savo nuomonę);
- 6) užuojautos taisyklė (*maxim of sympathy*): stengtis, kad bendraujant būtų kuo mažiau antipatijos tarp komunikantų, siekti kuo didesnės abipusės simpatijos, priejautos (pvz., pareikšti užuojautą artimojo mirties atveju).

Leechas pabrėžia, kad šios taisyklės nėra vienodos vertės: pvz., takto taisyklė laikoma pačia svarbiausia – bent jau anglosaksų visuomenėse (*Ten pat*, 107), ir jai mandagumo specialisto darbe skiriama daugiausia dėmesio, o paskutinės dvi aptariamos tik keliais sakiniais. Vis dėlto mokslininko atsižvelgiama ir į kultūrinius skirtumus: pastebima, kad Tolimųjų Rytų šalyse itin reikšminga yra kuklumo, Viduržemio jūros regione – kilnumo taisyklė ir pan. (*Ten pat*, 137, 150)

Leecho labiausiai pabėžta ir išsamiausiai aptarta takto taisyklė aktuali atliekant direktyvus (įsakant, liepiant, prašant ir kt.) ir komisyvus (žadant, prisiekiant, siūlant ir kt.). Darbe pateiktos su šia taisykle susijusios pragmatinės

skalės, kuriomis, kaip teigiama, adresantas naudojasi bandydamas nustatyti, kiek takto reikia parodyti konkrečioje šnekos situacijoje. Šnekos aktai skalėse ranguojami mandagumo požiūriu, atsižvelgiant į tai, kiek (*Ten pat*, 107–109, 123):

– jie apsunkina arba kaip tik – yra naudingi adresantui ar adresatui (pvz., liepimas *Nuskusk bulves* yra mažiau mandagus nei siūlymas *Imk dar vieną sumuštinį*);

– kiek adresatui suteikiama galimybių rinktis;

– kiek tiesioginiai yra pasakymai (pvz., prašymas *Pakelk ragelį* laikomas ne tokiu mandagiu kaip klausimo formos *Gal galėtum pakelti ragelį?*).

Be šių trijų, Leechas (*Ten pat*, 126) siūlo ir dar dvi mandagumui aktualias skales, kuriose nustatoma turimos socialinės galios (*authority*) skirtumas tarp komunikantų (vertikalią santykių ašį) ir socialinis nuotolis (*social distance*), t. y. jų artimumas (horizontalią santykių ašį). Jei šnekos aktu užkraunama našta adresatui, pastarojo turima galia adresantui ir socialinis nuotolis yra dideli, adresantas stengiasi suteikti adresatui daugiau galimybių rinktis ir pasakymus formuluoja kaip labiau netiesioginius.

Leechas atskiria absoliutųjį ir reliatyvųjį mandagumą (*Ten pat*, 83). Pirmasis, universalusis, gali būti analizuojamas kaip skalė su negatyviuoju ir pozityviuoju poliais, nes vieni šnekos aktai, pasak mokslininko, esą iš prigimties mandagūs (pvz., pasisveikinimai, pasiūlymai), o kiti – iš prigimties nemandagūs (pvz., įsakymai, prašymai). Negatyvusis mandagumas šio mokslininko suprantamas kaip pastangos kuo labiau sumažinti nemandagių šnekos aktų nemandagumą, o pozityviuoju mandagumu siekiama kuo labiau padidinti mandagiųjų mandagumą. Savo ruožtu reliatyvusis mandagumas, kuris, kaip teigiama, dažniausiai ir turimas galvoje kalbant apie mandagumą, priklauso nuo konteksto, nes yra akivaizdu, kad tiek bendradarbiavimo, tiek mandagumo principai skirtingose situacijose, skirtingomis socialinėmis aplinkybėmis ir skirtingose kultūrose veikia skirtingai (*Ten pat*, 10).

Sifianou (2000, 29–30) pagrįstai nesutinka su tokia perskyra tvirtindama, kad sunku įsivaizduoti, jog šnekos aktą būtų įmanoma laikyti absoliučiai mandagiu arba nemandagiu atskirai nuo kultūrinio, socialinio, situacinio kontekstų. Tokios pačios nuomonės yra ir Fraseris (1990, 227), kuris šnekos aktų klasifikavimą iš prigimties mandagius ir nemandagius laiko vienu esminių Leecho požiūrio trūkumų, nes šnekos akto mandagumas gali būti įvertintas tik jį atliekant. Kasper (1998, 679) yra konstatavusi, kad nėra empirinių duomenų, kurie paliudytų išskirtųjų taisyklių universalumą, be to, išvelgia Leecho taikytos metodikos trūkumų: jo taisyklės nei indukciškai išskirtos remiantis kiekybiniais ar kokybiniais duomenimis, nei taikant dedukcinę procedūrą nuosekliai teoriškai išvestos. Pats mokslininkas teigė, kad jo teorija nėra mandagumo produkcijos teorija – turbūt kaip tik todėl išvelgiama problemų ją tikrinant empiriškai (žr. Watts ir kt. 1992, 7). Márquez Reiter (2000, 10) įsitikinimu, nors Leechas ir pripažįsta nevienodą taisyklių svarbą ir taikymo skirtynes skirtinguose kultūrinuose kontekstuose, teorinėje jo sistemoje tai neatsispindi, ir nežinant, kaip taisyklės veikia konkrečiose kultūrose, gretinamiesiems mandagumo darbams ši teorinė sistema netaikytina.

Daugybės tyrėjų nuomone, kurią palaiko ir šio darbo autorė, vienintelis požiūris į lingvistinį mandagumą, kuris atitinka tokius empiriniams tyrimams pritaikomas teorijos reikalavimus kaip išbaigtumas, detalumas, tikslumas, nuspėjamoji vertė, išdėstytas Brown ir Levinsono veikale.

1.1.4. Lingvistinis mandagumas kaip įvaizdžio saugojimas

Kaip lingvistinė teorija, mandagumas pirmą kartą susistemintas Brown ir Levinsono darbe (1987 [1978]). Pagrindinis šių mokslininkų ir Leecho prieigos skirtumas yra tas, kad pastarasis savo mintis plėtojo bendrosios pragmatikos sistemoje, abstrakčiu lygiu, o aptariama teorija yra funkcionalesnė ir pateikia mandagumo produkcijos modelį (Sifianou 1992, 31; Watts 2003, 85). Mandagumas Brown ir Levinsono suprantamas kaip racionalus strateginis

elgesys, kuriuo interakcijoje įvairiais būdais siekiama parodyti, kad rūpinamasi adresato įvaizdžiu.

„Įvaizdis“ (*face*) yra esminis aptariamąs teorijos elementas. Ši iš Goffmano (1967) ir šnekamosios anglų kalbos perimta sąvoka iš esmės reiškia žmogaus savęs paties įsivaizdavimą, pateikiamą kitiems, jo reputaciją. Įvaizdžio gali būti netenkama, todėl interakcijoje juo turi būti nuolat rūpinamasi. Kadangi įvaizdžio poreikiai gali būti patenkinti tik kitų veiksmais ir žmonių įvaizdžiai yra susiję abipusio pažeidžiamumo ryšiais, paprastai individai yra suinteresuoti bendradarbiauti ir puoselėti vieni kitų įvaizdžius. Įvaizdis yra dvipusis – pozityvusis ir negatyvusis. Pozityvusis įvaizdis susijęs su kiekvieno asmens troškimu būti suprastam, priimtam aplinkinių, vertinamam, mėgstamam ir pan., o negatyvusis – su poreikiu atsiriboti ir būti nepriklausomam, t. y. turėti veiksmų laisvę, teisę į asmeninę erdvę ir laiką, būti nevaržomam, netrukdomam ir pan.⁵ (Brown, Levinson 1987, 61–63)

Leechas (1999) teigia, kad tam tikri komunikacinių aktų tipai yra savaimė mandagūs arba nemandagūs, o Brown ir Levinsono įsitikinimu, esama tam tikrų su žmoniškųjų santykių matmeniu susijusių verbalinių veiksmų, kurie neišvengiamai pamina adresato, adresanto ar jų abiejų įvaizdžių poreikius, tai – įvaizdžiui grėsmingi (rizikingi) šnekos aktai (*face-threatening acts (FTA)*): pvz., priekaištas, nepritarimas, kritika to, kas adresatui yra brangu, kenkia pozityviajam jo įvaizdžiui; adresato laisvę apribojantys patarimas, liepimas ir kt. – negatyviajam; šnekos aktas gali būti potencialiai grėsmingas paties adresanto pozityviajam įvaizdžiui, tarkime, jei šis turi prisipažinti ką nors prastai atlikęs, atsiprašyti; arba negatyviajam, pvz., kai dėkojama, taip

⁵ Būtina pabrėžti, kad *negatyvusis įvaizdis / mandagumas* (žr. toliau) neturi jokios neigiamos konotacijos ir tiesiog yra priešprieša *pozityviajam įvaizdžiui / mandagumui*. Vietoje šių nelabai tinkamos semantikos, pavadinamo reiškinių esmės neatskleidžiančių ir netgi mokslininkus klaidinančių (žr. Gudavičienė 2007, 96; 2006, 63) terminų Čepaitienė (2007, 25) siūlo daug aiškesnes *distancinio ir kontaktinio įvaizdžio / mandagumo* sąvokas. Jas vartoja ir Gudavičienė (2007). Tai, kad Brown ir Levinsono sukurti terminai nėra neutralūs ir suponuoja vertinimą, buvo kritikuota ir kitų šalių mokslininkų, siūlant įvairių pakaitalų (pvz., žr. Scollon, Scollon 1995; Spencer-Oatey 2000). Tačiau kadangi terminai *negative / positive politeness* jau yra tvirtai įsigalėję, jų keitimas naujais, kaip teisingai pastebi Sifianou (2000, 34), gali sukelti nesusipratimų. Šio darbo autorės supratimu, lietuvių pragmatikoje vertėtų palikti originalius amerikiečių mokslininkų terminus *negatyvusis* ir *pozityvusis įvaizdis / mandagumas*, o ne keisti juos kitais tarptautiniais žodžiais ar versti į *neigiamą* ir *teigiamą įvaizdį / mandagumą* (žr. Buitkienė 2006, 15), nes išverstos šios sąvokos atrodo esą dar labiau vertinamojo pobūdžio ir gali dar labiau klaidinti.

pripažįstant savo įsiskolinimą adresatui ir pan.; kai kurie šnekos aktai, tarp jų ir prašymai, gali būti grėsmingi abiejų komunikantų įvaizdžiams (Brown, Levinson 1987, 65–68; Thomas 1995, 169). Racionaliai siekdami komunikacinių savo tikslų, bet ir būdami suinteresuoti saugoti vien kitų įvaizdžius, kalbos vartotojai yra linkę arba apskritai vengti įvaizdžiui grėsmingų aktų, arba pasitelkia tam tikras mandagumo strategijas jų grėsmei sumažinti, juos sušvelninti.

Daugiausia dėmesio teorijoje skiriama adresato įvaizdžio saugojimo būdams aptarti. Brown ir Levinsonas (1987, 60) paaiškina, kaip adresantas, siekdamas atsižvelgti į pozityviojo arba negatyviojo adresato įvaizdžio poreikius, pasirenka konkrečiu atveju reikalingą pasakymo mandagumo lygį. Šnekos akto keliami grėsmė įvaizdžiui konkrečioje situacijoje nustatoma pagal tris sociologinius kintamuosius (Brown, Levinson 1987, 74–84):

- 1) socialinį nuotolį (*social distance*) (simetriniai komunikantų santykiai) – kiek komunikantai yra artimi, pažįstami, kaip dažnai bendrauja, kaip stipriai yra tarpusavyje susiję ir pan.
- 2) santykinę galios skirtumą (*relative power*) (asimetriniai komunikantų santykiai) – kiek adresantas gali primesti savo planus, norus, poreikius ir pan. adresatui;
- 3) kas laikoma valios primetimu, nepagrįstu reikalavimu konkrečioje kultūroje ⁶ (*ranking of impositions*).

Kuo didesnis socialinis nuotolis tarp komunikantų, kuo turimos socialinės galios požiūriu viršesnis yra adresatas, kuo mažiau pagrįstas atliekamas šnekos aktas, tuo didesnė šnekos akto keliami grėsmė įvaizdžiui, todėl tuo daugiau mandagumo – tuo netiesiogiškesnę raišką – reikia pasirinkti. Taigi, priklausomai nuo aplinkybių, šnekos aktas gali būti atliktas (*Ten pat*, 69–70):

⁶ Skirtingose kultūrose skirtingai gali būti suvokiami ir socialinis nuotolis bei galia, bet šis trečiasis kintamasis yra visada kultūriškai specifinis (Brown, Levinson 1987, 74).

1. Labai tiesmukai (*bald on record*), be jokių kompensacinių veikslių (*without redressive actions*).
2. Tiesmukai (*on record*), bet su tam tikrais kompensaciniais, grėsme įvaizdžiui mažinančiais veiksmiais (*with redressive action*) – pasitelkiant pozityvųjį mandagumą.
3. Tiesmukai, bet imantis tam tikrų kompensacinių veikslių – pasitelkiant negatyvųjį mandagumą.
4. Užulankomis (*off record*).
5. Šnekos aktas išvis neatliekamas.

Pirmoji strategija taikoma tuomet, kai šnekos akto rizika įvertinama kaip minimali: kai adresantas nebijo pakenkti adresato įvaizdžiui, nes mandagumo poreikis suspenduojamas veiksmingumo, laiko taupumo sumetimais (pvz., ekstremaliose situacijose: *Bėk!*), atliekamas aktas yra akivaizdžiai adresato naudai ir / arba nedaug iš jo reikalauja (pvz., *Prisėskit*) ir kai adresantas turi kur kas daugiau galios už adresatą. Visais šiais atvejais šnekos aktas išreiškiamas itin aiškiai, glaustai ir nedviprasmiškai, laikantis Grice'o (1975) pokalbio taisyklių. Taikant antrąją ir trečiąją strategijas imamasi tam tikrų priemonių pasakymui sušvelninti. Kalbant populiariai, šnekos aktas tarsi „įvyniojamas į vatą“ siekiant atsižvelgti į negatyviojo arba pozityviojo adresato įvaizdžio poreikius (pvz. žr. kitoje pastraipoje). Ketvirtoji strategija taikoma esant itin didelei šnekos akto rizikai. Tuomet komunikacinis aktas perteikiamas labai netiesiogiai, užuominomis, pasakant mažiau nei reikia, perdedant, ironizuojant, vartojant metaforas ir pan. – akivaizdžiai pažeidžiant bendradarbiavimo principą ir sukuriant pokalbio implikatūrą (pvz., *Šis filmas man labai nuobodus* (reikšmė: „perjuk kanalą“), *Puiku, man labai patinka priimti svečius vakarais* („nemėgstu, kai mane trukdo po darbo“). Adresatui paliekama interpretacijos laisvė, o adresantas prirėkusių gali tą interpretaciją paneigti, taip išvengdamas atsakomybės už atliktą aktą ir apsaugodamas taip pat ir savo įvaizdį. Esant pernelyg didelei grėsmei įvaizdžiui, šnekos akto

galima išvis neatlikti. Teorijos kūrėjai pateikia pačių sukurtų kiekvienos strategijos taikymo pavyzdžių, remdamiesi savo tirtų trijų labai skirtingų kalbų medžiaga⁷, ir tvirtina, kad ne tik įvaizdis, bet ir jį saugant taikomos strategijos yra universalios.

Daugiausia dėmesio Brown ir Levinsonas (1987) skiria antrajai ir trečiajai – pozityviojo ir negatyviojo mandagumo strategijoms, pasitelkiamos atitinkamai artimumui ir draugiškumui arba atstumui ir pagarbai perteikti, jų pastrategėms ir galimoms konkrečioms lingvistinėms realizacijoms pristatyti. Pozityvusis mandagumas, pasak jų, nebūtinai sutelktas konkrečiai į įvaizdžiui grėsmingo akto nukenksminimą: jo poveikis labai išsiplėčia į tarpasmenių santykių sritį, tenkinamas bendras adresato troškimas būti priimtam su jo norais, siekiais, įsitikinimais, vertybėmis. Išskiriamos tokios pozityviojo mandagumo strategijos pastrategės (*Ten pat*, 101–103):

1. Pastebėti, atsižvelgti į adresatą (jo interesus, norus, poreikius, turimas gėrybes) (pvz., *O, tu apsikirpai! Prigulk, atgausi jėgas*);
2. Perdėti (reiškiant susidomėjimą, pritarimą, užuojautą) (pvz., *Jūsų butas pats jaukiausias butas, kokį esu mačiusi! Turbūt tau labai skaudėjo?!*);
3. Stiprinti adresato susidomėjimą (pvz., pasakoti apie praeities įvykius esamuoju laiku);
4. Vartoti grupinės tapatybės žymeklius (pvz., kreiptis *tu*, vartoti pravardes, familiarius kreipinius, kalbėti žargonu, slengu, tarmiškai).
5. Siekti sutarimo (pvz., prieš prašant šnektelėti apie orą ar kokia kita saugia tema, kur komunikantų nuomonės, požiūriai sutaptų).
6. Vengti nesutarimo (pvz., užuot prieštaravus, sakyti: *Taip, visai sutinku, bet...*).
7. Suponuoti, kurti, tvirtinti bendrą bendravimo pagrindą (pvz., dalytis gandais, kalbėti taip, lyg adresatas turėtų tiek pat žinių kiek adresantas, rodyti,

⁷ Brown ir Levinsono (1987) darbe naudoti amerikiečių anglų, Pietų Indijos dravidų – tamilų ir vienos iš Meksikos majų kalbų – celtalių kalbų duomenys.

kad adresantui žinomi adresato požiūriai, kad komunikantus sieja bendros vertybės).

8. Juokauti.

9. Teigti arba suponuoti, kad adresantas žino adresato norus, poreikius (pvz., *Turbūt norėtum užkąsti, ar ne? Žinau, kad tau dabar ne tas galvoje*).

10. Siūlyti, žadėti.

11. Būti optimistui (pvz., *Tikiuosi, paskolinsi man savo automobilį savaitgaliui?*).

12. Įtraukti save (adresantą) ir adresatą į bendrą veiklą (pvz., *Sutvarkykim tavo kambarį*).

13. Pateikti (arba prašyti) paaiškinimų, pagrindimų (pvz., *Uždarysiu duris, nes labai pučia, Kodėl dar nepasiruošęs?*).

14. Tarti arba tvirtinti esant abipusiškumą, tarpusavio sąveiką (pvz., *Padėk man, nes ir aš tau kadaise padėjau, Tu plovei indus vakar, tai aš suplausiu šiandien*);

15. Teikti adresatui dovanas (materialias ir nematerialias: užuojautą, supratimą, paramą, rodyti, kad norima su juo bendradarbiauti).

Pozityviojo mandagumo ribos nėra aiškios, jis gana neapibrėžtas, tenkina labai plataus spektro adresato poreikius ir yra labai plačios aprėpties raiškos priemonių, o negatyvusis savo ruožtu yra kur kas akivaizdesnis, konkretesnis, sukoncentruotas į patį įvaizdžiui grėsmingą aktą, siekiant kuo labiau užglaistyti neigiamą jo poveikį adresatui, kad šis jaustųsi kuo mažiau trukdomas, varžomas, verčiamas veikti. Pozityvusis mandagumas interakcijoje yra lyg socialinis akseleratorius, rodantis norą suartėti, o negatyvusis veikia kaip socialiniai stabdžiai, skirti kurti arba išlaikyti atstumą tarp žmonių (*Ten pat*, 129–130). Negatyviojo mandagumo strategija skaidoma į tokias pastrateges:

1. Kalbėti konvencionaliai netiesiogiai (pvz., *Būtų malonu, jei man pagelbėtum*).

2. Klausti, vartoti sąšvelnius (išlygas) (*hedges*) (pvz., *Ar labai užsiėmęs? Gal netyčia galėtumėte man padėti?*)
3. Būti pesimistui (pvz., *Jūs turbūt irgi nežinot, kaip veikia šis aparatas?*)
4. Mažinti šnekos akto primygtinumą, kuo mažiau apsunkinti adresatą, kuo mažiau primesti jam savo valią ir norus (pvz., *Ar skirtum tam minutėlę laiko? Jeigu tau nebus per sunku.*)
5. Reikšti pagarbą (rodyti, kad adresatas yra aukštesnės padėties už adresantą, pvz., vartoti oficialius kreipinius, titulus).
6. Atsiprašinėti.
7. Vartoti beasmenes konstrukcijas, vengti įvardžių *aš, tu / jūs* (pvz., *Nereikėtų taip elgtis, Tai galima nesunkiai sutvarkyti.*)
8. Įvaizdžiui grėsmingą aktą pateikti neutraliai, kaip bendrą taisyklę (pvz., *Čia draudžiama rūkyti.*)
9. Nominalizuoti (pvz., *Mano pasiūlymas būtų toks...*).
10. Pripažinti savo įsiskolinimą adresatui arba neleisti pastarajam jaustis skolingam (pvz., *Niekada nesugebėsiu tau už tai atsidėkoti, Jokių problemų, man kaip tik pakeliui.*)

Nors kitaip nei Leechas (1999, 133), įvaizdžio saugojimo teorijos kūrėjai atvirai neteigia, kad negatyvusis mandagumas esą svarbesnis, reikšmingesnis būdas atsižvelgti į kito poreikius, galima sakyti, kad toks požiūris implikuojamas siūlomos strategijų hierarchijos ir to, kad negatyviajam mandagumui veikale skiriama bene trigubai daugiau vietos nei pozityviajam. Brown ir Levinsono manymu (1987, 70, 130), kalbant apie mandagumą pirmiausia į galvą ateina kaip tik negatyvusis – oficialusis, pagarbusis mandagumas, kurio išraiškos sudaro didžiąją etiketo knygų turinio dalį. Tuo tarpu pozityviojo mandagumo raiška interakcijoje dažnai esanti labai ribota (pvz., namų aplinka) dėl rizikos pasirodyti per daug familiariam – normaliomis aplinkybėmis esą svarbiau yra atsižvelgti į negatyviojo adresato įvaizdžio poreikius.

Tačiau mandagumo teoretikų vis dėlto pastebima, kad skirtingos vertybinės orientacijos gali lemti nuolatinį didesnę vieno ar kito įvaizdžio aspekto sureikšminimą ir kartu – didesnę polinkį į vieną arba kitą mandagumo tipą konkrečioje kultūroje (žr. Brown, Levinson 1987, 245). Tai, kad mandagumas yra dviejų tipų, t. y. kad jis neapsiriboja vien pagarbos ir atstumo perteikimu, ir kad kultūros skiriasi pagal vyraujančią didesnę orientaciją į pozityviojo arba negatyviojo mandagumo sistemą (žr. taip pat Sifianou 2000, 40; Spencer-Oatey 2000, 12 ir kt.), yra svarbiausia teorinė šioje disertacijoje aprašomo tyrimo prielaida.

1.1.5. Įvaizdžio teorijos kritika ir postmodernieji požiūriai

Brown ir Levinsono (1987) teorija leido labai nuodugnai svarstyti apie mandagumą kaip apie pagrindinį verbalinės žmonių tarpusavio sąveikos aspektą, ir ji kaip jokia kita teorija suteikia itin daug vertingų išvalgų apie socialinį žmogaus elgesį. Todėl nenuostabu, kad ji vienaip ar kitaip paveikė visus lingvistinio mandagumo srities tyrimus: pasitarnavo kaip metmenys empiriniams darbams ir paskatino naujų teorijų kūrimąsi (Locher, Watts 2005, 9; Mills 2003, 57; Watts 2003, 98–99). Tačiau šis įtakingas, dažniausiai taikomas mandagumo modelis taip pat ir nemažai kritikuotas, prieštaringai vertintas. Darbus, kuriuose pateikiama teorijos kritikos, galima suskirstyti į:

- praktinius, kuriuose ji, nors ir su tam tikrais pakeitimais bei išlygomis, priimama ir taikoma (pvz., Fukushima 2000; Márquez Reiter 2000; Rue, Zhang 2008; Sifianou 2000);

- teorinius, kuriuose, nurodžius įvaizdžio teorijos trūkumus, ji atmetama, bet lygiaverčio pakaitalo nepasiūloma (pvz., Ide 1989; Matsumoto 1988; Mao 1994);

- pavienius bandymus sukurti alternatyvių teorinės analizės krypčių (pvz., Culpeper 1996; Watts ir kt. 1992);

- keletą jau šiame amžiuje pasirodžiusių didelės apimties analitinių veikalų, kuriuose pragmatinė lingvistinio mandagumo samprata radikaliai

peržiūrima ir jis visiškai naujai teorizuojamas (Eelen 2001; Mills 2003; Watts 2003).

Į šio darbo autorės išsikeltą tikslą teorinių mandagumo aspektų svarstymas neįeina, tad šiame skyriuje tik pačiais bendriausiais bruožais pristatomos svarbiausios kritinės nuomonės⁸, apibendrinami naujausi postmodernieji požiūriai. Konkrečiai su tiriamuoju objektu – prašymu mandagumu susiję kritikuotini teorijos aspektai dar aptariami 49–53 p.).

Skeptiškiausiai vertintos įvaizdžio teorijos pretenzijos į universalumą. Brown ir Levinsono pozicija kaltinta kaip anglocentriška arba sukurta remiantis vakarietiška individualistine interakcijos dinamika, todėl kultūriškai šališka (Hymes 1986; Mao 1994; Wierzbicka 1985). Aktualiausia čia pačios įvaizdžio sąvokos, jos turinio universalumo problema. Vienas labiausiai kritikuotų dalykų – Brown ir Levinsonas perimdami kiek pakeitė originalią Goffmano (1967) įvaizdžio sampratą ir pateikė perdėm individualistinę jos traktuotę. Iš tiesų įvaizdis nesąs asmeninė individo nuosavybė: jis viešas, „pasiskolintas“ iš visuomenės, kuriamas sąveikaujant su kitais jos nariais ir kinta priklausomai nuo veiklos pobūdžio (Locher, Watts 2005 12, 13), taigi yra kur kas sudėtingesnė, platesnė sąvoka⁹. Teigiama, kad teorijoje pernelyg pabrėžtas strateginis sąmoningas atskiro individo pasirinkimas ir neatsižvelgiama į mandagumo raišką smarkiai lemiantį bendruomenės vaidmenį kolektyvistinėse kultūrose: Brown ir Levinsono įvaizdžio konstruktas laikytas visai netinkamu (Matsumoto 1988) arba bent jau nepakankamu (Ide 1989) Tolimųjų Rytų kalbų bei visuomenių mandagumui analizuoti, nes ten jis labiau sietinas ne su laisvu pasirinkimu, bet su socialinėmis konvencijomis, būtinybe žymėti savo vietą socialinės hierarchijos struktūroje. Kad ši teorijos universalumą bandanti paneigti kritika pati nėra be trūkumų, įrodinėja Fukushima (2000, 53–62), Brown ir Levinsoną palaiko Takano (2005), o Kasper (2004, 63) pažymi, kad minėta kritika nėra patvirtinta empiriškai. Tačiau Mills (2009, 3) įsitikinimu, šiandien jau yra akivaizdu, kad vien į nuo

⁸ Itin išsamių Brown ir Levinsono teorijos kritikos apžvalgų galima rasti Fukushimos (2000, 48–62), Márquez Reiter (2000, 16–30), Mills (2003, 57–116), Wattso (2003, 98–116) publikacijose.

⁹ Plačiau apie įvaizdžio sąvokos ir turinio problematiką žr. Bargiela-Chiappini 2003, O’Driscoll 1996.

bendruomenės atskirtą, socialiai nevaržomai veikiantį individą sutelktas egocentriškas mandagumo modelis nėra pakankamas, ir tikrai ne vien įvaizdžio, bent jau tokio, kaip jį supranta Brown ir Levinsonas, poreikiai įvairių, taip pat ir Vakarų kultūrų, žmones skatina kalbėti mandagiai.

Vėlesni tyrimai atskleidė, kad įvaizdžio saugojimo procesas yra daug sudėtingesnis, nei tai atsispindi aptariamoje teorijoje. Daug diskusijų sukėlė Brown ir Levinsono išskirti socialiniai kintamieji, ypač galia ir socialinis nuotolis. Nors jų svarba mandagumo raiškai neabejojama, pernelyg sudėtingus sudėtinius darinius siūlyta skaidyti, įtraukti papildomų tarpasmenių, psichologinių veiksnių (Kong 1998, 561). Pastebėta, kad kintamieji interakcijoje nėra nepriklausomi vienas nuo kito (Watts ir kt. 1992, 171), nevienodos svarbos ir ne statiški, o labai dinamiški, dėl jų sąveikaujant gali būti deramasi. Todėl grėsmės įvaizdžiui skaičiavimo formulė, pagal kurią kintamųjų vertės tiesiog sudedamos, esanti per daug paprasta (Holtgraves 1992), didesnis socialinis nuotolis ar adresato galia nebūtinai lemia daugiau mandagumo raiškos (Sifianou 2000, 34; Wolfson 1988), o vienam iš kintamųjų esant itin dideliam, kiti tampa nebereikšmingi (Holtgraves 1992, 252). Nepaisant to, Brown ir Levinsono bandymas ne tik užčiuopti esminius mandagumo raišką lemiančius socialinius kintamuosius, bet ir paaiškinti, kaip jie veikia, laikomas viena iš įvaizdžio teorijos stiprybių (Holtgraves 2005, 78), juolab kad daugybė su socialinių veiksnių poveikiu, jų vertinimo stabilumu ir kaita interakcijoje susijusių dalykų mokslininkams iki šiol nėra aiškūs (Spencer-Oatey 2000, 38).

Kadangi Brown ir Levinsonas tvirtina, kad praktiškai bet kokioje žmonių interakcijoje esama įvaizdžiui grėsmingų komunikacinių aktų, jų kuriamas žmogiškosios socialinės interakcijos vaizdas iškyla kaip perdėm pesimistinis (Watts 2003, 100), kaip nuolatinis abipusis potencialių grėsmių valdymas, priešiška sąveika (Kasper 1990, 195). Antra vertus, teorija yra ir labai normatyvinė (Christie 2005, 5; Mills 2003, 41), nes remiasi prielaida, jog komunikacija visada vyksta sklandžiai, be trikdžių ir nesusipratimų. Daugybė teoretikų (pvz., Bousfield 2008; Mills 2003; Watts 2003) yra atkreipę dėmesį į

tai, kad pasakymų perdavimas ir interpretavimas yra kur kas keblesnis procesas, nei numato aptariamas modelis, ypač kai sąveikaujant deramasi dėl santykių statuso. Be to, žmonės toli gražu ne visada siekia vieni su kitais bendradarbiauti, išlaikyti socialinę pusiausvyrą (Locher, Watts 2005, 11), tačiau konfliktinio elgesio atvejų ši teorija neaprepia (Terkourafi 2005, 241). Ji negali paaiškinti ir to, kaip žmonės manipuluoja mandagumo priemonėmis būdami nenuoširdūs, norėdami išvengti atsakomybės, paveidmainiauti, paironizuoti (Mills 2009, 2) ar tiesiog pažaisti kalba (Craig ir kt. 1986, 447). Tačiau net jei Brown ir Levinsono nubrėžti teoriniai rėmai yra siauroki, jų modelis analitiniu požiūriu vis tiek yra labai naudingas bandant suprasti socialinį žmonių elgesį interakcijoje (Christie 2005, 6; Sifianou 2000, 38).

Pristatomame darbe atliktam tyrimui aktualiausia yra tai, kad kritikuotina yra mandagumo strategijų hierarchija, pagal kurią netiesiogiskumas tapatinamas su mandagumu, o negatyvusis mandagumas iškeliamas aukščiau pozityviojo. Iš tikrųjų tai esą kokybiškai skirtingos kategorijos (Holtgraves 2005, 76), o empiriniai mandagumo suvokimo tyrimai tik iš dalies patvirtino tiesioginę koreliaciją tarp netiesiogiskumo ir mandagumo (žr., pvz., Blum-Kulka 1987). Brown ir Levinsonas pateikia daug galimų kiekvienos išskirtos strategijos ir pastrategės realizacijos pavyzdžių. Tačiau nors jie ir pripažįsta, kad įvaizdžiui grėsmingi aktai dažnai atliekami ne pavienėmis trumpomis išraiškomis, o keliomis replikomis (Brown, Levinson 1987, 10), jų pateikiami mandagumo raiškos pavyzdžiai tėra sakinio ilgio. Nors darbe ir kalbama apie konteksto – lingvistinio, situacinio, sociokultūrinio – svarbą, praktiškai, gilinantis į bendrybes, į tai per mažai atsižvelgiama.

Pastaraisiais metais pasirodė keli reikšmingi teoriniai darbai, kuriuose aptariamas garsiausias mandagumo modelis ne tik kritikuojamas, bet ir formuluojami nauji, vadinamieji postmodernieji požiūriai. Amžių pervarta sutapo su dar vieno tarpsnio – mandagumo kaip diskurso reiškinių tyrimų pradžia, kurią pažymėjo Eelen (2001), Mills (2003) ir Wattso (2003) veikalai. Naujosios teorijos nėra vienalytės, bet galima nurodyti daug bendrų jas siejančių dalykų.

Teoretikai postmodernistai nebeapasitenkina mandagumo apraiškų šnekos aktuose analize. Mandagumas, pasak jų, neišvengiamai įtraukia ir lingvistinių reiškinių vertinimus, kurie ir sudaro jo šerdį, o pastarieji atsikleidžia replikų virtinėmis ar dar didesnėse šnekos atkarpose (Mills 2009, 5; Terkourafi 2005, 241). Mandagumas yra diskurso konceptas, kylantis iš savo ir kitų interakcijos dalyvių verbalinio elgesio suvokimo, emocinių reakcijų ir vertinimų dinamikos (Locher, Watts 2005, 10). Jis kuriamas konkrečioje interakcijoje, yra labiau procesas, galimybė, o ne gatavas, tyrėjo žvilgsniui nesunkiai prieinamas produktas. Kadangi, kalbant metaforiškai, tikima, kad „mandagumas, kaip ir grožis, slypi stebėtojo akyse“ (Ten pat 2005, 29), nusigręžiama nuo jo kaip universalios akademinės abstrakcijos ir pasukama atgal – prie pirminės mandagumo kaip kintamos, subjektyvios, „chameleoniškos“ (Watts 2003, 24), todėl labai probleminės sąvokos, dėl kurios smarkiai išsiskiria ne tik skirtingų kultūrų atstovų, bet ir tos pačios kalbinės bei kultūrinės bendruomenės narių nuomonės (Mills 2009, 4). To tyrėjui negalima nepaisyti, tačiau pripažįstama, kad suprasti ir moksliskai paaiškinti, kas iš tiesų vyksta interakcijoje, net jei ji asmeniškai stebima ir fiksuojama, yra nepaprastai sunku (Ten pat, 2009, 17).

Kurdami naują, naujiems išsikeltiems poreikiams tinkamą teorinę paradigmą, mokslininkai „vaduojasi iš lingvistinės pragmatikos gniaužtu“ (Watts 2003, 99) ir, daugiausia remdamiesi M. Foucault ir P. Bourdieu pažiūromis, įsitvirtina socialinėje teorijoje. Individas jų laikomas ne egocentriška ir autonomiška savo tikslų siekiančia būtybe, o pirmiausia socialine esybe. Kalbos vartotojams prieinamų kalbos išteklių taikymas suprantamas kaip formuojamas įvairių socialinių jėgų, tad užuot darius prielaidą, kad komunikantai tiesiog sąmoningai priima racionalius sprendimus, kaip būti mandagiems, atsižvelgiama į diskurso jiems primetamus apribojimus. Kaip apibendrina Mills (2009, 5), dėmesys diskursui mandagumo teorijų plėtotę veikia dvejopai: žiūrint plačiau, aiškinamasi, kaip diskursas struktūruoja atskiriems individams prieinamų kalbinių išraiškų aprėptį, antra

vertus, tiriami konteksto lemiami kalbinių elementų reikšmių bei funkcijų įvairavimai.

Didelės socialinio ir situacinio mandagumo reiškinio raiškos bei interpretacijų variacijos skatina rinktis priešingą nei iki šiol tyrimų kryptį – ne „iš viršaus į apačią“, o „iš apačios į viršų“ (Christie 2005, 3): įdėmiai, lyg pro mikroskopą išsižiūrint į atskiras interakcijas, daug dėmesio skiriant nuodugnai, itin niuansuotai konteksto ir veikėjų socialinės tapatybės, jos konstravimo proceso analizei, bandoma atsižvelgti į visus kokius tik įmanoma kintamuosius, vengiama plačių apibendrinimų, kritiškai vertinamos tradicinės normos bei kultūros sampratos. Visai suprantama, kad išsikėlus tikslą atlikti tokią subtilią analizę tvirtai pasisakoma už kokybinius ir tik visiškai natūralių lingvistinių reiškinų tyrimus. Tradicinio požiūrio gynėja Holmes (2005, 112) reiškia nepasitenkinimą kiekybiniais tyrimais grįstų platesnių išvadų nuvertinimu tvirtindama, kad norma vis dėlto galinti būti parankus užfiksuotų šnekos modelių apibendrinimas, o ne potencialiai klaidinanti abstrakcija, kokia ji atrodo postmodernistams. Mills (2009, 6) jai prieštarauja sakydama, kad kiekybiniai metodai kaip tokie nėra atmestini, bet teisingai pastebi, jog skaičiuojant tam tikrus mandagumo požymius pasakymuose paaiškėja tik jų vartojimo dažnumai, bet ne tikroji atliekama funkcija: tai, su kokia intencija jie iš tiesų buvo pavartoti ir kaip pašnekovų priimti, lieka neaišku – viskas grindžiama tik paties tyrėjo nuomone dėl jų mandagumo ar nemandagumo vertės.

Naujausiosioms teorijoms būdinga ir tai, kad mandagumas suvokiamas tik kaip vienas iš žmogiškųjų santykių palaikymo, valdymo (*relational work*) (Watts 2003) aspektų. Lingvistinis elgesys atsiskleidžia kaip esantis plataus spektro: nuo teigiamai žymėto mandagaus ar mandagumo požiūriu neutralaus, tiesiog priimtino visuomeninio elgesio, kuris yra dažniausias ir paprastai nepatraukia komunikantų dėmesio, iki neigiamą žymę turinčio nemandagaus ar lygiai taip pat neigiamai vertinamo pernelyg mandagaus. Taigi ši skalė apima ir lingvistinį elgesį oficialiose, kalbos etiketo reikalaujančiose situacijose, ir geraširdiškus pasišaipymus, ir įvairias agresijos

išraiškas bei bandymus išspręsti kylančius konfliktus (Locher, Watts 2005, 11–12, 28). Pabrėžiama, kad mandagumas nebūtinai yra kažkas „savaime gero“ (Mills 2003, 59): pvz., iš pažiūros mandagiam elgesiui gali būti priskirta neigiama vertė, jei adresatas įtaria, kad juo bandoma manipuliuoti (Watts 2003, 8–9). Nemandagumui, kurį tradicinės teorijos tiesiog laikė mandagumo nebuvimu ar priešinga balta-juoda skalės puse ir visai neanalizavo, postmodernistų tyrimuose skiriama atskira vieta kaip lygiaverčiam analizės objektui (žr. Bousfield 2008; Culpeper 1996). Jau neabejojama, kad konfliktinis lingvistinis elgesys, kitaip nei buvo teigiama (žr. Brown, Levinson 1987, 61; Leech 1999, 105), nėra marginalinis, ir šiuo metu mokslininkų kalbama ir rašoma jau nebe apie *mandagumo*, bet *(ne)mandagumo* reiškinį ir jo tyrimus.

Kad nebūtų apsiribojama išsamia pavienių pokalbių analize, o vis dėlto išeitų naujai teoriškai paaiškinti patį mandagumo fenomeną, pabrėžiamas poreikis kurti tokius (ne)mandagumo modelius, kurie ne tik būtų jautresni kontekstui, bet ir pakankamai abstraktūs (Christie 2005, 6; Terkourafi 2005, 245). Tačiau iš ko tas naujasis modelis turėtų susidėti, tebėra svarstoma. Jei toks apskritai galėtų ir turėtų atsirasti – postmodernieji tyrėjai nėra užsibrėžę sukurti naują universalią, visoms visuomenėms ir visiems atvejams tinkamą teoriją, nes jų įsitikinimu, išpūdingų, daug aprėpiančių ir smarkiai apibendrinančių, didelės nuspėjamosios vertės teorijų laikai baigiasi (Mills 2009, 1, 9; Watts 2003, 24–25).

Postmoderniosios mandagumo kaip diskurso reiškinio teorijos yra labiau niuansuotos, atveria naujas subtilesnės, rafinuotesnės teorinės ir analitinės analizės galimybes, bet kadangi šie požiūriai intensyviai tebesiplėtoja, jie tebėra gana eklektiški, chaotiški, reikalingi didesnio aiškumo (Mills 2009, 18). Kaip teigia Terkourafi (2005, 246), kol kas postmoderniosios krypties mokslininkai, bent jau sprendžiant iš to, kaip dorojamasi su tiriamąja medžiaga, vis dėlto dar nėra pajėgūs įvykdyti mandagumo tyrimų paradigmos pokyčio, kurio siekiama. Naujieji teoriniai tyrimų metmenys tik pradėdami išbandyti praktiškai, tad tvirtas pozicijas kadaise užėmusi Brown ir Levinsono

teorija, nepaisant jos trūkumų ir ribotumų, tebeveikia ir, tikėtina, kol kas ir toliau veiks empirinius lingvistinio mandagumo tyrimus.

Šio darbo autorė visiškai sutinka, kad šnekos aktų teorijoje išsitenkanti įvaizdžio saugojimo teorija nėra pakankama mandagumui kaip diskurso reiškiniui tirti. Mandagumo kaip grynai lingvistinės pragmatinės sąvokos – komunikacinių strategijų įvaizdžiui grėsmingiems šnekos aktams sušvelninti samprata, kurios čia laikomasi, yra supaprastinta ir susisiaurinta. Vis dėlto Brown ir Levinsono modelis sėkmingai taikomas mandagumui kaip ilokuciniam reiškiniui analizuoti – tokiam tikslui, kaip yra įrodę daugybė gretinamųjų tarpkultūrinių prašymų šnekos aktų realizacijų tyrimų (žr. 55–57, 88 p.), ši analizės sistema yra visiškai tinkama (Mills 2003, 57). Taikliu Ogiermann (2009, 190) pastebėjimu, postmodernieji mokslininkai savo dėmesį sutelkia į tai, kaip žmonės *nesutaria* dėl to, kas yra mandagu, o tarpkultūrinių gretinamųjų tyrimų tikslas yra išsiaiškinti dėl ko jie *sutaria*, ir kaip tie supratimai įvairuoja skirtingose kultūrose.

Iš tiesų Brown ir Levinsono teorijos metmenys šiam darbui iš kitų mokslininkų perimti drauge su pačia tyrimo ideja. Perskyra tarp pozityviojo ir negatyviojo mandagumo ir tai, kad kultūros gali būti skirstomos pagal didesnę polinkį į vieną arba kitą – vienas kitam lygiavertį – mandagumo tipą¹⁰, atrodo labai tinkama ir lietuvių bei anglų prašymų raiškos savitumams paaiškinti. Nors ir stokojanti kultūrinio objektyvumo, Brown ir Levinsono teorija suteikia pakankamai erdvės ir tinkamų priemonių nešališkai empirinei gretinamajai tarpkultūrinei šnekos aktų analizei, nes numato platų išskirtų kategorijų taikymą net ir tose kalbose ir kultūrose, kurios labai skiriasi nuo anglosaksų (Fukushima 2000, 62). Abstraktus teorinis modelis, kuriame nepakankamai

¹⁰ Net ir postmodernieji tyrėjai (pvz., Bousfield 2008, 38) pripažįsta, kad nors priskirti kokią nors mandagumo normą ištisai kalbinei bendruomenei yra keblu, vis dėlto galima kalbėti apie tendencijas – jeigu ne visoje visuomenėje, tai bent jau tam tikrose socialinėse jos grupėse. Mills (2004, 187), itin kritiška kultūros kaip vienalyčio fenomeno sampratai, pabrėždama etninius, lyčių, klasių skirtumus, taip pat neneigia pačių bendriausių kultūrinių mandagaus elgesio tendencijų.

atsižvelgta į šnekos aktų realizacijos kontekstą, gali būti sėkmingai taikomas konkrečiose situacijose gautiems šnekos aktams analizuoti bei gretinti.

Mandagumas tikrai nėra pačių kalbinių išraiškų ypatybė, bet tikima, kad tyrėjas gali pozityviojo arba negatyviojo mandagumo funkcijas priskirti įvairiems kontroliuojamuose kontekstuose gautiems prašymų raiškos elementams. Tačiau reikia pripažinti, kad tikrosios adresantų intencijos, tai, ar įvairūs prašymų elementai iš tiesų perteikia vienokį ar kitokį mandagumą konkrečiose situacijose, o gal mandagumo požiūriu yra visai nerelevantiški ar netgi nemandagūs, kaip jie būtų suvokti pačių respondentų, kitų gimtakalbių, lieka atviras klausimas. Vertinamasis mandagumo pobūdis, kaip ir prašymų raiška replikų eilėmis natūraliame pokalbyje, nepaprastai svarbios paralingvistinės jų raiškos ypatybės ir neverbaliniai su jais susiję ženklai, lieka už šio darbo ribų.

1.2. Prašymai kaip lingvistinio mandagumo tyrimų objektas

1.2.1. Prašymai šnekos aktų teorijoje

Su lingvistinio mandagumo klausimais susidurta jau pirmųjų šnekos aktų teorijos kūrėjų, ypač Austino ir Searle'o darbuose. Pagrindinė šios teorijos prielaida yra ta, kad minimalus žmonių komunikacijos vienetas nėra simbolis, žodis ar sakinys, bet jų produkavimas atliekant tam tikrus šnekos aktus. Verbalinė komunikacija nėra vien informacijos perteikimas – kalba yra įrankis žmonėms siekiant įvairių tikslų. Žodžiais dažnai atliekame veiksmus arba siekiame, kad kiti ką nors padarytų: atsiprašinėjame, žadame, dėkojame, siūlome, įsakome, prašome ir pan. Šnekos aktų teorija tiria kalbinę veiklą, kurios vienetai yra šnekos aktai – trinarės struktūros, kurias sudaro (Austin 1962):

- 1) lokucija – pasakymo ištarimas ar užrašymas, fizinė jo forma (kalbos garsai, sutartiniai grafiniai ženklai);
- 2) ilokucija, arba ilokucinė galia – adresanto išreiškiamas komunikacinis tikslas (pvz., paprašyti, atsiprašyti, pasveikinti); realizuojama atliekant šnekos aktą ir yra kalbinės veiklos pagrindas bei esmė, todėl šnekos aktai dar vadinami ilokuciniais;
- 3) perlukucija – adresanto kalbinės veiklos poveikis adresato jausmams, mintims, elgsenai, adresato reakcija į tai, kas parašyta ar pasakyta.

Patobulinęs Austino sudarytą pirminį šnekos aktų sąrašą, Searle'as (1979) pasiūlė tokią, dabar jau įsitvirtinusią, šnekos aktų klasifikaciją, kurios vienas iš svarbiausių kriterijų – ilokucinė pasakymo galia, funkcija:

- 1) asertyvai, kurių funkcija yra fiksuoti tam tikrus įvykius, būsenas, dalykų padėtį pasaulyje (pvz., tvirtinimai, gyrimaisi);

- 2) komisyvai, kuriuos ištardamas kalbėtojas įsipareigoja ką nors atlikti (pvz., pažadai, grasinimai);
- 3) ekspresyvai, kurie išreiškia kalbėtojo jausmus ir nuostatas (pvz., padėkos, sveikinimai);
- 4) deklaratyvai, kurių funkcija yra pakeisti šnekos aktu nurodomo asmens ar dalyko padėtį pasaulyje (pvz., krikštas, teismo nuosprendis);
- 5) direktyvai, kuriais siekiama paveikti klausytoją taip, kad šis ką padarytų arba ko nepadarytų (pvz., įsakymai, kvietimai).

Prašymai priklauso direktyvų grupei ir gali kelti dvejopas rezultato galimybes: tikimybę ką nors gauti ir tikimybę, kad kas nors bus atlikta (Čepaitienė 2007, 153). Bachas ir Harnishas (1982, 47) dar yra išskyrę prašymus suteikti informaciją, taip pat dėmesio, užuojautos prašymus, tačiau galima sakyti, kad apskritai prašant iš adresato visada norima vienokio ar kitokio veiksmo¹¹ (Čepaitienė 2007, 153; Márquez Reiter 2000, 35; Sifianou 2000, 98).

Adresanto bandymai pasiekti, kad adresatas ką padarytų, būna skirtingo intensyvumo laipsnio: adresatas gali būti prašomas, jam siūloma ką nors atlikti arba tam tikro veiksmo griežtai reikalaujama (Searle 1979, 13). Pagal tai direktyvai gali būti skirstomi į griežtuosius ir negriežtuosius (Gudavičienė 2007, 23). Tačiau formalios ribos tarp skirtingų direktyvų rūšių sunkiai nubrėžiamos ir skirti juos vien pagal lokucijas ne visada įmanoma (Čepaitienė 2007, 152). Kas pagal adresanto intenciją yra prašymas, mandagumo ar kitais sumetimais gali būti pateikta pasiūlymo, patarimo, įspėjimo, liepimo, įsakymo ar netgi grasinimo pavidalu, pvz.:

Gal jau suplaukim indus? (pasiūlymas)¹²

Aš tavo vietoj pirma suplaučiau indus. (patarimas)

Jei nesuplausi šito kalno, tuoj pritrūksi švarių indų. (įspėjimas)

Tučtuojau suplauk indus! (liepimas, įsakymas)

¹¹ Tokie prašymai, kuriais iš adresato nepageidaujama konkretaus fizinio veiksmo, daikto ar dalyko, vis dėlto laikytini savitu jų tipu (Hassall 1999) ir šiame darbe nėra analizuojami.

¹² Čia ir toliau šiame skyriuje pateikiami darbo autorės atliktais stebėjimais grįsti pavyzdžiai.

Arba suplauni indus, arba vakarienės šiandien nebus. (grasinimas)

Kita vertus, pavyzdžiui, liepimas, įspėjimas ar patarimas gali būti išreikšti prašymo forma:

Prašyčiau išnykti man iš akių! (liepimas)

Baik tu su tais savo darbais – visai nusibaigsi. (įspėjimas)

Gal galėtum kur nors trumpam išvažiuoti pailsėti? (patarimas)

Pagal šnekos akto ilokuciją prašymu gali būti laikomas toks direktyvas, kurio ilokucinis tikslas yra paveikti adresatą taip, kad šis (ne)padarytų X, ir kuriuo šnekos aktas atliekamas (visų pirma) adresanto naudai, o adresatas juo yra daugiau ar mažiau apsunkinamas (Le Pair 2005, 66; Rue, Zhang 2008, 1), t. y. jam užkraunama fizinė arba emocinė, psichologinė našta, reikalaujanti tam tikrų pastangų. Naudos adresantui ir naštos adresatui požymiai yra esminiai atskiriant prašymus nuo dalies kitų šnekos aktų, kuriais adresantas taip pat bando paskatinti adresatą veiksmui: tuo prašymai skiriasi, pvz., nuo pasiūlymų ir kvietimų, kurie paprastai naudingi tiek adresantui, tiek adresatui, ar patarimų, įspėjimų, instruktavimų, naudingų vien adresatui (Trosborg 1995, 188).

Tačiau pagal tokią apibrėžtį išeitų, kad prašymais gali būti laikomi labai įvairaus griežtumo direktyvai, kuriais adresanto siekiama, kad adresatas ką nors atliktų jo naudai, – nuo įsakymų iki maldavimų. Gretinamuosiuose prašymų mandagumo darbuose, kuriuose viena iš tiriamų kalbų – anglų, dažniausiai analizuojami visi pasakymai, kuriuos galima įtraukti į angliškojo *request* sampratą. Pastaroji yra kiek platesnė nei lietuviško šio žodžio atitikmens. Veiksmažodis *request* gali būti apibrėžtas kaip „to express a desire for, especially politely; ask for or demand“, tad dvikalbiuose anglų-lietuvių kalbų žodynuose į lietuvių kalbą verčiamas ne tik kaip „prašyti“, t. y. „kreiptis norint ką nors gauti, pageidaujant, kad ką darytų“, bet ir „(mandagiai) reikalauti“¹³.

¹³ Tikrinti „Collins Dictionary & Thesaurus“ (2005), B. Piesarsko „Dvitomis anglų-lietuvių kalbų žodynas“ (2004), „Anglų kalbos mokomasis žodynas“ (1999) ir „Lietuvių kalbos žodyno“ interneto versija.

Šiame darbe prašymo šnekos aktą nutarta apsibrėžti pagal tai, kaip jis konceptualizuojamas lietuvių kalboje. Lietuvių kalbos direktyvams, jų tipams, struktūros ir raiškos ypatumams skirtas Gudavičienės (2007) darbas. Išanalizavus apie 2000 iš įvairaus tipo rašytinių tekstų surinktų lietuvių kalbos direktyvų giluminę struktūrą, išskirta (daugiausia – pagal numanomą adresanto intenciją) 10 jų grupių:

- 1) draudimų („aš noriu, kad nedarytum X“);
- 2) įgaliojimų („aš noriu, kad X darytum tu“);
- 3) liepimų („aš noriu, kad tu darytum X“);
- 4) prašymų („aš noriu, kad tu darytum X“);
- 5) nurodymų („aš noriu, kad darytum X taip, kaip reikia / kaip sakau“);
- 6) įspėjimų („aš noriu, kad tu nedarytum X“ (nes tau gali būti blogai))“;
- 7) kvietimų („aš noriu, kad tu darytum X (atvyktum į Z)“);
- 8) leidimų („aš noriu, kad tu galėtum daryti X);
- 9) patarimų („aš manau, kad tau gerai daryti X“);
- 10) raginimų („aš noriu, kad tu darytum X savo noru“).

Kaip matyti, intencija „aš noriu, kad tu darytum X“ gali būti realizuojama tiek prašymais, tiek liepimais – taigi riba tarp šių dviejų direktyvų yra pati neaiškiausia. Pasak Čepaitienės (2007, 148), prašymus nuo liepimų skiria tik adresanto tikrumas dėl prašomo atlikti veiksmo: prašydamas adresantas žino, kad adresatas gali padaryti arba nepadaryti X, o liepdamas jis yra dėl to tikras. Prašymams visada būdingas optatyvinis atspalvis (Vaitkevičiūtė 1964, 220), o liepimai yra griežtieji direktyvai, susiję su adresato paklusnumu adresantui.

Gudavičienė (2007, 75), kaip ir Čepaitienė (2007, 178; 1998a, 110–111), prašymus nuo liepimų atskiria pagal įsivestą papildomą socialinį požymį: jei adresantas yra viršesnis, t. y. aukštesnės socialinės padėties, rango už adresatą, tokie direktyvai vadinami liepimais, nes jais reiškiamą valią ar norus adresatas privalo arba turi įvykdyti ar išpildyti, o adresantui esant žemesniam už adresatą, pateikiami direktyvai laikytini prašymais. Taip į liepimų grupę

pagal požymį „aš esu viršesnis už tave, todėl esu įsitikinęs, kad tu darysi X“ be liepimų, įpareigojimų, įsakymų, reikalavimų pakliūna ir griežtesni prašymai.

Tačiau šio darbo autorės įsitikinimu, socialinio požymio komponentas prašymo nuo liepimo vis dėlto pakankamai neatskiria. Nors liepimai iš tiesų yra visada nukreipti iš viršaus į apačią, t. y. reiškiami viršesnio žemesniam, kažin ar šnekos aktą galima laikyti liepimu tuomet, kai adresatui užkraunama didesnė ir mažiau pagrįsta našta, kai nepaisant socialinės savo viršenybės adresantas tiesiog neturi teisės primesti savo valios adresatui konkrečioje situacijoje, tad negali būti tikras, kad adresato reakcija bus tokia, kokios norima. Pvz., nors visiškai normalu, kad dėstytojas liepia studentui parengti rašto darbą, nei lietuvių, nei juo labiau anglų kultūroje jis negalėtų liepti užplikyti jam arbatos arba parvežti namo – nebent to paprašyti. Adresanto padėties viršenybė savaime neužtikrina adresato paklusnumo adresanto valiai: labai svarbus ir konkretus veiksmas, kuriam skatinama, ir tai, kiek pagrįstai, teisėtai adresatui primetama adresanto valia. Komunikantams esant lygių socialinių vaidmenų, šnekos akto nuolankumo laipsnį taip pat lemia ne tik tai, kiek „adresantui svarbu, kad adresatas padarytų X“ (Gudavičienė 2007, 67), bet ir ko prašoma – smulkmenos ar didelio dalyko, kiek prašymu piktnaudžiaujama gera adresato valia, kiek normalu ir priimtina yra prašyti vieno ar kito dalyko vienomis ar kitomis aplinkybėmis.

Šiame darbe keliama mintis, kad savaiminio tiesioginio ryšio tarp adresanto viršenybės ir adresato privalėjimo atlikti nurodomą veiksmą nėra. Atskiriant prašymus nuo liepimų svarbus ne tik socialinis galios, bet ir konkretus situacinis prašymo dydžio, jo pagrįstumo veiksnys, kuris įtraukia tiek paties prašymo turinį, tiek tai, kaip suvokiamos pašnekovų teisės bei pareigos konkrečioje situacijoje (Spencer-Oatey 2000, 31–37). Prašymais darbe laikomi direktyvai patektų į Gudavičienės išskiriamas prašymų (prašyti₁ ir prašyti₃) ir iš dalies – liepimų (prašyti₂) grupes¹⁴, tačiau, kaip jau buvo

¹⁴ Prašyti₁ – švelnūs prašymai, kai adresantas žino, kad „adresatas neprivalo daryti X, nes lygiavertis prašo lygiaverčio ar žemesnis viršesnio“ ir adresatas gali rinktis: išpildyti prašymą ar ne, nutarti, ar „adresantas ims kokių griežtesnių priemonių neišpildžius prašymo, ar ne“. Prašyti₂ (liepimai) – „griežtesni prašymai, kai viršesnis kreipiasi į žemesnį“, kai prašymą „lyg ir būtų privalu vykdyti, nes

aiškinta, nėra sutinkama, kad galimybė adresatui pasirinkti – patenkinti prašymą ar ne – priklauso vien nuo komunikantų socialinių vaidmenų simetrijos ar asimetrijos ir kad prašymai nuo liepimų gali būti atskirti vien pagal šį kriterijų.

Apibendrinant galima pasakyti, kad pristatomame darbe prašymai suprantami kaip tokie direktyvai, kurių realizavimui būdingi šie požymiai:

- adresantas siekia naudoti (pirmiausia) sau;
- adresatui, priklausomai nuo prašymo dydžio, adresanto valios primetimo pagrįstumo, užkraunama didesnė ar mažesnė našta;
- komunikantai vienas kito atžvilgiu gali būti bet kokio socialinio statuso;
- kaip ir liepdamas, adresantas gali ir neturėti pagrindo abejoti, kad jo pageidavimas bus patenkintas (pvz., kai prašo pažymėti talonėlį autobuse) – tačiau ne dėl to, kad adresatas privalo tai padaryti;
- nors skatinimai veiksmui gali būti griežtesni ar nuolankesni, adresatas visada turi galimybę rinktis – paklusti adresanto valiai ar ne.

1.2.2. Tiesioginiai ir netiesioginiai prašymai

Priklausomai nuo aplinkybių, galima rinktis iš daugybės prašymo raiškos būdų. Pvz., norėdamas, kad adresatas uždarytų langą, adresantas gali paprašyti, tarkime, taip:

- (1) *Uždaryk langą.*
- (2) *Gal gali uždaryti langą?*
- (3) *Darosi šalta.*

Pirmasis pasakymas yra tiesioginio prašymo pavyzdys, nes tarp jo paviršinės skatinamojo sakinio struktūros ir prašymo funkcijos esama

adresantas <...> yra viršesnis, tad pageidautina, kad adresatas padarytų X⁶, tačiau „ir pirmo, ir antro tipo prašymo direktyvus adresatui neprivalu vykdyti, jei jis nemato grėsmės iš adresanto nesėkmingo prašymo atveju“. Prašyti₃ – tokie prašymai, kai „adresantas ko nors labai nori ir yra priklausomas nuo adresato. Adresantas būna arba žemesnis ir prašo ką daryti labai nuolankiai, arba lygiavertis, bet jam labai svarbu, kad adresatas padarytų X, todėl kone nusižemina, kad tik pasiektų tikslą“ (Gudavičienė 2007, 66–67).

tiesioginio ryšio. Antrasis ir trečiasis yra netiesioginiai prašymai, nes tokio ryšio nėra: sakinio tipas su pagrindine ilokucinio akto funkcija nesutampa. Antruoju atveju prašymo funkciją atlieka klausimas apie adresato galimybę uždaryti langą. Trečiajame pavyzdyje teiginiu konstatuojama apie kintančią kambario temperatūrą, pateikiama tik priežastis pageidaujamam veiksmui atlikti, tačiau nors pastarasis nenurodomas, šis pasakymas konkrečiame situaciniame kontekste vis dėlto taip pat bus suprastas kaip skatinimas ir konkrečiai – prašymas užverti langą. Netiesioginiuose ilokuciniuose aktuose esama skirtumo tarp išreikštų kalbinių elementų ir viso akto reikšmės – tam tikroms sintaksinėms struktūroms suteikiama papildoma reikšmė, kuri adresato yra daugiau ar mažiau atpažįstama (Grice 1975, 42). Adresantas perteikia daugiau nei pasako pasikliaudamas abiem komunikantams žinoma kontekstine lingvistine ir nelingvistine informacija ir racionalaus adresato gebėjimu numanyti tikrąją pasakymo reikšmę (Searle 1975, 60–61).

Santykiui tarp išreikštų kalbinių elementų reikšmės ir jais adresanto perteikiamos reikšmės šnekos aktų teoretikai skyrė daug dėmesio. Searle'as (1975) išskyrė tiesioginę sakinio reikšmę bei adresanto į pasakymą įdedamą reikšmę ir teigė, kad interpretuodamas adresanto žodžius adresatas remdamasis pirmąja suvokia antrąją. Morganas (1978) savo ruožtu rašė apie kalbos konvencijas, susijusias su tiesiogine pasakymų reikšme, ir vartosenos konvencijas, valdančias tų pasakymų vartojimą, ir taip pat tvirtino, kad tiek vienos, tiek kitos yra svarbios bandant suvokti, ką adresantas nori pasakyti. Gibso (1979) manyta, kad svarbiausias yra situacinis kontekstas, kuriame tokių per ilgą laiką sustabarėjusių įprastinių formų prašymų kaip *Ar galėtumėte paduoti druskos?* ilokucinė galia suvokiama iškart, automatiškai, apeinant tiesioginę pasakymo reikšmę. Tačiau psicholingvistai Clarkas ir Schunkas (1980) vis dėlto dar kartą įtikinamai patvirtino, kad pastaroji vaidina svarbų vaidmenį interpretuojant netiesioginius šnekos aktus ir ji veikia prašymų mandagumo laipsnį. Šių mokslininkų atlikto eksperimento rezultatai parodė, kuo labiau tiesioginė reikšmė leidžia numanyti naudą adresatui, tuo prašymas mandagesnis. Todėl, pvz., *Ar galėčiau sužinoti, kiek dabar laiko?* esą

suvokiamas kaip mandagesnis nei *Ar nepasakysit, kiek dabar laiko?*, nes žiūrint į tiesioginę pasakymo reikšmę matyti, kad pirmajame pavyzdyje iš adresato ne tik labai mažai reikalaujama, bet dar ir iš pažiūros prašoma leidimo.

Tiesioginių prašymų ilokucinė galia perteikiama sintaksinėmis, semantinėmis priemonėmis, o netiesioginiams prašymams ji suteikiama nuorodomis į vadinamąsias prašymų sėkmės sąlygas (*felicity conditions*) – tam tikras sąlygas, kurios turi būti patenkintos, kad adresantas sulauktų norimo atliekamo šnekos akto perlokucinio efekto (Fukushima 2000, 64; Le Pair 2005, 67; Searle 1975):

1) galėjimo, gebėjimo (*ability*) sąlyga – orientuota į adresatą: adresantas turi tikėtis, kad adresatas gali, geba, yra pajėgus patenkinti prašymą;

2) noro, pasirengimo (*willingness*) sąlyga – orientuota į adresatą: adresantas turi tikėtis, kad adresatas nori, iš principo yra pasirengęs patenkinti prašymą;

3) neakivaizdumo (*non-obviousness*) sąlyga – orientuota į veiksmą: prašymas turi būti nukreiptas į tokį ateities veiksmą, kurio adresatas, jei nebūtų paprašytas, esant normaliai įvykių eigai neatliktų;

4) nuoširdumo (*sincerity*) sąlyga – orientuota į adresantą: šis turi iš tiesų norėti, kad adresatas patenkintų jo prašymą;

5) pagrįstumo (*reasonableness*) sąlyga – orientuota į adresantą: jis turi turėti racionalią priežastį pageidauti, kad jo prašymas būtų patenkintas.

Tarkime, prašant *Gal gali uždaryti langą?* teiraujamesi apie adresato galimybę atlikti nurodomą veiksmą. *Gal nori uždaryti langą?* – apie jo norą. *Uždarysi langą?* atveju kvestionuojama veiksmo neakivaizdumo sąlyga. *Norėčiau, kad uždarytum langą* nurodoma į adresanto nuoširdumo sąlygą. O teiginyje *Darosi šalta* adresanto komunikacinę intenciją realizuoja priežasties prašyti nurodymas.

Netiesioginiai prašymai gali būti dviejų pagrindinių tiesiogiškumo lygių. Pvz., *Gal galite uždaryti langą?* komunikacinė galia (prašymas uždaryti langą), nepaisant šnekos akto giluminės ir paviršinės struktūros neatitikimo, vis dėlto net ir be konteksto yra aiški ir lengvai atpažįstama (nors teoriškai šis pasakymas galėtų būti suprastas kaip klausimas). Taigi šiuo atveju adresantas vis dėlto laikosi Grice'o (1975) bendradarbiavimo principo. Tai konvencionaliai netiesioginis prašymas – toks, kuriame esama neatitikimo tarp paviršinės ir giluminės jo struktūros, bet tam tikri lingvistiniai signalai ir nerašytas susitarimas pasakymo formą automatiškai susieja su prašymo ilokucine galia. Prašyme *Darosi šalta* neįvardijamas pageidaujamas veiksmas, nėra ir jokios nuorodos į adresatą kaip veiksmo atlikėją, todėl adresanto komunikacinę intenciją adresatui reikia numanyti. Kad būtų suprastas kaip prašymas, o ne teiginys apie kambario temperatūrą ar prašymas paduoti megztinį, būtina kontekstinė informacija, foninės žinios. Šis prašymas yra nekonvencionaliai netiesioginis – toks, kuriame adresanto reikšmių galima įskaityti labai daug ir jis yra pragmatiškai miglotas. Konvencionaliai netiesioginiai prašymai, Brown ir Levinsono (1989) teigimu, yra esminis negatyviojo mandagumo raiškos būdas, o nekonvencionaliai netiesioginiai atitinka jų išskirtos užuolankų strategijos realizacijas (žr. 25 p.).

Prašymo tiesiogiškumo laipsnis nustatomas pagal tai, kiek adresanto ilokucinis tikslas akivaizdus iš pačios pasakymo lokucijos. Pasakymo tiesiogiškumą lemiantis rodiklis – kaip jam priskiriama ilokucinė galia. Šitaip suprantamas tiesiogiškumas yra pragmatinė lingvistinė kategorija, galima patikrinti psicholingvistiniais eksperimentais (Blum-Kulka ir kt. 1989, 278). Išskiriamos trys pagrindinės prašymų strategijos – universalūs prašymų tiesiogiškumo modeliai, arba lygiai. Jie yra šiame darbe naudotos prašymų branduolių klasifikacijos pagrindas (smulkesnė klasifikacija – žr. 90–93 p.) (Blum-Kulka 1989, 37, 40, 46–47; Blum-Kulka, Olshtain 1984, 201):

1. Tiesioginiai prašymai (*direct requests*) – eksPLICITINIAI, sintaksiškai ir semantiškai žymėti kaip prašymai, paprastai reiškiami

liepiamąją nuosaką arba vartojant prašymo aktą įvardijanti performatyvinę veiksmažodį (pvz., *Pritildyk muziką, Prašom pritildyti muziką, Noriu paprašyti pritildyti muziką*).

2. Konvencionaliai netiesioginiai prašymai (*conventionally indirect requests*) – juose esama skirtumo tarp išreikštų kalbinių elementų ir šnekos akto reikšmės. Tačiau pasakymo forma vis dėlto lengvai susiejama su prašymo funkcija. Adresanto komunikacinė intencija realizuojama nurodant į parengiamąsias sąlygas, reikalingas prašymui atlikti: adresato galėjimą, norą atlikti pageidaujamą veiksma, veiksmo neakivaizdumo sąlygą (pvz., *Gal galėtum / norėtum pritildyti muziką? Pritildysi?*)¹⁵. Šios strategijos prašymams reikšti kiekvienoje kalboje esama baigtinio skaičiaus įprastų formuluočių.

3. Nekonvencionaliai netiesioginiai prašymai¹⁶ (*nonconventionally indirect requests*) – juose taip pat esama skirtumo tarp išreikštų kalbinių elementų ir šnekos akto reikšmės, bet jie yra pragmatiškai migloti. Adresanto komunikacinė intencija gali būti perteikiama užsimenant apie daiktą ar dalyką, reikalingą prašymui patenkinti (pvz., *Ar nemanai, kad tavo muzika truputį per garsi?*), arba pasikliaujant vien konteksto aiškumu (pvz., *Man rytoj sunkus egzaminas...*). Šios strategijos prašymų ir propozicinis turinys, ir raiškos formos gali būti pačios įvairiausios ir jų skaičius nėra ribotas.

Prašydamas adresantas ne tik renkasi tinkamą prašymo strategiją ir konkrečią jos raišką. Prašymai dažnai dar modifikuojami įvairiomis fakultatyviomis gramatinėmis, leksinėmis, frazinėmis priemonėmis: neiginiais, tariamosios nuosakos, būtojo laiko, sudėtinių prijungiamųjų sakinių konstrukcijomis, deminutyvais, tam tikrais įterptiniais ar pridurtiniais žodžiais,

¹⁵ Pažymėtina, kad konvencionaliai netiesioginiai pasakymai yra universalūs tik kalbant apie bendrąsias pragmatines pasakymų ypatybes, o ne konkrečių jų raiškos formų ir jų vartosenos ekvivalentiškumą.

¹⁶ Sifianou (2000, 14–19) konvencionaliai netiesioginius prašymus vadina struktūriškai, o nekonvencionaliai netiesioginius – pragmatiškai netiesioginiais, tokį savo pasirinkimą argumentuodama tuo, kad ir pastarieji kalbos vartosenoje gali būti konvencionalizuoti, t. y. labai įprasti. Nors toks pastebėjimas yra labai svarbus, šiame darbe vis dėlto vartojami visuotinai išgalėję konvencionaliai ir nekonvencionaliai netiesioginių prašymų terminai.

semantiškai sudėtingomis įžanginėmis formuluotėmis ir kt. Tarkime, prašymas sutvarkyti stalą gali būti modifikuotas taip:

Sutvarkyk savo staliuką, gerai? / Sutvarkyk savo stalą.
(deminutyvas + adresato pritarimo siekiantis žodis)

Prašyčiau sutvarkyti stalą. / Prašau sutvarkyti stalą.
(tariamasis nuosakos forma)

Norėjau paprašyti, kad sutvarkytum stalą. / Noriu paprašyti sutvarkyti stalą.
(sudėtinis prijungiamasis sakinytis + būtojo laiko forma)

Ar negalėtum kaip nors sutvarkyti stalo? / Ar gali sutvarkyti stalą?
(tariamasis nuosakos forma + neiginys + sąšvelnis)

Norėčiau paklausti, ar rastum laiko sutvarkyti stalą? / Sutvarkysi stalą?
(sudėtinis prijungiamasis sakinytis + įžanginė formuluotė + tariam. nuos)

Prieš išsakydamas savo pageidavimo turinį, adresantas taip pat gali jausti poreikį iš pradžių parengti tam adresatą (pvz., *Ar galėčiau šio bei to paprašyti? Man labai reikia tavo pagalbos*), aiškina prašymo priežastis (pvz., *Nes tavo stalas atrodo kaip po karo*), suteikia adresatui galimybę atsisakyti (pvz., *Na, bet jei labai neturi laiko, tada tiek to*), žada atlygį ar kompensaciją (pvz., *Aš tau padėsiu, o po to galėsi pažaisti kompiuteriu*) ir pan. Taigi prašymą galima laikyti ne pavieniu pasakymu, o sudėtinu dariniu.

Šiame darbe prašymo šnekos aktas suprantamas ir analizuojamas kaip pasakymų seka (*request sequence*) – pasakymų virtinė, kurią sudaro (Blum-Kulka ir kt. 1989, 275–294; Blum-Kulka, Olshtain 1984):

– pagrindinis prašymo aktas, arba prašymo branduolys (*head / core act*) – minimalus šnekos akto ilokucinės galios realizacijos vienetas;

– vidinės modifikacijos (*internal modifications*) – sintaksinės, morfologinės ir leksinės, frazinės prašymo branduolį papildančios priemonės, moduluojančios (dažniausiai švelninančios – švelnikliai, kartais stiprinančios – stiprikliai) prašymo ilokucinę galią ir jo poveikį adresatui. Jos yra

pagrindinio prašymo akto dalis, bet nekeičia propozicinio jo turinio – prašymo ilokucinė galia gali būti išreikšta ir be jų (pavyzdžių žr. 93–97 p.);

– išorinės modifikacijos, arba pasparos (*external modifications, supportive moves*) – papildomi periferiniai semantiniai komponentai, vartojami artimiausiame lingvistiniame prašymo branduolio kontekste, prieš arba po prašymo branduolio. Tai taip pat fakultatyvios priemonės, kurios moduluoja (dažniausiai švelnina – švelnikliai, kartais stiprina – stiprikliai) prašymo galią ir poveikį adresatui (pavyzdžių žr. 97–101 p.).

1.2.3. Prašymų tiesiogiškumas, mandagumas ir kultūra

Kaip yra pastebėta Grice'o (1975), apskritai žmonės yra linkę kalbėti tiesiai ir aiškiai. Tačiau tai ne visada priimtina, nes labai svarbus yra ir tarpusavio santykių matmuo. Netiesioginiams šnekos aktams produkuoti ir apdoroti reikia daugiau laiko ir pastangų, randasi klaidingų interpretacijų, nesusipratimų galimybė, tačiau netiesioginiai pasakymai nebūtų tokie įprasti žmonių komunikacijoje, jei kaip nors neprisidėtų prie bendravimo efektyvumo. Prašymai iš daugybės kitų šnekos aktų išsiskiria didesne grėsme įvaizdžiui, todėl ir didesne būtinybe juos švelninti mandagumo priemonėmis (Sifianou 2000, 110). Mandagumo strategijų taikymas tinkamiems ir veiksmingiems prašymams formuluoti – pirmiausia renkantis tinkamą jų tiesiogiškumo laipsnį – atskleidžia tarpasmeninę kalbos vartojimo funkciją (Le Pair 2005, 66). Mandagumas laikytinas esmine (nors tikrai ne vienintele) priežastimi, kodėl žmonės – vienoje kultūroje labiau nei kitose – prašo netiesiogiai.

Daugumos pirmųjų lingvistinio mandagumo klausimus gvildenusių mokslininkų manyta, kad prašymų netiesiogiškumą ir jų mandagumą sieja akivaizdus tiesioginės koreliacijos ryšys. Teigta, kad esama elementariausių universalių pokalbio mandagumo reikalavimų, kuriais vadovaudamiesi prašymo intenciją žmonės dažniausiai perteikia netiesiogiai, ypač klausimų pavidalu, o tiesmukų prašymų vengia (pvz., žr. Clark, Schunk 1980, 111; Searle 1975, 64). Lakoff (1973) ir Leechas (1999, 119) tvirtino, kad

liepiamosios nuosakos formos yra nemandagiausias, labai netaktiškas būdas prašyti, ir jas vartojant padidėja tikimybė, jog adresatas prašymo nepatenkins. Netiesioginės lokucijos esą mandagesnės, nes jomis adresatui paliekama daugiau galimybių rinktis, ir taip pasakymas sušvelninamas (Leech 1999, 108). Pasak Brown ir Levinsono (1987, 60–66), prašyti tiesiogiai galima tik išimtiniais atvejais, kai atsižvelgti į kito įvaizdį nėra reikalo, o kuo norimo atlikti šnekos akto grėsmė įvaizdžiui didesnė, tuo netiesiogiškesnę raišką adresantas renkasi norėdamas jį apsaugoti, ir kuo netiesiogiškiau – tuo mandagiau.

Empiriniai tyrimai tiesioginės prašymų netiesiogiškumo ir mandagumo sąsajos nepatvirtino. Pvz., Blum-Kulkos (1987) atliktas eksperimentas su hebrajų, amerikiečių, britų anglų ir vokiečių gimtakalbiais atskleidė, kad tam, jog pasakymas būtų suvoktas kaip mandagus, reikalinga pusiausvyra: adresantas negali būti per daug tiesmukas, kad per stipriai neprimestų savo valios adresatui, bet sykiu jo komunikacinė intencija neturi būti per daug miglota. Tokia pusiausvyra pasiekama konvencionaliai netiesioginiuose prašymuose: jais adresatas nėra spaudžiamas, bet, kitaip nei nekonvencionaliai netiesioginių atveju, šabloniškos raiškos formos adresanto intenciją daro lengvai suvokiamą ir užtikrina, kad pasakymo interpretacija bus teisinga, o adresatas, tikėtina, reaguos į jį taip, kaip iš jo norima (Blum-Kulka 1989, 58). Yra manoma, kad dėl šios priežasties konvencionaliai netiesioginiai prašymai gali būti laikomi mandagiausiais, nors žiūrint į kalbos vartoseną akivaizdu, kad tas ryšys yra dinamiškas ir turi būti kaskart naujai nustatomas konkrečiame socialiniame, psichologiniame ir kultūriniame kontekste (Lubecka 2000, 122).

Wierzbickos (1985) vienos iš pirmųjų atkreiptas dėmesys į tai, kad daugybei kalbinių ir kultūrinių bendruomenių labai įprasti yra ir tiesioginiai prašymai, bet negalima teigti, kad dėl to jos esančios nemandagesnės – tai būtų etnocentriška (Hymes 1986, 79; Wierzbicka 1985, 145). Pagrindinė priežastis, kodėl tiesioginiai prašymai laikyti visuotinai nepriimtinais arba bent jau mandagumo požiūriu neutraliais, yra ta, kad lingvistinio mandagumo tyrimai ilgą laiką buvo atliekami daugiausia britų ir amerikiečių, kurių kalboje labai

aiškiai dominuoja konvencionaliai netiesioginiai prašymai, o tiesioginių vartoseną socialiai griežtai apribota (Lubecka 2000, 68; Sifianou 2000, 113; Wierzbicka 1985, 150; 1991, 76–77). Kai kurioms tautoms, pvz., graikams, būdingesnė ne tik tiesioginė, bet ir nekonvencionaliai netiesioginė prašymų raiška. Tačiau kaip įtikinamai aiškina Sifianou (2000, 115–117), neįmanoma įrodyti, kad anglas vyras, savo žmonos prašydamas *Gal galėtum padaryti man puodelį kavos?*, yra mandagesnis ar ne toks mandagus nei graikas, šioje situacijoje išstardamas *Padaryk man kavutės arba Rodos, jau penkios*. Pateikti prašymai skiriasi savo tiesiogiškumu ir įprastumu šiose kalbose ir kultūrose, o ne mandagumo laipsniu. Jei adresantas neketina būti nemandagus, o adresatas jo pasakymo taip pat neįvertina kaip tokio, pasakymai laikytini mandagiais – vadinasi, čia labai svarbus adresanto intencijų ir adresato lūkesčių bei reakcijos aspektas.

Prašymai priskirti negatyviajam įvaizdžiui grėsmingiems šnekos aktams, jiems sušvelninti būtinas negatyvusis mandagumas, kurio svarbiausia pastrategė – „kalbėti konvencionaliai netiesiogiai“ (Brown, Levinson 1987, 132). Turint omenyje prašymo prigimtį (adresantas nori, kad adresatas jo naudai padarytų ką nors, ko šis neprivalo atlikti ir kas gali jį apsunkinti), negatyvusis mandagumas prašant neabejotinai svarbus, bet jo reikšmės vis dėlto negalima pervertinti. Prašymai tik gali būti, bet nebūtinai visada yra grėsmingi negatyviajam įvaizdžiui (Spencer-Oatey 2000, 17). Kartais jie suteikia galimybę sustiprinti pozityvųjį įvaizdį: pvz., adresatas gali jaustis prašymo pamalonintas, jei priima tai kaip savo asmeninių gebėjimų įvertinimą ar pasitikėjimo juo kaip draugu ženklą. Vadinasi, pozityvusis mandagumas prašant taip pat aktualus: tam tikrais atvejais prašymais perteikiamas švelnumas, artumas (neretai adresantas turi jaustis pakankamai artimas adresatui, kad galėtų prašyti), apeliuojama į adresato pareigos artimam žmogui jausmą, komunikantų vienybę, taigi šie šnekos aktai gali remtis, o sykiu – stiprinti komunikantų bendrystę, jų tarpusavio ryšius. Tokiems pozityviai mandagiems prašymams, be kita ko, pasitelkiamos ir labai tiesioginės prašymų konstrukcijos, kurios eksplicitiškai mandagumo požiūriu gali būti ir visai

nežymėtos (Fukushima 1996, 686; Márquez Reiter 2000, 36; Sifianou 2000, 99, 113). Prašant neabejotinai svarbu atsižvelgti į kitą, bet dėmesys adresatui gali būti rodomas skirtingais būdais: ne tik atsitolinant, išreiškiant pagarbą jo laisvei, bet ir įtraukiant jį į asmeninę savo erdvę.

Didesnė kalbinės bendruomenės orientacija į negatyvųjį mandagumą, t. y. atstumo, pagarbos demonstravimą, lemia tai, kad vartojama labai daug konvencionaliai netiesioginių prašymų, o į pozityvųjį mandagumą labiau linkusių kultūrų žmonės dažniau gali būti mandagūs ir būdami tiesmuki, nes tiesiogine prašymų strategija jų naudojama kaip priemonė artumui išreikšti ir palaikyti (Sifianou 2000, 121). Savo ruožtu nekonvencionaliai netiesioginė strategija mandagumo požiūriu laikytina mišria (Márquez Reiter 2000, 110). Viena vertus, gavęs miglotą prašymą-užuominą adresatas yra laisvas jį interpretuoti kaip tinkamas, o adresantas pasilieka teisę tą interpretaciją atmesti, jei kyla grėsmė jo paties įvaizdžiui, – vadinasi, toks prašymas gali apsaugoti negatyviusius bendraujančiųjų įvaizdžius. Antra vertus, nekonvencionaliai netiesioginiais prašymais galima perteikti ir pozityvųjį mandagumą, kai pasikliaujama abiem komunikantams žinoma kontekstine informacija, apeliuojama į tai, kad jie yra pakankamai artimi, kad atpažintų vienas kito norus bei poreikius. Manoma, kad negatyviojo mandagumo kultūrose aptariama strategija gali būti dažniau taikoma siekiant sumažinti prašymų primygtinumą, adresatui jais užkraunamą našta, o tose bendruomenėse, kur apsunkinti kito taip nesibijoma, adresatams ja suteikiama galimybė pasisiūlyti neprašytiems, taip dar labiau sutvirtinant komunikantų tarpusavio solidarumą (Brown, Levinson 1987, 211–212); Rinnert, Kobayashi 1999, 1194; Sifianou 2000, 121). Kad ir koks būtų prašymų tiesiogiskumo laipsnis, patys savaime jie nėra nei mandagūs, nei nemandagūs – tai lemia situacinės ir sociokultūrinės aplinkybės.

Prašymų raiškos skirtumai yra potencialus tarpkultūrinės komunikacijos nesklandumų šaltinis ir labai prisideda prie stereotipų apie „mandagias“ ir „nemandagias“ tautas formavimosi. Nesusipratimų kyla tada, kai pasakymams viena kalba suteikiama klaidinga ilokucinė galia ir socialinė reikšmė – tokia,

kokia ji yra kitoje kalboje (Araújo Carreira 2005, 310; Thomas 1983, 94), ir klaidingai suprantama adresanto intencija. Pvz., graiko imperatyvas anglui gali nuskambėti kaip ižeidus liepimas, nepateisinamas galios demonstravimas, nors adresantas juo galbūt tiesiog norėjo šiltai, betarpiškai paprašyti. Kaip tik į pozityvųjį mandagumą labiau linkusioms visuomenėms, pasižyminčioms jose visai priimtina, bet kitiems galbūt ižeidžia tiesiogiškesne prašymų raiška, dažniausiai klijuojamos „nemandagiųjų“ etiketės (Sifianou 2000, 43): nemandagumas dažnai prikišamas graikams, ispanams, rusams, lenkams, kinams, kitoms tautoms. Antra vertus, „mandagieji“ anglai kitų tautų žmonių neretai apibūdinami kaip perdėm šalti, oficialūs, manieringi, amerikiečiai – nenuoširdūs ir pan.

Tokie stereotipiniai vertinimai būtų objektyvūs tik tuo atveju, jei mandagumo samprata būtų universali. Tačiau atskirų individų sampratos ir jų kalbos vartosena yra lemiamos ne universalios natūraliosios, o kultūrinės logikos (Gumperz 1982, 182, cit. Wierzbicka 1985, 174). Vien pagal lingvistines išraiškas, komunikacijos būdus negalima teigti, kad vienos tautos su žmonėmis elgiasi, gražiau, mandagiau nei kitos (Thomas 1995, 150). Nepriimtinas, iš pažiūros nemandagus svetimųjų elgesys vertintinas tik tos bendruomenės narių socialinių santykių bei kultūrinių vertybių kontekste, nes mandagumas susijęs su pamatiniais sociokultūriniais visuomenės organizacijos principais (Larina 2005, 26). Kiekviena bendruomenė gali būti mandagi savaip.

Skirtingų tautų mandagumo normos, polinkiai į vieną ar kitą jo tipą galimi paaiškinti remiantis pagrindinėmis kultūrinėmis dimensijomis – socialiniu nuotoliu (*social distance*) ir galios skirtumu (*power distance / difference*). Pagal šias dimensijas, žiūrint bendrųjų vertybinių orientacijų, kultūros sąlygiškai gali būti skirstomos į labiau individualistines arba labiau kolektyvistines ir į labiau arba mažiau egalitariškas. Kaip aiškina Hofstede (1991, 51), individualistinėse visuomenėse ryšiai tarp atskirų individų nėra tvirti, laikomasi nuostatos, kad kiekvienas turi pirmiausia rūpintis pats savimi, o kolektyvistinėse kultūrose nuo pat gimimo individas integruojamas į dideles, stiprias ir darnias grupes, užtikrinančias jam paramą ir saugumą

mainais už visišką jo ištikimybę grupei – asmens savęs suvokimas tokiose kultūrose neatskiriamas nuo grupinės jo tapatybės. Galios skirtumo suvokimas kultūroje matuojamas pagal tai, kiek mažiau galios turintys institucijų (šeimos, mokyklos, bendruomenės ir pan.) ir organizacijų nariai visuomenėje tikisi ir priima tai, kad žmonių turima galia yra pasiskirsčiusi nevienodai (Hofstede 1991, 28), ir kiek šis skirtumas yra demonstruojamas kalba bei manieromis (Larina 2005, 27). Labiau egalitariškose kultūrose egzistuojančius galios skirtumus stengiamasi kuo labiau niveluoti, o didesnio galios skirtumo visuomenės kaip tik yra labiau linkusios juos pabrėžti. Socialinio nuotolio ir galios skirtumo dimensijos yra susijusios: labiau individualistinės kultūros drauge yra egalitariškesnės, ir atvirkščiai.

Individualizmo ideologijai esminė yra žmogaus asmeninės nepriklausomybės idėja, jo teisė į veiksmų laisvę, savo erdvę, laiką ir pan. Kolektyvistinėse kultūrose išlaikyti atstumą ir gerbti kito privatumą nėra prioritetinės reikšmės dalykas – tai netgi gali būti vertinama neigiamai, asocijuotis su susvetimėjimu ar netgi priešišku (Larina 2005, 28; Wierzbicka 1985, 156). Svarbiau už atskiro individo laisvę tokių kultūrų nariams yra žmonių solidarumas, juos sutelkianti abipusė savanoriška priklausomybė ir įsipareigojimai vienas kitam.

Hofstede (1991) sudarytuose 53 pasaulio šalių individualizmo ir galios skirtumo indeksuose (vėliau, padedant kitiems tyrėjams, šalių skaičius išaugo iki 70) britai, drauge su kitai aglosaksais, išsiskyrė kaip itin individualistinė ir viena iš mažiausio galios skirtumo, t. y. viena iš egalitariškiausių visuomenių. Naudojantis šio mokslininko sukurta metodika atlikti lietuvių tyrimai parodė, kad mes esame maždaug šių indeksų viduryje (Mockaitis 2002) arba kiek labiau kryptame į individualizmo ir mažo galios skirtumo pusę (Huettinger 2008). Tačiau bet kuriuo atveju lietuvių kultūra yra labiau kolektyviška ir mažiau egalitariška nei anglų.

Psichologinė bei fizinė distancija bei privatumas yra kertinės anglų kultūros vertybės (Fox 2005, Paxman 1999, 117–118). Būti mandagiam šioje kultūroje – tai visų pirma būti negatyviai mandagiam. Anglų kalba taip pat

palaikoma ši kultūrinė tradicija ir kaip tik todėl joje bet kokiems, net ir įvaizdžiui beveik negrėsmingiems prašymams yra išvirtinusi netiesioginės jų raiškos formos, kuriomis visomis įmanomomis lingvistinėmis priemonėmis siekiama kuo mažiau pakenkti kito laisvei, nepažeisti asmeninės jo erdvės. Kolektyvistinėse kultūrose apsunkinti kito per daug nesibijoma, prašymai laikomi ne tokiais grėsmingais aktais ir gali būti reiškiami labai tiesiogiai, pozityviai madangiai (Márquez Reiter 2000; Sifianou 2000; Thomas 1983). Esant asimetriniams bendraujančiųjų santykiams, tiesmuką prašymų raišką jose labiau sankcionuoja ir adresanto turima galia adresatui. Kur kas didesnis, lyginant su anglais, lietuvių polinkis į kolektyvizmą ir didesnis galios skirtumas mūsų visuomenėje leidžia spėti, kad lietuviai yra labiau orientuoti į pozityviojo mandagumo sistemą.

1.2.4. Tarpkultūriniai prašymų mandagumo tyrimai

Tarpkultūrinės pragmatikos specialistai daug dėmesio skiria pragmatinėms lingvistinėms įvairių šnekos aktų vartosenos normoms skirtingose kalbose nustatyti, t. y. aiškinasi, kaip konkrečiuose kontekstuose perteikiamos konkrečios pragmatinės reikšmės (Spencer-Oatey 2000, 41). Prašymai, kuriems priklauso pagrindinė vieta lingvistinio mandagumo teoretikų klasikų darbuose, yra ir labiausiai empiriškai išanalizuoti šnekos aktai pasaulyje.

Didžiausias ir žinomiausias atliktas tyrimas – Tarpkultūrinis šnekos aktų realizacijos projektas (TŠARP) (*Cross-Cultural Speech Act Realization Project (CCSARP)*) (Blum-Kulka ir kt. 1989; Blum-Kulka, Olshtain 1984), kuriame tarptautinė mokslininkų grupė lygino aštuonių kalbų ar jų atmainų – Amerikos, Australijos ir britų anglų, Argentinos ispanų, Kanados prancūzų, danų, hebrajų ir vokiečių – gimtakalbių ir negimtakalbių prašymus bei atsiprašymus. Tiriant strategijų pasiskirstymą skirtingose socialinėse situacijose siekta nustatyti bendrus kultūrinius tų kalbų vartotojų polinkius į vieną ar kitą prašymų tiesiogiškumo-netiesiogiškumo skalės pusę (Blum-Kulka, Olshtain 1984, 210).

TŠARP įkvėpė daugybę kitų gretinamųjų tyrimų. Prašymai yra Sifianou (2000 [1992])) graikų ir britų anglų kalbų mandagumo studijos centre. Márquez Reiter (2000) darbe keliais aspektais analizuojamos urugvajiečių ir anglų prašymų (ir atsiprašymų) realizacijos. Fukushima (1996, 2000) tiria japonų ir anglų prašymų strategijas ir gimtakalbių reakcijas į nekonvencionaliai netiesioginius prašymus, labiausiai susitelkdama į tai, kaip juos veikia skirtingi kontekstinių kintamųjų įvertinimai, o gauti rezultatai mokslininkės itin išsamiai aptariami remiantis perskyra tarp kolektyvistinių ir individualistinių kultūrinių vertybių. Dėl kalbų ir kultūrų panašumo šiame darbe atliktam tyrimui buvo aktualios Larinos (2005, 2008) rusų ir anglų prašymams bei liepimams skirtos publikacijos, gretinamoji Ogiermann (2009) anglų, vokiečių, lenkų ir rusų prašymų studija, taip pat – Lubeckos (2000) monografija. Kaip matyti, įvairių kalbų duomenis labai įprasta gretinti su pagrindinėmis anglų kalbos atmainomis, tačiau, pvz., Van Mulken (1996) tyrė olandų ir prancūzų, Hong (1998) – kinų ir vokiečių prašymus, o Rue ir Zhang (2008) darbe pirmą kartą gretinamos dviejų nevakarietišku kalbų ir kultūrų – kinų ir korėjiečių aptariamų šnekos aktų strategijos.

Visų minėtų ir kitų panašių tyrimų rezultatai liudija, kad apskritai prašymai yra veikiami bendrų sociopragmatinių ir mandagumo principų: pvz., esama bendrų prašymų variacijos tendencijų priklausomai nuo kontekstinių kintamųjų, įvaizdžiui grėsmingesnius prašymus linkstama labiau išplėtoti, visose tirtose kalbose (išskyrus kinų – žr. Hong 1998, Lee-Wong 1994) dominuoja konvencionaliai netiesioginės jų strategijos. Tačiau konkretūs tų principų taikymo būdai skiriasi, ir prašymai išryškėja kaip kultūriškai specifiniai šnekos aktai. Skirtingi kultūrų interakciniai stiliai pasireiškia nevienodu prašymų tiesiogiškumo lygiu identiškose situacijose, ir tai rodo didesnę polinkį į vieną ar kitą tiesiogiškumo-netiesiogiškumo skalės galą: pvz., TŠARP rezultatai atskleidė, kad iš analizuotų kalbinių bendruomenių tiesmukiausia prašymų raiška būdinga Argentinos ispanų ir hebrajų kalbų atstovams, labiausiai netiesiogiški pasirodė esą Australijos anglų kalbos prašymai, o skalės viduryje liko Kanados prancūzų ir vokiečių. Nors apskritai

skirtingose kalbose esama labai panašių prašymų raiškos priemonių, struktūrinių, semantinių modelių, tos pačios strategijos įvairiose kalbose gali būti realizuojamos skirtingai: pvz., gali skirtis tai, į kokias parengiamąsias sąlygas yra įprasta ir kiek įprasta nurodyti prašant konvencionaliai netiesiogiai, kokia konkreti kalbinė raiška yra nusistovėjusi. Tyrimais paliudyta, kad ekvivalentiškomis lingvistinėms išraiškoms gali būti priskiriamos skirtingos socialinės reikšmės, prašymai skirtingai modifikuojami, o tokių pačių modifikacijų vartojimo mastai nevienodi. Įvairių kalbų ir kultūrų žmonių skirtingai suvokiama socialinė tikrovė, socialiniai komunikantų santykiai, prašymų dydis, jų primygtinumas. Kintamieji skirtingai veikia strategijų pasirinkimą, kultūros iškelia skirtingus jų komponentus (pvz., japonams didžiausią svorį galios kintamajame turi amžiaus veiksnys).

Dauguma tarpkultūrinių prašymų mandagumo darbų tebėra skirti Vakarų šalių ir Tolimųjų Rytų kalboms, o Rytų ir Centrinėje Europoje, kur tradiciškai domimasi kalbos etiketo klausimais, empiriniais duomenimis paremtų gretinamųjų studijų dar palyginti nedaug (Ogiermann 2009, 191). Šioje disertacijoje pristatomas tyrimas išsiskiria kaip pirmas pragmatinis gretinamasis, skirtas specialiai lietuviškų prašymų mandagumui ištirti.

1.2.5. Lietuvių kalbos prašymų tyrimai

Lietuvių kalbos prašymai apskritai dar nedaug tirti, o dar mažiau jie gvildinti mandagumo aspektu. Atrodo, kad aptariamų šnekos aktų raiška ir jų mandagumas lituanistams įdomiausi žiūrint iš kalbos praktikos reikalų perspektyvos, siekiant mokymo ir šviečiamųjų visuomeninių tikslų. Populiarioje „Lietuvių kalbos etiketo“ knygelėje (Kučinskaitė 1990, 37–52) trumpai aptariama ir skatinama tradicija paremta taisyklinga tinkamų lietuviškų prašymo žodžių bei konstrukcijų vartoseną. Autorė ne tik kritikuoja prašant daromas kalbos klaidas, bet ir imasi įvairių kalbos kultūros požiūriu taisyklingų formų mandagumo vertintojos vaidmens, pvz.:

<...> Parazitinį *prašau* iš bėdos dar galėtume pakešti – ne tokia čia baisi klaida ir ne taip dažnai girdima. Kalbininkams širdį ėda didesni dalykai – tai įterptinis *prašau* su liepiamosios nuosakos veiksmažodžiais: *Pakvieskit, prašau, prie telefono. Pasakykit, prašau, ar rytoj dirbat? Perduokit, prašau, bilietą.* <...> Gyvenimo tempas verčia mus skubėti. Dėl to skubėjimo labiausiai nukenčia mandagumo žodžiai *prašom, prašyčiau*, ypač šeimose. Įpratome artimiesiems sakyti, liaudiškai tariant, be ceremonijų: *nupirk! nunešk! atiduok!* Taip mat trumpiau. O juk mandagiau būtų pridėti jaustuką *prašom* – nepašykštėkim šio žodžio: *prašom nupirkti! prašom nunešti! prašom atiduoti!* Arba dar švelniau: *Gal, Jonuk, nupirktum? Ar neatneštum?*“ (Kučinskaitė 1990, 42, 46)

Preskriptyvinio požiūrio tiek į prašymų (informacijai gauti) taisyklingumą, tiek į jų mandagumo funkcijas esama ir kitame plačiajai visuomenei skirtame darbe – „Pokalbių telefonu etikete“ (Čepaitienė, Steigvilaitė-Urbietienė 2003, 17–20, 45–49). Šis požiūris dominuoja lietuvių kalbos kultūros vadovėliuose (žr. Šukys 2003, 291–293), kalbos kultūros pamokėlėse žiniasklaidos priemonėse¹⁷. Labai įprasta yra išryškinti kontrastą

¹⁷ Pvz., Lietuvos radijas 2009 m. rugpjūčio 12 d. „Ryto garsų“ rubrikoje „Kalbos valandėlė“ transliavo tokią suvaidintą situaciją – šmaikštų pokalbį tarp Ingos ir Vaido, dviejų jaunų bendradarbių (*išskirta mano – I.H.*):

- *Inga, gali paskolinti popieriaus? Mano spausdintuve lapai pasibaigė.*
- *Ne, negaliu.*
- *Mačiau, tavo stalo stalčiuje visa krūva guli.*
- *Neduosiu!*
- *Gaila tau, ar ką?*
- *Ne taip paprašei.*
- *Ak, tiesa, pamiršau stebuklingą žodį... Inga, paskolink man, prašau, baltų popieriaus lapų.* (krenkšteli ir kalba greitesniu tempu) *Paskolink man, Inga, baltų popieriaus lapų, prašau!* (piktokai) *Ką ir stebuklingasis žodis neatvėrė Ingos stalčiaus?*
- *Yra ne tik stebuklingas žodis, Vaidai, bet ir magiška formulė.*
- *Stebuklingas žodis! Magiška formulė! Prigalvoji tu čia visokių kliūčių! Pala, o gal tris kartus paprašyti reikia? Du kartus jau prašiau, dabar trečias: Inga, paskolink man, prašau, baltų popieriaus lapų!*
- *Ir vėl – ne taip paprašei.*
- *Tada aš jau nieko nesupratu...*
- *O nieko čia per daug ir nereikia suprasti. Tik žinoti, kad žodis „prašau“ sakinyje nevartojamas kaip įterpinys.*
- *Nesupratu.*
- *Kitai sakant: „prašau“ arba „prašom“ visada sakyk sakinio pradžioje: „Prašau paskolinti man popieriaus lapų“, „Prašom paimti lapus, kuriuos jums duodu“. Ir taip toliau. Dabar jau aišku?*
- *Štai tau ir magiška formulė.*
- *Mmm.*
- *Dabar jau aišku. Taigi (atsikrenkščia): Inga, prašau paskolint...*
- *Gali nebesivargint, Vaidai, – mano stalčiuje popieriaus jau seniausiai nebėr. Matai?*
- *Tai velnias. Tiksliau, tai ragana!*
- *Kaip tik norėjau tavęs paprašyti, Vaidai. Prašyčiau parnešti ir man popieriaus iš sandėlio, ką?* (laidelės garso įrašą galima rasti <http://www.lrt.lt/archyvas>)

tarp to, kas, kaip teigiama, lietuvių nuo seno buvo vartota, gyva tarmėse, atskleidžia mūsų kalbos savitumą, tautinį charakterį, todėl vartotina ir šiandien, ir pastebimų nederamų nukrypimų nuo normos, pvz.:

Kreipdamiesi į kitus, nuo seno esame įpratę pirmiausia tarti mandagumo žodį, o tik paskui pageidaujamą veiksmažodį išreiškiantį veiksmažodį – ir tai ne liepiamąją nuosaką (taip būtų nemandagu, skambėtų kaip įsakymai!), bet bendratį: *Prašom pakviesti* (o ne: *pakvieskit, prašau!*); *prašom pasakyti* (o ne: *pasakykit, prašau!*); *prašom perduoti* (o ne: *perduokit, prašau!*). Tokios konstrukcijos su pirma pasakytu mandagumo žodžiu ir veiksmažodžio bendraties forma gražiai išreiškia lietuvišką nuoširdumą, kuklumą, lietuvišką kalbos dvasią. (Kučinskaitė 1990, 46)

Prašant <...> reikia vartoti savus tradicinius mandagumo žodžius ar pasakymus – ir vartoti tinkamai: ten, kur dera <...> Tradiciniai lietuvių prašymai – juos reikia išsaugoti – yra kitokie. Jie pradkami prašymo žodžiu, o po to eina veiksmažodis ir jis būtinai yra bendraties formos <...> Kas žodį *prašau* įpratę netinkamai vartoti įterpiniu po liepiamosios nuosakos ir neįgudę jo sakyti priekyje – prieš bendratį, geriausia *prašau* visiškai tepraleidžia. (Šukys 2003, 292–293)

<...> Ir vėl netaisyklingai kalbame. Labai dažnai sakome: *pasakyk, prašau; parašyk, prašau...* Nepamirškime: lietuviai pirma sako mandagumo žodį *prašom, prašyčiau, prašome, prašau, malonėkite*, o tik paskui veiksmažodį, kuriuo reiškiamas noras. Todėl pasistenkime išvengti tokių klaidų: <...> (Čepaitienė, Steigvilaitė-Urbietienė 2003, 49)

Mandagumo normos, kaip vertinimo matas, čia suvokiamos kaip savaime suprantamos, objektyvios, nors iš tiesų remiasi tyrėjų (kurie, be jokios abejonės, yra labai kompetentingi kalbos specialistai) intuicija, laisvais sakytinės kalbos stebėjimais, bet nėra paremtos sisteminiiais empiriniais prašymų vartosenos ar kitų kalbos vartotojų nuomonės tyrimais. Taip kuriama įsivaizduojama, ideali prašymų vartojimo realybė, kurią siekiama paversti tikrove. Esamą prašymų raiškos būdų, jų vartosenos įprastumo, skirtingų formų

bei elementų realizuojamų mandagumo funkcijų vienoje ar kitoje socialinėje situacijoje padėtis ir jos priežastys, reikalingos neutralaus mokslinio požiūrio kalbinių reiškinių atžvilgiu, lieka už normatyvinės pozicijos, požiūrio į mandagumą kaip socialinę normą besilaikančių lingvistų interesų ribų.

Keliuose esamuose grynai deskriptyvinio pobūdžio darbuose daugiausia dėmesio skiriama prašymų semantikai, iš jų atsikleidžiantiems adresanto ir adresato santykiams aiškintis, riboms tarp prašymų ir kitų jiems artimų direktyvų nustatyti, kalbinėms prašymų raiškos galimybėms. Apie prašymus bendroje lietuvių kalbos direktyvų sistemoje, jų giluminę semantinę struktūrą, raišką ir šiek tiek – mandagumą yra rašiusi Gudavičienė (2006, 2007), tačiau didžiausias ir reikšmingiausias indėlis į prašymų ir jų mandagumo tyrimus yra Čepaitienės. Monografijoje „Lietuvių kalbos etiketas. Semantika ir pragmatika“ (2007) jiems skirtas atskiras skyrius, kuriame ne tik remiamasi ir apibendrinami ankstesnių, specialiai prašymams skirtų arba su jais susijusių mokslininkės darbų rezultatai (Čepaitienė 1998a, 1998b, 1999 ir kt.), bet ir atliekama išsami papildoma aptariamų šnekos aktų analizė.

Skyriuje „Prašymo semantika ir raiška“ Čepaitienė iš pradžių aptaria prašymo situacijos sampratą ir sudėtingumą, didelį priklausymą nuo šnekos akto dalyvių ryšių. Remdamasi veiksmo naudingumo kriterijumi ir komunikantų hierarchine socialine padėtimi vienas kito atžvilgiu, autorė aiškinasi prašymo, liepimo, įsakymo, patarimo semantinės struktūros skirtumus ir daro pagrįstą išvadą, kad visiškai atskirti šias bendro ilokucinio tikslo siejamas situacijas ne visada įmanoma ir nebūtų tikslinga (Čepaitienė, 2007, 152). Griežtos ribos tarp jų monografijoje ir nėra brėžiamos. „Prašymo raiškos ir semantikos“ skyrius skaidomas į neutralių prašymų, kuriuos turbūt galima pavadinti tikraisiais prašymais, arba prašymais siaurąja prasme (skyrelis „Prašymo raiška“), liepiamojo („Liepimas (įsakymas)“) ir maldaujamojo tipo

prašymų („Nuolankus prašymas“)¹⁸ poskyrius. Pagrindinis taikytas kriterijus – vertikalioji socialinių komunikantų santykių dimensija:

Neutralus prašymas rodo, kad adresatas ir adresantas – lygiaverčiai partneriai, jų ryšiai simetriški, o tokio prašymo kalbinė raiška neturi jokio papildomo stilistinio atspalvio. Liepiamojo tipo prašymui būdinga tai, kad adresantas verčia adresatą paklusti savo valiai, paprastai atsižvelgdamas į tai, kad adresatas nuo jo priklausomas. Taigi esant liepiamojo atspalvio prašymams adresanto ir adresato ryšiai yra asimetriški. Adresantas tarsi naudojasi tam tikra galia ir nurodo adresatui, kad pageidavimas turi būti įvykdytas. <...> Maldaujamojo tipo prašymai taip pat rodo asimetriškus adresato ir adresanto santykius. Tačiau šios situacijos ypatumas tas, kad adresantas yra žemesnėje padėtyje, jis yra priklausomas nuo adresato valios. (Čepaitienė 2007, 149)

Daugiausia dėmesio skiriama išskirtų trijų prašymų atmainų raiškos formoms sisteminti ir aprašyti. Pagrindiniame „Prašymo raiškos“ skyrelyje mokslininkės konstatuojama, kad prašymo „paradigmos pagrindą sudaro performatyvinis veiksmažodis *prašau*, jaustukas *prašom*, kiti bendrašakniai prašymą reiškiantys žodžiai“ (Ten pat, 2007, 153–154) – ties tokiomis formomis labiausiai ir susitelkiama. Tačiau adresantas gali rinktis ir kitus raiškos būdus: konstrukcijas su modalinių veiksmažodžių esamojo laiko arba tariamosios nuosakos formomis ir prašymą reiškiančio veiksmažodžio (paprastai – priešdėlinio) infinityvu (pvz., *Noriu paprašyti, kad atsilieptų bent vienas teisėjas*¹⁹), objektinių veiksmažodžių būsimąjo laiko (pvz., *O šiandien padarysi, ką man buvai pažadėjęs*), liepiamosios nuosakos formomis, taip pat klausimais su modaliniais veiksmažodžiais (pvz., *Panele, ar negalėtumėt man paimti dviejų knygų? Gal pavėžėtumėt iki centro?*) – jos mokslininkės vadinamos prašymo modifikacijomis (Ten pat, 161–162). Atskirame poskyryje dar trumpai pristatomos daiktavardinės prašymo raiškos konstrukcijos (pvz., *Didžiausias prašymas būtų, kad pradėtume dirbti*).

¹⁸ Prašymo paradigmai priskiriamas ir atskirame skyrelyje aptariamas dar ir kvietimas – specifinis, „kryptingas prašymas: juo adresatas prašomas kur nors atvykti, dalyvauti, kartais – prisidėti prie kurios nors veiklos“ (Čepaitienė 2007, 153).

¹⁹ Čia ir toliau pateikiami prašymų pavyzdžiai – iš Čepaitienės (2007) pateikiamos medžiagos.

Toliau „Lietuvių kalbos etikete“ rašoma apie fakultatyvinius tokių prašymų, kurių centrą sudaro performatyviniai veiksmažodžiai, raiškos komponentus, kuriais darbo autorė laiko tokius raiškos ekspresyvumą stiprinančius prieveiksnius kaip *nuoširdžiai, maloniai, širdingai*, intensyvumo, atkaklumo atspalvį turintį *primygtinai*. Prie fakultatyvinių prašymo raiškos elementų priskiriama ir, Čepaitienės pastebėjimu, reta sintaksinė konstrukcija – prašymo raiška suvestiniu tariniu, kur prasminę dalį sudaro veiksmažodžio *prašyti* bendratis (pvz., *Esu priversta prašyti...*) (*Ten pat*, 163–164).

„Liepimo (įsakymo)“ skyriuje kalbama apie griežtus, atkaklius prašymus, rodančius, kad adresatas neturi pasirinkimo laisvės ir privalo atlikti veiksmą. Kaip tik griežtumo ir adresanto valingumo sememos atskiria liepimus nuo aptartųjų prašymų siaurąja prasme. Įprastinė jų raiška – objektinių veiksmažodžių liepamosios nuosakos formos. Nors jos būdingos ir prašymams, pagrindinė šios gramatinės kategorijos reikšmė esanti liepimo. Liepimams naudojamos ir būsimojo laiko formos (*Ten pat*, 164–165).

„Nuolankaus prašymo“ dalyje, be itin nuolankių, beviltišką adresanto padėtį, visišką jo priklausomybę nuo adresato valios rodančių prašymų, reiškiamų pasitelkiant *meldimo, maldavimo* performatyvinius veiksmažodžius, aptariamos ir „mažesnio nuolankumo laipsnio konstrukcijos“ su veiksmažodžiu *pageidauti* (*Ten pat*, 168–170). Nuo jų pereinama prie tokių nuolankių prašymų, kurie reiškiami tam tikromis sintaksinėmis konstrukcijomis. Frazėmis *būk geras, gerutis, malonus, mielas, mielaširdingas* (pvz., *Būk geras, padaryk tai*) nusistatomi santykiai su adresatu apeliuojat į jo gerumą, išryškinant teigiamas jo savybes. Į adresatą taip pat gali būti kreipiamasi teiraujantis jo galimybių (pvz., *Jeigu galite, atsiųskite nuotrauką*). Čepaitienės duomenimis, rečiau adresantas apibūdina savo jausmus ir būseną, pasitelkdamas pasakymus *būsiu / būčiau dėkingas, -a, laimingas, -a, būtų miela, būtų malonu* (pvz., *Būsiu dėkinga, jei išspausdinsite*). Pastebima, kad nuolankumo atspalvį turintys prašymai gali būti formuluojami ir kaip klausimai, kuriais adresantas parodo tam tikrą varžymąsi, suvokimą, kad adresatas apsunkinamas papildoma veikla. Juose paprastai esama abejojamųjų

ar klausiamųjų dalelyčių *gal* ir *ar* (pvz., *Gal galėtum plačiau papasakoti, Ar nepriglaustum?*). Galiausiai pažymima, kad kartais toks prašymas, kai adresatas abejoja, ar adresatas patenkins jo prašymą, reiškiamas ir būsimąjo laiko formomis (pvz., *Dėde, ar nepašokdinsi manęs?*) (*Ten pat*, 170–172).

Aptartas „Lietuvių kalbos etiketo“ skyrius yra iki šiol plačiausio masto darbas, kuriame suklasifikuota ir pristatyta įvairių būdų lietuviškai išreikšti pageidavimą, sudėtų po bendru prašymu plačiaja prasme pavadinimu, įvairovė (plg. Vaitkevičiūtė 1964). Prašymai suskirstyti ne tik pagal gramatinę raišką, kuri dažnai sutampa, bet ir žiūrint socialinių jų vartojimo sąlygų. Tačiau mokslininkės sprendimų dėl pasakymų priskyrimo vienai ar kitai grupei pagal socialinius komunikantų statusus ir adresanto šnekos aktu daromą poveikį adresatui negali nekelti abejonių dėl to, kad pastarieji dalykai iš tiesų yra tik nuspėjami, atskleidžiami iš tų pačių pasakymų formų ir semantikos, o ne jų vartosenos interakcijoje, pragmatinės reikšmės, kuri nebūtinai sutampa su semantine.

Tirtų duomenų imtis monografijoje nėra pristatyta, bet iš duodamų pavyzdžių galima spręsti, kad pagrindinis šaltinis buvęs Vytauto Didžiojo universiteto Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas, taip pat – veikalo autorės gerai ištirti XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių kultūrininkų, visuomenės veikėjų laišakai, klasikiniai lietuvių grožinės literatūros kūriniai, daromiems apibendrinimams pagrįsti įterpiamas ir vienas kitas gyvosios kalbos pavyzdys. Pastarųjų, kaip ir prašymų laiškuose, grožiniuose tekstuose atveju, tyrėjai turėjo būti žinomi ir prašymų adresantai, ir adresatai, ir konkrečios prašymų situacijos. Tačiau tikrųjų komunikantų statusų vienas kito atžvilgiu²⁰, beviltiškos ar kokios kitokios adresanto padėties, prašymų nuolankumo ar įsakmumo ir pan. atspalvių nėra neįmanoma nustatyti dirbant su tekstyno duomenimis, kurie, atlikus automatinę paiešką, gaunami labai ribotame lingvistiniame kontekste, jau nekalbant apie socialinį ar situacinį. Taigi

²⁰ Komunikantų socialiniai statusai knygoje susiejami su tam tikro mandagumo tipo raiška: kontaktinis (pozityvusis) priskiriamas simetrinių ir artimų žmonių, distancinis (negatyvusis) – asimetrinių ir svetimų komunikantų bendravimo situacijoms (Čepaitienė 2007, 25–26, 150, 159, 162). Taigi nors darbe disponuojama Brown ir Levinsono (1987) sąvokomis, jame neatsispindi įvaizdžio teorijos kūrėjų pabrėžta individo turima galimybė rinktis vieną ar kitą mandagumo strategiją.

pragmatinis prašymo akto vartosenos kontekstas mokslininkei vienais atvejais lieka nežinomas, kitais į jį tiesiog neatsižvelgiama bendrai analizuojant iš labai įvairių šaltinių surinktus pasakymus.

Duomenų paieška tekstyne suponuoja lingvistinių išraiškų atranką pagal tipiškas, nuspėjamas raiškos formas, kuriose esama aiškių, ir be konkretaus konteksto atpažįstamų prašymo signalų. Tokios išraiškos turbūt lengviau pastebimos ir rankiojant prašymus iš tekstų ar, kaip liudija šios disertacijos autorės patirtis, stengiantis užfiksuoti gyvų sakinės kalbos pavyzdžių. Čepaitienės daugiausia ir analizuojami tokie – ir be konteksto, pagal savo formą ir semantiką aiškūs prašymai. „Prašymo raiškos“ skyriaus pradžioje tik užsimenama ir iškart atsiribojama nuo

galimų numanomų prašymų, kurie formuluojami kaip deklaratyvai ar konstatyvai, bet turi užslėptą ilokucinę tikslą – prašymą, kad adresatas atliktų adresanto pageidaujamą (paprastai neišreikštą) veiksmą. Tokie yra situaciniai prašymai. Pavyzdžiui, traukiant skersvėjui galimas pasakymas *Taip traukia, ar neperpūs*, kuris iš tiesų reiškia adresanto norą, kad adresatas uždarytų duris ar langą. Sūnaus pasakymas tėvams *Visi sako, kad verta pamatyti „Titaniką“* taip pat gali būti užslėpto prašymo (*aš noriu / prašau, kad leistumėte mane į filmą*) raiška. Tokie situaciniai prašymai čia nebus analizuojami. (*Ten pat*, 154)

To paties skyriaus pabaigoje mokslininkės teigiama (turbūt tikslinant), kad numanoma prašymo raiška vadinami ir tokie atvejai, kai prašyme nevartojami performatyviniai veiksmazodžiai (pvz. *Atsiprašau, man reikia naujausių duomenų apie rinkodarą, Norėčiau daugiau sužinoti apie Aukso ordą*) (*Ten pat*, 164). Tačiau šio darbo autorės įsitikinimu, bent jau sakinėje kalboje, tokie prašymų funkciją turintys pasakymai yra gana dažni, bet kaip tokie atpažįstami tik konkrečiai pavartoti. Už semantinio prašymo paradigmos centro (ir modifikuoto, praplėsto fakultatyviniais raiškos komponentais) ribų esantys pasakymai (daugmaž sutampantys su pristatytais konvencionaliais ir nekonvencionaliais netiesioginiais prašymais) dėl metodinių priežasčių „Lietuvių kalbos etikete“ nepakankamai reprezentuoti ir pristatomi rezultatai

atspindi tik daugiau ar mažiau formalių (tiesioginių) lietuviškų prašymų atvejus.

Čepaitienės mokslo darbe atlikta išsami daugybės galimų lietuvių kalbos prašymų raiškos būdų įvairių žanrų ir laikotarpių rašytiniuose tekstuose analizė, padaryta svarbių apibendrinimų. Tačiau iš jo nėra aišku, kiek iš to gausaus semantinių ir gramatinių jų realizacijos būdų inventoriaus pasitelkiama šiandienėje sakinėje kalboje, kokie prašymai joje dominuoja.

Kaip tik tai nustatyti ir imamasi šioje daktaro disertacijoje, atsiliepiant į lingvistinio mandagumo specialistų išreikštą raginimą imtis tokių empirinių tyrimų, kuriuose analizuojami konkrečiame kontekste išgauti sakiniai šnekos aktai (Blum-Kulka ir kt. 1989, 3), taikant ne formaliąją, o funkcinę prieigą prie duomenų. Apie tai, kaip užsibrėžto tikslo – kiekybiškai ištirti ir sugretinti lietuvių ir anglų prašymų realizacijas, gautas identiškuose eksperimentiniuose kontekstuose, atsižvelgiant į tyrėjai žinomus socialinius ir konkrečius situacinius jų kintamuosius, – siekta šiame darbe, rašoma kitoje jo dalyje.

2. Tyrimo metodikos klausimai

2.1. Metodo pasirinkimo problemos ir sprendimai

Tyrimo metodo pasirinkimo klausimai sociolingvistikoje ir pragmatikoje visada buvo ir yra aktualūs. Tebėra svarstoma, kaip rinkti sakinės kalbos medžiagą ir kiek įvairiais būdais sukaupti duomenys atitinka autentiškus lingvistinius veiksmus (Kasper 2000, 340; Kasper, Dahl 1991, 215). Vieno išitvirtinusio metodo nesama – taikomi skirtingi, ir kiekvienas jų turi tiek savų pranašumų, tiek trūkumų. Tyrėjams tenka nuolat laviruoti tarp duomenų patikimumo ir praktinių galimybių juos surinkti. Vyrauja nuomonė, kad geriausia taikyti ne vieną, o derinti kelis tiriamosios medžiagos rinkimo metodus (Fukushima 2000, 222). Be to, mokslininkui negalima nuvertinti ir kitų gimtakalbių intuicijos: kad ir kiek duomenų būtų gauta, tarp jų gali nepasitaikyti intuityviai galimų atskleisti kalbos vartosenos atvejų (Sifianou 2000, 4). Šiame darbe kaip pagrindinis naudotas eksperimentinis diskurso kūrimo testo (DKT) metodas – atlikta anketinė apklausa. Tačiau prieš tai nuodugniai apsvastyta ir pora kitų galimybių gauti medžiagos tokio pobūdžio tyrimui: stebėjimo ir vaidmenų žaidimų metodai.

2.1.1. Stebėjimo metodas

Kai kurių mokslininkų nuomone (žr. Sifianou 2000, 4), etnografinis stebėjimas – kai tiriamoji medžiaga renkama tyrėjui fiksuojant natūralią šneką natūralioje aplinkoje – yra vienintelis patikimas būdas išsiaiškinti, kaip šnekos aktai vartojami interakcijoje, nes tik tada, kai kalbama negalvojant apie tai, kaip kalbama, įmanoma gauti išties patikimų duomenų. Esama tokių šio stebėjimo metodo pranašumų (Byon 2006, 252; Kardelis 2002, 138–139; Kasper 2000, 317–320):

– šnekos aktai atliekami autentiškuose pokalbiuose; gaunama medžiaga yra spontaniška;

- tyrėjas gali susidaryti įspūdį, kiek kalboje dažnas jį dominantis šnekos aktas;
- gauti duomenys atspindi tai, ką žmonės iš tiesų sako, o ne įsivaizduoja, jog saktų;
- stebimojo šneką galima vertinti objektyviau, nei jis tai darytų apmąstydamas savo kalbėjimą;
- stebimieji reaguoja į realias situacijas, o ne tyrėjo sugalvotas ir jiems galbūt neįprastas;
- komunikacinis įvykis turi realius gyvenimiškus padarinius;
- tyrimo sėkmė nepriklauso nuo tiriamųjų noro, galėjimo ar pasirengimo jame dalyvauti;
- galima ištirti labai įvairių kalbos vartotojų.

Tačiau problema ta, kad nors kalbininkų tiriamasis objektas visada aplink juos, sukaupti natūralių sakininių kalbos pavyzdžių empiriniams tyrimams yra nelengva (Hickey, Stewart 2005, 9). Spontaniškų pokalbių tyrimai vis populiarėja, tačiau susiduriama su daug sunkumų. Paprastai nurodomi tokie stebėjimo metodo taikymo keblumai bei trūkumai (Beebe, Cummings 1996, 67; Kasper 2000, 317–318; Ogiermann 2009, 211; Rue, Zhang 2008, 35–37; Tidikis 2003, 456):

- tyrėją dominančių šnekos aktų natūralioje šnekoje gali būti labai reta;
- daugybė asmeninio žmonių gyvenimo sričių stebėjimui nėra neprieinamos;
- metodas yra problemiškas taikyti, jei tyrimo tikslas – palyginti skirtingų grupių tiriamųjų pragmatines šnekos ypatybes vienoduose kontekstuose;
- rezultatus sunku apibendrinti platesniu mastu, nes stebima situacija dažnai nebepasikartoja;
- stebėjimo metodu gauti duomenys yra nereprezentatyvūs dėl neišvengiamai mažos imties;

- ir pats medžiagos rinkimo būdas, ir gauti duomenys dažnai būna nesistemiški;
- garso ar vaizdo įrašams padaryti ir apdoroti reikia daug lėšų ir laiko;
- galimas neigiamas naudojamos technikos poveikis medžiagos patikimumui;
- užrašai, kaip priedas prie įrašų arba jų pakaitalas, remiasi tyrėjo atmintimi.

Svarbiausia stebėjimo sąlyga – tyrėjas neturi daryti įtakos natūraliai tiriamojo proceso eigai (Tidikis 2003, 451). Tačiau stebint, kaip žmonės šneka, kai nėra stebimi, neišvengiamai kyla vadinamasis „stebėtojo paradoksas“ (Labov 1972). Net jei nenaudojama jokia įrašymo technika, duomenys gali būti iškraipomi jau vien paties tyrėjo buvimo. Žinodami, kad juos stebi, informantai gali varžytis, mėginti pasirodyti kuo geriau ir dėl to kalbėti nenatūraliai, perdėm oficialiai. Ši problema gali būti išsispręsta atliekant slaptą stebėjimą. Tačiau naudojantis slaptais diktofonais ar vaizdo kameromis kyla etinių ir teisinių klausimų dėl pokalbių įrašinėjimo ar juolab jų filmavimo be išankstinio stebimųjų sutikimo arba vėliau – leidimo naudoti tokią medžiagą moksliniams tyrimams (Hickey, Stewart 2005, 9–10; Sifianou 2000, 4). Be to, slaptą stebėjimą dar sudėtingiau atlikti techniškai, o šneką fiksuojant popieriuje (vykstant pokalbiui arba iškart po to) neįmanoma užsirašyti jos visiškai tiksliai (Beebe, Cummings 1996, 68).

Nors gauti autentiškos sakytinės kalbos duomenų mokslininkų siekiama visomis išgalėmis, svarbu pabrėžti tai, kad ji nebūtinai savaime yra patikima. Pvz., stebimieji ypatingomis aplinkybėmis gali pasakyti ką nors labai neįprasto, netipiško, ir tuomet rezultatus sunku apibendrinti, nes nėra aišku, ar kitas žmogus toje pačioje situacijoje prašytų taip pat, ar užfiksuota tik savita atskiro individo kalbėsena (Fukushima 2000, 136). Duomenų patikimumo klausimas išlieka svarbus ir kaupiant bei tiriant natūraliomis aplinkybėmis gautą medžiagą. Apskritai galima sakyti, kad jei kalba atrodo tinkama situacijai ir siekiamam tikslui, ji ir yra natūrali tame kontekste, o siekiami gauti visiškai

gryni natūralūs duomenys iš tiesų tėra chimera (Stubbs 1983, 225; Wolfson 1976, 202, cit. Sifianou 2000, 4).

Suvokiant autentiškos medžiagos svarbą sakytinės kalbos tyrimui, autorės pirmiausia pabandyta slapta diktofonu įrašinėti, o vėliau – užsirašinėti spontaniškus prašymus įvairiose vietose Vilniuje (gatvėse, transporte, kavinėse, parduotuvėse, universitete, namie, svečiuose ir kt.). Pastangos nebuvo labai sėkmingos dėl šių priežasčių:

- nors prašymai yra palyginti dažni šnekos aktai, bandant ištisai įrašinėti pokalbius diktofonu jų pasitaikydavo vos vienas kitas;

- nujausti būsimą prašymą ir laiku išsitraukti bei įsijungti aparatą nepatraukiant aplinkinių dėmesio dažnai neišeidavo;

- tyrėja nuolat jautėsi taip, lyg šnipinėtų, net ir įrašinėdama visai neasmeninius pokalbius;

- buvo sunku diktofoną slėpti, bet kartu išgauti patenkinamą garso kokybę (dėl per didelio atstumo nuo kalbančiųjų, įvairių fizinių kliūčių ir pašalinių garsų įrašai vietomis būdavo nesuprantami);

- netenkino tiek situacijų, kuriose pavykdavo įsirašyti ar užsirašyti norimų šnekos aktų, tiek pačių prašymų įvairovė;

- sunkiai sekėsi pastebėti ir užfiksuoti prašymus tokiose situacijose, kur jų mažiau tikimasi (kitaip negu, pvz., paslaugų srityje);

- trūko prašymų iš privačių pokalbių, o įsirašytieji apsiribojo tyrėjos aplinka;

- palyginti su tiesioginiais ir konvencionaliais netiesioginiais, gauta mažai nekonvencionaliai netiesioginių prašymų: dėl formų įvairovės ir neeksplikuotos ilokucinės galios juos buvo sunkiau atpažinti šnekos sraute kaip prašymus;

- užfiksuotas tik vienas kitas įvaizdžiui labai grėsmingas prašymas, nes tokie paprastai atliekami pokalbiuose akis į akį, neprieinamuose pašaliniam stebėtojui;

- prašymus užsirašinėjant popieriuje buvo beveik neįmanoma atgaminti ilgų, labiau išplėtotų pasakymų – tokių, kurie sudaryti ne tik iš šnekos akto branduolio, bet ir papildomų išorinių jo modifikacijų;
- nesant galimybių nugirstą prašymą, kad ir gana trumpą, užsirašyti tuojau pat, jis arba pasimiršdavo, arba nepavykdavo jo visiškai tiksliai atkurti;
- labai abejota, ar per turimą laiką bus įmanoma surinkti pakankamą duomenų kiekį;
- stebimieji buvo labai įvairūs, jų socialinės ir demografinės charakteristikos dažnai neaiškios ir neįmanomos kontroliuoti, todėl imtis neatrodė galinti būti reprezentatyvi.

Patys geriausi duomenys šnekos aktų analizei – didelis kiekis reprezentatyvių informantų pateiktų ir kruopščiai įrašytų tiriamo šnekos akto pavyzdžių, gautų panašiose natūraliose situacijose, kai stebimieji nežino esą stebimi (Hinkel 1997, 2). Tačiau kiekviena natūrali prašymo situacija yra iš esmės unikali, ir tyrėjui neįmanoma tiksliai žinoti bei suvaldyti kontekstinių prašymų produkciją veikiančių jos parametrų (Márquez Reiter 2000, 58, 68). Kadangi prašymų raiška itin priklauso nuo socialinio bei situacinio konteksto, šio darbo autorei rūpėjo ištirti, kaip prašoma esant visiems įmanomiems svarbiausių kintamųjų deriniams ir kaip jie veikia prašymo branduolių strategijas ir modifikacijas. Gauti pakankamą kiekį įvairių ir sistemingai surinktų natūralių duomenų kokybiniam vienos – lietuvių kalbos tyrimui gal ir būtų buvę įmanoma. Tačiau šiame darbe užsibrėžta atlikti kiekybinę gretinamąją jų analizę, o stebėjimo metodu surinkti pakankamai ir palyginamos dviejų kalbų medžiagos yra nepaprastai sunku (Kasper, Dahl 1991, 245; Ogiermann 2009, 211), nes būtina, kad aplinkybės, kuriomis prašoma, būtų ne tik vienodos, bet ir – tam, kad būtų surinkta užtektinai duomenų, – pakartojamos. Tokias jas galima susikurti tik atliekant eksperimentą. Tačiau kadangi stebėjimas yra visų empirinių tyrimų ir pirminė, ir baigtinė procedūra (Kardelis 2002, 133), užrašų metodas, nors nenaudotas kaip pagrindinis, nebuvo visiškai atmestas ir toliau taikytas renkant gyvosios sakytinės kalbos

prašymus tiek Lietuvoje, tiek Anglijoje. Tyrimo pradžioje natūralūs duomenys labai padėjo susidarant bendrą įspūdį apie tiriamąjį objektą, keliant klausimus bei hipotezes, vėliau jie pravertė vertinant eksperimentiniu būdu surinktos medžiagos autentiškumą, ją papildė.

2.1.2. Diskurso kūrimo testas ir vaidmenų žaidimai

Siekiant išvengti natūralių medžiagos kaupimo būdų trūkumų, taikomi įvairūs eksperimentiniai jos gavimo metodai. Tiriant gimtakalbių ir negimtakalbių skirtingų kalbų vartotojų šnekos aktų realizacijas dažniausiai pasitelkiami vaidmenų žaidimai (*role plays*), o ypač – tam tikros atvirosios anketos, vadinamieji diskurso kūrimo testai (*discourse completion tests*).

Diskurso kūrimo testas (DKT) yra atviroji anketa, sudaryta iš keleto trumpų tekstų-stimulų, kuriuose respondentams pateikiami trumpi įvairių situacijų aprašai, skatinantys juos užrašyti tyrėjui rūpimų šnekos aktų. Klasikiniame anketos variante po kiekviena situacija pateikiamas nebaigtas dialogas, į kurį respondento prašoma įrašyti trūkstamus žodžius, pvz. (Blum-Kulka ir kt. 1989, 14):

Ann missed a lecture yesterday and would like to borrow Judith's notes.

Ann: _____

Judith: Sure, but please let me have them back before the lecture next week.

Šis Blum-Kulkos (1982) pasiūlytas metodas labai paplito sociolingvistikoje, imtas taikyti ir pragmatiniams lingvistinio mandagumo tyrimams. DKT ištobulintas ir išpopuliarintas Tarpkultūrinio šnekos aktų realizacijos projekto (TŠARP) (Blum-Kulka ir kt. 1989) mokslininkų, tyrusių prašymus ir atsiprašymus, o vėliau pritaikytas ir atsisakymams, padėkoms, patarimams bei kitiems šnekos aktams rinkti ir analizuoti.

Palyginti su natūraliu stebėjimo metodu, DKT turi tokių trūkumų (Fukushima 2000, 135; Hinkel 1997, 18; Kasper 2000, 327–329; Márquez

Reiter 2000, 73, 80; Rintell, Mitchell 1989, 50; Van Mulken 1996, 691; Weizman 1989, 134):

- tai, kas realiame gyvenime pasakoma, anketoje turi būti užrašoma;
- atspindima tik respondentų nuomonė apie tai, ką jie sakytų, arba ką jų manymų, derėtų sakyti nurodytomis aplinkybėmis;
- šnekos aktai atliekami ne natūraliame pokalbio kontekste, neįmanoma tirti, kaip jie atliekami keliomis pokalbio replikomis, nežinomos komunikantų paralingvistinės kalbos ypatybės, emocijos;
- trūksta svarbaus psichologinio ir socialinio matmens, kuris realiame gyvenime skatina prašyti siekiant savo tikslų ir kartu palaikant gerus santykius su adresatu;
- neaišku, ar tikrovėje nurodytoje situacijoje respondentas iš tiesų atliktų norimą išgauti šnekos aktą, ar apskritai ką nors sakytų;
- DKT neleidžia išgauti visų šnekamojoje kalboje vartojamų šnekos akto raiškos variantų;
- nustatyta, kad rašytinės respondentų reakcijos į situacijas būna kiek lakoniškesnės nei jiems gyvai bendraujant, su mažiau spontaniškai žmonių šnekai būdingų ypatybių (pasikartojimų, pridūrimų, performulavimų ir kt.);
- anketoje raštu pateikiamos kalbinės išraiškos gali būti oficialesnės nei kalbant natūraliai.

Kaip jau buvo minėta, tiriamiesiems žinant, kad jie yra tiriami, net ir natūrali jų kalbėsena gali būti paveikta noro pasirodyti geriau, pateikti tinkamus atsakymus, tad prašymai ir tuomet gali būti taisyklingsni, oficialesni ir sudėtingesni. Lygiai tai pat natūralioje medžiagoje nebūtinai apimama visa vartojamų šnekos akto raiškos įvairovė – vien jau dėl mažesnės jos imties. Tačiau bene rimčiausias DKT trūkumas glūdi pačioje jo prigimtyje – vis dėlto tai yra rašytinis būdas sakytinės kalbos duomenims išgauti. Kitaip nei kalbėdami, pildydami anketą respondentai turi daugiau laiko apmąstyti, planuoti savo išraiškas, nebelieka sakytinei kalbai būdingo spontaniškumo. Be

to, yra žinoma, kad žmonių jų pačių šnekos suvokimas tikrai gali labai skirtis nuo realaus kalbėjimo (Rose 1992, 51). Mills (2003, 44) įspėja, kad anketomis gautus duomenis reikėtų vertinti atsargiai, nes jose žmonės yra veikiau linkę pateikti stereotipinės kalbos pavyzdžių, o ne tikros savo šnekos.

Tačiau šio darbo kontekste išgaunamos stereotipiškesnės reakcijos kaip tik gali būti laikomos DKT pranašumu. Natūraliai surinkti duomenys dažnai atspindi kalbėtojų prisitaikymus prie labai specifinių situacijų, kai imama kalbėti neįprastai, ir tuomet duomenis sunku apibendrinti (Blum-Kulka ir kt. 1989, 13). O DKT gautos išraiškos, nors tik iš dalies atitinka natūralią šneką, yra panašios į ją bent pagal vartojamas konstrukcijas, semantines formules (Billmyer, Varghese 2000, 518), atspindi analogiškose natūraliose situacijose išreiškiamą šnekos turinį (Beebe, Cummings 1996, 75). Šiam darbui itin aktualu tai, kad DKT gauti duomenys leidžia sukurti preliminarią natūralioje šnekoje taikomų mandagumo strategijų ir jų realizacijos būdų klasifikaciją, nustatyti kanonines šnekos aktų formas kalbėtojų galvose, užčiuopti normas – ką kalbos vartotojai laiko tinkamu lingvistiniu elgesiu vienomis ar kitomis aplinkybėmis, ir atskleidžia kultūrinės jų vertybes (*Ten pat* 1996, 80). Praktika rodo, jog tiriant mandagumo reiškinių tarpkultūriškai DKT yra pasiteisinęs kaip labai tinkamas.

Antras didžiausias DKT trūkumas turbūt yra tas, kad šnekos aktai atliekami ne natūraliame pokalbio kontekste ir ne natūraliomis aplinkybėmis. Gyvai bendraujant žmonėms yra prieinami labai svarbūs tarpasmeninių bei kontekstinių detalių deriniai, ir nuolatinis nesąmoningas šios informacijos vertinimas labai veikia jų šneką (Billmyer, Varghese 2000, 519). Dirbtiniai savo išraiškas kuriantys respondentai tikrai nėra pakankamai suinteresuoti tinkamai atlikti vieną ar kitą šnekos aktą, nes neišvengiamai stokoja realių komunikacinių tikslų, kurie paprastai yra interakcijos variklis, jiems mažiau rūpi įvaizdžio saugojimas mandagumo priemonėmis, nes situacijos yra netikros, tik hipotetinės.

Tačiau lyginant su natūraliais medžiagos rinkimo būdais, esama tokių dar nepaminėtų aptariamo metodo pranašumų (Beebe, Cummings 1996, 13, 80;

Billmyer, Varghese 2000, 518–521; Blum-Kulka ir kt. 1989, 13; Bonikowska 1988, 170; Fukushima 2000, 134; Yuan 2001, 272–273; Kasper 2000, 327–329; Márquez Reiter 2000, 73–75; Marti 2006, 1843; Rose 1992, 52; Van Mulken 1996, 691):

- DKT galima surinkti medžiagos apie tokius lingvistinius reiškinius, kuriuos sunku ar net visai neįmanoma stebėti;
- valdydamas situacinį bei socialinį kontekstą, tyrėjas gali iširti jo įtaką šnekos aktų realizacijai;
- metodas leidžia surinkti didelį kelių kalbų duomenų kiekį per gana trumpą laiką;
- gautų duomenų nereikia transkribuoti;
- šnekos aktų dirbtiniuose kontekstuose tyrimai leidžia geriau suprasti, kaip jie atliekami natūralioje interakcijoje;
- metodas ypač tinkamas gretinant skirtingų kalbų šnekos aktų strategijas.

DKT lyginant su kitu eksperimentiniu – vaidmenų žaidimo metodu, pasakytina, kad pastaruoju gaunama sakytinė, taigi, tikėtina, kur kas panašesnė į natūralią šneką medžiaga. Tačiau daugiausia organizuoti neinteraktyvūs vaidmenų žaidimai: juose situacija-stimulus tiriamajam perteikiama žodžiu ar raštu ir jo prašoma monologu atlikti nurodytą šnekos aktą prieš tyrėją, pasyviai atliekantį adresato vaidmenį. Nenuostabu, kad Rintello ir Mitchello (1989) tyrimo duomenys atskleidė, jog taip gauta medžiaga ir struktūriškai, ir pagal apimtį yra labai panaši į gaunamą anketomis – neinteraktyvus vaidmenų žaidimas praktiškai yra žodinis DKT. Kasper ir Dahl (1991, 216) abu metodus priskiria taip pačiai – ribotų medžiagos rinkimo būdų kategorijai. Turint omenyje, kad aprašyto tipo vaidmenų žaidimams galioja tie patys priekaištai kaip ir DKT (išskyrus sakytinį duomenų pavidalą), gaunamos išraiškos yra panašaus ilgio (Trosborg 1995, 306), medžiaga nėra daug natūralesnė, gauti informantų sunkiau, apklausai prireikia daugiau laiko, o duomenis po to dar

reikia transkribuoti, DKT pranašumas akivaizdus ir lyginant jį su neinteraktyviu vaidmenų žaidimo metodu.

Neinteraktyviais vaidmenų žaidimais sukuriamos sąlygos tikrai nepanašios į tikroviško pokalbio situaciją, tad tiriamieji gali jaustis nejaukiai, įsitempę, lyg laikytų egzaminą, ir tai atitinkamai veikia jų išraiškas (Bonikowska 1988, 170; Rintell, Mitchell 1989, 251). Interaktyvių vaidmenų žaidimų dalyviai turi būti dar labiau įgudę „aktoriai“, bet šnekos aktai šiuo atveju gaunami ir analizuojami laisvesniame pokalbio, nors ir ne visiškai natūralaus, kontekste. Tyrėjas, kuris šiuo atveju yra tik stebėtojas, įrašinėja du informantus, kurie atlieka ant kortelių aprašytose situacijose jiems priskirtus vaidmenis. Jei komunikacinis tikslas nurodomas tik adresantui, o galutinis pokalbio rezultatas žinomas tik adresatui, jų tarpusavio sąveika tampa dar gyvenimiškesnė. Taigi taikydamas šį metodą tyrėjas ir valdo kontekstinius kintamuosius, ir, nors jokio eksperimento sąlygomis neįmanoma sukurti gyvam pokalbiui būdingo sudėtingumo, nevienareikšmiškumo ir nenuspėjamumo (Billmyer, Varghese 2000, 519), sudaro sąlygas palyginti tikroviškai interakcijai. Tačiau netgi taikant itin kruopščiai išstobulintą vaidmenų žaidimų metodą (žr., pvz., Reiter Márquez 2000, 66–82), vis tiek negalima būti tikram, kad eksperimento sąlygomis gauti duomenys patikimai atspindi tai, ką žmonės sakytų laisvai bendraudami. Kasper (2000, 324, 325) interaktyvią vaidmenų žaidimo procedūrą siūlo rinktis diskurso tyrimams, kai tyrėjui rūpi pokalbio dinamika: komunikacinių veiksmų seka, keitimasis adresanto ir adresato vaidmenimis ir pan., o jei domina šnekos aktų realizacijos, pakankamai ar netgi labai veiksmingas gali būti ir tinkamai parengtas DKT (Van Mulken 1996, 691).

Planuojant šiame darbe aprašomą tyrimą stengtasi suderinti duomenų patikimumo ir pagrįstumo reikalavimus su turėtomis praktinėmis galimybėmis juos surinkti. Atsižvelgiant į tiriamojo objekto pobūdį ir gretinamojo tyrimo specifiką, stebėjimo metodo (kaip pagrindinio) atsisakyta. Palyginus panašaus pobūdžio tyrimuose dažniausiai taikomų eksperimentinių DKT ir vaidmenų

žaidimų pranašumus bei trūkumus, turint galvoje laiko apribojimus ir būgštaujant, kad nepavyks žodžiu apklausti pakankamo skaičiaus anglų respondentų, kaip optimaliausias variantas pasirinktas DKT. Kadangi dar trūksta empirinių tyrimų metodikai analizuoti skirtų darbų, nėra iki galo įrodyta, kad kuris nors iš medžiagos rinkimo būdų natūraliomis ar dirbtinėmis sąlygomis būtų neabejotinai už jį pranašesnis (Byon 2006, 254). Billmyer ir Varghese (2000, 520–521, 544) teigimu, kol kas dar nesukurta jokio kito šnekos duomenų kaupimo būdo, kuris turėtų tiek administravimo privalumų kaip DKT. Nors DKT gauta medžiaga daugybe atžvilgių neprilygsta natūraliai, ji gali būti visiškai tinkama tam tikriems socioligvistikos bei pragmatikos tyrimams (Beebe, Cummings 1996, 75, 80) – nelygu ko siekiama (Bonikowska 1988, 170). DKT metodas atrodė visiškai tinkamas šioje disertacijoje išsikeltam tikslui pasiekti – išsiaiškinti lietuviams ir anglams sociokultūriškai priimtinausius, dažniausius, taigi ir mandagius būdus prašyti skirtingose socialinėse situacijose.

2.2. Diskurso kūrimo testo taikymas darbe

2.2.1. Tyrimo anketa

Remiantis literatūroje pateiktais pasiūlymais ir pačios tyrėjos sumanymais, šiame darbe pabandyta išvengti ar bent jau kuo labiau sumažinti kai kuriuos aptartus DKT trūkumus ir kuo labiau išnaudoti jo teigiamybės. Ypač daug dėmesio skirta kuo geresnei tyrimo anketai parengti ir išbandyti. Galutinis jos variantas lietuvių ir anglų kalbomis pateikiamas „Priede“ (223p.).

Nepateikta adresato reakcija. Esama dviejų DKT variantų: su adresatų reakcijomis į siekiamą išgauti šnekos aktą ir be jų. Rose (1992, 59), palyginusi vienokiu ir kitokiu būdu gautus duomenis, didelių skirtumų tarp jų neužfiksavo. Tačiau kitų tyrimų (Johnston, Kasper, Ross 1998; Hinkel 1997, 3) duomenimis nepateikta, pateikta teigiama arba neigiama adresato reakcijos skirtingai veikia respondentų pasirinkimus ir gali iškreipti rezultatus, nes tikrovėje adresantas dažnai gali tik nuspėti, kaip adresatas priims prašymą ir ar

jį patenkins. TŠARP vykdytojai klausytojų reakcijas (teigiamas) į anketą teigia idėję tam, kad būtų aiški norimų išgauti pasakymų ilokucinė galia (Blum-Kulka ir kt. 1989, 14). Tačiau vėliau pastebėta, kad respondentai ir taip sėkmingai užrašo reikiamus šnekos aktus, be to, anketomis be adresato reakcijų gauti atsakymai būna labiau išplėtoti, su daugiau natūraliai kalbai būdingų ypatybių (Rose 1992, 59). Todėl adresatų atsakymai naujesnių tyrimų anketose paprastai nebepateikiami. Kadangi jie ne tik neprideda situacijoms natūralumo, bet dar ir gali pakenkti duomenims, šio tyrimo anketoje adresatų žodžių taip pat nepateikta. Tačiau siekiant užsitikrinti, kad bus užrašytas pats prašymas, o ne tik jo apibūdinimas, kiekvienos situacijos pabaigoje respondentų paklausta, ką konkrečiai jie sakytų. Atsakymams taip pat palikta daugiau vietos, kad bent jau tai neribotų išraiškų ilgio ir jos neapsiribotų pavieniais pasakymais.

Praplėsti situaciniai scenarijai. DKT situacijose-stimuluose respondentui paprastai nurodoma, ko reikia prašyti, iš scenarijuje pristatytų vaidmenų būna aiškūs ir socialinis nuotolis bei galios skirtumas tarp komunikantų. Tačiau pateikiami atsakymai neretai būna nenatūraliai trumpi, dažniausiai – sakinio ilgio (Beebe, Cummings 1996, 80). Billmyer ir Varghese (2000, 519) teigimu, siekiant to išvengti, DKT anketoje reikėtų išsamiau aprašyti bendravimo aplinką ir aplinkybes (Hymes 1972), antraip respondentai arba patys savo nuožiūra prisiduria trūkstamos foninės informacijos, arba, kas labiau tikėtina, jos išvis nepasitelkia. Remdamosi Hymeso (1972, 59–65) šnekos komponentų samprata, į situacinius scenarijus Billmyer ir Varghese (2000) įtraukė tokios papildomos informacijos: išsamesnį veiksmo vietas, laiko, visos susidariusius padėtis, kuri skatina prašyti, aprašymą, nupasakoja situacijos priešistorę, pateikia nuorodų į ateitį, pastabų apie komunikantų santyki, jų pažinties trukmę, bendravimo dažnį ir pan., pvz.:

Your term paper is due for a course in your major, but you haven't finished it yet. You want to ask the professor for an extension. You had a lot of difficulty collecting data for the paper, but you think you finally have enough and the paper will be really good if you could have another week to put it together. Your professor is Dr. Robert Smith, senior member of the department and possibly your thesis advisor, if things go as you hope they

will. You have done well in this course up to now, and he is aware of the problem with data collection. You took one course with Dr. Smith at the beginning of your studies a year and a half ago and got an A, but you haven't had much opportunity to interact with him since then. You have an appointment with Dr. Smith a few days before the paper is due. You know he rarely gives extensions on term papers because he is usually very busy, and immediately after this semester is over he will leave the campus to do field work. However, you think you might have a chance because the paper is on a topic he is interested in. You are in his office now. What would you say? (Billmyer, Varghese 2000)

Mokslininkės spėjo, kad šitaip papildyti situacijų aprašymai padės respondentams lengviau suvokti situacijas, labiau į jas įsijausti ir savo atsakymus labiau išplėtoti (Billmyer, Varghese 2000, 521). Gautus atsakymus palyginus su atsakymais į trumpus tradicinius tų pačių situacijų aprašus, paaiškėjo, kad nors papildyta kontekstinė informacija prašymo branduolio strategijos pasirinkimui ir vidinių modifikacijų kiekiui poveikio neturėjo, rasta kur kas daugiau papildomų išplėstinio prašymo komponentų, kuriuos įprasta įterpti kalbant natūraliai: atsiprašymų, pažadų, pagyrimų ir kt. Taigi atrodo, kad praplėstas situacijų kontekstas tikrai leidžia bent iš dalies išvengti vieno labiausiai kritikuojamų DKT trūkumų – kad juo gauta medžiaga labai skiriasi nuo natūralios spontaniškos savo lakoniškumu.

Šio darbo autorė į naudotos anketos situacijų aprašus taip pat norėjo įdėti kuo daugiau kontekstinės informacijos. Tačiau kai kuriuos sudėtingesnių situacijų scenarijus teko daug kartų ilginti ir vėl trumpinti, nes nenorėta per daug apsunkinti respondentų skaitymu, perkrauti neesminėmis detalėmis. Ilgai svarsčius, ką nurodyti, o ką palikti įsivaizduoti jiems patiems, visur, kur papildoma informacija neatrodė esanti tokia svarbi, kad reikšmingai paveiktų kontekstinių kintamųjų suvokimą ir prašymų raišką, jos atsisakyta. Situacijos išėjo trumpesnės nei Billmyer ir Varghese (2000) DKT, bet vis tiek kur kas išsamesnės nei tradicinėse anketose.

Situacijų scenarijai – antruoju asmeniu. TŠARP anketose respondentų buvo prašoma sugalvoti, ką vienoje ar kitoje situacijoje sakytų trumpai pristatytas asmuo (žr. Blum-Kulka ir kt. 1989, 14). Taigi jiems reikėjo

įsivaizduoti kito asmens šneką, be to, vyrai kai kur turėjo įsijausti į moterų, o moterys – į vyrų vaidmenis. Bandomajame pristatomo darbo anketos variante scenarijai taip pat pateikti trečiuoju asmeniu, tačiau iš respondentų pateiktų pastabų paaiškėjo, kad tai nebuvo geras sprendimas. Vieni jų, regis, tiesiog užrašė savo žodžius, o kiti bandė imituoti nurodyto žmogaus kalbėseną: „Atsakinėdamas, kaip elgtųsi kitas, negalėjau iki galo įsijausti“, „Ką aš žinau, ką mergina tokioje situacijoje sakytų?“, „Iš kur gali vaikinai įsivaizduoti, kaip merginos bendrauja tarpusavyje, nesant vaikinų!“, „Būdama mergina, vis dėlto kai kur kalbėjau kitaip nei vaikinai“. Todėl atsižvelgiant į respondentų atsiliepimus ir Rose (1992, 53) išdėstytus argumentus dėl antruoju asmeniu pateikiamų scenarijų pranašumų, nuspręsta respondentų prašyti pateikti jų pačių žodžius.

TŠARP tyrimo anketa kritikuota dar ir dėl to, kad kai kur respondentai studentai turėjo įsijausti ne tik į kito (taip pat ir priešingos lyties) žmogaus, bet ir į jiems visiškai svetimas dėstytojo, policininko ir kt. vaidmenis. Tačiau iš tiesų labai sunku sugalvoti tokių situacijų, kur socialinės galios požiūriu respondentas studentas būtų viršesnis, todėl socialinių kintamųjų derinių įvairovės dėlei pastarajam natūralumo principui dviejose situacijose teko nusižengti.

Veikėjų lyčių pusiausvyra scenarijuose. Anketos scenarijai sukurti taip, kad respondentai jose prašytų arba būtų paprašyti maždaug vienodo skaičiaus vyrų ir moterų: penkiose situacijose reikėjo pateikti prašymus moterims, keturiose – vyrams, be to, vienoje (*7S–Parduotuvė*) reikėjo įsivaizduoti sūnaus paslaugos prašančią motiną, o kitose dviejose (*2S–Langas* ir *5S–Pranešimas*) – į respondentą su prašymu besikreipiančius moterį ir vyrą dėstytojus.

Galimybė prašymo nepateikti. Realybėje adresantas gali pasirinkti šnekos akto išvis neatlikti. Tačiau DKT atskleidžia tik tai, kaip tam tikras šnekos aktas galėtų būti lingvistiškai realizuotas, o ne ar jis apskritai būtų atliktas (Ruzickova 2007, 1178). Daugumoje tyrimų galimybės nepateikti šnekos akto tiriamiesiems nesuteikta, o į paliktas tuščias vietas nesigilinta.

Tačiau pasirinkimų pageidaujamo šnekos akto neatlikti analizė taip pat gali suteikti vertingos informacijos (Bonikowska 1988, 179–180). Todėl nors apklausos dalyviai labai skatinti įsivaizduoti save prašančius nurodytose situacijose, pabrėžta, kad jei jie jaustų, jog vienur ar kitur tikrovėje visai nieko nesakytų, jie gali prašomo atsakymo nepateikti, bet tada turėtų paaiškinti savo motyvus.

Kontekstinių kintamųjų apibrėžimas. Kaip jau buvo ne kartą minėta, prašymų raiška labai priklauso nuo socialinio ir situacinio konteksto, kuris skirtingų kultūrų žmonių nebūtinai vienodai suvokiamas. Nors yra aišku, kad labiausiai prašymai įvairuoja priklausomai nuo trijų pagrindinių kontekstinių kintamųjų, susijusių su horizontalia ir vertikalia socialinių komunikantų santykių dimensija ir konkrečiu prašymo turiniu, tyrėjų iškeliami skirtingi šių kintamųjų komponentai, skiriasi patys terminai (žr. Fukushima 2000, 79–84), kurie kartais nėra konkrečiai apibrėžiami (Fukushima 2000, 79; Spencer-Oatey 2000, 31–35). Šiame darbe pagrindiniai kintamieji suprantami taip:

- socialinis nuotolis – komunikantų artumo laipsnis, kiek jie psichologiškai, emociškai tarpusavyje susiję;
- galios skirtumas – kiek adresantas pagal savo atliekamą socialinį vaidmenį, turimą visuomeninį statusą turi teisę veikti adresato elgesį;
- prašymo dydis – kiek adresatas yra fiziškai ar psichologiškai apsunkinamas, kiek pagrįstai iš jo reikalaujama tam tikro veiksmo. Tai priklauso ne tik nuo paties prašomo dalyko, bet įtraukia ir pašnekovų teises bei pareigas, pageidavimo įprastumą konkrečioje situacijoje (pvz., dėstytojo prašymas, kad studentas padėtų panėšėti sunkią vadovėlių šūsnį, būtų mažesnis, nes pagrįstesnis ir labiau teisėtas akademinėje aplinkoje už prašymą asmeniniais reikalais trumpai skambtelėti studento mobiliuoju telefonu; prašymas užplikyti arbatos, jei draugas kaip tik darosi jos sau, būtų mažesnis nei lygiai to paties prašyti jam ką nors dirbant).

Visi galimi svarbiausių kontekstinių kintamųjų deriniai.

Mokslininkų ne visada paaiškinama, kaip sumodeliuotos jų anketų situacijos ir kodėl jų būna, pvz., šešios arba devynios. Šiame darbe norėta apimti visus įmanomus trijų pagrindinių kontekstinių kintamųjų derinius ir kartu išlaikyti prašymų situacijų bei galimų prašymų raiškos būdų pusiausvyrą.

Nusistatytos tokios galimos kintamųjų vertės: pateikiamas prašymas gali būti didelis (+PD) arba mažas (–PD); socialinis nuotolis taip pat gali būti didelis (+SN) arba mažas (–SN); o socialinės galios požiūriu prašantysis gali būti viršesnis už adresatą (Pr>A), žemesnis (Pr<A) arba komunikantai lygūs (Pr=A). Kuo didesnis socialinis nuotolis, galios skirtumas tarp pašnekovų ir prašymo dydis, tuo grėsmingesnis įvaizdžiui atliekamas šnekos aktas (Brown, Levinson 1987). Vienam deriniui (pvz., +PD, –SN, Pr=A) skirta viena situacija, taigi iš viso į anketą pateko dvylika scenarijų²¹. Sutrumpinti situacijų aprašai, naudojami kodiniai pavadinimai, kontekstinių kintamųjų kombinacijos ir grėsmė įvaizdžiui (+GĮ – didelė, –GĮ – maža) pateikiami 1 lentelėje (žr. taip pat anketas „Priede“).

1 lentelė. Situacijos, kontekstinių kintamųjų kombinacijos, prašymų grėsmė įvaizdžiui

Scenarijų aprašai ir kodiniai jų pavadinimai	Socialinis nuotolis	Socialinė galia	Prašymo dydis	Grėsmė įvaizdžiui
1. Studentas (-ė) prašo draugo paduoti jam žurnalą (1S–Žurnalas)	–SN	Pr=A	–PD	–GĮ
2. Auditorijoje profesorė prašo studento (-ės) uždaryti langą (2S–Langas)	+SN	Pr>A	–PD	–GĮ
3. Studentas (-ė) prašo kurso draugės priimti pagyventi savo draugę (3S–Draugė)	–SN	Pr=A	+PD	+GĮ
4. Studentas (-ė) prašo studentės pasislinkti prie stalo valgykloje (4S–Valgykla)	+SN	Pr=A	–PD	–GĮ
5. Dėstytojas prašo studento (-ės) paankstinti pranešimą (5S–Pranešimas)	+SN	Pr>A	+PD	+GĮ
6. Studentas (-ė) prašo kaimyno studento patylinti garsią muziką (6S–Muzika)	+SN	Pr=A	+PD	+GĮ
7. Mama prašo besimokančio sūnaus nueiti į parduotuvę (7S–Parduotuvė)	–SN	Pr>A	+PD	+GĮ

²¹ Idėjos 5S–Pranešimas, 6S–Muzika ir 10S–Referatas scenarijams paimtos iš Billmayer ir Varghese (2000), 11 – iš Marti (2006) naudotų anketų.

8. Studentas (-ė) prašo dėdės sodybos semestro pabaigos vakarėliui (<i>8S–Sodyba</i>)	–SN	Pr<A	+PD	+GĮ
9. Studentas (-ė) prašo žaidžiančios sesutės, kad pakeltų ragelį (<i>9S–Telefonas</i>)	–SN	Pr>A	–PD	–GĮ
10. Studentas (-ė) prašo dėstytojos pratęsti rašto darbo terminą (<i>10S–Referatas</i>)	+SN	Pr<A	+PD	+GĮ
11. Studentas (-ė) prašo katedros sekretorės popieriaus lapo (<i>11S–Popierius</i>)	+SN	Pr<A	–PD	–GĮ
12. Studentas (-ė) prašo gydytojo (šeimos draugo) siuntimo tyrimui (<i>12S–Siuntimas</i>)	–SN	Pr<A	–PD	–GĮ

+SN – socialinis nuotolis didelis, –SN – mažas

Pr>A – prašantysis viršesnis už adresatą, Pr<A – žemesnis, Pr=A – komunikantai lygūs

+PD – prašymas didelis, –PD – prašymas mažas

+GĮ – prašymo grėsmė įv. (nustatoma pagal kontekstinių kint. vertes) didelė, –GĮ – maža

Siekiant kuo labiau palengvinti anketos pildymo procedūrą, kruopščiai apgalvotas situacijų išdėstymas: oficialios kaitalios su asmeninio gyvenimo, ilgesni, sudėtingesni scenarijai, į kuriuos reikėjo daugiau laiko įsigilinti ir daugiau rašyti, – su tais, po kuriais tikėtasi trumpų, respondentams lengvų atsakymų.

Situacijų ir prašymų jose autentiškumas. Ne visuose panašaus pobūdžio tyrimuose naudotos situacijos tiriamiesiems buvo įprastos. Pvz., Márquez Reiter (2000, 60) darbe dauguma jų – iš darbo aplinkos, nors tirti aukštųjų mokyklų studentai. Į visiškai nepažįstamas situacijas tiriamiesiems sunkiau įsijausti, taigi tai irgi gali iškreipti duomenis. Kadangi ir šio tyrimo dalyviai buvo studentai (žr. toliau), situacijų veiksmo kontekstas apribotas jiems įprasta aplinka – daugiausia universiteto ir namų.

Ankstesniuose tarpkultūriniuose tyrimuose autorės pasigesta tikrumo, kad tyrėjų sugalvotos DKT situacijos išties yra įmanomos abiejose visuomenėse ir kultūrose, ir jei taip, ar tose situacijose išties būtų prašoma. O gal dėl sociokultūrinių ar labai praktinių priežasčių pati situacija ar prašymas joje neįmanomi arba labai mažai tikėtini? Tuomet vėl kyla papildomų abejonių dėl duomenų ir jų gretinimo patikimumo. Todėl šio tyrimo anketos situacijos išsamiai aptartos su potencialiais abiejų kalbų respondentais²². Scenarijų

²² Du gerai lietuviškai mokantys anglai studentai tuo pačiu sulygino lietuvišką ir anglišką anketos variantus, patikrino angliškojo kalbą.

autentiškumas dar duotas įvertinti ir bandomojo tyrimo dalyviams. Itin svarbu buvo įsitikinti, kad situacijos ir prašymai jose yra realūs autorei mažai pažįstamame anglų gyvenimo kontekste. Ne vieną jam netikusią situaciją teko pergaltoti arba visai jos atsisakyti.

Galimybė respondentams pateikti pastabų. Anketos pabaigoje palikta vietos apklausos dalyvių pastaboms ir atsiliepimams, nors šiaip jie buvo skatinami savo komentarų anketoje pateikti bet kur, kur tik panorėtų, arba po apklausos išsakyti juos žodžiu. Sužinoti respondentų nuomonę, išpūdžius apie anketą, patirtus sunkumus buvo naudinga ne tik per bandomąjį tyrimą, prieš ją pataisant, bet ir vertinant naudotų duomenų kokybę.

2.2.2. Tiriamųjų imtis

Tiriamųjų grupės pasirinkimo priežastys. Nė vienoje visuomenėje nesama vientisos jos žmonių elgesį veikiančios vertybių, nuostatų, įsitikinimų sistemos (Thomas 1983, 91). Didelių kultūrinių skirtumų yra ir tarp toje pačioje šalyje gyvenančių tos pačios etninės ir kalbinės bendruomenės atstovų, nes jie skiriasi savo lytimi, amžiumi, socialine, turtine padėtimi, kilmės, gyvenamąja vieta, užsiėmimu ir kitais aspektais. Tačiau atliekant tarpkultūrinį tyrimą labai svarbu užtikrinti, kad tiriamosios grupės būtų kuo homogeniškesnės.

Viena tokių palyginti vientisų sociokultūrinių grupių yra studentai. Žinoma, vienoje kultūroje jiems gali būti priskirta skirtinga socialinė reikšmė ar statusas nei kitoje (pvz., pagal tai, kiek šalyje prieinamas aukštasis mokslas). Be to, teoriškai reikėtų sužiūrėti ir kruopščiai suderinti galybę įvairių kitų parametru, pagal kuriuos skiriasi ir bet kurios studentų grupės nariai: be kai kurių jau minėtų socialinių ir demografinių požymių svarbus studentų tėvų išsilavinimas, šeimos aplinka, lankyta vidurinė mokykla, netgi religiniai ar politiniai įsitikinimai, jau nekalbant apie individualius skirtumus. Taigi griežtai vertinant, gauti visiškai vienodų, lyginimui idealiai tinkamų dviejų kultūrų respondentų grupių praktiškai neįmanoma (Fukushima 2000, 156). Šiame

darbe siekta anglų ir lietuvių studentų lyčių pusiausvyros, panašaus abiejų grupių amžiaus vidurkio, universitete išstudijuotų metų skaičiaus, žiūrėta, kad respondentų būtų maždaug po vienodai iš visų mokslo sričių, kad jie būtų kuo įvairesnių specialybių (bet ne filologinių) ir kilę iš skirtingų savo šalių vietų.

Akademinio jaunimo, kurių didžioji dalis po kelerių ar keliasdešimties metų taps aktyvūs savo šalių visuomeninio, ekonominio, politinio gyvenimo nariai, lingvistinio elgesio tyrimas leidžia išvelgti galimas ateities kalbos vartosenos tendencijas. Tarpkultūrinio požiūriu pasirinkta socialinė grupė iš tiesų yra itin įdomi iširti todėl, kad jauni išsilavinę dviejų Europos šalių žmonės globalizacijos laikais lyg ir turėtų būti labiausiai supanašėję, todėl užfiksuoti jų prašymų savitumai dar kartą patvirtintų, kad kalboje atsispindintys kultūriniai skirtumai išlieka ir toliau veikia skirtingų tautų žmonių komunikaciją. Tačiau vienos socialinės grupės narių pateiktos medžiagos tyrimo rezultatai reprezentatyvių išvadų apie visų lietuvių ir anglų prašymus bei jų mandagumą daryti neleidžia.

Tiriamųjų imties pasirinkimą, kaip ir daugumoje kitų panašių tyrimų, lėmė ir labai praktiniai išskaičiavimai: studentai atrodė lengviausiai prieinami ir motyvuojami sudalyvauti apklausoje, juos galima apklausti didelėmis grupėmis ir tikėtis gero anketų grįžtamumo rodiklio.

Duomenys apie respondentus. Iš viso apklausta 130 lietuvių ir 140 anglų respondentų. Tačiau į tyrimą buvo įtrauktos tik iki galo užpildytos ir tų respondentų anketos, kurie yra gimę ir gyvena Lietuvoje ir atitinkamai Anglijoje, kuriems lietuvių ir anglų kalbos yra gimtosios ir kurie pagal tautybę priskyrė save vienai arba kitai grupei. Lyties veiksnį, kuris itin smarkiai lemia mandagumo raišką, bet į kurią darbe neketinta atsižvelgti, nutarta neutralizuoti sulyginant kiekvienos grupės vyrų ir moterų anketų skaičių: atsitiktine tvarka atmetus dalį medžiagos, į tyrimą įtraukta po 50 kiekvienos kalbinės grupės vyrų ir po 50 moterų atsakymų, taigi iš viso dirbta su 100 vienos ir 100 kitos kalbos anketų.

Lietuviai buvo Vilniaus ir Vilniaus Gedimino technikos universitetų studentai, dauguma anglų tuo metu mokėsi Halo universitete (Šiaurės Anglija,

Jorkšyras), keli – Redklifo koledže Glosteryje (Pietvakarių Anglija, Glosteršyras). Visi studentai buvo bakalauro studijų pakopos, maždaug po vienodai iš techninių, fizinių (gamtos), biomedicinos, socialinių ir humanitarinių mokslų sričių. Lietuviai, kurių daugumą sudarė pirmakursiai ir trečiakursiai, studijavo statybos inžineriją, informatiką, statistiką, biologiją, mediciną, biochemiją, fiziką, verslo vadybą ir administravimą, ekonomiką, kultūros istoriją ir antropologiją bei leidybą. Anglai respondentai, kurių buvo maždaug po lygiai iš kiekvieno kurso, buvo informatikos, teisės, politologijos, sociologijos, slaugos, chemijos, fizikos, geografijos, filosofijos, istorijos ir teologijos programų bakalaurantai.

Lietuvių amžiaus vidurkis buvo 20,4, anglų – 20,6 metų. Vyriausi respondentai buvo 25 metų, jauniausi – 18 metų. Apie 34 % lietuvių studentų buvo vilniečiai, kiti – atvykę iš įvairiausių kitų Lietuvos vietovių. Maždaug 50 % anglų respondentų buvo kilę iš šiaurinės Anglijos dalies (13 % iš paties Halo miesto, jorkšyriečių iš viso – 34 %), likusieji nurodė kitas kilmės vietas. Dauguma studentų (apie 64 % lietuvių ir 75 % anglų) apklausos vietose buvo išgyvenę iki 5 metų. Maždaug 50 % lietuvių respondentų tėvų turėjo aukštąjį išsilavinimą, tarp anglų tokių buvo apie 40 %, ir kur kas daugiau pastarųjų tėvų buvo baigę tik pagrindinę mokyklą.

2.2.3. Medžiagos rinkimo procedūra

Apklausos sąlygos. Lietuvoje apklausa atlikta 2008-ųjų balandį, Anglijoje – tų pačių metų balandžio-birželio mėnesiais. Didžioji dauguma anketų išdalytos asmeniškai ir užpildytos tyrėjos akivaizdoje universitetų auditorijose. Labai daug dėmesio skirta patraukliam anketos pristatymui, siekiant kuo labiau sudominti respondentus, kuo labiau įtraukti juos į tyrimą. Manyta, kad tai gali turėti didelį teigiamą poveikį jų motyvacijai ir duomenų kokybei. Nenorint iškreipti atsakymų, nei gretinamasis darbo pobūdis, nei tai, kad tiriamas mandagumas, nei konkretus jo objektas nebuvo nurodomi – apklausa tiesiog pristatyta kaip sociolingvistinio doktorantės tyrimo dalis.

Tiriamieji ispėti, kad anketų situacijos nebūtinai bus jiems asmeniškai labai artimos, kad jos tik hipotetinės. Respondentų prašyta iš pradžių į jas kuo geriau įsiskaityti, įsivaizduoti, bet po to atsakymus užrašyti kuo spontaniškiau, per daug negalvojant. Labai pabrėžta, kad tyrimui reikia kuo natūralesnių, kuo panašesnių į natūralią spontanišką šneką atsakymų, ir kad dėmesys į išraiškų taisyklingumą, kalbos grožį nebus kreipiamas. Pildydami anketas lietuviai užtruko vidutiniškai 25–30 min., anglai – 20–25 min.

Respondentų pastabos ir atsiliepimai. Grįžtamasis ryšys su tiriamaisiais buvo palaikomas ir vykstant apklausai, ir ją atlikus, o galimybe pastabų ir komentarų raštu pateikti anketos pabaigoje pasinaudojo maždaug penktadalis lietuvių ir vos keli anglai. Kadangi anketa išėjo gana ilga, baimintasi, kad studentams gali nusibosti skaityti ir rašyti, kad jiems bus sunku išlaikyti dėmesį ir į pabaigą prašymus jie pradės rašyti automatiškai, nesigilindami. Tačiau apklausos ilgiu skundėsi palyginti nedaug respondentų: „per daug situacijų“, „reikėtų trumpinti“, „nekantrėsniam žmogui gali nusibosti pildyti“. Daugiau džiaugtasi, kad anketa buvo „labai aiški“, „gerai viskas išdėstyta“, „paprasta, bet ir įdomi“, „įdomiausia, kokią teko pildyti“, „niekada nepildžiau nieko panašaus“, „netradicinė“, pažymėta, kad situacijos buvo „geros“, „paimtos iš gyvenimo“, kad buvo smagu įsijausti, „pagalvoti, ką sakytum tose situacijose, kuriose nėra tekę atsidurti“, kad buvo „gera rašyti, ką galvoji, ir negalvoti, ką rašai“, „rašyti greitai, nesvarstant ir nekoreguojant kalbos, tiesiog ką tą akimirką sakytum“. Taigi panašu, kad anketos ilgį sėkmingai atsvėrė jos neįprastumas – iš esmės respondentams ji patiko, kai kurie netgi dėkojo už apklausą.

Dažniausia kritinė pastaba, kuri tikrai nebuvo netikėta, – sunku įsijausti į kito žmogaus vaidmenį: įsivaizduoti, ką sakytum mama, o ypač – dėstytojui, nes „jų būna visokių ir visaip jie kalba“. Ir apskritai – „sunku parašyti, ką man sakytum kiti asmenys“, ypač „vyresni ir labiau privilegijuoti“, todėl „tie atsakymai gali būti nelabai natūralūs“. Žinodami, kad „šiai tose situacijose dažniausiai turėtų vyrauti dialogas, taigi vienu sakiniu pagauti pasakymą gana sunku“, kai kurie respondentai prašymus pateikė pokalbio kontekste: „Kai kur

įterpiau ir pašnekovo žodžius, nors jų ir nebuvo reikalaujama – vien dėl to, kad būtų kuo tikroviškiau“. Kai kas prisipažino dirbtinai trumpinę savo atsakymus, nes „nemačiau prasmės perrašyti dalį situacijos aiškinat aplinkybes, kurios paprastai pateikiamos prieš prašant“. Gerai pastebėta, kad „dėl asmeninės konkrečios gyvenimo situacijos, savybių, įpročių kai kurios situacijos yra mažai tikėtinos vieniems, tačiau gana dažnos kitiems“.

Pirminis duomenų kokybės įvertinimas. Nepaisant ką tik apžvelgtų neigiamų pastabų, gautų duomenų kokybė vis dėlto pateisino lūkesčius. Didžioji dauguma abiejų kalbų anketų atrodė užpildytos kruopščiai, o kelios tos, kuriose atsakymai pateikti akivaizdžiai atmestiniai, į analizę neįtrauktos. Prašymų branduoliai, kur ir tikėtasi, buvo išplėsti išorinėmis modifikacijomis, išraiškos atrodė gana natūralios, neišdailintos, su pertarais, pasikartojimais, tarmybėmis, žargonizmais, kitomis sakininės kalbos ypatybėmis, beveik nebrazytos ir netaisytos, taigi buvo akivaizdžios pastangos rašyti kuo spontaniškiau. Dialogo formatu pateikti prašymai taip pat gali būti vertinami kaip interaktyvaus autentiškų prašymų pobūdžio atspindžiai. Vienur kitur respondentų, ypač lietuvių, netgi pateikta pastabų apie kūno kalbą, mimiką, kalbos intonaciją, toną. Visa tai rodo, kad išplėtus situacinius scenarijus pavyko bent iš dalies sukurti psichologinį socialinį interakcijos matmenį, dėl kurio nebuvimo kritikuotos tradicinės DKT anketos. Manytina, kad prie duomenų kokybės labai prisidėjo ir išsamus žodinis įvadas.

Kuriant ir išbandant anketos situacijas žiūrėta, kad jos skatintų pateikti būtent prašymus, kaip jie apsibrėžti šiame darbe (žr. 43 p.). Tačiau kadangi pageidautų šnekos aktų ilokucinė galia sąmoningai nebuvo nurodoma, kai kurias situacijas, ypač kur adresantas turėjo daugiau socialinės galios už adresatą, respondantai galėjo savaip interpretuoti kaip skatinančias ne prašyti, o liepti. Antra vertus, anglų kalboje ir kultūroje liepimus ar net įsakymus labai įprasta formuluoti kaip prašymus, pasitelkiant daugybę mandagumo priemonių. Kadangi liepimų raiška paprastai sutampa su prašymų, tik pirmuosius dažniausiai lydi įsakmesnė intonacija (Čepaitienė 2007, 148), į kurią analizuojant užrašytus pasakymus nebuvo galima atsižvelgti, atmetus tuos kelis

atsakymus, iš kurių buvo akivaizdu, kad respondentas užduotos komunikacinės intencijos ar pačios situacijos nesuprato, visi kiti apklaustųjų pateikti šnekos aktai laikyti prašymais.

2.3. Duomenų klasifikacijos ir analizės sistema

Kaip pastebi Fukushima (2000, 133), Brown ir Levinsonas (1987) sukūrė išties reikšmingą mandagumo teoriją, bet nepateikė tokios pat geros šnekos aktų tyrimų metodikos, o TŠARP (Blum-Kulka ir kt. 1989) tyrėjai, labai metodiškai gilinęsi į šnekos aktų realizacijas skirtingose kalbose, stokojo tvirtesnio teorinio pamato. Abi šios minties mokyklos sėkmingai derinamos daugybėje prašymų tyrimų (pvz., Byon 2006; Economidou-Kogetsidis 2008, Fukushima 2000, 1996; Hong 1998; Márquez Reiter 2000; Marti 2006; Ogiermann 2009; Rue Zhang 2008; Ruzickova 2007; Trosborg 1995). Šiame darbe taip pat remiamasi Brown ir Levinsono pasiūlyta perskyra tarp pozityviojo ir negatyviojo mandagumo ir minėto projekto mokslininkų sukurta ir išstobulinta prašymų klasifikacijos sistema (Blum-Kulka ir kt. 1989, 275–294).

Pagal Blum-Kulkos ir kt. (1989) sistemą prašymų ypatybės grupuojamos atsižvelgiant tiek į formalius (lingvistinius), tiek funkcinius kalbos aspektus, todėl, kaip pastebi Van Mulken (1996, 692), ši klasifikacija yra labai nevienalytė, hibridiška, be to, jos kategorijos kai kur persidengia. Tačiau kaip aiškina klasifikacijos kūrėjai, tokia vientisa analitinė struktūra atrodo esanti pati produktyviausia (Blum-Kulka ir kt. 1989, 275). Kadangi sistema radosi ne remiantis kokia nors fundamentalia teorija, o DKT gauta aštuonių kalbų medžiaga, ji nėra išsami, neaprepia visų galimų prašymų raiškos būdų, yra dedukcinė ir ribotos nuspėjamosios vertės (Van Mulken 1996, 692; Blum-Kulka 1989, 58). Todėl kiti tyrėjai ją gana laisvai adaptuoja pagal tiriamų kalbų specifiką, turimą medžiagą ir tyrimo tikslus – taip elgtasi ir šiame darbe.

Aptariami prašymų duomenų klasifikacijos metmenys yra labai išplėtoti ir suteikia galimybių šiuos šnekos aktus gvildinti labai įvairiais aspektais. Dažniausiai (ypač mažesnės apimties tyrimuose) apsiribojama vienu arba dviem. Šiame darbe turimą medžiagą užsibrėžta išanalizuoti beveik visais siūlomais pjūviais. Duomenys skirstyti į tokias pagrindines kategorijas:

2.3.1. Pagrindinio prašymo akto (branduolio) strategijos ir jų tipai.

2.3.2. Vidinės pagrindinio prašymo akto modifikacijos.

2.3.2.1. Morfologinės ir sintaksinės modifikacijos.

2.3.2.2. Leksinės ir frazinės modifikacijos.

2.3.3. Išorinės pagrindinio prašymo akto modifikacijos.

Siekiant kuo didesnio klasifikacijos objektyvumo, norint išvengti spontaniškų sprendimų ir duomenų suvedinėjimo į statistikos programą klaidų, kiekvienos kategorijos duomenų kodavimas vyko trimis etapais: prie po pirmojo etapo likusių neaiškių, ribinių atvejų grįžta vėliau, o po to dar kartą peržiūrėti visi duomenys.

2.3.1. Pagrindinio prašymo akto strategijos ir jų tipai

Pirmiausia iš respondentų pateiktų išraiškų, kur jos buvo išplėstiniai prašymo aktai su išorinėmis modifikacijomis, išrinkti prašymų branduoliai: tiesioginiai (T), konvencionaliai netiesioginiai (KN) ir nekonvencionaliai netiesioginiai (NN) (žr. 46–47 p.), pvz.²³:

Klausyk, norėčiau kai ko tavęs paprašyti. Gal gali padaryti man paslaugą? Ar pas tave dviem savaitėlėm neatsirastų vietos mano vienai draugei iš Kauno? (KN prašymas) Tavo butukas, aišku, nedidelis, bet... Matai, aš jai buvau žadėjęs, kad gali pas mane pagyventi, bet taip išėjo, kad tuo metu jau būsiu užsieny, kai ji atvažiuos, o savo kambarį jau išnuomojau ir nežinau dabar, ką daryt... Nelabai turiu ko daugiau prašyt šiuo metu. Ji prisidėtų prie komunalinių. Būčiau be galo be krašto dėkinga ir skolinga šokolado! (3S –Draugė)

²³ Čia ir toliau darbe respondentų pateiktų išraiškų kalba taisyta minimaliai – tik jų rašyba ir skyryba.

Labą diena, dėstytoja, ar galėčiau jus trumpam sutrukdyti? Žinau, kad nustatyti terminai visiems vienodi, bet niekaip nespėsiu baigti referato laiku (NN prašymas), nes labai trūksta poros knygų... (10S–Referatas)

Lukai, gal norėtumėte su draugu pasivaikščioti? Pietums trūksta pieno ir sviesto, todėl prašau, kad iki parduotuvės nulėktumėt (T prašymas). Už gražą ledų galit nusipirkti. (7S–Parduotuvė)

Kolega, gal jūs galėtumėt pranešimą pristatyti kiek anksčiau? (KN prašymas) Tai būtų tinkamiau šiai temai. Ar nesudarytų jums tai didelių keblumų? (5S–Pranešimas)

Hi uncle Nick, it's Dan. My friends and I are wanting to throw a party at the end of the semester and I was wondering if you might let us use your cottage again? (KN prašymas) I know, we managed to break your table a couple of years ago, but I promise I won't be bringing many friends and we've grown up a little since then and will be a little more careful! (8S–Sodyba)

I know it's very short notice, but could you prepare your presentation for the next seminar? (KN prašymas) I wouldn't normally ask, but there has been some problems with my teaching plans. I'd be grateful if you can finish it for the seminar, but otherwise we can arrange something else. (5S–Pranešimas)

I have a favour to ask you. I have got a slight problem that I have told a friend she could stay during the summer, but I am not in my flat. At the same time, I don't want to let her down. Is there the slightest possibility you could help? (NN prašymas) (3S–Draugė)

Heya Chris. I need to write an application for Professor Grabbe. Don't suppose you could give me a sheet of paper, could you? (KN prašymas) (11S–Popierius)

Toliau pateikiami ir aprašomi darbe išskirti trijų pagrindinių prašymų strategijų tipai – nuo tiesiogiausių iki pačių netiesiogiausių – ir pateikiama po keletą gautų pačių tipiškausių angliškų ir lietuviškų kiekvieno tipo realizacijos pavyzdžių.

Tiesioginė (T) strategija

1. Imperatyvai (*mood derivable, imperative*). Pasakymų forma ir jų funkcija sutampa. Ilokucinę prašymo galią rodo tam tikros reikšmės veiksmažodžio liepiamoji nuosaka (arba funkciniai jos ekvivalentai: bendraties, būsimosios, esamosios laiko veiksmažodžių, elipsinės konstrukcijos), pvz.:

Rūta, atsiliepk! (9S–Telefonas)

Pick it up Jane. (9S–Telefonas)

2. Eksplicitiniai performatyvai (*explicit performative*). Nors pasakymų forma ir funkcija nesutampa, ilokucinę galią aiškiai įvardija prašymo veiksmą reiškiantis performatyvinis veiksmožodis, pvz.:

Prašau uždaryti langą. (2S–Langas)

Prašom pristatyti savo temą po trijų dienų. (5S–Pranešimas)

I ask you to prepare it in three days. (5S–Pranešimas)

3. Sušvelninti eksplicitiniai performatyvai (*hedged performative*). Performatyvinio veiksmožodžio galia sušvelninta modalinio, norą, privalėjimą ar pan. reiškiančio veiksmožodžio, pvz.:

Norėčiau paprašyti siuntimo. (12S–Siuntimas)

Turiu prašyti, kad jį pristatytumėte anksčiau (5S–Pranešimas).

I'd like to ask you for a small extension. (10S–Referatas)

I'm going to have to ask you to do your presentation sooner (5S–Pranešimas).

4. Reikiamybės, privalėjimo konstatavimai (*locution derivable, obligation statement*). Ilokucinę prašymo galią tiesiogiai išvedama iš lokucijos semantikos, propozicinio turinio, pvz.:

Reikia skubiai sulakstyti į parduotuvę. (7S–Parduotuvė)

Pranešimą turėsi skaityti šią savaitę. (5S–Pranešimas)

I need you to nip out to the shop for me. (7S–Parduotuvė)

You should make your presentation this week. (5S–Pranešimas)

5. Noro konstatavimai (*want statement*). Esama nuorodos į vieną iš prašymo sėkmės sąlygų – adresanto nuoširdumo, bet vis dėlto jo intencija pirmiausia aiški iš pačios lokucijos semantikos, propozicinio turinio, pvz.:

Noriu, kad trumpam pritildytum. (6S–Muzika)

Savo darbą norėčiau pristatyti truputį vėliau. (10S–Referatas)

I want you to pop down to the shop for me (7S–Parduotuvė).

I would like you to do your presentation this week (5S–Pranešimas).

Konvencionaliai netiesioginė (KN) strategija

6. Nuorodos į parengiamąsias sąlygas (*reference to preconditions*).

Adresantas prašo konstatuodamas arba dažniau – kvestionuodamas vieną iš šių sėkmės sąlygų:

a) veiksmo galimybės, pvz.:

Gal galite truputį pasislinkti? (4S–Valgykla)

Gal galėtume pas jus sodyboje? (8S–Sodyba)

Can you pass the magazine please? (1S–Žurnalas)

Could I please have an extension? (10S–Referatas)

b) adresato noro, pvz.:

Gal norėtum kambariokės? (3S–Draugė)

Gal paduotum man tą žurnalą? (1S–Žurnalas)

Would you mind closing the window? (2S–Langas)

Would you go down to the shop? (7S–Parduotuvė)

c) veiksmo neakivaizdumo, pvz.:

Atsiliepsi? (9S–Telefonas)

Will you get it? (9S–Telefonas)

Nekonvencionaliai netiesioginė (NN) strategija

7. **Užuominos** (*hints*). Ilokucinė galia nėra aiški iš pasakymo lokucijos, bet pastarojoje paprastai esama nuorodų į tam tikrus norimo pateikti prašymo elementus, kurie paprastai susiję su veiksmo įvykdomumu. O tais atvejais, kai lokucijoje nesama nieko arba beveik nieko, kas padėtų suprasti pasakymo ilokucinę galią ar propoziciją, adresatas turi aktyvuoti savo žinias ir adresanto reikšmę numanyti vien iš situacinio konteksto.

Tavo pranešimas labai tiktų kitam seminarui. (5S–Pranešimas)

Mes labai ieškom ploto sesijai atšvęsti. (8S–Sodyba)

Ar jums taip pat šalta? (2S–Langas)

A small extension would really help me out. (10S–Referatas)
Just wanted to know what your cottage was doing. (8S–Sodyba)
I have a mate who needs a place to crash for a few weeks. (3S–Draugė)

2.3.2. Vidinės pagrindinio prašymo akto modifikacijos

2.3.2.1. Morfologinės ir sintaksinės modifikacijos

Šioms modifikacijoms nustatyti taikoma tokia taisyklė: sintaksinėms ir morfologinėms modifikacijomis laikomos tik tokios prašymo struktūros ypatybės, kurios konkrečiau pasakymo kontekste yra neprivalomos ir turi ilokucinę galios švelninimo poveikį. Kadangi viename prašyme gali būti daugiau nei viena sintaksinė modifikacija, pasinaudota TŠARP mokslininkų rekomendacija (Blum-Kulka ir kt. 1989, 283) išskirti ir dažniausiai pasitaikančius sintaksinių bei morfologinių modifikacijų derinius, nors patys tyrėjai to nedarė. Klasifikacijos kategorijos nurodomos lingvistinių konstrukcijų sudėtingėjimo tvarka, pateikiant po keletą pačių tipiškiausių pavyzdžių. Viena kita tik anglų arba tik lietuvių kalboje įmanoma sintaksinė ar morfologinė modifikacija darbe aptariamos atskirai (žr. 150–152 p.).

1. Tariamasis nuosakos konstrukcijos

Norėčiau paprašyti patildyti muziką. (6S–Muzika)
Gal dar ir aš tilpčiau? (4S–Valgykla)
Ar galėtumėt duoti lapą popieriaus? (11S–Popierius)
Ar būtų įmanoma dar kartą apsilankyti jūsų sodyboje? (8S–Sodyba)

You should do it this week. (5S–Pranešimas)
Could I get a sheet of paper? (11S–Popierius)
Would you take the edge off? (6S–Muzika)
Would it be ok for Sue to stay at yours. (3S–Draugė)

2. Parengiamosios sąlygos neigimas + tariamoji nuosaka

Nenorėtumėt pertraukos pasidaryt ir palėkt iki parduotuvės? (7S–Produktai)
Ar negalėčiau pasikviesti keletą draugų į sodybą? (8S–Sodyba)
Ar neleistumėte atšvesti sesijos pabaigos pas jus sodyboj? (8S–Sodyba)

You couldn't move over a bit, could you? (4S–Valgykla)

I could't nick a sheet of paper, could I? (11S–Popierius)
You wouldn't fancy putting her up for a bit? (3S–Draugė)

3. Sudėtinių prijungiamųjų sakinių konstrukcijos (+ tar. nuos.)

Noriu jūsų paprašyti, kad pritildytumėt muziką. (6S–Muzika)
Reikia, kad pranešimą skaitytumėte po trijų dienų. (5S–Pranešimas)
Norėčiau, kad savo pranešimą pristatytum jau šią savaitę. (5S–Pranešimas)

Is there any chance I can squeeze in there? (4S –Valgykla)
Would you mind if I joined you? (4S –Valgykla)
Would it be possible if you could put her up? (3S–Draugė)

4. Sudėtiniai prijungiamieji sakiniai su būtuoju I. (+ tar. nuos.)

Norėjau paprašyti, kad leistumėte man pristatyti referatą vėliau. (10S–Referatas)
Norėjau pasiteiraut, ar šį savaitgalį būtų įmanoma atvažiuoti į jūsų sodybą. (8S–Sodyba)
Pagalvojau, kad gal pas jus sodyboj būtų galima? (8S–Sodyba)

I wondered if I could get an extension? (10S–Referatas)
I was wondering if it was possible if she could stay round yours. (3S–Draugė)
I thought it might be more appropriate for you to do this in the next seminar. (5S–Pranešimas)

5. Sudėtiniai prijungiamieji sakiniai su neiginiais (+ tar. nuos.)

Pagalvojau, ar nebūtų įmanoma sodyboj? (8S–Sodyba)
I don't suppose I could sit here? (4S –Valgykla)

6. Kitos sudėtingos, kelių modifikacijų konstrukcijos

Tikiuosi, nesukelčiau jums nepatogumų prašydamas būti pasiruošus po trijų dienų? (5S–Pranešimas)
Norėjau paklausti ir paprašyti, ar negalėčiau darbą atiduoti keliomis dienomis vėliau? (10S–Referatas)

Do you think it would be best if we closed the window? (2S–Langas)
I just wanted to ask you if it'd be ok if I could borrow your cottage for a party. (8S–Sodyba)

2.3.2.2. Vidinės leksinės ir frazinės modifikacijos

Šiame skyriuje pateikiamos išskirtos bendros vidinės lietuvių ir anglų prašymų branduolių modifikacijos yra papildomi įvairiais žodžiais bei frazėmis reiškiami jo elementai.

1. Prašymo žymeklis (*requestive marker*). Prašymo žymekliais vadinami angliškas *please* ir lietuviškos asmenuojamos veiksmažodžio *prašyti* formos bei jaustukas *prašom*, pvz.:

Do you mind closing the window please. (2S–Langas)
Prašom uždaryti langą. (2S–Langas)

2. Sumenkinimai (*understators*). Prašyme gali būti prašomojo dalyko dydį sumenkinančių priemonių, kuriomis adresantas savo prašymą pateikia kaip iš tiesų arba tik tariamai mažą, nedaug iš adresato reikalaujantį, pvz.:

Ar gali truputį pasislinkti? (4S–Valgykla)
Would you mind sliding over a little bit please? (4S–Valgykla)

3. Sąšvelniai (*hedges*). Tai, ką skirtingi autoriai įtraukia į sąšvelniais, arba išlygomis (Marcinkevičienė 2008), vadinamų priemonių grupę, jų sąrašas bei pavadinimai labai įvairuoja, sąšvelniai gali būti ir plačiau, ir siauriau suprantami (žr. Buitkienė 2006, 17; Economidou-Kogetsidis 2008, 132; Marcinkevičienė 2008, 59). Tačiau dėl šių priemonių funkcijos ir reikšmės mandagumo raiškai nediskutuojama: jos skirtos adresantui apsidrausti nuo įvaizdžui grėsmingo šnekos akto galimų neigiamų padarinių, sušvelninti ilokucinę jo galią, sumažinti primygtinumą. Šiame darbe vienai prašymų švelninimo funkciją atliekančių leksinių sąšvelnių grupei priskirta:

– žodžiai, kuriais stengiamasi išvengti tikslaus pasakymo propozicinio turinio nurodymo (*approximators*), pvz.:

Gal atsirastų pas jus koks nors atliekamas popieriaus lapas? (11S–Popierius)
Would it be anyhow possible for you to do it in three days? (5S–Pranešimas)

– adresanto nedrąsą, neryžtingumą perteikiantys žodžiai, kurie padeda vengti atsakomybės už pateikiamą aktą (*downtoners, modal adjuncts*), pvz.:

Gal kartais Jurgai būtų galimybė pagyventi pas tave? (3S–Draugė)
Could you maybe turn the music down? (6S–Muzika)

4. Adresato sutikimo siekimai (*appealers*). Šiomis priemonėmis, apeliuojant į geranorišką adresato supratimą, adresatas tarsi kviečiamas dalyvauti šnekos akte. Dažniausiai (nors nebūtinai) šios priemonės vartojamos pasakymo gale, žymi replikos pabaigą ir pokalbyje praneša apie galimybę pasikeisti kalbėtojo bei klausytojo vaidmenimis, pvz.:

Uždaryk langą, gerai? (2S–Langas)
Peter go to the shop for me, ok? (6S–Parduotuvė)

5. Įžanginės formuluotės (*openers*). Šiomis struktūriškai ir semantiškai sudėtingomis formuluotėmis, kurios dažniausiai vartojamos sakinio pradžioje, prašymo iloklucinė galia gali būti švelninama:

– teiraujantis adresato nuomonės, tariantis su juo dėl pageidaujamo veiksmo įvykdomumo, pvz.:

Kaip manai, gal galėtum... ? (5S–Pranešimas)
Do you think you would be able to...? (5S–Pranešimas)

– adresantui išreiškiant subjektyvią savo nuomonę ar nuostatą, susijusią su propoziciniu pasakymo turiniu, padarant jį mažiau kategorišką, pvz.:

Pamaniau, kad gal galėtum ją priimti? (3S–Draugė)
I think it would be better if you... (5S–Pranešimas)

- pateikiant hipotetinį teiginį, pvz.:

Būčiau labai dėkingas, jei... (5S–Pranešimas)

I'd really appreciate it if... (5S–Pranešimas)

- prašant leidimo prašyti, pvz.:

Ar galiu paprašyti... ? (11S–Popierius)

Can I ask you...? (11S–Popierius)

- pasitelkiant daugiau nei vieną semantinę formulę, pvz.:

Kaip manai, ar būtų galimybė mano daugei pas tave pagyventi? (3S–Draugė)

I was wondering if you think it would be good for me to have my thyroid examined. (12S–Siuntimas)

2.3.3. Išorinės pagrindinio prašymo akto modifikacijos

Išorinės prašymo branduolio modifikacijos, arba prašymo branduolio pasparos, yra papildomai jį paremiantys semantiniai komponentai, vartojami už pagrindinio prašymo akto ribų.

1. Dėmesys adresatui (*noticing the hearer*) Adresantas gali parodyti, kad jam rūpi ne tik patenkinti savo norus, bet ir pats adresatas kaip žmogus. Gali būti išitraukiama į fatinę komunikaciją siekiant užmegzti ar palaikyti draugišką ryšį su juo, reiškiamas susidomėjimas adresato gerove, stengiamasi jį pamaloninti ir pan., pvz.:

Labas, dėde, kaip šeima, vaikai? (8S–Sodyba)

Gražiai šiandien atrodai. (3S–Draugė)

Alright mate, how's it going? (6S–Muzika)

Your place is so lovely! (8S–Sodyba)

2. Parengiamieji teiginiai. Prieš išsakydamas prašymo turinį, adresantas gali jausti būtinybę iš pradžių paruošti adresatą tam tikrais parengikliais (*preparators*). Vienas iš būdų – pranešti jam apie būsimą

prašymą išreiškiant ketinimą prašyti, nurodant, kad esama problemos, poreikio, arba tiesiog pareiškiant, kad reikalinga adresato pagalba, pvz.:

Turiu didelį ir svarbų prašymą. (3S–Draugė)

Turiu bėdą. (8S–Sodyba)

Man labai reikia tavo pagalbos. (3S–Draugė)

I have a favour to ask you. (3S–Draugė)

My close friend has a bit of a problem. (3S–Draugė)

I need you to do me a big favour. (3S–Draugė)

3. Parengiamieji klausimai. Adresantas gali norėti įsitikinti, ar apskritai yra prasmės pateikti prašymą: pasidomėti, ar adresatas gali išklaudyti, ar tinkamos sąlygos pageidavimui patenkinti, paprašyti leidimo prašyti – tai taip pat funkcionuoja kaip prašymo parengikliai, pvz.:

Gal galėtumėte skirti man minutėlę? (10S–Referatas)

Ar galėčiau kai ko paprašyti? (3S–Draugė)

Pas tave tame butuke labai ankšta? (3S–Draugė)

Can I have a word? (10S–Referatas)

Could I ask you a massive favour please? (3S–Draugė)

Are you going to be in the town during the next two weeks? (3S–Draugė)

4. Bandymai išgauti išankstinį pasižadėjimą (*seeking precommitment*). Adresantas gali bandyti užsitikrinti adresato bendradarbiavimą prašydamas, kad šis iš anksto išipareigotų veiksmui, pvz.:

Ar negalėtum pagelbėti? (3S–Draugė)

Gal galėtum padaryti paslaugą nemažą? (3S–Draugė)

Please will you help me? (12S–Siuntimas)

Can you do me a huge favour? (7S–Parduotuvė)

5. Sunkinančių aplinkybių pripažinimai. Tai priemonės, kuriomis adresantas rodo suvokiąs, kad jo prašymas didelis: smarkiai apsunkina adresatą, yra neįprastas, nelabai teisėtas. Išsakant įvairias sunkinančias aplinkybes prašymui išpildyti, kuriomis adresatas gali pasinaudoti

atsisakydamas jį patenkinti, siekiama užbėgti tam už akių, „nugikluoti“ adresatą, pvz.:

Žinau, kad aną kartą buvo truputį nuostolio, bet... (8S–Sodyba)

Suprantu, kad tai ne jūsų problema, bet... (10–Referatas)

I realize that you'd be wary after last time, but... (8S–Sodyba)

I know it is sooner than originally planned but.... (5S–Pranešimas)

6. Atsiprašymai, pasiteisinimai. Adresantas gali jausti poreikį atsiprašyti už sutrukdyimą, už pateiktą ar pateiksiamą prašymą, teisintis neturėjęs kitos išeities, užsiminti, kad prašyti jam nėra lengva, pvz.:

Atsiprašau, kad užlaikiau jus po paskaitos, bet... (5S–Pranešimas)

Man tikrai labai nepatogu dar kartą prašyt. (8S–Sodyba)

Really sorry to bother you, but... (7S–Parduotuvė)

I hate to ask, but I haven't got much of choice. (3S–Draugė)

7. Pagrindimai (reasons, grounders). Jais adresantas paremia savo prašymą aiškindamas jo priežastis, jį pagrįsdamas, pvz.:

Norime su draugais šiek tiek atsipalaiduoti po sesijos. (8S–Sodyba)

Manau, jau pakankamai prasivėdino. (2S–Langas)

The place is packed. (4S–Valgykla)

Look, I'm trying to get some work done and your music's really loud.

(6S–Muzika)

8. Pažadai, pasiūlymai. Norėdamas palenkti adresatą savo valiai ir bandydamas palengvinti jam užkraunamą našta, adresantas gali duoti įvairių pažadų, pasiūlymų (pvz., atlygio, siūlyti kompensaciją už patirsimus nepatogumus), patikinimų, pvz.:

Mes viską paskui sutvarkysim. (8S–Sodyba)

Po pietų pažadu desertą. (7S–Parduotuvė)

Nothing too extreme! (8S–Sodyba)

You can get some chocolate or something for troubles. (7S–Parduotuvė)

9. Išankstinio dėkingumo raiška. Prašant kartais išreiškiamas dėkingumas, nurodoma, kad jei adresatas patenkintų prašymą, adresantui asmeniškai ar apskritai būtų labai gerai, svarbu ir pan., pvz:

Būsiu tikrai labai dėkinga. (3S–Draugė)
Man taip būtų daug patogiau. (5S–Pranešimas)

I'd be most grateful. (5S–Pranešimas)
It would be a great help. (3S–Draugė)

10. Siūloma galimybė atsisakyti, alternatyva (alternatives). Adresantas sumažina prašymo galią pasakydamas adresatui, kad šis yra laisvas atsisakyti, pvz.:

Žinoma, tai nėra būtina. (5S–Pranešimas)
Jeigu spėtum pasiruošti jam anksčiau, ir nesi užsiėmusi. (5S–Pranešimas)

You can say no if you want to. (3S–Draugė)
I'll make another arrangements if you aren't compatible with it. (5S–Pranešimas)

11. Apeliacijos į adresato gerumą, maldavimai. Prašydamas adresantas gali tai daryti emociškai, kone maldaudamas, arba neutraliau, bet vis tiek – apeliuodamas į adresato gerumą, pvz.:

Prašau, dėde! (8S–Sodyba)
Būk geras. (8S–Sodyba)

Please please please! (8S–Sodyba)
You would be a life saver! (5S–Pranešimas)

12. Juokai, ironija. Prašymų švelninimo funkciją gali turėti ir pašmaikštavimai, paironizavimai, pvz.:

Ji labai šauni – kaip ir aš! (3S–Draugė)
Tai dabar ir vargstu kaip kilbukas puoduke. (3S–Draugė)
Laba diena, mokesčių inspekcija, girdėjom, nelegaliai sodybą vandalams nuomojat. (8S–Sodyba)

I was wondering if I could possibly maybe perhapsly borrow your cottage

again? (8S–Sodyba)
I know you love me really! (8S–Sodyba)
...because your mamma's all old and tired. (7S–Parduotuvė)

13. Prašymo ilokucinės galios stiprikliai (aggravating moves).

TŠARP tyrėjų pateikta labai smulki jų klasifikacija (žr. Blum-Kulka ir kt. 1989, 285–286, 288), bet šiame darbe į vieną grupę nutarta sudėti visus – tiek išorinius, tiek kelias pačiuose branduoliuose rastus prašymų galios stipriklis. Tarp jų – ne tik stiprų spaudimą adresatui darančios, didelį adresanto tikrumą prašymo sėkme demonstruojančios priemonės, bet ir tai, kas paprastai yra sunkiai suderinama su mandagia kalbėsena: priekaištai, moralizavimai, grasinimai, keiksmi, pvz.:

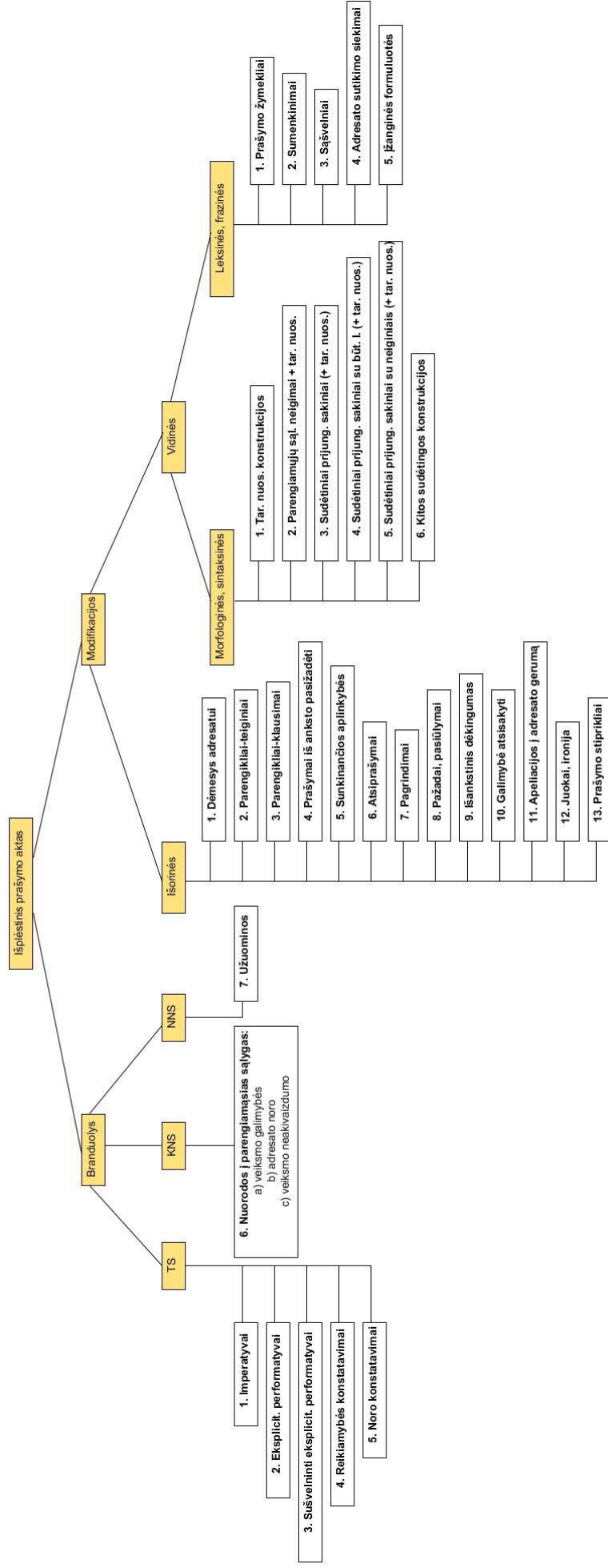
Neatsisakyk padėti! (3S–Draugė)
Tikriausiai nesupranti, kad čia ne namai, todėl turi atsižvelgt į kitus.
(6S–Muzika)
Išjunk tą šūdą!!! (6S–Muzika)

I'm sure it won't be a problem. (5S–Pranešimas)
People are trying to work. (6S–Muzika)
Oi, get the bloody phone! (9S–Telefonas)

Darbe naudota ir šiame skyriuje pristatyta išplėstinių prašymų klasifikacijos ir analizės sistema apibendrinama 1 schemeje.

1 schema. Naudota tiriamosios medžiagos klasifikacijos ir analizės sistema

(pgl. Blum-Kulka ir kt. 1989, Hassall 1999, Economidou-Kogetsidis 2008, Marti 2005, Márquez Reiter 2000, Ruzickova 2007)

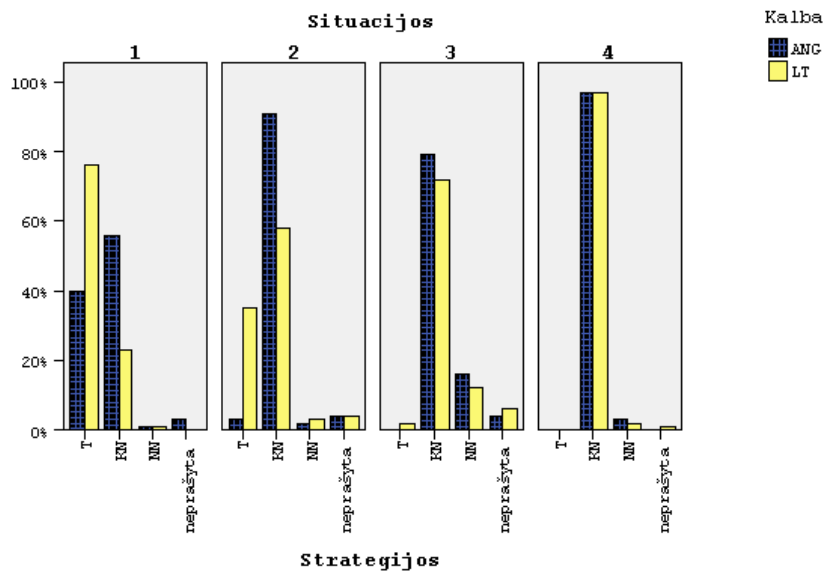
3. Gretinamoji lietuvių ir anglų prašymų analizė

3.1. Lietuvių ir anglų prašymų strategijos ir jų tipai

Šiame skyriuje pristatomi statistinės lietuvių ir anglų prašymų strategijų ir jų tipų analizės rezultatai. Visi prašymų branduoliai buvo suskirstyti į tiesioginių (T), konvencionaliai netiesioginių (KN), nekonvencionaliai netiesioginių (NN) kategorijas ir tokius atvejus, kai norimas išgauti šnekos aktas visai neužrašytas.

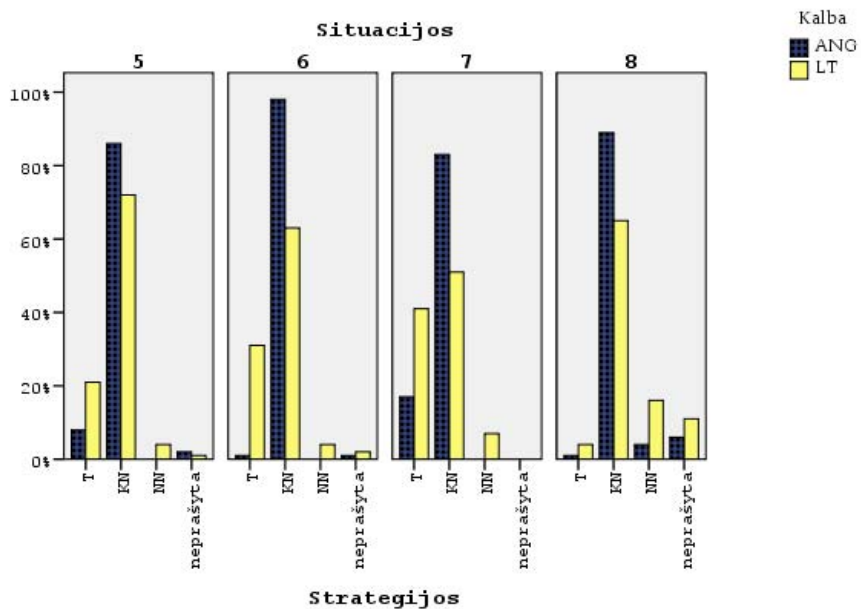
Apskaičiuoti skirtingų strategijų taikymo dažnumai visose dvylikoje anketos situacijų pateikiami 1–3 paveiksluose ir 2 lentelėje. Juose pirmiausia į akis krinta lietuvių ir anglų prašymų modelių taikymo panašumai: labai aiškiai dominuoja KN išraiškos, kai kuriose situacijose (*1S–Žurnalas*, *7S–Parduotuvė*, *9S–Telefonas*) abiejų tiriamųjų grupių pavartota ir palyginti daug T prašymų; NN pasakymai sudaro mažumą ir itin nedaug tokių atvejų, kai respondentai pasirinko prašymo išvis nepateikti. Tačiau pastebimi ir skirtumai: lietuvių KN prašymų visur gauta mažiau arba (*4S–Valgykla*, *11S–Popierius* scenarijuose) tiek pat, kiek anglų, o T – daugiau (pastarųjų skaičiaus skirtumai ypač ryškūs *2S–Langas* ir *6S–Muzika* situacijose).

1 paveikslas. Lietuvių ir anglų prašymų strategijų pasiskirstymas 1–4 situacijose

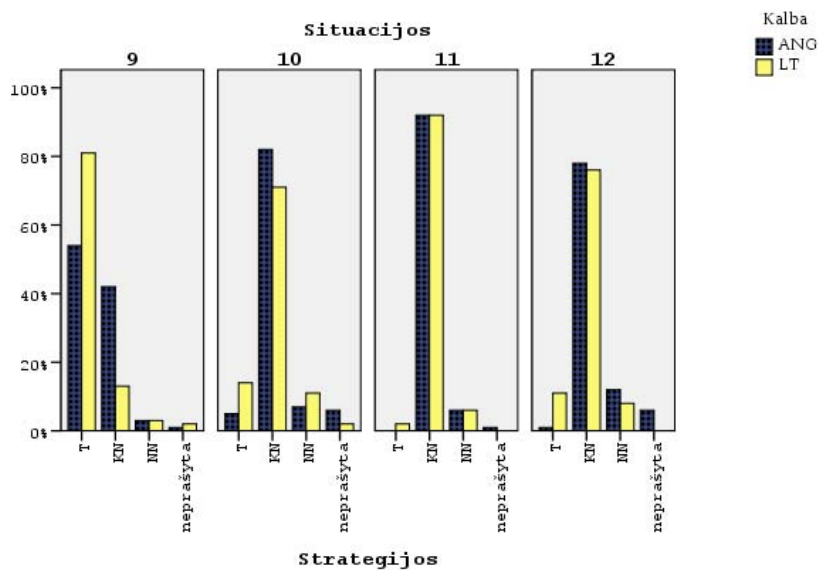
1S–Žurnalas, 2S–Langas, 3S–Draugė, 4S–Valgykla

2 paveikslas. Lietuvių ir anglų prašymų strategijų pasiskirstymas 5–8 situacijose

5S–Pranešimas, 6S–Muzika, 7S–Parduotuvė, 8S–Sodyba

3 paveikslas. Lietuvių ir anglų prašymų strategijų pasiskirstymas 9–12 situacijose

9S–Telefonas, 10S–Referatas, 11S–Popierius, 12S–Siuntimas

2 lentelė. Prašymų strategijų pasiskirstymas anketos situacijose

Situacijos	Strateg.	LT	ANG	Situacijos	Strateg.	LT	ANG
1S–Žurnalas	T	76 %	40 %	7S–Parduotuvė	T	41,41 %	17 %
	KN	23 %	56 %		KN	51,52 %	83 %
	NN	1 %	1 %		NN	7,07 %	0 %
	Neprašyta	0 %	3 %		Neprašyta	0 %	0 %
2S–Langas	T	34 %	3 %	8S–Sodyba	T	4,17 %	1 %
	KN	58 %	91 %		KN	67,71 %	89 %
	NN	4 %	2 %		NN	16,67 %	4 %
	Neprašyta	4 %	4 %		Neprašyta	11,46 %	6 %
3S–Draugė	T	2,17 %	0 %	9S–Telefonas	T	81,82 %	54 %
	KN	78,26 %	79,80 %		KN	13,13 %	42 %
	NN	13,04 %	16,16 %		NN	3,03 %	3 %
	Neprašyta	6,52 %	4,04 %		Neprašyta	2,02 %	1 %

4S–Valgykla	T	0 %	0 %	10S–Referatas	T	14,29 %	5 %
	KN	97 %	97 %		KN	72,45 %	82 %
	NN	2 %	3 %		NN	11,22 %	7 %
	Neprašyta	1 %	0 %		Neprašyta	2,04 %	6 %
5S–Pranešimas	T	21,43 %	8,33 %	11S–Popierius	T	2 %	0 %
	KN	73,47 %	89,58 %		KN	92 %	92,93 %
	NN	4,08 %	0 %		NN	6 %	6,06 %
	Neprašyta	1,02 %	2,08 %		Neprašyta	0 %	1,01 %
6S–Muzika	T	76 %	1 %	12S–Siuntimas	T	11,58 %	1,03 %
	KN	23 %	98 %		KN	80 %	80,41 %
	NN	1 %	0 %		NN	8,42 %	12,37 %
	Neprašyta	0 %	1 %		Neprašyta	0 %	6,19 %

Kaip matyti iš 3 lentelės, lietuviški KN prašymai sudaro 64 %, o angliški – net 81,7 % visos medžiagos. T lietuvių prašymų gauta 26,9 %, o anglų – tik 10,9 %. Nors NN prašymų abiejų kalbų respondentų pateikta labai nedaug, skaičiai rodo, kad lietuviai kiek dažniau rinkosi ir šią strategiją: jų prašymai-užuominos sudarė 6,6 %, anglų – 4,5 % visų pasakymų. Gautų skirtumų statistinis reikšmingumas patikrintas chi-kvadrato kriterijumi. Paaiškėjo, kad tik trijose situacijose (*3S–Draugė*, *4S–Valgykla* ir *11S–Popierius*) abiejų respondentų grupių strategijų pasirinkimo skirtumai statistiškai nereikšmingi (žr. 4 lent.). Tai leidžia tvirtinti, kad iš esmės lietuvių ir anglų prašymų strategijų pasirinkimo skirtumai yra svarbūs.

3 lentelė. Lietuvių ir anglų prašymų strategijos

Strategija	Vienetai		Procentai %	
	LT	ANG	LT	ANG
Tiesioginė (T)	317	130	26,9	10,9
Konvencionaliai netiesioginė (KN)	753	973	64,0	81,7
Nekonvencionaliai netiesioginė (NN)	78	54	6,6	4,5
Prašymas nepateiktas	29	34	2,5	2,9
Visi pateikti prašymai	1157	1149		

4 lentelė. Chi-kvadrato testo lietuvių ir anglų prašymų strategijų skirtumų statistiniam reikšmingumui patikrinti rezultatai

Situacija	Prašymų skaičius	df	χ^2	p
1S	200	3	27,957	,000
2S	200	3	33,948	,000
3S	191	3	3,043	,385
4S	200	2	1,200	,549
5S	194	3	11,382	,010
6S	200	3	40,067	,000
7S	199	2	24,568	,000
8S	196	3	14,135	,003
9S	199	3	21,020	,000
10S	198	3	7,924	,048
11S	199	3	2,995	,392
12S	192	3	15,140	,002

χ^2 reikšmingas, kai $p < 0,05$

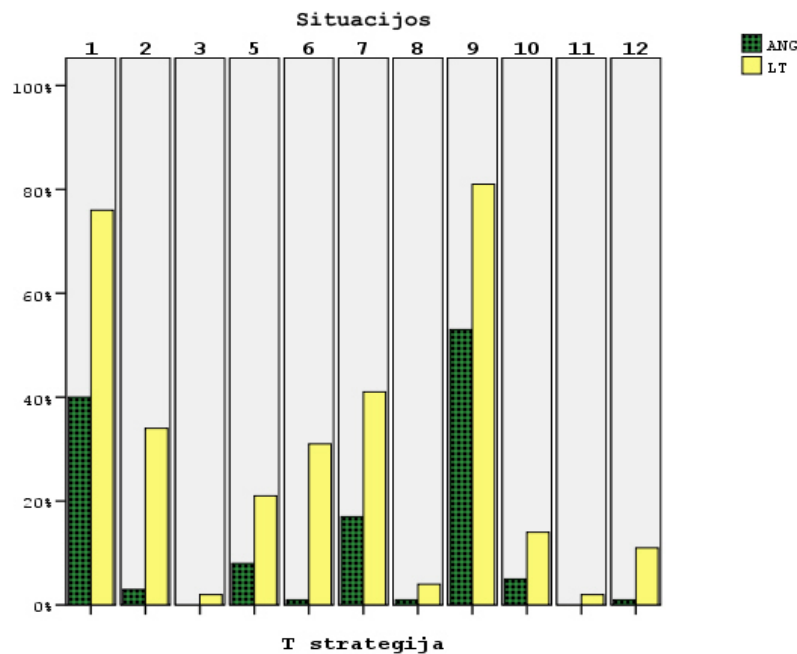
Tolesniuose skyreliuose nuodugniai aptariami ir interpretuojami kiekvienos iš prašymų strategijų ir pastrategijų taikymo dažnumai, atsižvelgiant į pagrindinius kontekstinius kintamuosius (socialinio nuotolio, socialinės galios ir prašymo dydžio).

3.1.1. Tiesioginė (T) strategija

Kokiose situacijose ir koku mastu abiejų kalbų respondentų taikyta T strategija, rodoma 4 paveiksle. Iš jo ir iš 2 lentelės matyti, kad lietuviai T prašymų pavartojo visose situacijose išskyrus vieną – 4S–Valgykla. Dar kitose trijose (11S–Popierius, 3S–Draugė ir 8S–Sodyba) jų užrašyta labai mažai (apie 3 %). Kiek daugiau tokių pasakymų pateikta 12S–Tyrimas (11,58 %) ir 10S–Referatas (14,29 %) scenarijuose. Tačiau likusiose šešiose – taigi pusėje visų situacijų – lietuviškų eksPLICITINIŲ prašymų buvo nuo 21,43 % iki 81,82 % – vidutiniškai 47,61 %.

Angliškų aptariamų strategijų prašymų visai neužfiksuota ne tik 4S–Valgykla, bet ir 3S–Draugė bei 11S–Popierius situacijose. Tik vienas kitas T prašymas pavartotas 8S–Sodyba (1 %), 6S–Muzika (1 %), 12S–Tyrimas (1,03 %), 2S–Langas (3 %), 10S–Referatas (5 %) ir 5S–Pranešimas (8,33 %) situacijose. Labiau priimtini T prašymai anglams atrodė tik trijuose kontekstuose iš dvylikos: 7S–Parduotuvė (17 %), 1S–Žurnalas (40 %) ir 9S–Telefonas (54 %).

4 paveikslas. Tiesioginės strategijos taikymas

1S–Žurnalas, 2S–Langas, 3S–Draugė, 4S–Valgykla, 5S–Pranešimas, 6S–Muzika,
7S–Parduotuvė, 8S–Sodyba, 9S–Telefonas, 10S–Referatas, 11S–Popierius, 12S–Siuntimas

Tarp tų situacijų, kuriose abi tiriamųjų grupės T prašymų išvis nepateikė arba pateikė jų labai mažai, esama pora aiškių bendrumų. 4S–Valgykla ir 11S–Popierius atvejais respondentai turėjo pateikti didelį prašymą svetimam asmeniui. Nei vienos, nei kitos kalbinės grupės atstovams neatrodė tinkama tai daryti tiesiogiai. 3S–Draugė ir 8S–Sodyba situacijose, atvirkščiai, buvo prašoma didelės, nors ir pažįstamų žmonių paslaugos. Sprendžiant iš atsakymų, T prašymai tiek

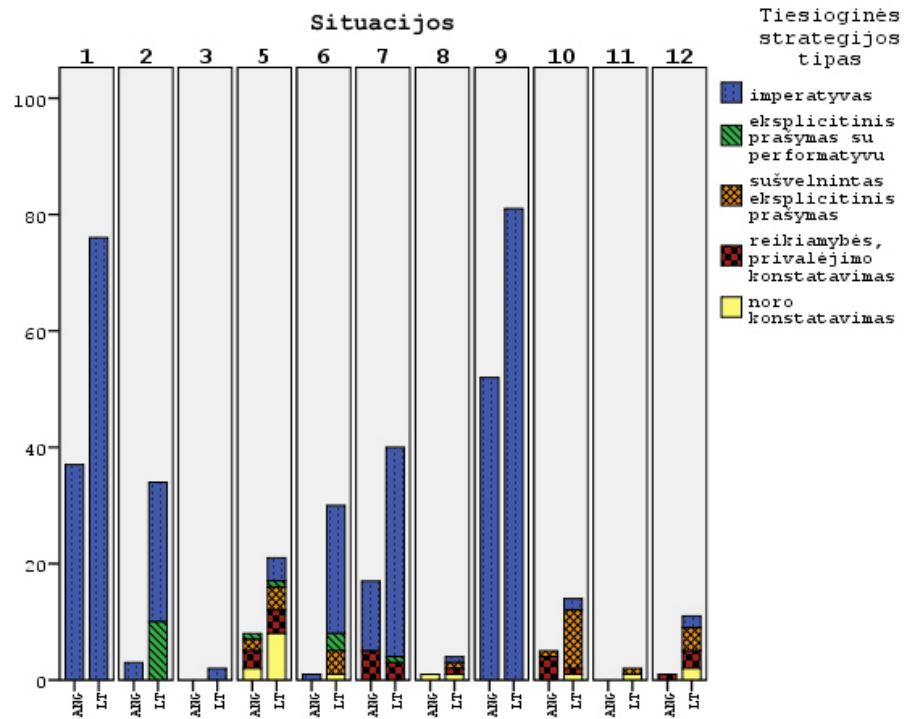
anglams, tiek lietuviams ir čia iš esmės atrodė netinkami. Nors nustebino didokas lietuviškų eksPLICITINIŲ prašymų skaičius procentas *10S-Referatas* (14,29 %) ir ypač *6S-Muzika* (31 %) situacijose, kurių pirmoje visi, o antroje du iš kontekstinių kintamųjų (socialinis nuotolis ir prašymo dydis) yra didelių verčių, taigi prašymai juose (gana) grėsmingi, vis dėlto galima daryti prielaidą, kad didelis socialinis nuotolis ir didelis pats prašymas gali būti pagrindiniai veiksniai, kurie tiek lietuviškus, tiek angliškus T prašymus padaro socialiai nepriimtini.

Tačiau, kaip jau buvo pastebėta, daugumoje situacijų lietuviai T prašymų vartojo gana gausiai. Palyginti su angliškais, jų pateikta nuo kelių iki keliasdešimt kartų daugiau (*6S-Muzika* LT – 31 %, ANG – 1 %; *2S-Langas* LT – 34 %, ANG – 3 %; *12S-Siuntimas* LT – 11,58 %, ANG – 1,03 %; *10S-Referatas* LT – 14,29 %, ANG – 5 %; *5S-Pranešimas* LT – 21,43 %, ANG – 8,33 %). Tai rodo, kad lietuvių mandagumo normos T prašymus leidžia vartoti kur kas plačiau, įvairesnėmis aplinkybėmis nei anglų.

Trijose anketos situacijose abi tiriamųjų grupės tiesioginę raišką rinkosi išskirtinai dažnai. T strategija daugiausia taikyta *9S-Telefonas* (LT – 81,82 %, ANG – 54 %), kiek mažiau – *1S-Žurnalas* (LT – 76 %, ANG – 40 %) ir *7S-Produktai* (LT – 41,41 %, ANG – 17 %) scenarijuose. Visiems jiems būdingas mažas socialinis nuotolis tarp komunikantų ir tai, kad prašymas mažas arba bent jau ne itin didelis (*7S-Produktai* situacijoje). Esant tokioms sąlygoms, tiek anglams, tiek lietuviams atrodė visai normalu ir pakankamai mandagu prašyti tiesiogiai, tačiau vis dėlto labai nevienodu mastu. *9S-Telefonas* ir *1S-Žurnalas* situacijose lietuviams T strategija pasirodė pati priimtinausia: tokie prašymai čia sudaro didžiąją daugumą – apie 80 % visų išraiškų, o angliškų dažnumo vidurkis nesiekia 50 %. *7S-Produktai* situacijoje lietuviškų prašymų taip pat būta maždaug dukart daugiau nei angliškų. Vadinasi, esant mažam prašymo dydžiui ir mažam socialiniam nuotoliui lietuviams T prašymai kultūriškai daug priimtinesni nei anglams ir netgi, galima sakyti, – patys įprasčiausi.

Labai nevienalytė T strategija gali būti skaidoma į pastrateges, tad buvo įdomu paanalizuoti ir konkretesnių jos realizacijos būdų dažnumų skirtingose situacijose. Gauti rezultatai vizualiai pristatomi 5 paveiksle, o tikslūs skaičiai pateikiami 5 lentelėje.

5 paveikslas. Tiesioginės strategijos tipai

1S–Žurnalas, 2S–Langas, 3S–Draugė, 4S–Valgykla, 5S–Pranešimas, 6S–Muzika

7S–Parduotuvė, 8S–Sodyba, 9S–Telefonas, 10S–Referatas, 11S–Popierius, 12S–Siuntimas

5 lentelė. Tiesioginės strategijos tipai

Tipas	Vienetai		Procentai %		Vidurkis (%)
	LT	ANG	LT	ANG	
Imperatyvai	251	110	79,5	84,6	82
Eksplicitiniai performatyvai	15	1	4,7	0,8	2,8
Sušvelninti eksplic. performatyvai	24	3	7,6	2,3	4,9
Reikiamybės konstatavimai	12	13	3,8	10,0	6,9
Noro konstatavimai	14	3	4,4	2,3	3,4
Visi T prašymai	316	130	26,9	10,9	100
Visi pateikti prašymai	1157	1149			

Iš 5 paveikslo ir 5 lentelės matyti, kad labai ryškia persvara dažniausi abiejų kalbų T prašymai – imperatyvai, laikomi pačiu tiesmukiausiu prašymo raiškos būdu (LT – 79,5 %, ANG – 84,6 %), pvz.:

Pamėtėk žurnalą. (1S–Žurnalas)
Uždaryk langą, ką? (2S–Langas)
Nulėk iki parduotuvės, prašau. (7S–Parduotuvė)
Pasiruošk šnekėti šią savaitę savo tema. (5S–Pranešimas)

Pass it over please! (1S–Žurnalas)
Run to the shops, will you? (7S–Parduotuvė)
Answer the phone! (9S–Telefonas)
Get that Jane. (9S–Telefonas)

Nors šioje imperatyvinių pasakymų grupėje kone absoliučią daugumą sudarė liepiamosios nuosakos konstrukcijos, rasta ir keletas pavienių funkcinių jos ekvivalentų – du būsimuoju ir esamuoju laiku išreikšti (lietuviški) ir vienas elipsinis (angliškas) prašymo atvejai:

Pranešimą skaitysi šią savaitę. (5S–Pranešimas)
Užtildai muziką. (6S–Muzika)

Magazine! (1S–Žurnalas)

Kadangi tokie prašymai nurodytose situacijose atrodo kaip liepimai, įsakymai, demonstruojantys adresanto įsitikinimą, kad jis galės priversti adresatą paklusti savo valiai, nors šiaip jau teisės tam neturi (5–Pranešimas ir 6–Muzika situacijose), arba didelį pasitikėjimą itin glaudžiu draugystės ryšiu, leidžiančiu pageidavimą perteikti minimaliausiomis verbalinėmis priemonėmis, tiesiog nurodant norimą gauti daiktą (1S–Žurnalas atveju), nenuostabu, kad aptariamo tipo T pasakymai buvo išimtiniai. Tai rodo, kad tokie ir panašūs būdai optatyviniams pageidavimams reikšti yra abiejų tirtų kalbų ir kultūrų mandagumo normų paribyje.

T prašymai išskirtinai vien imperatyvais formuluoti ten, kur T strategija abiejų kalbų atstovų apskritai taikyta dažniausiai – mažiausiai įvaizdžiu grėsmingose 9S–Telefonas ir 1S–Žurnalas situacijose, imperatyviniai prašymai dominavo ir į jas panašioje 7S–Produktai situacijoje, trečioje pagal T prašymų gausą. Tai leidžia teigti, kad artimų draugų, šeimos aplinkoje, kai pageidavimas nedidelis, imperatyvai yra pats tipiškiausias, anglams kiek daugiau nei lietuviams, tiesioginio prašymo būdas.

Kaip rodo 2S–Langas situacijoje gauti duomenys, imperatyviniai prašymai yra dažniausias T strategijos realizacijos būdas ir tuomet, kai mažą prašymą pateikia socialinės galios požiūriu už adresatą pranašesnis adresantas. Tačiau primintina, kad 2S–Langas situacijoje anglišku T prašymų, kitaip nei lietuviškų, apskritai būta tik vieno kito. Itin ryškus kontrastas tarp lietuvių ir anglų atsakymų užfiksuotas ir 6S–Muzika situacijoje: vienintelis čia rastas angliškas T prašymas yra imperatyvinis, o lietuviškų tiek konkrečiai imperatyvinių, tiek apskritai T prašymų buvo net trisdešimt kartų daugiau nei anglų (LT – 31 %, ANG – 1 %).

Kiti T prašymų tipai imperatyvams smarkiai nusileidžia, ir nė vieno iš jų pavartojimo atvejų skaičius neviršija 10 %. Išvedus bendrą abiem kalboms vidurkį, dažniausi po imperatyvų – reikiamybės, privalėjimo konstatavimai, lietuvių vartoti rečiau nei anglų, kurių atsakymuose šis T prašymų tipas nusvėrė likusius (LT – 3,8 %, ANG – 10 %, vidurkis – 6,9 %). Pvz.:

Man reikėtų, kad pristatytumėt savo pranešimą jau po trijų dienų. (5S–Pranešimas)

Jums reikia pasiruošti seminarui po trijų dienų. (5S–Pranešimas)

Mums labai reikia tavo sodybos šiam savaitgaliui. (8S–Sodyba)

Dėl susidariusių aplinkybių pranešimą teks paruošti sekančiais paskaitai. (5S–Pranešimas)

Savo pranešimą gausite skaityti šią savaitę. (5S–Pranešimas)

I need you to prescribe it for me. (12S–Siuntimas)

I need a short extension so that I can finish it properly. (10S–Referatas)

I need to change the date of your presentation. (5S–Pranešimas)

I'm going to need more your presentation to Thursday. (5S–Pranešimas)

You'll have to go to get some milk and butter please. (7S–Produktai)

You should do it this week. (5S–Pranešimas)

Po reikiamybės konstatavimų eina sušvelninti eksPLICITINIAI prašymai su performatyvinio veiksmazodžiu – po imperatyvų dažniausiai vartotas T lietuvių prašymų tipas (LT – 7,6 %, ANG – 2,3 %, vidurkis – 4,9 %), pvz.:

Norėčiau paprašyti popieriaus lapo. (11S–Popierius)

Norėjau paprašyti, kad savo darbą pristatytumėt šią savaitę. (5S–Pranešimas)

Turiu paprašyti pratęsti referato pristatymo laiką. (10S–Referatas)

I wanted to ask for a small extension. (10S–Referatas)

I'm going to have to ask you to do your presentation a little sooner than expected. (5S–Pranešimas)

Trečioje vietoje – prašančiojo noro pareiškimai (LT – 4,4 %, ANG – 2,3 %, vidurkis – 3,4 %), pvz.:

Norėčiau gauti siuntimą skydliaukės tyrimui. (12S–Siuntimas)

Norėčiau pasiskolinti. (11S–Popierius)

I would like you to do your presentation this week. (5S–Pranešimas)
I'd like to have another party at the cottage. (8S–Sodyba)

Mažiausiai, ypač anglų, pavartota nesusvelnintų eksPLICITINIŲ prašymų su performatyviu veiksmožodžiu (LT – 4,7 %, ANG – 0,8 %, vidurkis – 2,8 %):

Prašau užverti langą! (1S–Langas)
Prašom pristatyti savo temą po trijų dienų. (5S–Pranešimas)
Prašyčiau uždaryti langą! (1S–Langas)

I ask you to prepare it in three days. (5S–Pranešimas)

T prašymus anglai dažniau (6,2 %) nei lietuviai pateikė konstatuodami veiksmo reikiamybę, o tarp lietuviškų atsakymų buvo kiek daugiau (2,1 %) adresanto noro, kad veiksmas būtų atliktas, konstatavimų – šie T strategijos tipai laikomi pačiais netiesiogiausiai. Lietuviai dažniau vartojo ir tiek sušvelnintus, tiek nesusvelnintus eksPLICITINIUS performatyvus (jų gauta atitinkamai 5,6 % ir 3,9 % daugiau nei anglų). Pastarieji anglams, kaip rodo gauti duomenys, visai nebūdingi. Optatyvinį pageidavimą reikšti eksPLICITINIU performatyvu, taip labai atvirai nurodant ilokucinę pasakymo galią, anglų kalboje ir kultūroje, atrodo, yra visai nepriimtina – įmanoma tik nebent pasakymo pradžioje pavartojus jį papildomai sušvelninančių modalinių veiksmožodžių.

Mūsų kalbininkų darbuose lietuviški prašymai su performatyviu prašymo veiksmožodžiu arba bendrašaknėmis jo formomis laikomi pačiais įprasčiausiai: jiems ir įvairios semantikos liepiamosios nuosakos prašymų konstrukcijoms (nors pastarosios dažnai laikomos griežtesnėmis, ne tokiomis mandagiomis) ir skiriama daugiausia mokslininkų dėmesio (žr. Čepaitienė 2007, 153–178; Gudavičienė 2006, 64–66; Kučinskaitė 1990, 37–51; Šukys 2003, 291–293; Vaitkevičiūtė 1964, 220–221). Šio darbo autorės atliktos prašymų strategijų ir jų tipų analizės rezultatai minėto įsitikinimo neparemia: T lietuviški prašymai sudaro tik kiek daugiau nei ketvirtadalį visų šiam darbui gautų pasakymų. Atlikto eksperimento

duomenimis, kurie gerai dera ir su autorės stebėjimo metodu sukauptą medžiagą, T lietuviški prašymai dažniausi tik labai mažos grėsmės įvaizdžiui situacijose. Be to, kaip jau minėta, tipiškiausiais T prašymais nustatyti ne eksplicitiniai performatyvai (kurių būta tik 4,7 %, kartu su sušvelnintais jų variantais – 12,3 %), o liepiamosios nuosakos konstrukcijos (79,5 %). Nors pagrindinė šios gramatinės kategorijos reikšmė yra griežtumo sememą turinčio liepimo (Čepaitienė 2007, 161, 165), imperatyvų gausa artimų žmonių bendravime tiek tarp skirtingo, tiek tarp vienodo socialinio statuso komunikantų ir prašant mažmožių rodo, kad liepiamosios nuosakos konstrukcijos lietuviams yra labai įprastos, vadinasi, suvokiamos kaip mandagios. Šios formos nebūtinai skamba įsakmiai: parinkus tinkamą intonaciją jomis adresatui galima perteikti šiltumą, pabrėžti komunikantų bendravimo betarpiškumą – taigi išreikšti pozityvų mandagumą. Juolab kad ir Čepaitienė (2007, 150) pastebi, jog tokios frazės kaip *uždaryk langą, paduok knygą, nupirk pieno* ir pan. artimųjų aplinkoje suvokiamos kaip neutralios, paprastesnės, šiltesnės negu tos, kuriose vartojami specialūs mandagumą parodantys žodžiai (pvz., *prašau uždaryti / paduoti / nupirkti*), todėl ši mokslininkė teigia, kad įvairaus amžiaus respondentai būtent pastarąsias laiko ne prašymais o liepimais. Šukio (2003, 293) taip pat užsimenama, kad žodeliai *prašau, prašom* su bendratimi gali pakenkti bendravimo intymumui. Wierzbickos (1985, 154) įsitikinimu, lenkų kalboje tiesmuki imperatyvai taip pat gali būti vienas iš švelnesnių, malonesnių direktyvų raiškos būdų. Tas pats pasakytina ir apie rusų, graikų, ispanų, kinų (Kong 1998; Larina 2005, 2008; Márquez Reiter 2000; Sifianou 2000) ir kt. į pozityvų mandagumą linkusių tautų prašymų raišką.

Įdėmiau pažvelgus į tas anketos situacijas, kuriose lietuvių vis dėlto pavartotas reikšmingesnis performatyvinų prašymų skaičius (*2S–Langas, 5S–Pranešimas, 6S–Muzika, 10S–Referatas, 12S–Siuntimas*), matyti, kad visoms joms bendras kintamasis – didelis komunikantus skiriantis socialinis nuotolis. Tai suponuoja tokiais prašymais perteikiamas priešingas nei liepiamosios nuosakos formomis oficialumo, pagarbumo, bet sykiu – atsiribojimo ir šaltumo reikšmes.

Nesinori sutikti su Kučinskaitė (1990, 46), pasak kurios, mandagumo žodžiai *prašom, prašyčiau* tiesiog esą „nukentėję“, ypač šeimose, dėl greitėjančio gyvenimo tempo. Kalbos etiketo specialistės apgailestaujama, kad neva taupumo sumetimais „įpratome artimiesiems sakyti, liaudiškai tariant, be ceremonijų: *nupirk! nunešk! atiduok!*“, tvirtinama, kad „mandagiau būtų pridėti jaustuką *prašom*“ ir raginama jo nepašyškštėti jo artimųjų aplinkoje. Mokslininkė skatina tėvus savo pavyzdžiu auklėti vaikus, šeimose „atgaivinti benykstantį mandagumo žodį *prašom (prašyčiau)*“ ir aprašo tokią įsivaizduojamą idealią, bet šio darbo autorės supratimu, labai nenatūralią prašymų (taip pat siūlymų bei kvietimų) vartojimo situaciją šeimoje:

Pareina tėvas su pirkiniais, deda juos ant stalo ir sako: *Viską nupirkau. Prašom valgyti į sveikatą.* Mama dėkoja ir praneša: *Pietūs bus tik po pusvalandžio. Prašom palaukti!* Pasišaukia po pusvalandžio dukterį: *Prašom padengti stalą, pakviesti tėvą pietų.* Kai viskas paruošta, dukra kviečia tėvą: *Prašom pietų.* (Deja, neretai šeimose kviečiama stačiokiškai: *Eikit pietų!*) (Kučinskaitė 1990, 47).

Net jei aptariami mandagumo žodžiai artimųjų aplinkoje lietuvių anksčiau išties buvo vartojami dažniau, šio tyrimo rezultatai ir pokalbiai su jaunais (18–30 m.) žmonėmis (kurie, objektyviai pragmatiškai žiūrint, negali būti laikomi nemandagesniais už savo tėvus ir senelius) leidžia manyti, kad bent jau jauniems šiandienams lietuvių kalbos vartotojams eksplisitiniai performatyvai artimųjų aplinkoje gali būti nepriimtini kaip jai neadekvatūs, perdėm oficialūs, šalti negatyviojo mandagumo signalai.

Pakritikavus netinkamą prašymų vartoseną, lietuvių mandagumo stoką, „Lietuvių kalbos etikete“ (Kučinskaitė 1990, 49) vis dėlto džiaugiamasi, kad „mandagumo žodžiai *prašom, prašyčiau* (vartojami kalbos kultūros požiūriu taisyklingai – ne kaip įterpiniai, o kaip sudėtinė tarinio dalis – *I.H.*) mūsų dienomis lyg ir pradeda atgyti“, kad vis dažniau jie girdimi viešojoje erdvėje:

„įstaigose, parduotuvėse, per radiją, televizijos laidose“. Tačiau šiame darbe atlikto tyrimo duomenimis, prašymų formuluočių su *prašau, prašom, prašyčiau* su bendratimi vengiama ne tik kreipiantis į artimuosius – jų labai nedaug ir kitose, oficialesnėse situacijose. Taigi, veikiausiai dėl eksplicitiniams performatyvams priskiriamo įsakmumo atspalvio (jie gali būti vartojami ir griežtiesiems direktyvams reikšti), prašymai su performatyvinio prašymą reiškiančiu veiksmazodžiu ir kitais bendrašakniais žodžiais neatrodo esą įprasčiausias, mandagiausias būdas lietuviškai prašyti. Iš tiesų tą patį galima pasakyti ir apie T prašymus apskritai: nors lietuviškų šios strategijos prašymų, dažniausiai reiškiamų liepiamosios nuosakos konstrukcijomis, gauta kur kas daugiau nei anglišku, lietuviai, kaip ir anglai, prašydami buvo labiau linkę į KN strategiją.

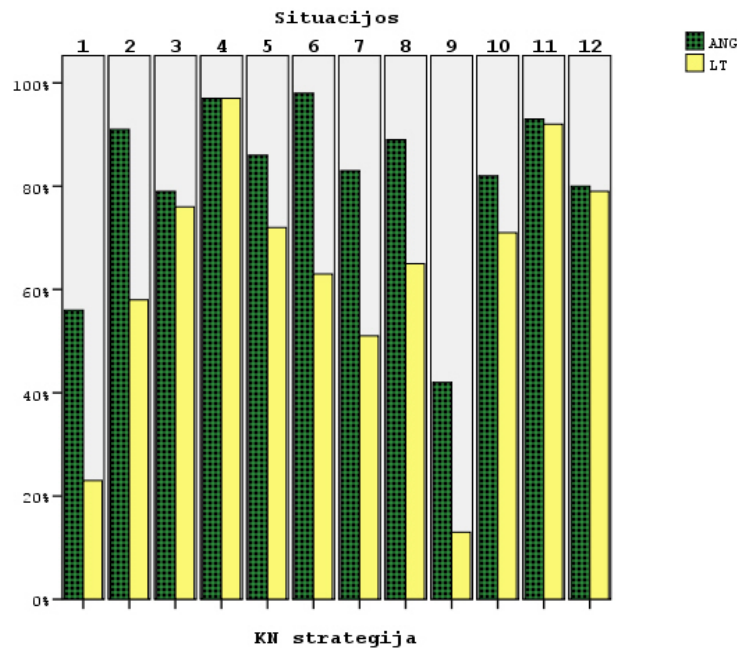
3.1.2. Konvencionaliai netiesioginė (KN) strategija

KN strategija (žr. 6 pav.) dominuoja daugumoje – dešimtyje lietuviškų ir vienuolikoje anglišku anketos situacijų. Kartu sudėjus abiejų kalbų atsakymus, iš viso šios strategijos prašymų gauta maždaug penkiskart daugiau nei T. Abi respondentų grupės parodė ryškų polinkį į KN prašymus, tačiau lietuviai, kur kas gausiau vartoję T prašymus (LT – 26,9 %, ANG – 10,9 %), KN strategiją taikė apie 20 % rečiau nei anglai (LT – 64,0 %, ANG – 81,7 %).

4S–Valgykla ir *11S–Popierius* situacijose anglišku ir lietuviškų KN prašymų buvo absoliuti dauguma ir vienintelėse – beveik po vienodai: atitinkamai 97 % ir 93 %. Didelis sutapimas pastebimas ir *12S–Siuntimas* (LT – 80 %, ANG – 80,41 %) bei *3S–Draugė* (LT – 78,26 %, ANG – 79,80 %) scenarijuose. O tie kontekstai, kuriuose anglų KN vartota labai gausiai, o lietuvių – daug taupiau, yra *2S–Langas* (LT – 58 %, ANG – 91 %), *6S–Muzika* (LT – 63 %, ANG – 98 %), *8S–Sodyba* (LT – 67,71 %, ANG – 89 %) ir *7S–Produktai* (LT – 51,52 %, ANG – 83 %) situacijos.

Bendras pirmųjų dviejų situacijų (*2S–Langas* ir *6S–Muzika*) kintamasis – didelis socialinis atstumas tarp komunikantų, lėmęs gausybę abiejų kalbų KN prašymų ir *4S–Valgykla* bei *11S–Popierius* scenarijuose. Tikėtina, kad mažesnę lietuviškų KN ir atitinkamai didesnę T prašymų dažnumą *2S–Langas* ir *6S–Muzika* situacijose galėjo lemti tai, kad lietuviai adresantų (ne tik dėstytojos, bet ir dėl garsios muzikos trukdomo nepažįstamo kaimyno studento) galiai adresato atžvilgiu suteikė daugiau svorio ir nepaisant komunikantus skiriančio socialinio nuotolio barjero suvokė ją kaip sankcionuojančią tiesioginius prašymus. Iš didelio lietuviškų ir anglišių KN atsakymų dažnumų skirtumo kitose situacijose, kur viršesnis prašo žemesnio (*7S–Produktai*, *9S–Telefonas*), taip pat atrodo, kad anglams adresanto viršenybės veiksnys nesuteikia tokios tvirtos teisės prašyti tiesmukai – anglakalbių ir čia smarkiai linkta į mandagumo požiūriu „saugesnę“ KN strategiją, kuria rodoma, jog adresantas vengia primesti savo norus adresatui, ir bent formaliai palieka daugiau laisvės atsisakyti juos patenkinti – taigi atsižvelgia į negatyviojo adresato įvaizdžio poreikius.

6 paveikslas. Konvencionaliai netiesioginės strategijos taikymas

1S–Žurnalas, 2S–Langas, 3S–Draugė, 4S–Valgykla, 5S–Pranešimas, 6S–Muzika,
7S–Parduotuvė, 8S–Sodyba, 9S–Telefonas, 10S–Referatas, 11S–Popierius, 12S–Siuntimas

8S–*Sodyba* scenarijuje prašantysis (studentas) yra socialiai žemesnės padėties už adresatą (dėdę), o prašymas labai didelis, taigi pateikiamas šnekos aktas gana grėsmingas. Palyginti su anglais, mažesni lietuviškų KN prašymų skaičių (LT – 67,71 %, ANG – 89 %) čia galima paaiškinti tik tuo, kad adresatas šiuo atveju buvo gana artimas žmogus, giminaitis. 7S–*Produktai* scenarijuje lietuviškų ir anglišku KN prašymų skaičiaus skirtumas dar didesnis (LT – 51,52 %, ANG – 83 %), mat čia komunikantai buvo dar artimesni ir, kitaip nei 8S–*Sodyba* atveju, jų galios santykis atvirksčias (mama prašo paauglio sūnaus) – grėsmė įvaizdžiui dar mažesnė. Nenuostabu, kad KN strategiją lietuviai išvis retai rinkosi 1S–*Žurnalas* situacijoje (LT – 23 %, ANG – 56 %), kurioje ne tik užkoduotas mažas socialinis nuotolis, bet komunikantai turimos galios požiūriu lygūs, o prašoma menkniekio, vadinasi, grėsmė įvaizdžiui yra labai maža. Taigi panašu, kad adresanto bei adresato artimumas ir prašančiojo turima socialinė galia (jei pastarasis nepageidauja ko nors itin didelio, kaip 5S–*Pranešimas* scenarijuje), būtinybę taikyti negatyviai mandagią KN prašymo strategiją lietuviams sumažina kur kas labiau nei anglams. Anglišku prašymų KN strategija dominuojančią poziciją užleido vienintelėje 9S–*Telefonas* situacijoje, kur adresantas ir adresatas yra šeimos nariai (brolis ir sesuo / dvi seserys), prašymas mažas, o galios skirtumas yra prašančiojo naudai – taigi grėsmė įvaizdžiui išvis minimali. Tačiau ir čia anglišku prašymų užfiksuota keliskart daugiau nei lietuvių (ANG – 42 %, LT – 13,13 %).

Taigi skirtingai nei lietuviškų, KN anglišku prašymų dažnumo vieni patys smarkiau nepaveikia nei adresanto galios veiksnys, nei komunikantų artumas. Tokių prašymų skaičių pastebimiau sumažina tik šnekos akto riziką praktiškai panaikinančių dviejų ar trijų minėtų verčių kintamųjų (mažo prašymo dydžio, mažo socialinio nuotolio, o ypač – mažo prašymo dydžio, mažo socialinio nuotolio ir dar prašančiojo viršenybės) deriniai. Lietuviški KN prašymai yra mažiau įsitvirtinę vartosenoje nei anglių, ir jų skaičius labiau įvairuoja pagal

bendravimo kontekstą: komunikantų atliekamus vaidmenis ir paties prašymo pobūdį.

KN prašymai gali būti reiškiami pateikiant nuorodą į parengiamąsias kontekstines veiksmo galimybes, adresato noro arba veiksmo neakivaizdumo sąlygas. Taikydami KN strategiją (žr. 6 lent.), abiejų tirtų grupių respondentai dažniausiai prašė kvestionuodami pirmąją sąlygą, bet lietuviai – dažniau nei anglai (LT – 90,1 %, ANG – 72,8 %). Paaiškėjus, kad nuorodomis į veiksmo galimybę reiškiamų pasakymų yra didžioji dauguma ir kad ši grupė labai nevienalytė, šie pasakymai dar skaidyti į tokius potipius:

- prašymus nurodant į adresato galėjimą, gebėjimą atlikti veiksmą:

Ar gali priimti mano draugę laikinai? (3S–Draugė)

Gal galėtumėt parašyti? (12S–Siuntimas)

Ar negalėtum uždaryti lango? (2S–Langas)

Ar pabaigęs galėsi nubėgti iki parduotuvės? (7S–Parduotuvė)

Būtų labai gerai, jei galėtumėt savo pranešimą pristatyti jau šią savaitę.

(5S–Pranešimas)

Can you pass the magazine? (1S–Žurnalas)

Could you shut the window please? (2S–Langas)

You couldn't move over a bit, could you? (4S–Valgykla)

Would you be able to squeeze up? (4S–Valgykla)

I was wondering if you could turn the music down? (6S–Muzika)

I would be grateful if you could do your presentation this week. (5S–Pranešimas)

- pašymus, reiškiamus nurodant į galimybę veiksmui įvykti, būti atliktam:

Gal galima čia prisėsti? (4S–Valgykla)

Ar būtų galimybė dar kartą apsilankyti jūsų sodyboje? (8S–Sodyba)

Gal galima būtų dar siuntimą gauti dėl skydliaukės? (12S–Siuntimas)

Norėjau pasiteiraut, ar šį savaitgalį būtų įmanoma atvažiuoti į jūsų sodybą.

(8S–Sodyba)

Is there any chance of extending my deadline? (10S–Referatas)

Would it be possible for an extension to be made? (10S–Referatas)

*I was wondering if you had any floor space to spare. (3S–Draugė)
Don't suppose there's space at yours to put her up? (3S–Draugė)*

– leidimo veiksmui prašymus:

*Ar galėčiau dar keletą dienų prie jo pasėdėti? (10S–Referatas)
Ar negalėtum leisti mano draugei pagyventi pas tave? (3S–Draugė)*

*Could I have a look at that magazine please? (1S–Žurnalas)
I wondered if you could let her stay in your apartment. (3S–Draugė)*

– leidimo prašyti prašymus:

*Gal galėčiau paprašyti popieriaus? (11S–Popierius)
Ar negalėčiau paprašyti sodybos kitam savaitgaliui? (8S–Sodyba)*

*I wonder if I could please ask for an extension? (10S–Referatas)
Can I ask you to do the presentation for this week instead? (5S–Pranešimas)*

Kaip matyti iš 6 lentelės, dažniausiai veiksmo galimybę kvestionuojančiuose prašymuose teirautasi apie adresato gebėjimą, galėjimą atlikti veiksmą. Tačiau lietuviams tai buvo šiek tiek būdingiau (LT – 57,6 %, ANG – 52,9 %), kaip ir netiesioginiai klausimai apie galimybę veiksmui būti atliktam (LT – 18,2 %, ANG – 15,4 %). Anglai savo ruožtu dažniau prašė iš pažiūros teiraudamiesi adresato leidimo veiksmui (LT – 23,2 %; ANG – 29,9 %), o tokie prašymų branduoliai, kuriais, rodos, tik prašoma leidimo pateikti pageidavimą, sudaro visai menką abiejų grupių respondentų atsakymų dalį (LT – 1 %, ANG – 1,8 %).

6 lentelė. Konvencionaliai netiesioginės strategijos tipai ir potipiai

Tipas / potipis	Procentai %	
	LT	ANG
Veiksmo galimybės kvestionavimas	90,1	72,8
Adresato galėjimo atlikti veiksma teiravimasis	57,6	52,9
Galimybės veiksmui būti atliktam / įvykti teiravimasis	18,2	15,4
Adresato leidimo veiksmui prašymas	23,2	29,9
Leidimo prašyti prašymas	1,0	1,8
Adresato noro kvestionavimas	9,8	20,7
Nuorodos į veiksmo neakivaizdumo sąlygą	0,1	1,6
Dviejų parengiamųjų sąlygų kvestionavimas	0	4,9

Kalbant apie populiariausius į adresato gebėjimą, galėjimą patenkinti prašančiojo norą nukreiptus prašymus, čia esama didelio tarpkalbinio ir tarpkultūrinio konkrečių raiškos būdų sutapimo: labai aiškiai vyrauja sakinio pradžioje vartojamos *Gal / ar gali / galėtum / galite / galėtumėte...?* ir analogiškos angliškos *Can you / could you...?* formuluotės. Ankstesniais tyrimais nustatyta, kad jų ekvivalentų esama ir įvairiausiose kitose kalbose, kur tokios formuluotės taip pat labai dažnos, todėl tokie pasakymai vadinami pačiais tipiškiausiais, „tikriausiai“ KN prašymais (Blum-Kulka 1989, 59). Tačiau pastebėtina, kad anglai dažniau nei lietuviai tokias savo išraiškas integruoja į sudėtinio sakinio vidų (pvz., *I was wondering if you could turn the music down? (6S–Muzika) Do you think you could go to the shop? (7S–Parduotuvė)*).

Antras pagal dažnumą KN strategijos potipis sieja tokius pasakymus, kuriais prašymas realizuojamas kvestionuojant ne objektyvias veiksmo galimybes, o subjektyvias su adresato norais plačiąja prasme susijusias parengiamąsias sąlygas: klausiama apie pastarojo pasirengimą atlikti veiksma, teiraujamosi jo nuomonės, nusiteikimo, aiškinamasi, ar pageidaujamas veiksmas adresato pr daug

neapsunkins, ar šis turės jam laiko, ar nepatirs per didelių nepatogumų, ar gerai jausis ir pan., pvz.:

Priimtum ir mane? (4S–Valgykla)
Gal paduotum man tą žurnalą? (1S–Žurnalas)
Gal norėtumėte su draugu nueiti į parduotuvę? (7S–Parduotuvė)
Ar nenorėtum pritildyti muzikos? (6S–Muzika)
Gal norėtumėt savo pranešimą skaityti jau šią savaitę? (5S–Pranešimas)
Ar malonėtumėte uždaryti langą? (2S–Langas)
Ar jūs neprieštarautumėte, jei aš prisėsiu šalia jūsų? (4S–Valgykla)
Ar jums nebūtų sunku man išrašyti siuntimą skydliaukės tyrimams? (12S–Siuntimas)
Gal jau būtum pasiruošusi paskaityti pranešimą per kitą seminarą? (5S–Pranešimas)
Ar nekils keblumų pranešimą pristatyti jau šią savaitę? (5S–Pranešimas)
Ar turėtum laiko nueiti į parduotuvę? (7S–Parduotuvė)
Gal tu nieko prieš, kad mano draugė pagyventų pas tave pora savaitių? (3S–Draugė)
Norėjau jūsų paklausti, ar nesutiktumėte pristatyti savo temą jau šią savaitę. (5S–Pranešimas)

Would you turn it down a notch please? (6S–Muzika)
Would you mind turning the music down? (6S–Muzika)
You wouldn't fancy putting her up for a bit? (3S–Draugė)
Do you want to answer the phone? (9S–Telefonas)
Is it ok if we have a party at your cottage? (8S–Sodyba)
Is it cool if you turn your music down a little bit? (6S–Muzika)
You alright to move up a bit? (4S–Valgykla)
Would you be happy doing it in three days? (5S–Pranešimas)
Would you be kind enough to give her a room? (3S–Draugė)
Would you be willing to go to the shops for me? (7S–Parduotuvė)
I would really appreciate it if you would let me use the cottage again. (8S–Sodyba)
How would you feel about taking in a house-mate for a couple of weeks? (3S–Draugė)
I wanted to ask you if you would be prepared to present your seminar in three days. (5S–Pranešimas)

Tarp lietuviškos medžiagos tokių prašymų buvo beveik du kartus mažiau (LT – 9,8 %, ANG – 20,7 %). Tai liudija, kad prašant netikėti ir klausti adresato noro, pasirengimo atlikti veiksmą anglams yra įprasčiau nei lietuviams, kurie šiuo požiūriu yra nusiteikę optimistiškiau ir tokią abejonę perteikiančios išraiškos jiems

mažiau relevantiškos. Visai nenuostabu, kad dėl kultūros padiktuotos būtinybės gerbti pašnekovo laisvę ir demonstruoti rūpestį jo norais, individualiomis su jais susijusiomis veiksmo realizacijos sąlygomis, anglai turi ir daug daugiau tam tikslui skirtų specialių nusistovėjusių, desemantizuotų ir lietuviškų atitikmenų neturinčių formulių: *Do you want to / fancy...? Do / would you mind...? Is it / would it be / ok / alright...? How do / would you feel about...? Would you be happy...?* ir pan. Jos lietuvių ausiai ne tik neįprastos, bet ir gali skambėti juokingai, ironiškai, nenuoširdžiai, papiktinti: tarkime, kai dėstytojas prašo studento paankstinti pranešimą atsiklausdamas: *Would you be happy doing it in three days?* (5S), mama sūnaus paslaugos pageidauja teiraudamasi: *Do you fancy running to the shop?* (7S), vyresnis vaikas šeimoje pakelti ragelį jaunėlės prašo klausimu *Do you want to answer the phone?* (9S), o valgykloje, norint, kad kitas pasislinktų, ištariama: *Do you mind if you move?* (4S) Lietuvis adresatas netgi gali klaidingai interpretuoti ilokucinį tokių anglišku pasakymų tikslą: suprasti juos ne kaip mandagius skatinimus veiksmui, o kaip tiesioginius klausimus, į kuriuos tiesiog reikia atsakyti – net ir neigiamai, nors to visiškai nesitikima.

Turima medžiaga rodo, kad prašyti pageidaujama veiksmą reiškiančio veiksmožodžio tariamą nuosaka (pvz., *Priimtum ir mane?*) lietuviams labai įprasta, tokios prašymų konstrukcijos tikrai laikytinos vartosenos požiūriu konvencionalizuotomis. Gana netikėti, juolab kad ne tokie reti, buvo tokie prašymai, kuriuose adresato noro klausta labai eksplicitiškai (pvz., *Gal norėtumėte su draugu nueiti į parduotuvę?*) . Autorės supratimu, tokia prašymo raiška mūsų kalbos vartosenoje gali būti nauja, apie ją neužsimenama ir esamoje literatūroje. Tačiau ilgesnėmis formuluotėmis atsargiai teirautis, ar adresatas turi laiko, ar jam nekils sunkumų patenkinant prašymą, ar jis neprieštarautų, sutiktų, malonėtų, būtų nieko prieš ką padaryti ir pan., lietuviams iš principo normalu tik tuomet, kai tikrai yra pagrindo tuo abejoti. Aptariamos savo semantinės reikšmės nepraradusios formuluotės lietuvių vartosenoje nėra tokios universalios kaip daugybė panašių anglišku, jos tinka ne visuose kontekstuose: būtų neadekvačios mažos grėsmės

įvaizdžiui situacijose, kur gali netgi išgąsdinti adresatą ar nuskambėti pernelyg įmantriai, ironiškai. Ypač artimųjų aplinkoje, kur tokio pobūdžio mažų dalykų prašymai, manytina, sukeltų šaltumo pojūtį, iškaudintų dėl netikėjimo pašnekovų santykių glaudumu ir pasirengimu bei pareiga vienas kitam padėti.

Tik pavienių būta tokių atvejų, kai kvestionuota veiksmo neakivaizdumo sąlyga, norimą veiksmą tarsi pranašaujant (LT – 1,0 %, ANG – 1,6 %):

Atsilliepsi? (9S–Telefonas)

Will you go and get me some milk and butter? (7S–Parduotuvė)

Searle'o (1975, 65–66) pastebėta, kad kartais tame pačiame pasakyme gali būti kvestionuojamos dvi parengiamosios prašymo sėkmės sąlygos. Tarp anglišku KN prašymų tokių buvo 4,9 %, pvz.:

Is there any chance she could stay with you? (3S–Draugė)

(galimybė veiksmui būti atliktam + adresato galėjimas jį atlikti)

Could I ask you if I could use it again? (8S–Sodyba)

(leidimo prašyti prašymas + adresato leidimo veiksmui prašymas)

Do you mind if I can sit here please? (4S–Valgykla)

(adresato noro kvestionavimas + adresato leidimo veiksmui prašymas)

Would it be ok if I could move your discussion to the next seminar?

(5S–Pranešimas)

(adresato noro kvestionavimas + adresato galėjimas jį atlikti)

Tačiau dviejų parengiamųjų sąlygų kvestionavimas nėra visuotinė prašymų ypatybė: bent jau lietuvių prašymams tokie pasakymai, kuriais tarsi dvigubai apsidraudžiama nuo neigiamo šnekos akto poveikio adresatui, nėra būdingi.

Čepaitienė (2007, 162, 171) klausimais su abejojamosiomis ar klausiamosiomis dalelytėmis formuluojamiems prašymams (pvz., *Gal galite padėti iššifruoti? Ar nepriglaustum? Gal pavėžėtumėt iki centro?*) priskiria stilistinį adresato nuolankumo, nusižeminimo atspalvį. Teigiama, kad jais yra parodomas prašančiojo, priklausomo nuo adresato valios dėl žemesnio jo

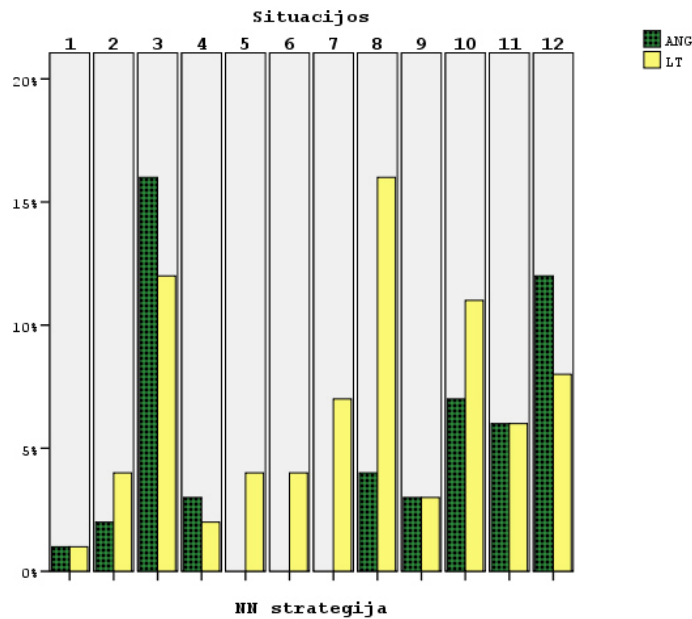
socialinio statuso²⁴, varžymasis, suvokimas, kad pašnekovas yra apsunkinamas papildoma veikla. Šio darbo autorės gauti duomenys iš dalies tokią nuomonę patvirtina: KN lietuviškų prašymų iš tiesų palyginti mažai gauta tose situacijose, kur adresantas dėl lygiaverčių jo ir adresato socialinių statusų ar savo viršenybės ir drauge – pateikiamo mažo arba nedidelio prašymo tikrai neturėjo priežasties išreikšti nuolankumo (*1S–Žurnalas, 2S–Langas, 7S–Produktai, 9S–Telefonas*). Tačiau turimi skaičiai leidžia tvirtinti, kad apskritai KN klausimų formos prašymai yra pats dažniausias lietuviškų prašymų raiškos būdas. KN prašymų strategiją taiko ne tik žemesnio statuso adresantai, tikėdamiesi paslaugos – tokie prašymai vartojami pačiomis įvairiausiomis socialinėmis bei situacinėmis aplinkybėmis. Jie laikytini ne kokia itin gražia, mandagia, bet šalutine ir rečiau girdima raiška (Gudavičienė 2007, 118; Kučinskaitė 1990, 46, 51; Šukys 2003, 293), o labai neutraliu ir pačiu įprasčiausiu būdu lietuviškiems prašymams pateikti. Kadangi daugiausia KN prašymų rasta didelio ar bent nemažo socialinio atstumo ir / arba prašymo dydžio situacijose (*S4–Valgykla, 11S–Popierius, 12S–Siuntimas, 3S–Draugė, 5S–Pranešimas, 10S–Referatas, 8S–Sodyba, 6S–Muzika*), kur galios kintamojo vertės buvo pačios įvairiausios, galima sakyti, kad KN raiška tikrai nėra lemiamą vien fiksuotos, socialinės galios skirtumo nulemtos adresanto priklausomybės nuo adresato.

3.1.3. Nekonvencionaliai netiesioginė (NN) strategija

Šios strategijos prašymų iš abiejų tiriamųjų grupių gauta labai nedaug, su menka lietuviškųjų persvara (LT – 6,6 %, ANG – 4,5 %) (žr. 7 pav.)

²⁴ Primintina, kad ši priklausomybė mokslininkės siejama tik su komunikantų socialine padėtimi, rangais, o į prašymo dydžio, pagrįstumo, t. y. situacinį adresanto valios primetimo adresatui veiksnį neatsižvelgiama (žr. taip pat Čepaitienė 1998a, 110).

7 paveikslas. Nekonvencionaliai netiesioginės strategijos taikymas

1S–Žurnalas, 2S–Langas, 3S–Draugė, 4S–Valgykla, 5S–Pranešimas, 6S–Muzika,
7S–Parduotuvė, 8S–Sodyba, 9S–Telefonas, 10S– Referatas, 11S–Popierius, 12S–Siuntimas

DKT metodu NN prašymų paprastai ir gaunama tik iki 10 % (Rinnert, Kobayashi 1999, 1190). Vienas iš šio metodo ribotumų yra tas, kad DKT metodu geriausiai išgaunamos prototipinės, kanoninės, t. y. T ir KN prašymų formos (Beebe, Cummings 1996, 75). Pildydami anketą respondentai galėjo jaustis įpareigoti produkuoti „tikrus“ prašymus, o ne daugiaprasmes užuominas, ypač labai silpnas. Net ir išsamiausiai scenarijų aprašais neįmanoma atkurti tam tikrų komunikacijos situacijos aspektų, kurie skatina NN prašymų vartoseną autentiškoje interakcijoje: tokių kaip didelis adresantui ir adresatui bendrų žinių kiekis, tiesioginio bendravimo betarpiškumas ir dinamika, jau nekalbant apie paralingvistinius, neverbalinius signalus ir kt.

Tačiau yra aišku, kad net ir gyvojoje kalboje NN strategijos prašymai nėra ir negali būti tokie dažni kaip KN, mat taip prašydamas adresantas negali būti tikras, jog bus teisingai supastas: teisingos užuominų interpretacijos neužtikrina nei tiesioginė pasakymo reikšmė (kaip T prašymų atveju), nei tam tikri

gramatiniai ar semantiniai signalai (kaip pateikiant KN prašymus). Užuominos yra visiškai priklausomos nuo situacinio konteksto ir dažnai reikalauja iš adresato didelio adresanto reikšmės numanymo darbo (Weizman 1993, 124). Kaip tik dėl šios priežasties kai kuriuose prašymų mandagumo suvokimo tyrimuose (pvz., Blum-Kulka 1987) kaip nemandagiausi respondentų buvo įvertinti ne T, o NN prašymai, nors pirmųjų lingvistinio mandagumo teoretikų įsivaizduota priešingai.

Kaip įrodinėja Weizman (1989, 1993), NN prašymai komunikacijoje pasiteisina kaip veiksmingi dėl to, kad suteikia komunikantams didelį pasakymo ilokucinės galios ir propozicinio jo turinio paneigimo potencialą (*deniability potential*): prašantysis gali implikuoti pageidavimą, bet pačiame pasakyme savo intencijos neatskleisti ir prireikus lengvai paneigti prašęs, taip išvengdamas atsakomybės už atliktą šnekos aktą. Tuo tarpu adresatui suteikiama visiška pasakymo interpretacijos laisvė: jis ją atlieka savo nuožiūra ir gali netgi visai nereaguoti į prašymą. Šio darbo autorės supratimu, pagrindinė paskata išnaudoti šį NN prašymų paneigimo ir laisvės adresatui suteikimo potencialą kaip tik ir yra mandagumas – noras apsaugoti kito įvaizdį ir išvengti grėsmės savajam.

Žiūrint į atskiras situacijas, apibendrinti ir paaiškinti lietuvių ir anglų NN strategijos taikymo panašumus bei skirtumus sunku dėl gauto mažo tokių prašymų skaičiaus ir dėl to, kad aiškių dėsningumų, kitaip nei T ir KN prašymų atvejais, nėra. Daugiausia NN prašymų rasta *3S–Draugė* situacijoje (LT – 13,04 %, ANG – 16,16 %), kuri iš kitų išsiskyrė itin dideliu prašymo dydžiu. *8S–Sodyba* ir *10S–Referatas* situacijose, kuriose užkoduoti prašymai taip pat buvo dideli, lietuviai elgėsi labai panašiai, o štai anglų NN prašymų čia pateikta mažiau (atitinkamai LT – 16,67 %, ANG – 4 % ir LT – 11,22 %, ANG – 7 %). Taigi spėjimą, kad labai didelis prašymas, autorės supratimu, bene labiausiai lemiantis grėsmės įvaizdžiui dydį, gali būti svarbiausias NN prašymų vartoseną motyvuojantis veiksnys, įtikinimai patvirtino tik lietuvių prašymų duomenys. Galima pateikti tokių NN prašymų minėtose situacijose pavyzdžių:

*Tu nepažįsti, kas galėtų išnuomoti butuką ar kambarį porai savaitių?
(3S–Draugė)
Gal gali ką nors pasiūlyti, kur galėtų dvi savaites pagyventi mano draugė?
(3S–Draugė)
Ar tavo bute labai mažai vietos? (3S–Draugė)
Mums labai reikia ploto ir pagalvojau iškart apie tave. (3S–Draugė)
Tavo sodyba labai tam tiktų. (8S–Sodyba)
Norėtumėm su keliais draugais pažymėti sesijos pabaigą. (8S–Sodyba)
Labai norėčiau dar kartą paprašyti jūsų paslaugos. (8S–Sodyba)
Gal turite pasiūlymų? (8S–Sodyba)
Bijau, kad be jų man sunkiai seksis parašyti laiku. (10S–Referatas)
Taip susiklostė situacija, kad negaliu pabaigti laiku referato. (10S–Referatas)
Ar galėtumėte kuo padėti? (10S–Referatas)*

*She really needs somewhere to stay. (3S–Draugė)
I've got a friend who needs somewhere to stay for a couple of weeks. (3S–Draugė)
We could really use your place. (8S–Sodyba)
Just wanted to see what your cottage was doing the next week. (8S–Sodyba)
I was wondering what the options for an extension were. (10S–Referatas)
I would like to be able to hand in the best possible essay I can which involves a few of the points from the book. (10S–Referatas)
Is there any chance you can help? (10S–Referatas)*

Abiejų kalbų respondentai po labai panašų – nedidelį – NN prašymų skaičių pateikė ir *11S–Popierius* (LT – 6,6 %, ANG – 6,06 %), *2S–Langas* (LT – 4 %, ANG – 4 %), *4S–Valgykla* (LT – 2 %, ANG – 3 %), *9S–Telefonas* (LT – 2 %, ANG – 1 %) bei *1S–Žurnalas* (LT – 1 %, ANG – 1 %) situacijose, pvz.:

*Jau turbūt pakankamai prasivėdino. (2S–Langas)
Ar čia laisva? (4S–Valgykla)
Atsiprašau. (4S–Valgykla)
Atsiprašau, bet nėra daugiau vietų. (4S–Valgykla)
Telefonas! (9S–Telefonas)
Tau skambina! (9S–Telefonas)
Aš kaip tyčia neturiu popieriaus. (11S–Popierius)
Ar turite popieriaus? (11S–Popierius)
Dar reikėtų pas endokrinologą užsukti. (12S–Siuntimas)
O kaip dėl skydliaukės? (12S–Siuntimas)
Kaip aš galėčiau gauti siuntimą? (12S–Siuntimas)
Dar man endokrinologas patarė kas keletą metų skydliaukę išsitiirti.
(12S–Siuntimas)
Galit padėti? (12S–Siuntimas)*

Are you looking at the magazine? (1S–Žurnalas)
Is anyone sitting there? (4S–Valgykla)
'scuse (4S–Valgykla)
Jane! (9S–Telefonas)
Ringy Thing. Oi! Ringy thing! (9S–Telefonas)
Do you have any paper? (11S–Popierius)
When do you recommend I have my thyroid examined? (12S–Siuntimas)
Do I need prescription form you to have it tested? (12S–Siuntimas)
Do I need one or is it just recommended? (12S–Siuntimas)
Can you sort it out? (12S–Siuntimas)

Nors prašymo dydis ir jo keliamą grėsmę įvaizdžiui šiose situacijose apskritai yra maža, NN raiška rinktasi todėl, kad adresantai galėjo pasikliauti įprasto gyvenimiško scenarijaus aiškumu. Tokiose standartinėse, t. y. dažnai pasitaikančiose, aiškaus komunikacinio scenarijaus, komunikantų vaidmenų, apibrėžtų jų teisių bei pareigų ir mažo prašymo dydžio situacijose (House 1989, 115; Marti 2006, 1845) klaidingo adresanto intencijos supratimo galimybė minimali, tad NN strategijos prašymai gali įgauti KN skaidrumo, tapti įprastiniu raiškos būdu (pvz., *Ar turite...?* tipo prašymai prekybos ir paslaugų srityje). Remiantis natūralius tyrimų metodus taikiusių mokslininkų gautais duomenimis (pvz., Rinnert, Kobayashi 1999), galima manyti, kad natūralioje šnekoje standartinėse situacijose NN prašymų yra kur kas daugiau, nei jų pavyko išgauti eksperimento sąlygomis.

Pagal kontekstinius parametrus standartinių grupei priskirtina ir *12S–Siuntimas* situacija. Tačiau joje gautas NN prašymų, ypač angliškų, skaičius buvo netikėtai didelis (LT – 8,42 %, ANG – 12,37 %). Labiausiai tikėtina priežastis ta, kad kai kuriems respondentams šis scenarijus pasirodė neįprastas ir, ko gera, sutrikdė. Kai kurie anglai pareiškė išvis nežiną, ką derėtų joje sakyti, o daug jų akivaizdžiai sukosi iš padėties pateikdami itin miglotus pasakymus. Savo ruožtu kai kurie lietuviai, regis, bus supratus, kad reikėjo prašyti gydytojo paslaugos, o ne, kaip buvo pabrėžta situacijos apraše, labai normalaus, į jo pareigas įeinančio

rutininio dalyko – taigi prašymą jie suvokė kaip didesnę, ir tai taip pat lėmė didesnę NN jų prašymų skaičių.

Lietuviai NN prašymų pavartojo absoliučiai visur, o anglai užuominomis visai neprašė *5S–Pranešimas*, *6S–Muzikai* ir *7S–Produktai* situacijose, kur lietuviškų jų buvo 4–7 %, pvz.:

Jūsų muzika trukdo. (6S–Muzika)

Gal nusipirksi MP3? (6S–Muzika)

Man labai pasimokyti reikėtų. (6S–Muzika)

Nupirktumėt man pieno ir sviesto tuo pačiu. (7S–Parduotuvė)

Jūsų tema labiau tiktų šios savaitės paskaitai. (5S–Pranešimas)

Įdomu, kad pastarosios situacijos išsiskyrė ir palyginti dideliu T lietuviškų prašymų skaičiumi. Taigi išryškėja šiokia tokia sąsaja tarp T ir NN lietuviškų prašymų dažnio: dauguma situacijų, kuriose pavartota nemažai T prašymų (*2S–Langas*, *5S–Pranešimas*, *6S–Muzika*, *7S–Produktai*, *9S–Telefonas*), užfiksuota ir daugiau NN pasakymų. Tiems scenarijams bendra tai, kad prašantysis buvo arba (*6S–Muzika* atveju) turbūt įsivaizdavo esąs viršesnis už adresatą, turįs teisę priversti jį paklusti. Atrodo, kad adresanto galios veiksnys ne tik sankcionuoja T lietuviškų prašymų raišką, bet ir skatina NN išraiškų vartoseną. Rinnert ir Kobayashi (1999, 1193) NN prašymus tokiose situacijose, kai prašantysis yra aukštesnio statuso, grindžia pastarojo noru išreikšti solidarumą su žemesnio rango adresatu: T prašymai tokiose situacijose gali atrodyti per daug primygtiniai, o KN – per daug oficialūs. Tačiau NN prašymų vartoseną tokiais atvejais turbūt galima aiškinti ir tuo, kad aukštesnio statuso adresantai galbūt jaučia gali savo pageidavimus išreikšti nebijodami apsunkinti adresato numanymo darbu, daro prielaidą, kad dėl jų užimamos padėties ir teisės veikti pašnekovo elgesį, žemesnio statuso adresatas dės visas pastangas pasakymui iššifruoti.

Panašu, kad kitaip nei teigta Brown ir Levinsono (1987) ir Leecho (1999), NN raiška nėra motyvuojama vien noro sumažinti prašymo primygtinumą esant didelei grėsmei įvaizdžiui, t. y. būtinybės išreikšti negatyvųjį mandagumą, ir netgi

ne vien pozityviojo mandagumo poreikio (Sifianou 2000, Márquez Reiter 2000). Nors kitos prašymų strategijos taip pat gali turėti kitų, ne tik mandagumo funkcijų, užuominoms tai itin būdinga (Ervin-Tripp 1976, 43). Bene aiškiausiai tai matyti trijuose lietuviškuose pasakymuose, kurie, nors ir pateikti NN forma, nėra mandagūs – atvirkščiai, adresatui leidžiama suprasti, kad veiksmas bet kuriuo atveju įvyks ar turės įvykti kad ir prieš jo valią, arba netgi grasinama, akivaizdžiai siekiant pakenkti jo įvaizdžiui:

Paskubėkit, nes seminaras vyks ne kitą savaitę, bet šią. (5S–Pranešimas)
Jeigu nenutildysi muzikos, sudaužysiu kolonkes. (6S–Muzika)
Tu su mūsų budinčiu turbūt dar nesi pažįstamas? (6S–Muzika)

Kaip jau buvo rašyta, NN prašymai, vadinami situaciniais, numanomais, užslėpto ilokucinio tikslo (Čepaitienė 2007, 154, 164), kurie kaip prašymai atpažįstami tik konkrečiame vartosenos kontekste, dėl metodinių medžiagos rinkimo ir analizės priežasčių lietuvių kalbininkų iki šiol visai neanalizuoti – daugumos autorių apie juos netgi neužsimenama. Tačiau ši, nors ir palyginti retai taikoma, bet labai įdomi, daugiafunkcė, galima smulkiau skaidyti (žr., pvz., Rinnert ir Kobayashi 1999; Weizman 1989, 1993; Trosborg 1995, 194–197) strategija tikrai verta specialaus dėmesio – daugiau nei dėl mažo gauto NN prašymų skaičiaus ir teksto apimties apribojimų jo skirta šiame darbe.

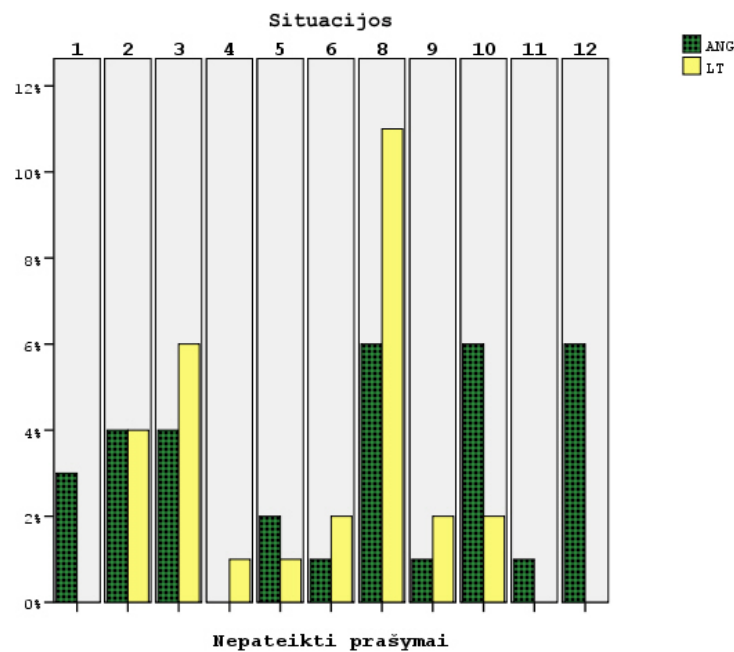
3.1.4. Nepateiktų prašymų atvejai

Primintina, kad tokiems atvejams, kai adresantas pasirenka išvis neprašyti, Brown ir Levinsono (1987) strategijų hierarchijoje priskirta didžiausia mandagumo vertė. Pasak mokslininkų, ši strategija taikoma tada, kai numatoma grėsmė įvaizdžiui įvertinama kaip per didelė. Tačiau mandagumo teoretikai apie tokius „neprašymo“ atvejus savo darbe tik užsimena, bet jų nesvarsto. TŠARP (Blum-Kulka ir kt. 1989) mokslininkų prašymų analizės modelis taip pat aprėpia tik tai, kas pasakyta, o ne kas nutylėta. Tačiau Bonikowska (1988) ir Marti (2006)

yra įsitikinusias, kad pragmatiniams šnekos aktų (taip pat ir jų mandagumo) tyrimams vertingos informacijos gali suteikti ir tokių atvejų, kai nėra prašoma (jų vadinamų *opting-out*), analizė. Koduojant tiriamąją medžiagą nepateiktų prašymų kategorijai priskirti ir keli tokie atvejai, kai respondentai pasirinko prašyti ko nors kito, nei buvo nurodyta, arba (akivaizdžiai sąmoningai, o ne dėl to, kad nesuprato užduotos komunikacinės intencijos) vietoj prašymų pateikė alternatyvių kalbinių išraiškų.

Abiejų kalbų anketose tokių atvejų, kai respondentų neprašyta, buvo labai mažai ir labai panašus skaičius – iki 3 % (LT – 2,5 %, ANG – 2,9 %) (žr. 8 pav.).

8 paveikslas. Nepateikti prašymai

1S–Žurnalas, 2S–Langas, 3S–Draugė, 4S–Valgykla, 5S–Pranešimas, 6S–Muzika,
7S–Parduotuvė, 8S–Sodyba, 9S–Telefonas, 10S–Referatas, 11S–Popierius, 12S–Siuntimas

Daugiausia nepateiktų lietuviškų prašymų buvo dėl prašymo dydžio įvaizdžiui itin grėsmingose 3S–*Draugė* (6,52 %) ir 8S–*Sodyba* (11,46 %) situacijose – tuo jos smarkiai išsiskyrė iš daugumos kitų, kuriose nepateiktų

prašymų atvejai tesudarė 1–2 %. Apskritai lietuviai prašymų neužrašė aštuoniose, o anglai – dešimtyje anketos situacijų. Tokie atvejai, kai nepateikta angliškų prašymų, po anketos situacijas pasiskirstė tolygiau, skirtumai tarp skirtingų situacijų ne tokie neryškūs (1–6 %).

Kai kur atsakymams skirtos vietos tiesiog paliktos tuščios ir nebuvo įmanoma nustatyti, ar tai lėmė strateginis pasirinkimas, ar kokios kitos priežastys. Kitur studentų aiškiai parašyta, kad jie vienoje ar kitoje situacijoje neprašytų, bet vėlgi – nepaaiškinta kodėl, nors pristatant anketą to ir buvo prašoma. Tačiau daugeliu atvejų respondentų motyvai vis dėlto išdėstyti. Iš paliktų komentarų matyti, kad grėsmė adresanto, adresato ar jų abiejų įvaizdžiams buvo svarbiausia priežastis pageidavimui nutylėti. Tai lėmė didelis, per mažai pagrįstas prašymas, nenoras apsunkinti kito, jaustis blogai, taip pat socialiniai komunikantų santykiai, konkrečiau – per didelis juos skiriantis socialinis nuotolis, pvz.:

- „Nieko nesakyčiau dėl buto, nes prašymas per didelis.“ (3S–Draugė)*
„Palaukčiau, kol atsilaisvins vieta, nesibraučiau į svetimą erdvę.“ (4S–Valgykla)
„Nemanau, kad kraučiau jai atsakomybę dėl draugės.“ (3S–Draugė)
„Pagalbos galėčiau prašyti artimesnio žmogaus nei bendrakursė Dovilė.“ (3S–Draugė)
„Po tokio įvykio nedirščiau vėl į jį kreiptis.“ (8S–Sodyba)
„Neskambinčiau, nenorėčiau padaryti dėdei vėl žalos.“ (8S–Sodyba)
„Neskambinu, nes nenorėčiau, kad vėl ką nors apgadinus jausčiaus blogai.“ (8S–Sodyba)
„Neskambinsiu antrąkart, jei asmenys, su kuriais švenčiau, nemoka to daryti.“ (8S–Sodyba)
- „To ask is too much.“ (3S–Draugė)*
„Too big to ask if they don't know each other.“ (3S–Draugė)
„I would not even consider asking again! I would not ask because I had already caused damage there when he offered before.“ (8S–Sodyba)
„I wouldn't call and ask. I would worry that something else might get damaged.“ (8S–Sodyba)
„I wouldn't ask for an extension. I would feel guilty and useless.“ (10S–Referatas)

Tie anglai, kurie prašymų nepateikė 5S–Pranešimas ir 10S–Referatas situacijose, savo pasirinkimą dažnai grindė komunikantų – dėstytojo ir studento –

teisėmis bei pareigomis, kurios anglų akademinėje sistemoje yra labiau apibrėžtos, griežčiau nustatytos²⁵:

„I don't think he would make such a request as it would be clearly unfair on me and I wouldn't agree to it.“ (5S–Pranešimas)
„I wouldn't ask. It's my responsibility, and the request won't be granted based on the unavailability of one book.“ (10S–Referatas)
„I wouldn't bother going to my lecturer. This isn't a valid reason for an extension.“ (10S–Referatas)

Dar vienas tik anglų nurodytas motyvas neprašyti, tai pat susijęs su didele grėsme įvaizdžiui, buvo netikėjimas prašymo sėkme:

„I probably would not bother asking because I know that he would say no.“ (10S–Referatas)
„In this situation I would not ask the lecturer as I feel there would be no point due to her reputation.“ (10S–Referatas)
„I won't ask a strict lecturer!“ (10S–Referatas)

Kai kur įvaizdžiui grėsmingose situacijose abiejų kalbų respondentai prašyti atsisakė pasvėrę prašymo riziką ir būtinybę jį pateikti ir nutarę, kad yra kita išeitis, kad savo tikslą galima pasiekti ir kitais, nebūtinai lengvesniais, bet saugesniais būdais:

„Geriau tokiu atveju pats padėčiau ieškoti buto.“ (3S–Draugė)
„Negali būti taip, kad nerandame vietos – reikia dar ieškoti.“ (8S–Sodyba)
„Neičiau ir neprašyčiau, surasčiau kitą sprendimą – biblioteka ir pan.“ (6S–Muzika)
„Manau, neičiau pas jį. Eičiau mokytis į skaityklą arba nuvažiuočiau pas puskę į namus.“ (6S–Muzika)

„I would simply stay up late to finish the essay.“ (10S–Referatas)
„I would probably just try and finish without the book.“ (10S–Referatas)
„I would finish the essay even if it meant working all through the night.“ (10S–Referatas)

²⁵ Pvz., bent jau Halo universitete, studento prašymas pratęsti rimtesnio rašto darbo atidavimo terminą, preliminariai sutarus su dėstytoju, turi pateikiamas raštu, nurodant priežastis, ir gali būti svarstomas katedros. Savo ruožtu dėstytojas anglų akademinėje kultūroje turi mažiau teisių ir turi turėti tvirtesnę pagrindą, kad galėtų prašyti studento jam skirtą užduotį atlikti anksčiau, nei buvo numatyta.

Buvo ir keletas tokių variantų, kai, siekdami sumažinti adresatui užkraunamą našta, adresantai savo pageidavimą sumažino – prašė ne tiek daug ar ko nors kito: sodybos ne visam savaitgaliui, o tik vienai nakčiai, priimti draugę tik „keliom dienom iki kol ji ką nors susiras“, ne termino pratęsimo, o paskolinti rašto darbui pabaigti trūkstamų knygų.

Tačiau prašymų nepateikta ne tik įvaizdžiui grėsmingose, bet ir labai įprastose standartinėse situacijose, kuriose prašyti neatrodė prasminga dėl to, kad adresantas ir pats galėjo nesunkiai patenkinti savo norą, pvz.:

Can I just get that magazine? (Whilst reaching out and taking it anyway!)

(1S–Žurnalas)

‘scuse (As I lean over to get it.) (1S–Žurnalas)

„I would not say anything – simply do it.“ (1S–Žurnalas)

„Does anyone mind if I close the window? (2S–Langas)

„I would pick it up myself.“ (9S–Telefonas)

Nieko prieš, jei uždarysiu langą? (2S–Langas)

„Nieko nesako ir uždaro pati.“ (2S–Langas)

Lietuviai porą atvejų neprašė ir todėl, kad manė, jog jų pageidaujamas veiksmas ir pats, savaime įvyksias. Vadinasi, prašymas neatliktas, nes nebuvo patenkinta veiksmo neakivaizdumo sąlyga:

„Nieko nesakau ir toliau sėdžiu, laukiu, kol pati susipras.“ (9S–Telefonas)

„Manau, ji pati atsilieptų.“ (9S–Telefonas)

Pateikta ir gana originalių priežasčių neprašyti arba neprašyti to, kas nurodyta scenarijuje:

„Realiai niekuomet taip nesielgčiau. Nemanau, kad žmogui patiktų, kad jį nukištų gyventi pas bet ką. Bent jau man nepatiktų.“ (3S–Draugė)

„Pati neskambinčiau, prašyčiau, kad tai padarytų mama arba tėtis.“ (8S–Sodyba)

„Daug smagiau linksmintis, kai nereikia būti atsakingam už namus, turtą ir pan.“ (8S–Sodyba)

„I would ask him as he's a friend to bend the rules a little and allow me to have the test here and now if possible for free.“ (12–Siuntimas)

Kai kurias atvejais respondentai neprašė, nes tiesiog nežinojo, kaip pateiktose situacijose reikėtų prašyti (tai ypač pasakytina apie 12S–Siuntimas situaciją angliškose anketose, po kuria vietoje prašymų palikta daug klaustukų), pvz.:

„Nežinau, ką sakyčiau tokioje situacijoje.“ (5S–Pranešimas)

„Dėstytojai įvairūs – vieni kreipiasi „tu“, gražiai prašo, kiti kreipiasi „jūs“, įsakmiai šneka. Tai čia gali būti labai įvairiai.“ (5S–Pranešimas)

„I really can't imagine myself in this situation.“ (12S–Siuntimas)

„I don't know.“ (12S–Siuntimas)

Apibendrinant galima pasakyti, kad išvis neprašyti tikrai atrodo esanti mažiausiai rizikinga ir išties labai negatyviai mandagi strategija: savo norą nutylėdamas adresantas visiškai nepažeidžia adresato erdvės, nepretenduoja į jo veiksmų laisvę, laiką, energiją ir pan. Antra vertus, adresanto intencija vis dėlto gali būti perteikiama ir kitaip, neverbalinėmis priemonėmis (Bonikowska 1988, 178): pvz., adresantas tiesia ranką norimo daikto link, o adresatas jį jam paduoda. Jei adresato noras yra atpažįstamas ir patenkinamas, tai tampa galimybe parodyti, kad komunikantams vienas kito poreikiai, kuriuos jie siekia patenkinti, gali būti suprasti ne tik kad iš NN užuominų, bet ir visai be žodžių. Vadinasi, „neprašymo“ strategija sietina ir su pozityviuoju mandagumu. Tačiau bet kuriuo atveju jos, kaip ir NN strategijos, taikymas, kaip buvo parodyta, yra lemiamas ir kitų priežasčių – mandagumo paskata tik viena iš jų.

3.1.5. Apibendrinimai ir išvados

Abi tiriamųjų grupės ryškia persvara dažniausiai rinkosi KN prašymų strategiją (LT – 64 %, ANG – 81,7 %). Ji dominavo daugumoje tiek vienos, tiek kitos kalbos anketos situacijų. KN prašymai daugeliu atvejų buvo netiesioginiai klausimai apie pageidaujamo veiksmo galimybę (LT – 90,1 %, ANG – 72,8 %),

kuriais sustabarėjusiomis formuluotėmis *Gal / ar gali / galėtum / galite / galėtumėte...?* ir *Can you / could you...?* dažniausiai kvestionuotas adresato gebėjimas, galėjimas jį atlikti (LT – 57, 6 %, ANG – 52, 9 %).

Lietuviai KN prašymų užrašė 20 % mažiau. Žiūrint į konkrečias anketos situacijas matyti, kad šio tipo lietuviškų prašymų skaičius labiau įvairuoja priklausomai nuo konteksto. Kaip ir anglams, lietuviams KN prašymai atrodo patys priimtinausi tokiais atvejais, kai turima reikalų su nepažįstamais ar menkai pažįstamais asmenimis ir / arba prašoma didelės paslaugos. Lietuvių KN prašymų procentą labai sumažina komunikantų artumo ir adresanto galios veiksniai. Anglišku tokių prašymų skaičius pastebimai mažesnis tik tada, kai situacijai būdingi šnekos akto grėsmę įvaizdžiui labai sumažinantys mažo prašymo dydžio ir mažo socialinio nuotolio, o ypač – mažo prašymo dydžio, mažo nuotolio ir dar adresanto viršenybės kintamųjų deriniai. Lietuviškus KN prašymus tokiose mažos ir minimalios grėsmės įvaizdžiui situacijose smarkiai nusveria T prašymai.

T lietuviškų prašymų gauta kone triskart daugiau nei anglų (LT – 26,9 %, ANG – 10,9 %), ir jie buvo pasisklaidę beveik po visas anketos situacijas. Nors tiek lietuviai, tiek anglai tiesmukai dažniausiai kreipėsi į artimus žmones, lietuvių mandagumo normos T prašymus leidžia vartoti ir dažniau, ir plačiau – įvairesniuose kontekstuose. Ne tik anglišku, bet ir lietuviškų T eksPLICITINIŲ prašymų su performatyviniais prašymo veiksmožodžiais ar bendrašaknėmis jų formomis užfiksuota visai nedaug (4,7 %), nors iki šiol jie buvo laikomi tipiškiausiu mūsų prašymų raiškos būdu. Kanoninės abiejų kalbų T prašymų formos – liepiamosios nuosakos konstrukcijos (LT – 79,5 %, ANG – 84,6 %). Svarbu pasakyti, kad lietuvių kalboje liepiamosios nuosakos kategorija yra kaitoma ir jos daugiskaitos formos atlieka svarbią imperatyvų švelninimo funkciją – tai taip pat išplečia mandagaus jų vartojimo galimybes už artimųjų bendravimo aplinkos ribų. Prašyti tiesmukai mums socialiai priimtinau nei anglams, bet T strategijos lietuviški prašymai vis dėlto tesudaro ketvirtadalį visų lietuvių

atsakymų ir dominuoja tik labai mažos grėsmės įvaizdžiui situacijose – taigi laikytini semantiniu, bet ne pragmatiniu lietuviškų prašymų paradigmos pagrindu.

Įdomu, kad lietuvių kalbai giminingų lenkų ir rusų T prašymai taip pat iki šiol buvo laikomi pačiais įprasčiausiais (Larina 2005, 2008; Mills 1991; Wierzbicka 1985). Tik Ogiermann (2009) atliktas empirinis keturių germanų ir slavų kalbų tyrimas atskleidė, kad nors T prašymų rusai ir lenkai vartoja daugiau nei anglai ar vokiečiai, jie nedomino. Tyrėja užfiksavo įdomią su geografine šalių vieta susijusią tendenciją – T prašymų daugėja einant iš Vakarų į Rytus: anglišku jų gauta 4 %, vokišku – 5 %, lenkišku – 20 %, rusišku – 35 %. Lietuviškų eksPLICITINIŲ prašymų procentas (26,9 %) gražiai įsiterpia tarp lenkiškų bei rusiškų ir tendenciją patvirtina.

Nors ir labai nežymiai, lietuviai labiau linko ir į NN strategiją (LT – 6,6 %, ANG – 4,5 %). Pastebėta tam tikra koreliacija tarp T ir NN lietuviškų prašymų: daugumoje situacijų, kur buvo gausu pirmųjų, užfiksuotas ir didesnis antrųjų skaičius. Taigi lietuvių atsakymai tiesiogiškumo-netiesiogiškumo skalėje pasiskirstė plačiau: prašydami jie buvo lankstesni, jautriau reagavo į kontekstinių kintamųjų variacijas, labiau išnaudojo galimybę prašymus pateikti visų galimų tiesiogiškumo lygių.

NN prašymų ir tokių atvejų, kai respondentai pasirinko prašymo išvis nepateikti, analizė atskleidė prašymo situacijos dinamiškumą ir sudėtingumą: lietuvių ir anglų pasirinkimai, kaip pasiekti komunikacinio savo tikslo, neapsiriboja pragmatiškai skaidriais T arba KN prašymais: prašoma tiek turinio, tiek mandagumo požiūriu daugiareikšmėmis užuominomis, dėl įvairių priežasčių prašymai lingvistiškai išvis neišreiškiami (nors komunikacinis aktas vis tiek gali būti atliekamas), adresantai gali nutarti prašyti ko nors kito, galbūt mažiau rizikingo dalyko, pasitelkti prašymams alternatyvių išraiškų.

Gauti rezultatai dar kartą paliudijo, kad anglų kalboje ir kultūroje yra labai įsitvirtinusios negatyviojo mandagumo raiškos šerdį sudarančios KN prašymų formos. Jomis rodoma, kad adresantas suvokia, jog prašymas yra adresato laisvę

apribojantis veiksmas, vengiama nurodinėti, gerbiama adresato erdvė bei laikas, jam suteikiama teorinė pasirinkimo laisvė, abejojama prašymo sėkme. KN prašymai puikiai patenkina didesnę negatyviojo mandagumo poreikį anglų kultūroje, kur būti mandagiam – tai pirmiausia išlaikyti atstumą. Tai pažeidžiančių T prašymų vartoseną šioje kalboje griežtai ribota, labiau priimtina tik prašant menkniekių iš artimų žmonių, bet net ir tuomet dažniau renkama mandagumo požiūriu saugesnę KN strategiją.

Dauguma lietuvių prašymų taip pat atspindi supratimą, kad kiekvienas žmogus yra nepriklausomas individas su laisva valia ir teise būti netrukdomas. KN prašymai mums beveik tiek pat kiek anglams būdingi tais atvejais, kai adresantas iš tiesų nėra tikras, kad prašymas bus patenkintas (nes pageidavimas labai didelis, iš adresato daug reikalaujama), ir kai turima reikalų su svetimaisiais. Tačiau iš mažesnio bendro lietuviškų KN strategijos realizacijų skaičiaus galima spręsti, kad išlaikyti atstumą mums nėra taip svarbu, – kito teisė būti netrukdomam mūsų kultūroje nėra tokia didelė vertybė. Lietuvių, kaip labiau kolektyvistinės (Kavolis 1993; Mockaitis 2002) visuomenės, mandagumo normos leidžia kur kas daugiau T prašymų, kurių viena iš funkcijų – pabrėžti ir stiprinti žmonių ryšius. Prašymai lietuviams neatrodo esą tokie grėsmingi negatyviajam adresato įvaizdžiui, o tam tikrose situacijose būti tiesmukam, taigi pozityviai mandagiam, yra norma. Manytina, kad lietuviai priklauso toms kultūroms, kurioms atstumas gali turėti neigiamą žymę (Wierzbicka 1985), todėl nedaug iš artimo adresato pageidaujantys prašymai ne tik gali, bet ir turi būti išreikšti tiesiogiai: ne laikantis pagarbaus nuotolio, stengiantis kuo mažiau sutrukdyti, o pabrėžiant komunikantų artumą, savanorišką tarpusavio priklausomybę bei įsipareigojimus vienas kitam, ir todėl neabejojant šnekos akto sėkme. T prašymai, ypač dažniausios imperatyvinės jų formos, laikytinos vienu iš Brown ir Levinsono aptariamų optimistinių, taigi su pozityviuoju mandagumu siejamų įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų raiškos būdų, kai pasakymas švelninamas implikuojant, kad „nieko ypatingo čia neprašoma“, arba rodant, kad adresantas ir adresatas glaudžiai bendradarbiauja, tad tokie maži

prašymai yra savaimė suprantami (Brown, Levinson 1987, 131). Taktiški KN prašymai artimų žmonių komunikacijoje lietuviams gali būti nepriimtini kaip paminantys pozityviojo adresato įvaizdžio poreikius, t. y. sukelti nereikalingą oficialumo, manieringumo, šaltumo, atsiribojimo, nenuoširdumo pojūtį, įžeisti dėl dvejonų komunikantų santykių glaudumu, adresato noru padėti ir pan.

Būdami ir didesnio galios skirtumo kultūra (Mockaitis 2002), lietuviai taip pat labiau linkę demonstruoti bei toleruoti žmonių turimos galios skirtumus, todėl daugiau nei anglams mums priimtini ir pakankamai mandagūs atrodo viršesnio žemesniam reiškiami T optatyviniai pageidavimai. Adresanto turima socialinė galia suteikia jam prašymo sėkmės garantiją, tuo tarpu netiesioginiai viršesnio poziciją užimančiojo prašymai kartais gali pasirodyti esą per švelnūs, stokoja prašančiojo pasitikėjimo savimi.

Be prašymo branduolio strategijos ir jos tipo pasirinkimo, mandagumui ne mažiau reikšmingos įvairios vidinės (sintaksinės ir morfologinės, leksinės ir frazinės) bei išorinės prašymo modifikacijos. Todėl daroma išvada apie lietuvių polinkį į pozityvų mandagumą dar turėtų būti patvirtinta pastarųjų analizės duomenimis.

3.2. Vidinės lietuvių ir anglų prašymų modifikacijos

Vidinėmis prašymo akto modifikacijomis vadinamos pagrindiniame prašymo akte vartojamos fakultatyvios priemonės, kurios dažniausiai atlieka šnekos akto ilokucinės galios ir poveikio adresatui švelninimo funkciją. Tai gali būti tam tikros žodžių formos (pvz., tariamosios nuosakos, būtojo laiko, neiginiai), sudėtingesnės sintaksinės konstrukcijos (pvz., sudėtinių prijungiamųjų sakinių), kelių modifikacijų deriniai (pvz., sudėtiniai sakiniai su tariamosios nuosakos formomis ir neiginiais), taip pat įvairūs įterptiniai žodžiai (pvz., *kaip nors, prašom, truputį, gal, netyčia*) ir sudėtingos, dažniausiai įžanginės, prašymų formulotės (pvz., *Norėjau paklausti... Gal galėčiau paprašyti...? Gal sutiktumėte...?*). Šiame skyriuje iš pradžių pristatomos rastos morfologinės ir

sintaksinės, po to – leksinės ir frazinės tirtų kalbų prašymų modifikacijos, analizuojant skirtingų išskirtų jų kategorijų vartojimo panašumus bei skirtumus.

3.2.1. Vidinių morfologinių ir sintaksinių modifikacijų analizė

Sintaksiškai arba morfologiškai modifikuota daugiau nei pusė – 56,5 % lietuviškų ir 62,3 % anglišku prašymų branduolių, t. y. atitinkamai 656 iš 1149 ir 733 iš 1157 pateiktų prašymų²⁶. 7 lentelėje matyti, kad tarp pavartotų modifikacijų ir apskritai, ir žiūrint jų sumas daugumoje situacijų atskirai paėmus, labai išsiskyrė tariamosios nuosakos formos. Kitų grupių modifikacijų gauta kur kas mažiau, ypač lietuviškų. Skirtingų grupių modifikacijų sumos atspindi tiek labai nevienodą įvairių modifikacinių priemonių populiarumą lietuvių ir anglų prašymuose apskritai (pvz., tariamosios nuosakos konstrukcijų gauta LT – 504, ANG – 437, labai sudėtingų kelių modifikacijų derinių: LT – 3, ANG – 6), tiek daugeliu atvejų labai nevienodus tirtų kalbų atstovų pasirinkimus, kiek kurių vartoti (pvz., sudėtinių sakinių su arba be tariamosios nuosakos užfiksuota LT – 75, ANG – 149).

Kaip matyti iš priešpaskutinės 7 lentelės eilutės, taupiausiai prašymai, ypač lietuviški, modifikuoti minimalios grėsmės įvaizdžiui situacijose *1S–Žurnalas* ir *9S–Telefonas* (atitinkamai LT – 7, ANG – 19 ir LT – 5, ANG – 16). Kituose kontekstuose gauti kur kas didesni modifikacijų skaičiai (LT – iki 83, ANG – iki 84). Tačiau, nepaisant kontekstinių parametrų skirtumų, išskyrus galbūt tik *7–Parduotuvė* situaciją (LT – 45, ANG – 44), kurioje modifikacijų gauta mažiau nei kitose, ir *6–Muzika* scenarijų, kuriame lietuviai savo prašymus modifikavo beveik dukart rečiau nei anglai (LT – 43, ANG – 76), bendri jų kiekiai skirtingose situacijose nedaug teįvairuoja.

²⁶ Atskirų modifikacijų tipų ir jų grupių pavartojimo atvejų skaičius toliau darbe visur pateikiamas absoliučiaisiais skaičiais.

Vartotos morfologinės ir sintaksinės lietuvių ir anglų prašymų modifikacijos šiame skyriuje išsamiai aptariamos pagal išskirtas jų grupes. Tik anglų arba tik lietuvių kalbai būdingos šio tipo priemonės aptariamos atskirai.

1. Tariamios nuosakos konstrukcijos. Pati paprasčiausia ir, kaip jau minėta, pati populiariausia abiejų kalbų, ypač lietuvių, modifikacija – lietuviškų veiksmažodžių tariamios nuosakos formos ir joms ekvivalentiškos angliškos konstrukcijos su modaliniais veiksmažodžiais *could* ir *would* (LT – 504, ANG – 437). Šiomis priemonėmis prašomas veiksmas pateikiamas kaip sąlyginis, pabrėžiamas jo optatyvumas, perteikiamas adresanto netikrumas dėl pageidavimo sėkmės (Trosborg 1995, 210), švelniau eksplicitiškai išreiškiamas noras ar reikiamybė (tuo ypač naudojosi daugiau T prašymų vartoję lietuviai), pvz.:

Gal galėtumėt man paieškoti popieriaus lapo? (11S–Popierius)
Gal galėčiau aš čia va tokį vakarėlį padaryt? (8S–Sodyba)
Gal būtų galima dar siuntimą gauti? (12S–Siuntimas)
Ar paskaitytumėte savo pranešimą trečiadienį? (5S–Pranešimas)
Ar rastum laiko nubėgti į parduotuvę? (7S–Parduotuvė)
Reikėtų tavo pranešimą skaityti šią savaitę. (5S–Pranešimas)
Norėčiau savo darbą pristatyti vėliau. (10S–Referatas)
Norėčiau paprašyti tavęs patildyti muziką. (6S–Muzika)

Could you pass the magazine? (1S –Žurnalas)
Could I get a sheet of paper? (11S –Popierius)
Could I please ask you to turn the music down a bit? (6S –Muzika)
Would you let her stay with you? (3S –Draugė)
Would you mind moving up? (4S–Valgykla)
Would you be ready to present it this week?(5S –Pranešimas)
Would you be able to shut that window? (2S–Langas)
Would it be ok for Sue to stay at your apartment? (3S–Draugė)
How would you feel about taking in a house-mate for some time?(3S–Draugė)
I would like you to do your presentation this week. (5S–Pranešimas)

7 lentelė. Vidinės morfologinės bei sintaksinės lietuvių ir anglų prašymų modifikacijos.

Situacijos Kalbos	1S		2S		3S		4S		5S		6S		7S		8S		9S		10S		11S		12S		Suma		
	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	
Modifikacijos																											
1. Tariamąsios nuos. konstr.	7	19	47	55	60	32	61	35	37	35	38	46	37	44	39	26	5	16	35	49	73	47	51	47	504	437	
2. Neiginiai (+ tar. nuos.)	0	0	2	0	6	1	0	1	6	0	1	0	5	0	10	1	0	0	6	0	3	4	6	1	45	8	
3. Sudėt. sakiniai (+ tar. nuos.)	0	0	0	5	8	25	2	37	35	23	4	17	3	0	8	12	0	0	11	12	0	9	4	9	75	149	
4. Sudėt. sak. su būtuojų laiku (+ tar. nuos.)	0	0	0	0	0	14	0	1	3	20	0	9	0	0	7	43	0	0	11	16	0	1	6	5	27	109	
5. Sudėt. sakiniai su neiginiais (+ tar. nuos.)	0	0	0	0	1	4	0	6	0	0	0	4	0	0	0	2	0	0	1	1	0	4	0	2	2	23	
6. Kitos sudėting. konstrukcijos	0	0	0	0	0	2	0	0	2	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	3	6	
Suma	7	19	49	60	75	78	63	80	83	80	43	76	45	44	65	84	5	16	64	78	76	65	67	66	656	732	
Prašymų skaičius	100	97	96	96	86	95	99	100	98	94	98	99	99	100	85	94	97	99	96	94	100	98	95	91	1149	1157	

1S–Žurnalas, 2S–Langas, 3S–Draugė, 4S–Valgykla, 5S–Pranešimas, 6S–Muzika,
7S–Parduotuvė, 8S–Sodyba, 9S–Telefonas, 10S–Referatas, 11S–Popierius, 12S–Siuntimas

Aptariamos grupės modifikacijos buvo vienintelės, kuriomis respondentai savo pasakymus švelnino *1S–Žurnalas* ir *9S–Telefonas* situacijose. Lietuviškame anketos variante kaip pagrindiniai gramatiniai švelninkliai jos dominavo ir visuose likusiuose kontekstuose, o angliškame – beveik visuose likusiuose kontekstuose, išskyrus *4S–Valgykla* ir *8S–Sodyba* situacijas, kur šias priemones nusvėrė kai kurie sudėtingesni modifikacijų deriniai (3 ir 4 mod.). Taigi tariamosios nuosakos formų vartojama ten, kur dėl labai mažos grėsmės įvaizdžiui prašymo švelninti praktiškai nė nereikia, kaip dažniausios jos išsiskiria ir kituose, didesnės ar netgi labai didelės rizikos kontekstuose.

Šiai pirmai modifikacijų grupei priskirti tik tokie atvejai, kai tariamosios nuosakos veiksmoždziai prašymo branduolyje buvo vienintelės sintaksinės bei morfologinės jo modifikacijos. Tačiau aptartų formų vartota ir su beveik visomis kitomis toliau aptariamomis gramatinėmis modifikavimo priemonėmis.

2. Parengiamosios sąlygos neigimas. Kur kas rečiau prašymai švelninti neigiamais tariamosios nuosakos veiksmoždziais – neigiant veiksmo galimybės arba adresato noro jį atlikti sąlygas (LT – 45, ANG – 8). Iš anksto suponuodamas neigiamą adresato atsakymą, prašantysis išreiškia dar daugiau netikrumo dėl atliekamo šnekos akto sėkmės, taigi adresatas dar mažiau spaudžiamas veikti pagal jo norus. Aptariamo tipo modifikacijos (taip pat ir vartojamos sudėtinuose sakiniuose – žr. toliau) laikomos pačia eksplicitiškiausia, formaliausia mandagaus pesimizmo raiška (Brown, Levinson 1987). Pvz.:

Ar negalėtumėte uždaryti lango? (2S–Langas)

Ar negalėčiau paprašyti sodybos kitam savaitgaliui? (8S–Sodyba)

Ar nenorėtum draugės sau į kompaniją porai savaitių? (3S–Draugė)

Ar neleistumėte atšvęsti sesijos pabaigos pas jus sodyboj? (8S–Sodyba)

Nebūtų galimybės jai pas tave pagyventi? (3S–Draugė)

You couldn't move over a bit, could you? (4S–Valgykla)

I could't nick a sheet of paper, could I? (11S–Popierius)

I couldn't ask you for a piece of paper, could I? (11S–Popierius)

You wouldn't have a piece of paper, would you? (11S–Popierius)

You wouldn't fancy putting her up for a bit, would you? (3S–Draugė)

Tiek aptartų teigiamų, tiek neigiamų konstrukcijų su tariamąja nuosaka vientisinių sakinių prašymuose lietuviai pavartojo daugiau nei angļai. Tačiau toliau pristatomi labiau išplėtoti, sintaksiškai sudėtingesni modifikacijų deriniai, kurių pagrindas – sudėtinių prijungiamųjų sakinių konstrukcijos, daug būdingesni angliškiems prašymams.

3. Sudėtiniai prijungiamieji sakiniai (LT – 75, ANG – 149). Viena iš lietuvių rečiau nei anglų naudotų būdų prašymui sušvelninti – išreikšti jį sudėtinio prijungiamuoju papildinio arba sąlygos sakiniu be jokių papildomų gramatinių modifikacijų (LT – 7, ANG – 44), pvz.:

Gal galiu paprašyti, kad tai padarytumėt jau šią savaitę? (5S–Pranešimas)
O gal tu nieko prieš, kad mano draugė pagyvens pas tave truputį? (3S–Draugė)
Jei kelias dienas vėliau atnešiu, ar bus pasaulio pabaiga? (10S–Referatas)
Prašau, kad iki parduotuvės nulėktumėt. (7S–Parduotuvė)
Man reikia, kad pranešimą skaitytumėte po trijų dienų. (5S–Pranešimas)

Does anyone mind if we close the window? (2S–Langas)
Do you mind if I can sit here? (4S–Valgykla)
Is it ok if you let her sleep on your sofa? (3S–Draugė)
I'm ringing to ask if I can use your cottage for a party again. (8S–Sodyba)
Any chance you can turn the music down a bit? (6S–Muzika)

Tačiau kur kas daugiau tokių konstrukcijų buvo su papildomomis tariamosios nuosakos formomis (LT – 66, ANG – 105), kurios leidžia adresantui dar akivaizdžiau atriboti veiksmą nuo realybės, išryškinti jo sąlygiškumą, pateikti jį kaip hipotetinį, pvz.:

Ar būtų labai blogai, jei pristatyčiau kiek vėliau? (10S–Referatas)
Jeigu spėtum pasiruošti jam anksčiau ir nesi užsiėmusi, būtų labai malonu. (5S–Pranešimas)
Kaip manote, ar aš čia įtilpčiau? (4S–Valgykla)
Noriu paklausti, ar galėtumėte pranešimą skaityti savaitę vėliau? (5S–Pranešimas)
Būčiau labai dėkingas, jei pavyktų pasitikrinti skydliaukę. (12S–Siuntimas)

Būtų labai faina, jei pritildytum muziką. (6S–Muzika)
Norėčiau, kad leistumėt man savo darbą pristatyti vėliau. (10S–Referatas)
Reikėtų, kad pranešimą pristatytumėte po trijų dienų. (5S–Pranešimas)

Would you mind if I joined you? (4S–Valgykla)
Do you think I could have a few days extra to finish? (10S–Referatas)
I'd like to ask you if you could have it ready for this week. (5S–Pranešimas)
Is there anyway I'd be able to stay at your cottage? (8S–Sodyba)
Would that be ok if I sat there? (4S–Valgykla)
I would appreciate it if she could stay with you. (3S–Draugė)
It would be really cool if we could come for the weekend. (8S–Sodyba)
If I could have another week, that would be helpful. (10S–Referatas)

Anglai sudėtinių prijungiamųjų sakinių su arba be modalinių *could* / *would* prašydami pavartojo visose situacijose išskyrus įvaizdžiui mažiausiai grėsmingas *1S–Žurnalas* ir *9S–Telefonas*. Lietuviai jų gausiau vartojo tik įvaizdžiui grėsmingomis aplinkybėmis: *5S–Pranešimas* (LT – 35, ANG – 23), *3S–Draugė* (LT – 8, ANG – 25), *8S–Sodyba* (LT – 8; ANG – 12), *10S–Referatas* (LT – 11, ANG – 12) situacijose. Pastarosiose didesni buvo ir anglišku šios grupės modifikacijų skaičiai. Tačiau anglai analizuojamų modifikacijų nevengė ir esant mažesnei prašymo rizikai – ten, kur lietuviams tokios sudėtingesnės konstrukcijos atrodė nereikalingos arba kur kas mažiau reikalingos: *2S–Langas* (LT – 0, ANG – 5), *11S–Popierius* (LT – 0, ANG – 9), *12S–Siuntimas* (LT – 4, ANG – 9), *6S–Muzika* (LT – 6, ANG – 17).

4. Sudėtiniai prijungiamieji sakiniai su būtojo laiko formomis.

Veiksmazodžio būtojo laiko formos, kai prašymuose jos vartojamos gramatine esamojo laiko reikšme, taip pat atlieka prašymo švelninimo funkciją, atribodami jį nuo realybės laiko prasme. Tokių modifikacijų rasta tik pagrindiniuose sudėtinių sakinių dėmenyse. Anglišku jų buvo per tris kartus daugiau nei lietuviškų (LT – 26, ANG – 109), pvz.:

Norėjau paprašyti, kad leistumėte man pristatyti referatą vėliau. (10S–Referatas)
Norėjau pasiteirauti, ar būtų galima perkelti jūsų pranešimą? (5S–Pranešimas)
Pagalvojau, kad gal pas jus sodyboj galima? (8S–Sodyba)

I wondered if I could get an extension? (10S–Referatas)
I was wondering whether it would be possible to rent your friends' spare room. (3S–Draugė)
I was hoping you would grant me a short extension. (10S–Referatas)
I was thinking we could use your cottage. (8S–Sodyba)
I thought it might be more appropriate for you to do it in the next seminar. (5S–Pranešimas)
I wanted to ask you if you would be prepared to present it in three days. (5S–Pranešimas)

Abiejų kalbų prašymuose tokie sudėtiniai sakiniai vartoti praktiškai tik esant didelei grėsmei įvaizdžiui 8S–Sodyba (LT – 7, ANG – 43), 10S–Referatas (LT – 11, ANG – 16) ir 5–Pranešimas (LT – 3, ANG – 20) situacijose. Tačiau taip pat grėsminguose 3S–Draugė ir 6S–Muzika kontekstuose sudėtiniais sakiniiais su būtuojų laiku prašė tik anglai (atitinkamai ANG – 14 ir ANG – 9). Tai leidžia tvirtinti, kad prašant metaforiškai atsitolinti nuo dabarties momento yra įvaizdžio grėsmingo šnekos akto skiriamoji žymė ir jo švelninimo priemonė, bet ji kur kas svarbesnė anglams nei lietuviams.

5. Sudėtiniai prijungiamieji sakiniai su neiginiais. Nors lietuviškų vientisinių sakinių su neiginiais gautas didesnis skaičius nei anglišku (LT – 45, ANG – 8), kaip sudėtinių sakinių elementų, jų rasta vos pora (LT – 2):

Tu nepažįsti, kas išnuomotų butuką ar kambarį porai savaitių? (3S–Draugė)
Noriu paklausti, ar negalėčiau atnešti referato vėliau? (10S–Referatas)

Anglų tokių konstrukcijų vartota gausiau (ANG – 23), bet jų visais atvejais neigta ne parengiamoji sąlyga, o pasakymo pradžios frazė *I suppose*, pvz.:

I don't suppose I could sit next to you, could I? (4S–Valgykla)
I don't suppose you could possibly move up a bit? (4S–Valgykla)
I don't suppose I would be able to use your cottage? (8S–Sodyba)
I don't suppose you fancy some company for the next two weeks. (3S–Draugė)
I don't suppose there's any chance of an extension, is there? (10S–Referatas)
I don't suppose you have a sheet of paper, do you? (11S–Popierius)
I don't suppose you could quickly prescribe me one, could you? (12S–Siuntimas)

Dauguma neiginių tiek angliškuose sudėtiniuose, tiek jau aptartuose vientisiniuose sakiniuose buvo lydimi priduriamųjų klausimų (*tag questions*). Jie irgi laikytini prašymų ilokucinės galios švelninkliais, nes taip pat išreiškia prašančiojo dvejonę bei atsargumą. Prašymą pateikdamas sudėtinis prijungiamuoju sakiniu su neiginiu adresantas maksimaliai atsitraukia, atsiriboja nuo to, ką sako – tiek vengdamas spausti adresatą (pastarasis kone skatinamas pritarti išreiškiamai pesimistinei nuostatai ir atsisakyti išpildyti pageidavimą), tiek vengdamas prisiimti atsakomybę už atliekamą ir jo paties įvaizdžiui rizikingą šnekos aktą.

Pateiktieji ekvivalentų lietuvių kalboje neturintys angliški prašymai lietuvius gali sugluminti, prajuokinti ar net suerzinti. Žiūrint iš mūsų kultūrinės perspektyvos, jie (jei apskritai būtų atpažinti kaip prašymai, o ne konstatavimai) atrodo pernelyg pesimistiniai, ypač standartinėse, įprasto komunikacinio scenarijaus, mažos grėsmės įvaizdžiui situacijose. Gali atrodyti, kad taip smarkiai abejodamas savo pageidavimo, ypač menkesnio, įvykdomumu prašantysis be reikalo įmantrauja, nėra nuoširdus, o jei iš tiesų esama rimtos priežasties šitaip abejoti, kad prašymas neįgyvendinamas, – kam tada apskritai prašyti? Anglams mandagumo sumetimais visai įprasta prašyti atvirai panaikinant dviejų iš Searle'o (1975) prašymo sėkmės sąlygų, pagal kurias adresantas turi tikėti, jog veiksmas gali būti atliktas (adresato galėjimo, gebėjimo ir noro), galiojimą, o lietuviškai taip išreikšti prašymą išvis neįmanoma. Antra vertus, tarp angliškos medžiagos nerasta ir tiesioginių pateiktų lietuviškų pavyzdžių atitikmenų.

6. Kitos sudėtingos konstrukcijos. Į atskirą kategoriją pateko keli daugiau nei trijų aptartų modifikacijų deriniai ir sintaksiškai dar sudėtingesni prašymai (LT – 3, ANG – 6), pvz.:

Norėjau pasiteirauti, ar nebūtų galima pas jus sodyboj? (8S–Sodyba)
Norėčiau jūsų paklausti, ar nesutiktumėte pristatyti anksčiau. (5S–Pranešimas)
Tikiuosi, nesukelčiau jums nepatogumų prašydamas būti pasiruošus po trijų dienų? (5S–Pranešimas)

I was wondering if it was possible if she could stay round yours. (3S–Draugė)
I was hoping you wouldn't mind if I moved your presentation to [whatever day].
(5S–Pranešimas)
I think it would be better if you did your presentation in the next seminar.
(5S–Pranešimas)
I was just wondering if you think it would be good for me to have my thyroid
examined. (12S–Siuntimas)

Kaip rodo pačioje šio skyriaus pradžioje pateikti skaičiai, lietuviai sintaksinių bei morfologinių modifikacijų prašydami iš viso pavartojo tik 77 mažiau nei anglai. Tačiau reikšminga tai, kad didžiąją daugumą (549 iš 656) lietuviškų šių priemonių sudaro nesudėtingos tariamosios nuosakos konstrukcijos ir jų neiginiai, o kitų, labiau išplėtotų modifikacijų angliškuose prašymuose rasta nuo 1,6 iki 10 kartų daugiau nei lietuviškuose. Kadangi šios modifikacijos vientisinio sakinio prašymus paverčia sudėtiniais, dažniausiai pridedant ir įvairių papildomų modifikacijų, galima teigti, kad lietuvių prašymai nuo anglišku labai skiriasi savo struktūriniu paprastumu, trumpumu.

7. Tik vienai iš tirtų kalbų būdingos modifikacijos. Anglų kalbos prašymuose sintaksine modifikacija laikoma ir šioje kalboje įmanomos tęstinių laikų veiksmažodžių konstrukcijos, vartojamos vietoje paprastųjų laikų formų. Jomis adresantas papildomai pabrėžia pagrindinį sudėtinio sakinio dėmenį ir dar labiau nukreipia adresato dėmesį nuo šalutiniu sakiniu išreiškiamos šnekos akto esmės, pvz.:

I was wondering if you had any floor space to share. (3S–Draugė)
I was hoping you would grant me a short extension. (10S–Referatas)
I'm wondering if my friend Sue would be able to stay at your place.
(3S–Draugė)

Savo ruožtu lietuviai prašydami kartais gali rinktis tarp skirtingų veiksmažodžio tiesioginės (esamojo, būsimąjo laiko), tariamosios, liepiamosios nuosakų antrojo asmens vienaskaitos arba daugiskaitos formų ir taip suteikti savo

pasakymams familiarumo, draugiškumo arba oficialumo, pagarbumo. Tokį pragmatinį pasirinkimą respondentai turėjo ne visose situacijose, nes kai kur jų išraiškos buvo nulemtos sociolingvistinių kalbos vartosenos normų, pagal kurias, pvz., studentas negali dėstytojo prašyti veiksmažodžio vienaskaitos, o bičiulio ar sesers – daugiskaitos formomis. Rinktis galėta pusėje visų situacijų: 2S–Langas, 4S–Valgykla, 5S–Pranešimas, 6S–Muzika, 8S–Sodyba ir 12S–Siuntimas. Jose 57,4 % prašymų vartotos veiksmažodžio antrojo asmens daugiskaitos, o 42,6 % – vienaskaitos formos, pvz.:

Gal gali / galite truputį pasislinkti? (4S–Valgykla)

Ar galėtum / galėtumėte uždaryti langą? (2S–Langas)

Uždaryk / uždarykite langą, gerai? (2S–Langas)

Ar sugebėsi / sugebėsite pasiruošti anksčiau? (5S–Pranešimas)

Veiksmažodžio antrojo asmens daugiskaitos formos, neretai vartojamos su pagarbiu įvardžiu *jūs*, laikytinos negatyviojo mandagumo priemone, o atitinkamos vienaskaitos formos, kaip ir artimumą, grupinę tapatybę tvirtinantis *tu* (Brown, Levinson 1987, 107–108), gali pasitarnauti kaip pozityviojo mandagumo signalai.

Apskritai aptartos morfologinės ir sintaksinės modifikacijos yra nukreiptos į prašymo primygtinumo mažinimą, taigi perteikia negatyvųjį mandagumą. Jomis šnekos aktą galima išreikšti švelniau, ne taip užtikrintai, atribojus jį nuo deiktinio adresanto centro. Sudėtingesnė gramatinė prašymo struktūra leidžia adresantui apsidrausti, tarsi nukreipti adresato dėmesį nuo įvaizdžiui grėsmingo pasakymo turinio. Galima sakyti, kad mandagumo prasme sudėtingos prašymų konstrukcijos atlieka panašią funkciją kaip ir KN jų formos: aptarto tipo prašymų galios švelniklių deriniai komunikacinę adresanto intenciją leidžia pateikti aptakiau, ne taip tiesmukai, bet vis dėlto pakankamai aiškiai. Negatyvusis sintaksiškai modifikuotų prašymų mandagumas išreiškiamas ir perteikiant pesimistinę prašančiojo nuostatą: pastarasis rodo, kad nepuoselėja didelių vilčių, jog prašymas

bus patenkintas, o jei adresanto lūkesčiai nedideli, adresatui lengviau atsisakyti patenkinti jam nepriimtina, per daug apsunkinantį pageidavimą, jis jaučiasi mažiau spaudžiamas sutikti. Savo ruožtu prašantysis, demonstruodamas, kad sutikimo per daug ir nesitiki, atsiribodamas nuo pateikiamo prašymo, vengdamas prisiimti už jį atsakomybę, gali būti tikresnis ir dėl savo paties įvaizdžio saugumo, jei jam būtų atsakyta.

Anglų kalbos vartosenoje įsitvirtinusios sudėtingos prašymų konstrukcijos yra viena iš pagrindinių priemonių, kuriomis atspindima šiai kultūrai esminė pagarba kito asmens privatumui, jo teisėms bei laisvėms (Wierzbicka 1985, Sifianou 2000, 155). Lietuvių prašymai aptariamo tipo modifikacijų – ypač sintaksinių – požiūriu kur kas mažiau išplėtoti, jiems sušvelninti dažniausiai pakanka tariamosios veiksmazodžių nuosakos. Tačiau tai jokių būdu nereiškia, kad dėl to esame mažiau mandagūs – labai sudėtingi prašymai tiesiog nėra relevantiški pozityviojo mandagumo požiūriu. Tiek ankstesniame skyriuje aptarta dažnesnė T eksplcitinių lietuviškų prašymų vartosena, tiek jų sintaksės paprastumas rodo, kad lietuviai prašydami ne taip bijo apsunkinti kito, mažiau būgštauja dėl neigiamo šnekos akto poveikio adresatui ir yra didesni optimistai, ne taip linkę abejoti atliekamo komunikacinio akto sėkme.

3.2.2. Vidinių leksinių ir frazinių modifikacijų analizė

Prašymų ilokucinė galia ir poveikis adresatui gali būti moduluojami ir įvairiomis leksinėmis bei frazinėmis priemonėmis, kurios turi ne mažesnę įtaką prašymo mandagumui už pasakymo tiesiogiškumo laipsnį ar jo sintaksines bei morfologines modifikacijas. Šiomis priemonėmis ilokucinė prašymo galia ir jo poveikis adresatui gali būti ir sustiprinami. Tačiau kadangi stipriklių pačiuose prašymų branduoliuose rasta labai nedaug, tie keli jų atvejai aptariami drauge su stipriklių funkciją atliekančiomis išorinėmis modifikacijomis.

Tam tikrais žodžiais arba frazėmis modifikuota daugiau nei pusė – 57,2 %, t. y. 658 iš 1149 lietuviškų ir didžioji dauguma – 78,7 %, t. y. 911 iš 1157 angliškų prašymų branduolių. Šių modifikacijų tyrimo rezultatai pateikiami 8 lentelėje. Joje matomas bendras modifikacijų skaičius (LT – 798, ANG – 1216) rodo, kad vienam prašymui vidutiniškai teko kiek daugiau nei viena modifikacija, ir kad anglai savo prašymų galią leksiškai ir frazėmis švelnino kur kas dažniau nei lietuviai. Pusėje visų scenarijų angliškų modifikacijų buvo iki 2–3 kartų daugiau nei lietuviškų (1S–*Žurnalas* (LT – 22, ANG – 63), 2S–*Langas* (LT – 55, ANG – 103), 5S–*Pranešimas* (LT – 51, ANG – 95), 6S–*Muzika* (LT – 78, ANG – 170), 7S–*Parduotuvė* (LT – 44, ANG – 71), 9S–*Telefonas* (LT – 18, ANG – 44)). Tačiau kaip ir morfologinių bei sintaksinių modifikacijų atveju, mažos grėsmės įvaizdžiui situacijose abiejų kalbų aptariamų modifikacijų skaičiai sutartinai mažesni – taigi esama teigiamos koreliacijos tarp grėsmės įvaizdžiui dydžio ir mandagumo funkciją atliekančių vidinių prašymo modifikavimo priemonių kiekio.

Vienos vyraujančios leksinių ar frazinių modifikacijų grupės neišryškėjo. Lentelėje matyti, kad lietuvių prašymuose populiariausi sąšvelniai / išlygos (LT – 469, ANG – 78) – tai vienintelė grupė, kurioje lietuviškų modifikacijų skaičius viršija, ir dar labai smarkiai, angliškas. Anglų pateiktoje medžiagoje vyrauja sudėtingos įžanginės formuluotės (LT – 158, ANG – 553) ir prašymo žymekliai (LT – 38, ANG – 369). Mažiausiai populiarios abiejų kalbų prašymuose pasirodė esančios adresato pritarimo siekiančios priemonės (LT – 20, ANG – 25) – tik šioje grupėje lietuvių ir anglų pasirinkimai labai sutapo.

1. Prašymo žymeklis. Formaliu prašymo žymekliu šiame darbe vadinamos asmenuojamos lietuviško veiksmažodžio *prašyti* formos, iš jo kilęs *prašom* ir atitinkamai angliškas *please*. Pastarasis pavartotas net 396 kartus, o lietuviškų *prašau*, *prašom*, *prašyčiau* rasta tik 38, pvz.:

Please, will you pass me the magazine? (1S–Žurnalas)
Please, could I have a piece of paper? (11S–Popierius)
Could you please pass me the magazine. (1S–Žurnalas)
Could I have a piece of paper please to fill in my application. (11S–Popierius)
Will you please close the window? (2S–Langas)
Do you mind closing the window please. (2S–Langas)
Can I have a look at that magazine please? (1S–Žurnalas)
Would I please be able to borrow a piece of paper, please. (11S–Popierius)

Prašau užverti langą! (2S–Langas)
Prašyčiau užverti langą! (2S–Langas)
Prašau, parašykite siuntimą. (12S–Siuntimas)
Duokš, prašom, tą žurnalą. (1S–Žurnalas)
Pakelk, prašau. (9S–Telefonas)
Gal galėtum uždaryti langą, prašau. (2S–Langas)

Lietuviški *prašau*, *prašyčiau*, *prašom* pirmiausia yra performatyviniai prašymo veiksmažodžiai arba, kalbant apie sustabarėjusį jaustuku laikomą *prašom*, vartojami kaip tokie. Šie žodžiai pirmiausia yra labai tiesioginių, eksPLICITINIŲ prašymų lokucijų pagrindas, o mandagumo funkcija joms antrinė. Todėl nenuostabu, kad atlikus tyrimą paaiškėjo, jog prestižinė performatyvinė aptariamų lietuviškų žodžių vartoseną yra labai ribota (14 atvejų iš 38) (žr. taip pat 114–117 p.).

Prašom yra labiau desemantizuotas, nutolęs nuo performatyvinio veiksmažodžio, todėl jo mandagumo funkcija ryškesnė. Autorės manymu, ši *prašom* ypatybė ir galėjo labiausiai lemti tai, kad vartojamas performatyviai, kaip rašoma mūsų kalbotyros darbuose, jis nuo seno buvęs lietuviams įprasčiausias prašymo žodis²⁷. Sinonimiškai pradėtas vartoti *prašau*, pasak Kučinskaitės (1990, 40), norma pripažintas tik todėl, kad labai paplito. Mokslininkės tvirtinimu, *prašom* perteikiama „kiek daugiau mandagumo“: juo „parodoma žmogui ir pagarba, ir pagarba, ir nuoširdumas, ir draugiškumas, o žodis *prašau* turi tam tikro šaltumo, oficialumo atspalvį“ (*Ten pat* 1990, 41).

²⁷ Tačiau būtina atkreipti dėmesį į tai, kad šios prašymo formos įprastumui paliudyti mokslininkų pateikiami daugiausia ne prašymų (pagal tai, kaip jie suprantami šiame darbe, o su prašymo žodeliu *prašom* vartojamų kvietimų, siūlymų, raginimų (pvz., užėiti į vidų, sėsti prie stalo, valgyti, gerti, ką nors imti) ir liepimų pavyzdžiai (žr. Balčikonis 1978, 275; Čepaitienė 2007, 159–160; Kučinskaitė 1991, 37).

8 lentelė. Vidinės leksinės bei frazinės lietuvių ir anglų prašymų modifikacijos

Situacijos Kalbos	1S		2S		3S		4S		5S		6S		7S		8S		9S		10S		11S		12S		Suma	
	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN
1. Prašymo žymeklis	3	60	25	79	0	4	0	36	1	2	2	35	1	35	0	10	5	35	0	19	0	0	1	20	38	396
2. Prašymo sumenkinimai	0	1	0	0	9	6	18	44	2	1	18	70	2	1	10	8	0	0	40	24	0	0	0	1	111	164
3. Įvairūs sąšvelniai	12	0	27	4	58	6	67	5	16	6	52	5	36	14	4	8	3	33	13	0	0	47	4	469	78	
4. Pritarimo stekimai	7	1	2	0	1	1	0	3	0	0	3	3	2	2	0	1	5	5	0	0	0	0	2	20	25	
5. Įžanginės formulės	0	1	1	20	12	74	16	68	32	86	3	57	3	19	29	86	0	0	37	73	0	0	11	44	158	553
Suma	22	63	55	103	80	91	101	156	51	95	78	170	44	71	81	109	18	44	110	129	97	114	59	71	798	1216
Prašymų skaičius	100	97	96	96	86	95	99	100	98	94	98	99	99	100	85	94	97	99	0	94	0	98	95	91	1149	1157

1S–Žurnalas, 2S–Langas, 3S–Draugė, 4S–Valgykla, 5S–Pranešimas, 6S–Muzika,
7S–Parduotuvė, 8S–Sodyba, 9S–Telefonas, 10S–Referatas, 11S–Popierius, 12S–Siuntimas

Tačiau šiame darbe palaikoma Čepaitienės (2007, 157, 160) mintis, kad kaip tik jaustukas *prašom*, neturėdamas asmeniškumo semos, gali rodyti šaltesnius, oficialesnius komunikantų santykius. Gautoje medžiagoje tarp 15 performatyviai pavartotų lietuviškų prašymo žymeklių *prašau* buvo 11, o *prašom* – 1 (*prašyčiau* – 3). Tai leidžia spėti, kad ne *prašom*, o kaip tik *prašau* kalbos vartotojų laikomas tinkamesniu, mandagesniu prašant.

Angliškame sakinyje *please* gali užimti bet kokią poziciją, o aptariamų lietuviškų žodžių vieta turėtų būti fiksuota – prieš pageidaujamą veiksmažodį reiškiantį veiksmažodį. Tačiau, kaip manoma, dėl kitų kalbų (rusų, anglų) įtakos *prašom*, *prašau* vartojami ir kaip įterptiniai – bet kurioje pasakymo vietoje. Turimi duomenys rodo, kad tokia raiška yra netgi įprastesnė (24 atvejai iš 38). Dažniausiai šie žodžiai įterpti arba pridurti prie imperatyvinių konstrukcijų (nors vienas kitas buvo ir po klausiamųjų). Tokia prašymo žymeklių vartoseną yra neteiktina, tačiau, tarkime, sesutei adresuotas prašymas *Pakelk, prašau* ar draugui skirtas *Duokš, prašom, žurnalą* nuo *Prašau pakelti* ir *Prašom paduoti žurnalą*, kuriais jie turėtų būti taisomi, autorės nuomone, aiškiai skiriasi ne tik savo netaisyklingumu, bet ir oficialumu bei mandagumo pobūdžiu.

Prašau ir *prašom* užfiksuoti ne visose – septyniose anketos situacijose. Kaip sudėtinės tarinio dalys, jie pavartoti tik trijose – *2S–Langas*, *5S–Pranešimas* ir *6S–Muzika* situacijose, likusiose *1S–Žurnalas*, *7S–Produktai*, *9S–Telefonas* ir *12S–Siuntimas* buvo išimtinai įterptiniai arba pridurtiniai dėmenys. Žiūrint į kontekstinius šių situacijų parametrus matyti, kad tokia vartoseną prieštarauja Čepaitienės padarytam apibendrinimui, jog prašymo, kurio centrą sudaro veiksmažodis *prašau*, raiška pasirenkama tuomet, kai „adresantas ir adresatas jaučiasi esą lygiaverčiai partneriai, tarp jų susiklostę draugiški santykiai, o šnekos aktas vyksta neoficialioje aplinkoje“ (Čepaitienė 2007, 155). Vieningas respondentų pasirinkimas *prašau* ir *prašom* performatyviai vartoti tik didelio socialinio nuotolio ir didelio galios skirtumo situacijose liudija šių mandagumo žodžių ir bendraties konstrukcijoms priskiriamą oficialumo, netgi įsakmumo požymį (daugumos tokių prašymų

gale buvo padėtas šauktukas). Įterptiniais ar pridurtiniais *prašau, prašom* su antrojo asmens vienaskaitos imperatyvu – tik taip jie vartoti prašant šeimos narių ir draugo – atvirksčiai, labai betarpiškai kreiptasi atsiremiant į pašnekovų artimumą ir iš jo kylantį paslaugumą ir įsipareigojimus vienas kitam. Tačiau gauti rezultatai liudija, kad tokie prašymai formalių įterptinių prašymo žymeklių dažniausiai išvis nėra reikalingi.

Lietuvių kalboje esama ir tariamosios nuosakos formų *prašyčiau, prašytume*. Kalbos specialistų apgailestaujama, kad jos retai girdimos (žr. Kučinskaitė 1990, 44), nes „tariamosios nuosakos formomis *visada* (išskirta mano – *I.H.*) reiškiamas mandagesnis prašymas negu *prašom, prašau*“ (Vaitkevičiūtė 1964, 220), pageidaujama kokios didesnės ar papildomos paslaugos (Kučinskaitė 1990, 45), teigiama, kad šioms formoms būdingas nuolankumo, maldavimo atspalvis (Čepaitienė 2007, 157), rodoma ir prašomojo dalyko svarba adresantui, ir jo nedraša prašyti:

Tariamosios nuosakos formomis *prašyčiau* labai subtiliai išreiškiamas mandagus kreipimasis į asmenį, kai norima parodyti, kaip pageidaujamas veiksmas ar daiktas prašytojui reikalingas, naudingas, teikiantis malonumo, bet prašantysis iš kuklumo ir pagarbos asmeniui, į kurį kreipiasi, lyg ir varžosi, stengiasi kuo mandagiau savo pageidavimą pasakyti (Kučinskaitė 1990, 44).

Visa tai aiškinama gramatinės tariamosios nuosakos kategorijos prigimtimi:

Tai susiję su tariamosios nuosakos kaip gramatinės kategorijos reikšme. Ji gali turėti galimybes, sąlygos, pageidavimo, skatinimo reikšmes (DLKG 2005, 308) arba, kaip teigia A. Valeckienė, potencialią sąlyginę ir optatyvinę reikšmes (Valeckienė 1998, 86). Prašymo situacijose realizuojama optatyvinė reikšmė, parodanti adresanto norą, pageidavimą, troškimą, kad adresatas tai išpildytų (Čepaitienė 2007, 157).

Tiek atlikti stebėjimai, tiek eksperimento rezultatai leidžia teigti, kad žodis *prašyčiau* prašant yra labai retas – anketose jis pavartotas vos tris sykius.

Tačiau tai nesuteikia pagrindo manyti, kad lietuviai yra tapę ar tampa mažiau mandagūs, ne tokie kultūringi. Nesant ankstesnių empirinių gyvosios sakinės kalbos duomenų nėra visiškai aišku, ar *prašyčiau* kasdienėje šnekoje išties kada nors buvo dažnesnis, tačiau manytina, kad čia bus įvykusi mandagumo normų kaita. Iš darbo autorės pokalbių su studentais ir kitais jaunais lietuviais susidarė įspūdis, kad, vartojamam prašymui išreikšti, aptariamam žodžiui ne tik kad nepriskiriama aukštesnė mandagumo vertė, bet *prašyčiau* dargi laikomas nelabai priimtinu. Pašnekovai teigė jame girdį tam tikrą nekantrumo, priekaišto, susierzinimo gaidelę. Jų manymu, *prašyčiau* rodo manieringą kalbėjimą „iš aukšto“ ir gal net yra tinkamesnis formaliai mandagiems, bet šaltiems liepimams, įsakymams, o ne nuolankiems ar tiesiog labai maloniems prašymams. Su tokia nuomone visiškai dera ir anketų duomenys: visi trys *prašyčiau* užrašyti po *2S–Langas* scenarijumi. Tame kontekste aptariamasis žodis tikrai negalėjo turėti cituotų autorių jam priskirtos nuolankumo, varžymosi ir pan. reikšmės, veikiau atvirkščiai. Jo įsakmumą papildomai liudija ir dviem atvejais sakinio gale padėtas šauktuko ženklas.

Please ir *prašyti* formos, nors ir patenka į vieną leksinių modifikacijų grupę, tikrai nėra tapačios. Skirtingos jų funkcijos ir vartosenos ypatumai verti atskiros gretinamosios analizės, kurios šiame darbe nesiimta – autorei labiau rūpėjo lietuviški mandagumo žodžiai, kuriems, rašant apie prašymus, iki šiol skirta daugiausia lituanistų dėmesio. Apibendrinant galima pakartoti, kad tyrimo rezultatai atskleidė retą (ypač taisyklingą) *prašom*, *prašau* ir *prašyčiau* vartoseną sakininėje kalboje. Tokie dažni ir svarbūs kaip angliškasis *please* jie negali būti dėl savo performatyvumo ir oficialumo, negatyviojo mandagumo. Kadangi labai aiškiai eksplicitiškai nurodo ilokucinę prašymo galią, šios mandagumo priemonės negali būti pakankamai mandagios ir įvaizdžiui grėsmingesniems prašymams reikšti. Artimųjų bendravime, kur negatyvusis mandagumas lietuvių kultūroje nelabai priimtinas, kaip performatyvai jie išvis negalimi dėl *prašau*, *prašom*, *prašyčiau* ir bendraties konstrukcijomis priskiriamo atstumo, šaltumo atspalvio, o kaip įterptinių ar pridurtinių žodžių,

prašom ir *prašau*²⁸ vartoseną taip pat nėra labai dažna ir, kitaip nei angliškojo *please*, labai fakultatyvi. Taigi atlikta turėtų duomenų analizė leidžia tvirtinti, kad formalūs lietuvių prašymų žymekliai sakytinėje kalboje nėra tokie įprasti ir svarbūs, kaip buvo manoma iki šiol.

2. Sumenkinimai. Prašomojo dalyko sumenkinimų taip pat daugiau rasta anglų prašymuose, nors jos gana gausiai vartotos ir lietuvių (LT – 111, ANG – 164). Respondentai naudojami galimybe sumažinti prašymo primygtinumą įterpdami į jį įvairių žodžių ar frazių, kuriomis minimizuojami tam tikri pageidaujamo akto aspektai, pvz.:

Atsiprašau, gal gali truputį pasislinkti? (4S–Valgykla)

Gal galėtum vos vos pritildyti muziką? (6S–Muzika)

Gal gali tyliau biški? (6S–Muzika)

Gal galėtum pritildyti muziką valandai? (6S–Muzika)

Ar leistum man tik su keletu artimiausių draugų pašvęsti tavo sodyboj? (8S–Sodyba)

Gal pas jus būtų kokių atliekamų popieriaus lapų? (11S–Popierius)

Norėčiau jūsų paprašyti, kad leistumėt pristatyti šiek tiek vėliau. (5S–Pranešimas)

Ar galėčiau paprašyti nedidelio termino pratęsimo? (10S–Referatas)

Pass that magazine a second. (1S–Žurnalas)

Is there any possibility of a short extension? (10S–Referatas)

Would you mind turing your music down for a while? (6S–Muzika)

Please could you turn your music down slightly. (6S–Muzika)

Would you turn it down a notch please? (6S–Muzika)

Can I have a small get together at your cottage again? (8S–Sodyba)

Would you mind sliding over a little bit please? (4S–Valgykla)

Do you have a spare piece of paper to write on? (11S–Popierius)

I don't suppose I could squeeze on the end? (4S–Valgykla)

Is it ok if you let her sleep on your sofa or something please. (3S–Draugė)

Sumenkindamas savo prašymą adresantas pabrėžia, kad nori nereikšmingo, mažo adresatui dalyko – dažniausiai mažesnio, nei iš tiesų pageidauja. Taip teoriškai adresatui leidžiama pasirinkti, kiek patenkinti prašančiojo norą: pvz., kiek skirti laiko darbui pabaigti, kuriam laikui pritildyti muziką, ar sutinkant skolinti sodybą reikalauti, kad vakarėlis būtų išties mažas,

²⁸ Be šiame skyrelyje aptartos įprastinės *prašau* vartosenos abiejų kalbų anketose rasta ir tokių atvejų, kai jie pavartoti už prašymo branduolio ribų (pvz., *Gal galėtum darkart sodybą užleisti? Prašau, dėde!!!*). Tokie atvejai aptariami prie išorinių modifikacijų.

ar duoti „neatliekama“ popieriaus lapą. Gavęs sumažintą prašymą ir galimybę spręsti, kiek jį patenkinti, komunikacijos partneris nesijaučia taip labai apsunkinamas, gauna galimybę valdyti situaciją.

Tačiau įdėmiau išsižiūrėjus į kai kuriuos lietuviškus prašymus paaiškėjo, kad prašymo sumenkinimams gali būti priskiriama ir pozityviojo mandagumo funkcija, nes kartais jais ne vengiama apsunkinti, o kaip tik – norima šiek tiek paspausti adresatą. Kai iš tiesų pageidavimas yra nemažas (pvz., priimti draugę dviem savaitėm, pristatyti kitai savaitei skirtą pranešimą jau po trijų dienų, atsitraukus nuo mokslų nueiti į tolimą parduotuvę) ir abu pašnekovai tai žino, neadekvačiai jį sumažinant išreiškiamas optimistinis įsitikinimas, kad jis adresato vis dėlto per daug neapsunkins ir pastarajam nepaliekama priežasties lengvai atsisakyti, pvz.:

Tai ar galėtum priimti mano draugę laikinai pagyventi? (3S–Draugė)
Gal galėtum ją priglauti trumpam laikui? (3S–Draugė)
Gal jūs galėtumėt pranešimą pristatyti kiek anksčiau? (5S–Pranešimas)
Nubėk labai trumpam į parduotuvę pieno ir sviesto. (7S–Parduotuvė)

Šiame prašomojo dalyko sumenkinimų poskyryje tinka aptarti ir tik lietuvių prašymams būdingus deminutyvus, kurių pagrindinė paskirtis yra perteikti mažumo, mielumo, švelnumo reikšmes, pvz.:

Paduok, ką, tą žurnalėlį pavartyt. (1S–Žurnalas)
Gal tavajam butely atsirastų laisvas kampelis? (3S–Draugė)
Gal išnuomotumėt man vėl savo namelį? (8S–Sodyba)
Gal galėtum mano draugę porai savaitėlių priimt? (3S–Draugė)
Gal galėčiau ant kampučio prisiglausti? (4S–Valgykla)
Ar galėčiau pasiskolinti popieriaus prašymėliui? (11S–Popierius)
Ar galėtumėt man paskolinti lapelį? (11S–Popierius)
Man dar reikėtų tokio siuntimuko. (12S–Siuntimas)
Bet gal būtų įmanoma dar kartelį ten pasibūti? (8S–Sodyba)
Atsiprašau, gal galite truputėlį pasislinkti? (4S–Valgykla)
Trupučiuką norėčiau pasiskolinti. (11S–Popierius)

Gauta medžiaga patvirtina Savickienės (Dabašinskienės) (2005, 2006, 2009) tyrimų išvadas, kad lietuvių prašymuose deminutyvai dažni ir išties

vartojami mandagumo, konkrečiau – pozityviojo mandagumo tikslais. Nors pačiuose prašymų branduoliuose jų rasta kur kas mažiau nei tikėtasi (LT – 35), deminutyvai gausiai vartoti išorinėse jų modifikacijose, pvz.: *būk gerutė, turiu vieną problemėlę, čia man nutiko toks dalykėlis, gal galėtumėte skirti man minutėlę, kaip sveikatėlė?* Be to, jais ir kitais maloninės reikšmės žodžiais neretai pateikti už šio darbo ribų likę kreipiniai, pasisveikinimai, jaustukai ir kitos priemonės, kuriomis prieš pateikiant prašymą siekiama atkreipti adresato dėmesį (*alerters, attention getters*): *Lukuti, Rūčiuk, sesute, sūneli, vaikeli, saule, zuiki, sveikute, labukas* ir kt. Kaip nustatyta analizuojant deminutyvų vartojimą sakytinėje lietuvių kalboje apskritai (Savickienė 2006, Dabašinskienė 2009), prašant jų taip pat daugiausia vartota tose situacijose, kuriose adresatai buvo bičiuliai, šeimos nariai, t. y. mieli, artimi žmonės draugiškoje, namų aplinkoje. Tačiau mažybinės maloninės reikšmės formų užfiksuota ir kreipiantis į nepažįstamus arba menkai pažįstamus žmones standartinėse prašymų situacijose (*4S–Valgykla, 11S–Popierius*). Deminutyvų geba švelninti prašymus – taip pat ir didesnio socialinio nuotolio situacijose – randasi kaip tik iš to, kad jie asocijuojasi su „savųjų“ kalba, jais kuriama šilta, draugiška bendradarbiavimo, tarpusavio supratimo atmosfera (Sifianou 2000, 168–169). Deminutyvai – viena iš pozityviojo mandagumo, atstumo tarp komunikantų mažinimo strategijų (Brown, Levinson 1987, 109), kuria kuriamas arba tvirtinamas bendras bendravimo pagrindas, suteikiama interakcijai lengvumo ir žaismingumo, antra vertus, jie vis dėlto funkcionuoja ir kaip ilokucinės prašymo galios švelnikliai (Brown, Levinson 1987, 157, 177). Pasak Wierzbickos (1985), labai išplėtos deminutyvų sistemos būdingos toms kultūroms, kuriose įprasta atvirai reikšti švelnumą ir jausmus apskritai. Deminutyvus, ypač vartojamus impertyvinėse konstrukcijose, mokslininkė laiko labai svarbiais lenkų mandagumui, deminutyvų svarbą graikų prašymuose tvirtina Sifianou (2000), o Márquez Reiter (2000, 139) yra nustačiusi, kad mažybinės maloninės reikšmės žodžiai yra pati dažniausia ispanakalbių urugvajiečių prašymų modifikacija.

Anglų kultūroje, atvirksčiai, nevaržoma jausmų raiška nėra priimtina, todėl suprantama, kad tai atsispindi ne tik anglų prašymuose, bet ir pačioje jų kalbos sistemoje, kurioje deminutyvų labai nedaug ir jie išvedami tik iš kai kurių daiktavardžių. Tačiau artumą, solidarumą, draugiškumą neoficialioje aplinkoje čia perteikia deminutyvams giminingi žargoniniai ilgesnių žodžių trumpiniai (Sifianou 2000, 166). Tokių trumpinių anglišku prašymų branduoliuose rasta tik pora:

Can you pass me that mag please? (1S–Žurnalas)
I wondered if you could let me use the cottage for a uni party. (8S–Sodyba)

Tokia pati pozityviojo mandagumo funkcija priskirtina ir lietuviškiems žargonizmams:

Gal priimtum vieną paną pas save pagyventi? (3S–Draugė)
Pritildyk muzoną, ką?! (6S–Muzika)
Pakelk ragą. (9S–Telefonas)

3. Sąšvelniai (išlygos). Esama ir tokių lingvistinių priemonių, kuriomis mandagumas, pasireiškiantis netikrumu dėl prašymo deramumo, jo patenkinimo galimybės, perteikiamas vengiant tiksliai nurodyti propozicinį prašymo turinį – dėl jo nuspręsti tariamai paliekama adresatui. Lietuvių tam tikslui pasitelkiami įvairūs nežymimieji įvardžiai irrieveiksmiai, anglų – tam tikririeveiksmiai, pvz.:

Gal atsirastų pas jus koks nors atliekamas popieriaus lapas? (11S–Popierius)
Gal būtų kokia nors galimybė pratęsti atidavimo terminą? (10S–Referatas)
Labai atsiprašau, galėčiau čia kaip nors įtilpti? (4S–Valgykla)
Ar nebūtų kaip nors įmanoma nukelti mano atsiskaitymo termino? (10S–Referatas)
Gal galėčiau čia kur nors prisėsti? (4S–Valgykla)
Gal būtų įmanoma kažkaip jai pas tave apsistoti? (3S–Draugė)
Gal gali kažkiek pritildyti? (6S–Muzika)

Would you be able at all to have your presentation ready in three days. (5S–Pranešimas)
Would it be anyhow possible for you to do it in three days? (5S–Pranešimas)

It would fit in much better somehow if you could do your presentation next week. (5S–Pranešimas)

Perteikti neryžtingumą, abejonę dėl jam palankių prašymo akto padarinių ir taip sumažinti jo primygtinumą adresantas gali ir įvairiais prieviksiškais bei dalelytėmis švelnindamas paties akto poveikį adresatui, pvz.:

Kartais nebūtų galimybės jai pas tave pagyventi? (3S–Draugė)

Galbūt netyčia galėtum tu ją priimti? (3S–Draugė)

Gal jau uždarykite langą. (2S–Langas)

I was just wondering if maybe I could get an extension. (10S–Referatas)

Could she possibly stop with you? (3S–Draugė)

Could you perhaps just prescribe me one? (12S–Siuntimas)

Do you have a sheet of paper I could use by any chance? (11S–Popierius)

Could I just steal a piece of paper please? (11S–Popierius)

Pagal gautus statistinius duomenis, lietuviai abiejų tipų sąšvelnius vartojo keliskart dažniau nei anglai (LT – 471, ANG – 78). Tačiau labai svarbu tai, kad kone absoliučią šios grupės modifikacijų daugumą lietuviškuose prašymuose sudaro abejojamosios dalelytės *gal* ir *galbūt*, dažniausiai vartotos kaip klausiamieji žodžiai. Jų užfiksuota net 466 – taigi tai ne tik pati dažniausia šioje grupėje, bet ir apskritai pati populiariausia, plačiausiai vartojama, tipiškiausia leksinė lietuviškų prašymų modifikacija.

4. Adresato sutikimo siekimai. Šių priemonių buvo reta ir labai panašus skaičius abiejose grupėse (LT – 20, ANG – 25), pvz.:

Paduok, gerai? (1S–Žurnalas)

Paduok, ka? (1S–Žurnalas)

Atsiliepk, ka, tu. (9S–Telefonas)

Gal gali truputį pritildyti, m? (6S–Muzika)

Nubėkit į parduotuvę pieno ir sviesto, a? (7S–Parduotuvė)

Davai patylink dabar muziką, okey? (6S–Muzika)

Go to the shop for me, all right? (7S–Parduotuvė)

Get that, will you? (9S–Telefonas)

Pass it over, ok? (1S–Žurnalas)

Prašantysis čia labai neformaliomis priemonėmis (lietuvių prašymuose *ka, gerai* dažnai vartoti kaip pakaitalas formaliems įterptiniams ar pridurtiniams *prašom, prašau*) išreiškia draugiškumą ir to paties tikisi iš adresato. Šiomis modifikacijomis siekiama išgauti adresato sutikimą įvykdyti prašymą, jis kviečiamas dalyvauti šnekos akte. Siekti sutarimo – viena iš pozityviojo mandagumo strategijų (Brown, Levinson 1987, 112–113).

5. Įžanginės formuluotės. Tai labai gausi ir mišri prašymams sušvelninti vartojamų frazinių modifikacijų grupė, kuriai priskirtos įvairiausios su propoziciniu prašymo turiniu nesusijusios pasakymų pradžios formuluotės. Ryškia persvara jos buvo būdingesnės angliškiems prašymams (LT – 158, ANG – 551), daugiau nei lietuviškų jų buvo absoliučiai visose anketos situacijose gautuose prašymuose.

Dalis abiejų kalbų prašymų buvo praplėsti tokiomis įžanginėmis frazėmis, kurias galima būtų pavadinti subjetyvizatoriais (*subjectivisers*), nes jomis prašymas perteikiamas asmeniškiau, išreiškiama subjektyvi adresanto nuostata ar nuomonė dėl propozicinio atliekamo šnekos akto turinio, pvz.:

Pamaniau / pagalvojau / galvoju / noriu / norėčiau pasiteiraut / sužinoti / paklausti...

I wonder / wondered / was wondering / wanted to ask / was hoping / would like to ask / think / do believe / suppose / don't suppose...

Taip suasmeninti netiesioginiai prašymai, kuriais atsiribojama nuo prašymo akto esmės, tampa aptakesni, dar mažiau kategoriški. Adresantas duoda adresatui suprasti, kad dvejoja, nedrąsiai viliasi ir tenori išsiaiškinti, ar jo pageidavimas realus, ar jų supratimai šiuo klausimu sutampa. Lietuvių prašymuose šio pobūdžio modifikacijos daugiausia buvo prašymo (kurio esmė pateikiama iškart po to) signalai, o anglai prašymų primygtinumą mažino ir atvirai išreikšdami subjektyvią asmeninę, taigi galimą užginčyti, nuomonę. Tai patvirtina Drazdauskienės (1981, 57) pastebėjimą apie retesnę, lyginant su anglų, pastarųjų frazių vartoseną lietuvių kalboje apskritai. Tačiau kaip šią mokslininkę pagrįstai kritikuoja Wierzbicka (1985, 161), neteisinga yra iš to

daroma išvada, kad familiariame kalbos registre anglų kalba verbaliai yra mandagesnė už lietuvių (žr. Drazdauskienė 1981, 60–61) – tokie lyginimai iš principo negalimi dėl skirtingų kultūrų nulemtų skirtingų mandagumo normų.

Sudėtingomis įžanginėmis frazėmis prašymai švelninti ir teiraujantis adresatų nuomonės, norų bei galimybių, atvirai rodant, kad ketinama su jais pasitarti, ar pateikiamas prašymas įmanomas įvykdyti (*consultative devices*), pvz.:

Kaip galvoji / manai... ?
Ar būtų labai blogai / problema / sunku...?
Gal / ar būtų / yra galima / galimybė / galimybių / šansų /
Įmanoma / nesunku...?
Gal / ar (jums / tau) nekiltų problemų / nebūtų nieko bloga / nebūtų sudėtinga
/ nesudarytų nepatogumų...?
Gal / ar tu / jūs nieko prieš / neprieštarautum(-ėte) / sutiktum(-ėte), turėtum(-
ėte) / rastum(-ėt) laiko / būtum(-ėte) pasiruošusi(-ęs) / būtumėt tokia
maloni...?

Do you think / reckon...?
Do / would you fancy / mind...?
Would you / I be able...?
Would you consider / think...?
Would you be willing / happy / prepared / ready / kind enough...?
Would it be ok / all right...?
You wouldn't fancy...?
(Are) you all right / ok...?
Is it / would it be possible / all right / ok / sound / acceptable...?
Is there / would there be any chance / way / possibility...?
How do / would you feel about...?
Feel free to say no if...

Anglams prieinami tiek prašymo subjektyvizatorių, tiek pastarojo tipo frazių ištekliai ne tik gausesni ir įvairesni, bet ir dėl vartojimo dažnumo jos yra labiau konvencionalizuotos, desemantizuotos, todėl universalesnės. Lietuviškos pateiktos frazės yra išlaikiusios pažodinę savo reikšmę, tad jos vartojamos rečiau – tik tada, kai dėl didelės grėsmės įvaizdžiui adresantui iš tiesų rūpi adresato nuomonė, jausmai, norai, galimybės, vykdant prašymą galimi patirti sunkumai ir pan.

Antra vertus, tam tikros šabloniškos, trafaretinės pasakymo pradžios frazės, kuriomis prašymai pateikiami kaip hipotetiniai, nors ir nėra tokios

įvairios kaip anglų, lietuvių vartosenoje atrodo taip pat labai įsitvirtinusios, pvz.:

Būtų gerai / geriau / faina / būčiau labai dėkingas(-a), jei...?
It would be / much better / much more nicely / convenient / appropriate / cool / great / fit much better if...
I'd really appreciate it if...

Fraziškai modifikuotais, semantiškai sudėtingesniais laikyti ir tokie pasakymai, kuriais iš pažiūros siekiama tik leidimo prašyti:

Ar / gal galiu / galėčiau / būtų galima paprašyti... ?
Can / could I (be a pain / really cheeky and) ask / trouble you... ?
I couldn't ask... ?

Anglų prašymai išsiskyrė ir įvairiausiai aptartų semantinių formulių deriniais, pvz.:

I don't suppose I can be a pain and ask to turn the music down a bit for an hour or so? (6S–Muzika)
Is there anyway that I'd be able to stay at your cottage please? (8S–Sodyba)
Do you think you might be able to put her up for two weeks? (3S–Draugė)
Do you think it would be best if we closed the window? (2S–Langas)
I was wondering if you think it would be good for me to have my thyroid examined. (12S–Siuntimas)
I wanted to ask you if you perhaps would be prepared to present it this week? (10S–Referatas)

Tokia įvairių pagarbą perteikiančių vidinių modifikacijų akumuliacija viename prašymo akte, labai tipiška anglakalbiams (Blum-Kulka 1989, 62), lietuviškiems prašymams visiškai nebūdinga.

3.2.3. Apibendrinimai ir išvados

Dauguma morfologinių, sintaksinių ir leksinių, frazinių modifikacijų pasitelkiamos siekiant kuo mažiau apsunkinti adresatą, yra nukreiptos konkrečiai į prašymo primygtinumo mažinimą – taigi jos funkcionuoja kaip negatyviojo mandagumo priemonės. Tai, kad lietuviai respondentai savo prašymus modifikavo mažiau nei anglai, rodo didesnę mūsų polinkį į pozityvųjį

mandagumą, kuriam daugybė formalių šabloniškų prašymo galios ir jo poveikio adresatui švelninimo priemonių nėra reikalingos. Lietuviškai šiuos šnekos aktus labiau linkstama pateikti ne tam tikromis niveliuotos semantikos išraiškomis išreiškiant pagarbą kito laisvei, o apeliuojant į komunikantų draugystę, artumą, savanoriškus įsipareigojimus vienas kitam.

Gauti duomenys rodo, kad lietuvių prašymų sintaksinė struktūra daug paprastesnė nei anglų. Tačiau labiau išnaudojamos mūsų kalboje kur kas didesnės morfologinės jų primygtinumo mažinimo galimybės: nestinga tariamosios nuosakos konstrukcijų ir parengiamųjų sąlygų neigimų vientisiniuose sakiniuose, o pagarbaus negatyviojo mandagumo lietuviškiems prašymams dažnai pakankamai suteikia veiksmažodžių antrojo asmens daugiskaitos formos.

Nustatyta pati dažniausia negatyviojo mandagumo vertę turinti leksinių ir frazinių tipo lietuviškų prašymų modifikacija – abejojamosios dalelytės *gal* ir *galbūt*. Kiti leksiniai bei fraziniai švelnikliai lietuviams buvo kur kas mažiau būdingi nei anglams. Lietuviai daug rečiau vartojo prašymo žymeklius, bet savo prašymams pozityviojo mandagumo suteikė vartodami draugiškus priduriamuosius adresato sutikimo siekiančius klausimus ir deminutyvines įvairių kalbos dalių formas; natūralioje šnekoje čia labai svarbus ir malonus prašančiojo balso tonas, kūno kalba. Standartizuotos, konkrečiai į negatyviojo adresato įvaizdžio puoselėjimą sutelktos išanginės prašymų frazės ir kitos formalios mandagumo priemonės mums taip pat mažiau svarbios ir reikalingos, ypač bendraujant su artimais asmenimis: kai komunikantus jungia glaudūs ryšiai, prašymai sovokiami kaip savaiame suprantami, neatrodo grėsmingi įvaizdžiui ir todėl pateikiami be didesnio netikrumo, išreiškiant optimistinę nuostatą.

EksPLICITINIŲ mandagumo investicijų gausa lietuvių prašymų branduoliuose ne tik nėra būtina, bet netgi gali sukelti ir priešingą mandagumui efektą. Kultūriškai lietuviams ne tik nereikia, bet netgi nėra priimtina įvairiomis vidinėmis modifikacijomis tiek mažinti prašymų primygtinumo, kiek tai daro anglai. Dėl to anglams mūsų prašymai gali pasirodyti stačiokiški,

nepagarbūs, įsakmūs, bet, kita vertus, lietuviams daugybė šiame skyriuje cituotų anglišku išraiškų taip pat kažin ar atrodytų mandagios, veikiau – juokingai įmantrios, per ilgos, dviprasmiškos, neadekvačios prašymo akto rizikai, nenuoširdžios ir pan.

3.3. Išorinės lietuvių ir anglų prašymų modifikacijos

Išorinės prašymo modifikacijos yra įvairios už prašymo branduolio ribų esančios papildomos, jį paremiančios lingvistinės išraiškos, kuriomis ilokucinė šnekos akto galia ir jo poveikis adresatui dažniausiai švelninami. Mandagumo savo prašymui adresantas suteikia pamalonindamas adresatą, rengdamas šnekos aktui, aiškindamas prašymo priežastis, atsiprašinėdamas, siūlydamas galimybę atsisakyti, iš anksto dėkodamas, žadėdamas atsilyginti ir pan. Tačiau adresatą savo valiai gali būti bandoma palenkti ir darant jam didesnę ar mažesnę spaudimą: pvz., prašant labai emocingai arba įsakmiai, priekaištauojant arba netgi grasinant. Nors aptarsimos modifikacijos apskritai yra atskiri pasakymai (kai kurios – savarankiški šnekos aktai), prašant pagrindinė jų funkcija yra pagalbinė – paremti pagrindinį šnekos aktą ir padėti adresantui pasiekti savo komunikacinį tikslą.

3.3.1. Išorinių modifikacijų analizė

Išorinių modifikacijų tyrimo rezultatai pristatomi 9 lentelėje. Autorės išskirtos modifikacijų grupės joje išdėstytos remiantis dviem pagrindiniais kriterijais: įprastine modifikacijų vieta išplėstiniame prašymo akte (prieš ar po prašymo branduolio) ir tai, ar jos atlieka prašymo galios švelniklių, ar stipriklių funkciją. Iš viso gauta per tūkstantį aptarsimo tipo modifikacijų: 1149 lietuviškuose prašymuose rasta 1291 modifikacija, 1157 angliškuose – 1245 modifikacijos. Atskirai suskaičiuota, kad modifikuota gerokai per pusę visų prašymų: LT – 725, arba 64,1 %, ANG – 745, arba 64,6 % visų šnekos aktų – taigi vienam prašymui teko beveik po dvi modifikacijas. Abiejų kalbų ir kultūrų atstovams buvo praktiškai vienodai svarbu prašyti ne apsiribojant

šnekos aktų branduoliais, o pateikti juos apsuptus įvairių papildomų semantinių komponentų. Pastarųjų, kaip ir vidinių modifikacijų, atskirose situacijose juo daugiau, kuo didesnė scenarijuose užkoduota prašymo grėsmė įvaizdžiui (pvz., *1S–Žurnalas* LT – 9, ANG – 2; *11S–Popierius* LT – 48, ANG – 22; *5S–Pranešimas* LT – 109, ANG – 161; *8S–Sodyba* LT – 242, ANG – 220). Akivaizdžiai dažniausios lietuviškų ir anglišių prašymų modifikacijos tiek daugumoje situacijų, tiek apskritai – pagrindimai (LT – 532, ANG – 575). Rečiausios, kaip rodo bendros sumos, – prašymai iš anksto pasižadėti (LT – 17, ANG – 22) ir įvairūs prašymo galios stiprikliai, ypač anglų medžiagoje (LT – 23, ANG – 11), kur rasta ir labai mažai pajuokavimų (LT – 40, ANG – 7).

Nors bendras modifikuotų prašymų ir pavartotų modifikacijų skaičius labai panašus, kaip matyti iš skirtingų jų grupių vartojimo dažnumų, konkretūs lietuvių ir anglų respondentų pasirinkimai, kiek įvairiomis priemonėmis paremti savo prašymus, kai kur smarkiai skyrėsi (pvz., parengikliai teiginiai: LT – 154, ANG – 46; atsiprašymai, pasiteisinimai: LT – 36, ANG – 103; sunkinančios aplinkybės: LT – 45, ANG – 112). Į atskirų išorinių modifikacijų grupių vartojimo dažnumus, jų panašumus bei skirtumus tirtų kalbų prašymuose labiausiai ir susitelkiama toliau smulkiau pristatant gautus rezultatus.

1. Dėmesys adresatui. Adresatas gali būti mažiau linkęs ar netgi atsisakyti patenkinti prašymą, jei jaustų, kad prašančiajam rūpi vien pasinaudoti juo kaip priemone savo norams patenkinti. Todėl prašydamas adresantas dažnai siekia parodyti, kad jam rūpi ir pats pašnekovas kaip žmogus, jų tarpusavio santykiai. Iš pradžių gali būti išitraukiama į fatinę komunikaciją, rodomas susidomėjimas adresato, jo artimųjų gerove, reikalais, pasakojama apie save ir pan. Taip sukuriama arba atnaujinami draugiški komunikantų ryšiai, bendras bendravimo pagrindas, pvz.:

9 lentelė. Išorinės lietuvių ir anglų prašymų modifikacijos.

Situacijos Kalbos Modifikacijos	1S		2S		3S		4S		5S		6S		7S		8S		9S		10S		11S		12S		Suma		
	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	LT	AN	
1. Dėmesys adresatui	0	0	0	0	6	3	2	0	2	5	14	14	2	0	31	22	0	0	0	1	0	0	1	0	0	58	45
2. Parengikliai-teiginiai	0	0	0	0	52	19	0	0	8	3	1	0	1	1	44	8	0	0	37	10	2	0	9	5	154	46	
3. Parengikliai-klausimai	0	1	0	3	6	16	5	4	1	3	0	0	16	4	5	5	0	0	4	8	1	0	0	0	38	44	
4. Prašymai iš anksto pasižadėti	0	0	0	0	15	14	0	0	0	1	0	0	0	2	2	3	0	0	0	1	0	0	0	1	17	22	
5. Sunkinančios aplinkybės	0	0	0	0	0	9	0	1	4	28	5	12	2	11	27	41	0	0	7	9	0	1	0	0	45	112	
6. Atsiprašymai, pasiteisinimai	1	0	0	0	5	7	5	10	5	15	6	37	1	15	4	2	0	0	4	13	5	2	0	2	36	103	
7. Pagrindimai	0	0	25	24	60	82	25	37	70	76	82	91	39	46	39	32	13	8	90	93	32	19	57	67	532	575	
8. Pažadai, pasiūlymai	0	0	0	0	33	23	0	0	4	4	7	6	40	23	64	71	0	0	6	7	2	0	1	0	227	167	
9. Išankstinis dekingumas	1	0	0	0	13	9	1	0	3	7	6	0	1	4	3	4	0	0	2	6	4	0	1	1	35	31	
10. Galimybė atsisakyti	1	0	3	3	9	22	1	0	9	15	4	0	8	4	2	15	0	0	2	7	0	0	3	2	42	68	
11. Apeliacijos į adresato gerumą	5	0	0	0	8	1	0	0	0	0	8	0	10	1	5	11	4	0	1	1	2	0	0	0	43	14	
12. Juokai, ironija	0	0	0	0	6	1	4	0	0	0	8	1	1	0	4	14	0	3	4	0	0	0	1	0	40	7	
13. Prašymo galios stiprikliai	0	0	0	0	0	0	0	0	3	3	12	2	4	1	0	0	3	5	0	0	0	0	1	0	23	11	
Suma	8	1	28	30	213	206	43	52	109	160	153	163	124	113	240	218	24	13	158	156	48	22	74	78	1291	1245	
Prašymai	100	97	96	96	86	95	99	100	98	94	98	99	100	100	85	94	97	99	96	94	100	98	95	91	1149	1157	

1S–Žurnalas, 2S–Langas, 3S–Draugė, 4S–Valgykla, 5S–Pranešimas, 6S–Muzika,
7S–Parduotuvė, 8S–Sodyba, 9S–Telefonas, 10S–Referatas, 11S–Popierius, 12S–Siuntimas

Kaip reikalai, kaip mokslai? (3S–Draugė)
Apie ką anąkart paskaita buvo? Kaip šiaip einasi? (3S–Draugė)
Kaip šeima, vaikai? (12S–Siuntimas)
Kaip sekasi ruoštis seminarui? (5S–Pranešimas)
Kaip įsikūrei? Ar patinka čia? (6S–Muzika)
Būsim kaimynai. Kaip sekasi bendrabutyje? (6S–Muzika)
Kaip laikotės? Kaip teta gyvena? (8S–Sodyba)
Kaip sveikatėlė? Labai pasiilgau tavęs. (8S–Sodyba)
Kaip sekasi? Gerai? Tai puiku! O man ... (8S–Sodyba)
O man gerai viskas, va ką tik sesija baigės. Aha, labai gerai sekės. (8S–Sodyba)

How are you today? (3S–Draugė)
How's it going? (8S–Sodyba)
Are you having a good day? (5S–Pranešimas)
How is your preparation for the presentation going? (5S–Pranešimas)
Hi, remember me? I think we met yesterday. (6S–Muzika)
Hi, remember me from before? I think we met yesterday. Yeah, I live next door. (6S–Muzika)
We haven't really spoken yet, how are you finding it here? (6S–Muzika)

Tikintis adresato palankumo ir bendradarbiavimo, bet kurioje išplėstinio prašymo vietoje taip pat kartais stengtasi pamaloninti jį palinkėjimais, sveikinimais, pagyrimais, komplimentais, teigiamais adresato nuosavybės, pasiekimų įvertinimais, pvz.:

Skanaus. (4S–Valgykla)
Sveikinu su įkurtuvėmis! (6S–Muzika)
Jūs šiandien labai gražiai atrodote. (4S–Valgykla)
Auksas tu mano. (3S–Draugė)
Tavo muzika labai jėga, bet... (6S–Muzika)
Šaunuoliai jūs. (7S–Parduotuvė)
Tavo sodyba tam būtų ideali. (8S–Sodyba)
Visiems ten taip patiko pas tave. (8S–Sodyba)
Ši jūsų tema man tikrai labai įdomi, bet... (10S–Pranešimas)

Your cottage is so cool. (8S–Sodyba)
It would be a perfect place! (8S–Sodyba)

Įsižiūrėjus į atskiras situacijas matyti, kad lietuvių ir anglų supratimas, kuriose situacijose aptariamoms modifikacijos tinkamos (8S–Sodyba LT – 31, ANG – 22; 6S–Muzika LT – 14, ANG – 14; 3S–Draugė LT – 6, ANG – 3; 5S–Pranešimas LT – 2, ANG – 5), o kur visiškai nereikalingos (1S–Žurnalas, 2S–Langas, 9S–Telefonas) arba nederamos (nes būtų perdėm familiarios) (10S–

Referatas, 11S–Popierius) iš esmės sutapo. Tačiau beveik visur lietuviai dėmesį adresatui reiškė dažniau nei anglai; lietuviškuose prašymuose pavienių šių priemonių pavartota ir ten, kur anglai jų išvis nepasitelkė (*4S–Valgykla* LT – 2, *7S–Parduotuvė* LT – 2, *12S–Siuntimas* LT – 1). Todėl ir bendra šios grupės modifikacijų suma liudija, kad prašant išreikšti draugišką dėmesį adresatui, net ir ne tokiam artimam, lietuviams yra svarbiau nei anglams (LT – 58, ANG – 45).

Pirmoji pristatytų pasakymų dalis laikytina Brown ir Levinsono (1987, 112, 117) išskirtų pozityviojo mandagumo pastrategijų „siekti sutarimo“ ir „suponuoti, kurti, tvirtinti bendrą bendravimo pagrindą“ realizacijomis, kurioms priskiriami su pokalbio esme nesusiję apsikeitimai nereikšmingomis frazėmis (*small talk*) jo pradžioje. Kita pasakymų dalis aiškiai realizuoja ir „teikti adresatui dovanas“ (šiuo atveju – nematerialias) pastrategę: patenkinamas adresato poreikis jausti, kad jis pats arba tai, ką jis turi ar daro, yra mėgstama, kad tuo žavimasi (*Ten pat*, 1987, 129, 103). Visi aptartos grupės pasakymai yra ir labai bendros pozityviojo mandagumo pastrategės „pastebėti, atsižvelgti į adresato interesus, norus, poreikius, gerovę“ išraiškos (*Ten pat*, 103–104).

2–3. Parengikliai (teiginiai ir klausimai). Kaip pastebi Gudavičienė (2007, 99), direktyvai paprastai nėra pirminiai komunikacijos aktai: pirma pasisveikinama, pasiteiraujama ir t. t. Įvaizdžiui grėsmingesnėse situacijose (*3S–Draugė, 8S–Sodyba, 10S–Pranešimas, 7S–Parduotuvė*) prašymai labai dažnai pateikti ne iškart, o tam tikromis parengiamosiomis teiginių arba klausimų formos išraiškomis pirmiausia paruošus, nuteikus tam adresatą. Vienas iš būdų tai padaryti – pranešti jam, kad bus prašoma:

– išreikšti ketinimą prašyti, pvz.:

Noriu paprašyti tavęs vieno dalyko. (3S–Draugė)

Turiu didelį ir svarbų prašymą. (3S–Draugė)

Aš čia su tokiu prašymuku. (3S–Draugė)

Turiu tau tokį nekuklų klausimą ir prašymą. (3S–Draugė)

Aš norėčiau paprašyti jūsų labai didelės paslaugos. (8S–Sodyba)
Norėčiau jus patrukdyti man pakankamai svarbiu klausimu.
(10S–Pranešimas)

I have a favour to ask you. (3S–Draugė)
I'm in a bit of an awkward situation and I have a favour to ask of you.
(3S–Draugė)

– nurodyti, kad esama poreikio, problemos, pvz.:

Aš pas jus su dideliu reikalu. (10S–Pranešimas)
Yra toks reikalas. (3S–Draugė)
Yra vienas toks dalykiukas. (8S–Sodyba)
Čia man nutiko toks dalykėlis. (3S–Draugė)
Turiu tokią bėdą. (3S–Draugė)
Turiu problemytę. (3S–Draugė)
Aš čia turiu aptarti tokią problemą su jumis. (10S–Pranešimas)
Papuoliau į ne kokią situaciją. (3S–Draugė)

My close friend Sue has a bit of a problem. (3S–Draugė)
I'm in a dilemma. (10S–Referatas)

– pareikšti, kad reikalinga adresato pagalba, pvz.:

Man labai reikia tavo pagalbos. (3S–Draugė)
Tavo pagalba reikalinga. (3S–Draugė)
Reikėtų tavo pagalbos. (3S–Draugė)

I need you to do a big favour. (3S–Draugė)

Visais šiais pasakymais adresatas kviečiamas bendradarbiauti netiesiogiai arba jo gana atvirai prašoma padėti. Tokius teiginių formos parengiklius lietuviai vartojo kur kas dažniau nei anglai (LT – 154, ANG – 46). Įdomu, kad angliškuose prašymuose užfiksuotas tik vienas tiesmukai adresato pagalbos prašantis teiginys.

Kaip parengikliai veikia ir klausimai, kuriais prieš prašydamas adresantas nori išsiaiškinti, ar yra prasmės tai daryti:

– ar adresatas tuo metu prieinamas, gali išklaudyti., pvz.

Gal galiu truputį tave pakalbinti? (3S–Draugė)
Gal galėtumėte skirti man minutėlę? (10–Referatas)
Ar turėtumėt laisvą minutę? (10–Referatas)
Ar galėčiau sutrukdyti? (10–Referatas)
Netruk dau? (8S–Sodyba)

Can I have a word? (10S–Referatas)
Could I speak to you for a moment please? (10S–Referatas)
I was wondering if I could talk to you about that essay. (10S–Referatas)

– ar esama tinkamų sąlygų, galimybių arba adresato nusiteikimo adresanto norui patenkinti, pvz.:

Tu labai užsiėmęs? (7S–Parduotuvė)
Ar jau greit baigsi? (7S–Parduotuvė)
Ar labai intensyviai ten mokotės? (7S–Parduotuvė)
Ar čia laisva? (4S–Valgykla)
Ar galėčiau prie jūsų prisėsti? (4S–Valgykla)
Gal turėtum pas save laisvos vietos? (3S–Draugė)
Pas tave tame butuke labai ankšta? (3S–Draugė)
Tu vis dar gyveni savo butuke, ar ne? (3S–Draugė)
Ką veiki ateinančias dvi savaites? Gal būsi Vilniuj? (3S–Draugė)
Svečių nelauki savaitgalį? (8S–Sodyba)
Ar jau nors kiek padarėte to pranešimo? (5S–Pranešimas)
Dar nepavargot mokytis? (7S–Parduotuvė)
Gal norėtumėte prasiblaškyti? (7S–Parduotuvė)

Are you reading that magazine? (1S–Žurnalas)
Is that space taken? (4S–Valgykla)
Is anyone sitting there? (4S–Valgykla)
Is your cottage free on the weekend? (8S–Sodyba)
Just wanted to see what your cottage was doing the next week. (8S–Sodyba)
Are you going to be in the town during the next two weeks? (3S–Draugė)
Would now be a good time to get my thyroid checked? (12S–Siuntimas)
Does anyone feel a bit cold? (2S–Langas)
I don't suppose you fancy some company for the next two weeks? (3S–Draugė)
Are you ready for a break from study? (7S–Parduotuvė)

Anglų medžiagoje rasta ir parengiamųjų leidimo prašyti teiravimūsi, kurių tarp pateiktos lietuviškos medžiagos nepasitaikė (nors lietuviškai prašant tokie pasakymai irgi galimi), pvz.:

Can I ask you a massive favour please? (3S–Draugė)
Could I ask one thing of you please? (5S–Pranešimas)

Klausdamas adresantas rodo, kad netiki, jog pageidaujamas veiksmas yra įmanomas, kad adresatas galės, sutiks ką padaryti (Brown, Levinson 1987, 145–176). O tokiais pasakymais, kuriais adresanto daroma prielaida, jog turimo noro gal net neverta išsakyti (*Pas tave tame butuke labai ankšta? I don't suppose you fancy some company for the next two weeks? (3S–Draugė)*), ko gera, išreiškiama dar ryškesnė pesimistinė negatyviai mandagi nuostata. Anglišku klausimų formos parengiklių užfiksuota tik keliais daugiau nei lietuviškų (LT – 37, ANG – 44).

Tačiau lietuviai, kaip jau buvo rašyta, apie pateiksimą prašymą adresatą itin dažnai įspėjo pareikšdami ketinimą prašyti, problemos ir pagalbos poreikio konstatavimais. Pastarieji anglams visiškai nebūdingi – matyt, dėl suvokiamo per didelio jų primygtinumo adresatui. Teiginių (taip pat ir skatinimų, kurių užfiksuotas vienas lietuviškas atvejis: *Padėk, turiu bėdą (3S–Draugė)*) formos parengikliai iš esmės laikytini pozityviai mandagiais, nes jais prašantysis taria arba tvirtina tarp komunikantų esant tvirtus abipusius saitus (Brown, Levinson 1987, 129), kurie leidžia tikėtis, kad adresatui rūpi, yra svarbūs adresanto reikalai bei rūpesčiai, ir kad adresatas yra pajėgus ir pasirengęs pagelbėti.

Pabrėžtina, kad vartodamas parengiklius adresantas tik pelno adresato dėmesį, nuteikia jį prašymui, bet šnekos akto turinio dar neatskleidžia – jis paaiškėja tik iš po to einančio pagrindinio prašymo akto. Čepaitienė (2007, 158, 161–163, 171) drauge su kitais pasakymais prašymų branduoliams yra priskyrusi ir tokias išraiškas (pabraukta mano – *I. H.*), pvz.:

*Noriu tavęs paprašyti vieno dalyko.
Ir vėl turiu vieną prašymą.
Todėl didžiausias mano prašymas būtų toks.
Man labai reiktų tavo pagalbos.
Paprašysiu jūsų pagalbos. Pasakykit, kur centrinis paštas?*

Šiuose pasakymuose esama eksPLICITINIŲ prašymo akto signalų (veiksmažodžio *prašyti* formos, daiktavardiniai jo vediniai, reikiamybės konstatavimas). Tačiau pagal šiame darbe taikomą prašymų analizės sistemą, prašymus suvokiant kaip išplėstinius šnekos aktus ir jų branduolius atskyrus

nuo papildomų, nebūtinų elementų, pateiktos išraiškos laikomos ne savarankiškai galinčiais funkcionuoti pagrindiniais prašymo aktais, o tik jų parengikliais. Po tokių frazių, kaip gerai matyti ir iš pateikto paskutinio pavyzdžio, atskiru pasakymu, kuris ir yra prašymo branduolys, būtinai dar nurodoma prašomo dalyko esmė (nebent ji būtų ir taip akivaizdi iš bendrojo konteksto). Kai kurie gauti parengikliai (pvz., *Ar čia laisva? Are you reading that magazine?*), kaip ir daugybė kitų išorinių modifikacijų, nesant pagrindinio prašymo akto net ir be (didesnės) konteksto paramos gali funkcionuoti kaip NN prašymai-užuominos.

4. Bandymai išgauti išankstinį pasižadėjimą. Norėdamas užsitikrinti tvirtesnę pagrindą prašymui ir jaustis saugesnis, adresantas gali klausti siekdamas, kad adresatas iš anksto pasižadėtų veiksmui, pvz.:

Ar negalėtum pagelbėti? (3S–Draugė)

Gal galite man padėti? (8S–Sodyba)

Gal galėtum padaryti paslaugą nemažą? (3S–Draugė)

Ar negalėtum man padaryti tokios paslaugos? (3S–Draugė)

Gal netyčia galėtum padaryti man paslaugėlę? (3S–Draugė)

Gal gali mano kailį išgelbėti? (3S–Draugė)

Please, will you help me? (12S–Siuntimas)

Would you mind doing me a favour? (3S–Draugė)

I was wondering if you could do me a favour. (3S–Draugė)

Can you do me a huge favour? (7S–Parduotuvė)

I don't suppose you could do me a massive favour, could you? (3S–Draugė)

Kone absoliuti dauguma aptariamų išraiškų gautos artimų žmonių bendravimo aplinkoje prašant ko nors didelio (3S–Draugė LT – 15, ANG – 14; ir 8S–Sodyba LT – 2, ANG – 3). Lietuviškų šios grupės modifikacijų rasta tik keliomis mažiau nei anglišku (LT – 17, ANG – 22). Tačiau įdomu pastebėti, kad lietuviai vienodai dažnai tiek tiesiog teiravosi, ar adresatas galys padėti, tiek prašė jo paslaugos, o dauguma anglų prašė paslaugos. Pageidaujant paslaugos, t. y. malonės, palankumo, ypač jei pabrėžiama, kad ji „didelė“, labiau sureikšminamas iš adresato laukiamas veiksmas, įvertinamos pastangos,

kurias šis turės įdėti jį atlikdamas, taigi labiau pripažįstama, kad adresatas neprivalęs padėti, kad tai yra savanoriško jo pasirinkimo reikalas.

Adresato pasižadėjimo siekiantys klausimai nuo parengiamųjų skiriasi tuo, kad jais adresatas ne tik ruošiamas prašymui: komunikacijos partnerio, nors ir atsargia klausimo forma, atvirai pageidaujama įsipareigoti, taigi jis ir šiek tiek spaudžiamas. Viena vertus, klausimai, ypač su neiginiiais, tokias išraiškas daro negatyviai mandagias, nes išreiškiama abejonė adresato galėjimu, noru patenkinti prašymą, paliekama laisvės atsisakyti. Antra vertus, neigiamo adresato, dar nežinančio, ko iš jo bus norima, atsakymo, kur kas labiau nei daugumos parengiamųjų klausimų atveju, visiškai nesitikima; iš tiesų dažniausiai nelaukiama išvis jokio atsakymo – jis būtų socialiai nepriimtinas. Taigi čia užkoduotas pozityviajam mandagumui būdingas optimistinis palankios adresato reakcijos lūkestis. Nenorėdamas iš anksto pasižadėti, adresatas gali kvestionuoti adresanto klausimą, prašydamas nurodyti patį pageidavimą (pvz., *O kas nutiko, koks reikalas? (8S–Sodyba)*), bet iškart, „iš principo“ atsisakydamas padėti, padaryti paslaugą pasirodytų esąs nedraugiškas, nenorįs bendradarbiauti.

5. Sunkinančių aplinkybių pripažinimai. Dažnai būna įvairių prašymo patenkinimą trikdančių aplinkybių, kuriomis adresatas gali pasinaudoti ir jį atmesti. Adresantas gali užbėgti tam už akių ir dar prieš prašydamas „nuginkluoti“ adresatą pats išsakydamas, pareikšdamas žinąs tas nepalankias sąlygas, pvz.:

Žinau, kad čia bendrikas, bet... (6S–Muzika)

Žinau, kad norisi švęsti įkurtuves, bet... (6S–Muzika)

Žinau, kad muzika padeda atsipalaiduoti, bet... (6S–Muzika)

Aš suprantu, kad dabar tik penkios, bet... (6S–Muzika)

Žinau, kad pasirodysiu siaubingai nepopuliarus... (6S–Muzika)

Žinau, kad judu mokotės, bet... (7S–Parduotuvė)

Nenoriu jūsų pertraukti, bet... (7S–Parduotuvė)

Žinau, kad aną kartą buvo truputį nuostolio, bet... (8S–Sodyba)

Žinau, kad tada per gimtadienį apsikiaulinom, bet... (8S–Sodyba)

Žinau, kad mano laikas į pabaigą, bet... (8S–Sodyba)

Suprantu, kad tai ne jūsų problema, bet... (10–Referatas)

Suprantu, kad laikas visiems nustatytas vienodas, bet... (10–Referatas)

Suprantu, kad bus sunkiau, bet... (5S–Pranešimas)

This is asking a lot, but... (3S–Draugė)
I know it's a lot to ask, but... (3S–Draugė)
I know it is sooner than originally planned, but... (5S–Pranešimas)
I know your presentation was meant to be next week, but... (5S–Pranešimas)
I know I said that you should do your presentation next week, but... (5S–Pranešimas)
I know it's very short notice, but... (5S–Pranešimas)
I know it's not much notice, but... (5S–Pranešimas)
I know it is sooner than originally planned, but... (5S–Pranešimas)
I know it causes you extra work. (5S–Pranešimas)
It's slightly inconvenient, but... (5S–Pranešimas)
I know it's really off, but... (6S–Muzika)
I know you are busy, but... (7S–Parduotuvė)
I know you're working son, but... (7S–Parduotuvė)
I realize you're studying hard, but... (7S–Parduotuvė)
I know it's quite far away, but... (7S–Parduotuvė)
I know it's out of the way, but... (7S–Parduotuvė)
I know this is a bit out of the blue, but... (8S–Sodyba)
I know that table got damaged last time, but... (8S–Sodyba)
I know this is a bit cheeky considering what happened last time, but... (8S–Sodyba)
I know you are inclined to say no, because of the last time, but... (8S–Sodyba)
I realize that you'd be wary after last time, but... (8S–Sodyba)
I know I'm being cheeky... (8S–Sodyba)
I know, it is more than understandable if you say no, but... (8S–Sodyba)
I know that my essay is my responsibility, but... (10–Referatas)
I know you don't usually give extensions, but... (10–Referatas)
I know this is a massive favour. (10S–Referatas)

Pripažindamas tai, kas leistų adresatui pagrįstai atsisakyti patenkinti pageidavimą, adresantas rodo suvokias, kad prašo daug: smarkiai apsunkina, apriboja adresatą, nori ko nors, kas neįeina į prašomojo pareigas, ko nors neįprasto, netikėto, galbūt nelabai pateisinamo, nelabai pagrįsto ir pan. Lietuviai įvaizdžiui grėsmingose situacijose prašydami pateikė kur kas mažiau prašymus sunkinančių aplinkybių nei anglai (3S–Draugė LT – 0, ANG – 9; 5S–Pranešimas LT – 4, ANG – 28; 6S–Muzika LT – 5, ANG – 12; 7S–Produktai LT – 2, ANG – 11; 8S–Sodyba LT – 27, ANG – 41). Pvz., 3S–Draugė situacijoje lietuviai išvis nė karto neužsiminė apie galimus jų noro, kad kurso draugė dviem savaitėms priimtų nepažįstamą asmenį, patenkinimo sunkumus. 5S–Pranešimas situacijoje anglai daug dažniau pripažino, kad paankstinti pranešimą prašoma per vėlai ir dėl to adresatui lieka labai mažai

laiko pasiruošti. *7S–Produktai* situacijoje anglų dažniau reikštas supratimas, kad adresatas mokosi arba kad parduotuvė, į kurią prašoma nueiti, yra toli. Visa tai nereiškia, kad lietuviai yra ne tokie atidūs, kad jiems mažiau rūpi kiti žmonės ir kad šie yra jų prašymais apsunkinami – čia tiesiog esama kultūrinio pačios kitam užkraunamos naštos supratimo skirtumo.

Tirtų kalbų respondentų pasirinkimai beveik sutapo tik *10S–Referatas* (LT – 7, ANG – 9) situacijoje ir likusiuose šešiose, įvaizdžiui beveik negrėsmingose, kur aptariamų modifikacijų išvis nepateikta arba pateikta tik po vieną anglišką. Užfiksuotas bendras anglišku sunkinančių aplinkybių nurodymų skaičius lietuviškus viršija daugiau nei dukart (LT – 45, ANG – 112). Bet to, kaip atspindi ir anksčiau pateikti pavyzdžiai, analizuoti anglų pasakymai išsiskyrė įvairove ir daugybė jų, kitaip nei lietuvių, anglų kalboje yra virtę konvencionalizuotomis, mūsų kalboje tiesioginių atitikmenų neturinčiomis formulėmis (pvz., *This is asking a lot, I know I'm being cheeky, I know it's out of the way, I know this is a bit out of the blue, I know you are inclined to say no* ir kt.).

Ką tik aptartos modifikacijų grupės analizės rezultatai paremia anksčiau išsakytą mintį, kad anglų kalboje ir kultūroje prašymai suvokiami kaip grėsmingesni įvaizdžiui, labiau apsunkinantys adresatą. Todėl siekdami įgyvendinti savo tikslus anglai adresantai jaučia didesnę poreikį tai pripažinti išreikšdami pagarbą ir dėmesį kito laikui, erdvei, teisei būti netrukdomam. Lietuvių kultūroje tai nėra taip būtina. Tačiau ir sunkinančių aplinkybių nurodymai, ko gera, nėra grynai negatyviai mandagūs: kai kuriuose pateiktuose pasakymuose galima išvelgti ir pozityviojo mandagumo pastrategės „teigti arba suponuoti, kad adresantas žino adresato norus ir jie jam rūpi“ (Brown, Levinson 1987, 125) realizacijos atspindžių.

6. Atsiprašymai, pasiteisinimai. Prašant anketose buvo atsiprašinėjama, teisinamasi dėl sutrukdyto, galimų nepatogumų adresatui, pateiksimo arba jau pateikto prašymo (LT – 36, ANG – 103), pvz.:

Atsiprašau, vyrai, kad pertraukiu, bet... (7S–Parduotuvė)
Atsiprašau, kad užlaikiau jus po paskaitos, bet... (5S–Pranešimas)
Atsiprašau už nepatogumus, bet... (5S–Pranešimas)
Atsiprašau, jei sukelsiu nepatogumų, bet... (5S–Pranešimas)
Atsiprašau, bet gal galėtumėt... (6S–Muzika)
Labai atsiprašau, bet dėl pasikeitusių mokymo planų... (5S–Pranešimas)
Atsiprašau, kad trukdau, bet... (11S–Popierius)
Atsiprašau už sutrukdyimą. (10S–Referatas)
Atleiskit, bet man reikia... (11S–Popierius)
Nepyk, kad neleidžiu klausytis, bet... (6S–Muzika)

Sorry for interrupting, but... (7S–Parduotuvė)
I am sorry to interrupt your lunch... (4S–Valgykla)
Sorry to disturb you whilst you are eating, but... (4S–Valgykla)
Really sorry to bother you, but... (6S–Muzika)
Sorry about the inconvenience. (5S–Pranešimas)
Sorry to spring this up to you at short notice, but... (5S–Pranešimas)
Sorry for the short notice, but... (5S–Pranešimas)
Sorry to pressure you, but... (5S–Pranešimas)
Sorry about the change in plans. (5S–Pranešimas)
I'm sorry to have to ask such a favour, but... (10S–Referatas)
I don't want to bother you, but... (6S–Muzika)
I don't mean to be a pain, but... (6S–Muzika)
Sorry to be a pain... (6S–Muzika)
Sorry to be a nuisance, but... (6S–Muzika)
Sorry. (6S–Muzika)

Atsiprašyti, pasiteisinti galima ir nurodant, kad adresantui yra drovu, nelengva kreiptis su prašymu, kad tai daryti jį verčiančios aplinkybės, kad jis neturįs kitos išeities, pvz.:

Nelabai drįstu sakyti... (8S–Sodyba)
Man labai nepatogu, bet... (8S–Sodyba)
Nesmagu prašyt po ano karto, bet... (8S–Sodyba)
Bijojau tau skambint, bet daugiau neturiu į ką kreiptis. (8S–Sodyba)
Na, supranti, čia taip neplanuotai išėjo... (3S–Draugė)
Tikrai labai nemaloni situacija. (3S–Draugė)
Nes aš jau nebežinau, ką daryti. (3S–Draugė)
...tačiau nėra kito pasirinkimo. (5S–Pranešimas)

I hate to ask, but I haven't got much of choice. (3S–Draugė)
I hate to have to ask, but... (10S–Referatas)
I wouldn't normally ask, but... (10S–Referatas)
I wouldn't ask if I didn't find it necessary. (10S–Referatas)
I wouldn't ask if it wasn't desperate... (3S–Draugė)
I wouldn't usually mind, but... (3S–Draugė)
Normally I don't mind so much. (6S–Muzika)

It wouldn't normally be a prob. (6S–Muzika)
I wasn't expecting a change of plans like this. (5S–Pranešimas)
I don't want to nag, but... (6S–Muzika)
I hate to be a bore, but... (6S–Muzika)
I don't mean to be grumpy, but... (6S–Muzika)
Not being funny, but... (6S–Muzika)
I know I'm being a pain in hole, but... (6S–Muzika)

Lietuviai kur kas mažesnę aptariamų modifikacijų grupės priemonių poreikį jautė 7S–*Parduotuvė* (LT – 1, ANG – 15), 6S–*Muzika* (LT – 6, ANG – 37), 5S–*Pranešimas* (LT – 5, ANG – 15), 10S–*Referatas* (LT – 4, ANG – 13) situacijose. Abiejų grupių panašiai retai atsiprašinėta bei teisintasi kituose, itin didelio prašymo dydžio, bet mažo socialinio nuotolio kontekstuose: 3S–*Draugė* (LT – 5, ANG – 7) ir 8S–*Sodyba* (LT – 4, ANG – 2).

Kalbant bendrai, apžvelgtos grupės modifikacijas anglai taikė maždaug tris kartus dažniau nei lietuviai. Svarbu ir tai, kad tiesioginiai eksPLICITINIAI atsiprašymai su žodeliu *sorry* sudarė 86,4 % visų anglišku atsiprašymų bei pasiteisinimų (kai kur jų prašymuose buvo netgi ne vienas, pvz., *I'm sorry, but would it be possible for you to do your presentation... ? I'm sorry for any inconvenience. (5S–Pranešimas)*), o lietuviški su *atsiprašau*²⁹ ir pora *atleisk(-it)* atvejų sudarė 69,4 %. Be to, anglai turi ir gausiai vartojo stabilių niveliuotos semantikos žodžių junginių (pvz., *I hate to have to ask, I don't want to nag, I hate to be a bore, Not being funny* ir pan.). Taigi lietuviai, rečiau atsiprašinėdami ir teisindamiesi dėl savo prašymų, galima sakyti, tai darė kūrybiškiau.

Pasak Brown ir Levinsono (1987, 187), atsiprašinėti – tai saugoti negatyvų adresato įvaizdį. Tačiau kai kurie etiketo formulėmis nepriskirtini netiesioginiai atsiprašymai, kuriuose labiau ne apgailestaujama dėl sutrukdyimo ar adresatui užkraunamos naštos, o apeliuojama į šio supratingumą, atjautą (pvz., *Na, supranti, čia taip neplanuotai išėjo, Nes aš jau nebežinau, ką daryti*

²⁹ Skirtingai nei angliškas *sorry*, lietuviškas *atsiprašau*, kaip ir kreipiniai, pasisveikinimai, jaustukai bei kiti žodžiai (pvz., *laba diena, ei, klausyk, žiūrėk*), vartojamas ir kaip priemonė adresato dėmesiui patraukti (pvz., *Atsiprašau, ar galite pasislinkti?*). Anglai tam turi atskirą frazę *excuse me*. Tokie atvejai, kai akivaizdžiai ryškesnė buvo *atsiprašau* kaip dėmesį patraukiančio žodžio reikšmė (pvz., kai jis ėjo po pasisveikinimo ar kreipinio), į pristatomą modifikacijų grupę neįtraukti.

(3S–Draugė)), turbūt gali būti pagrįstai laikomi ir pozityviojo mandagumo signalais.

7. Pagrindimai. Tai yra įvairūs adresanto pateikiami prašymo priežasties aiškinimai: kodėl jis turi prašyti, koku pagrindu tai daro. Kaip jau buvo pastebėta, ši išorinių modifikacijų grupė išėjo pati gausiausia: pagrindimai sudaro arti pusės visų išoriškai prašymus paremiančių priemonių, tačiau anglišku gauta keturiomis dešimtimis daugiau (LT – 532, ANG – 575). Abiejų kalbų respondentai prašymus grindė visose anketos situacijose išskyrus 1S–Žurnalas. Taip pat labai standartinėse 2S–Langas (LT – 24, ANG – 25) ir 9S–Telefonas (LT – 13, ANG – 8) situacijose jie sudarė didžiąją daugumą ten pavartotų modifikacijų, tačiau kur kas didesni pagrindimų skaičiai (LT – iki 90, ANG – iki 93) nustatyti didesnės ir didelės grėsmės įvaizdžiui kontekstuose.

Bene dažniausiai prašymai grįsti naudojantis situacijos apraše nurodyta kontekstine informacija, pvz.:

Čia truputį šaltoka. (2S–Langas)

Arčiausiai sėdite. (2S–Langas)

Buvau prižadėjęs priimt pagyventi draugę iš Kauno, bet išvažiuoju, o butą išnuomojau (3S–Draugė).

Aš niekaip negaliu, o jai labai labai reikia. (3S–Draugė)

Visi staliukai užimti. (4S–Valgykla)

Niekur nerandu vietos. (4S–Valgykla)

Dėl pasikeitusių planų jūsų seminaro temą labiau tiktų skaityti šią savaitę. (5S–Pranešimas)

Man rytoj labai svarbus seminaras. (6S–Muzika)

Norėčiau susikaupti. (6S–Muzika)

Aš ten mokytis bandau, (6S–Muzika)

Aš gaminu pietus ir pritrūkau pieno ir sviesto. (7S–Parduotuvė)

Ieškau kur atšvęsti sesijos pabaigą. (8S–Sodyba)

Aš skaitau. (9S–Telefonas)

Susidūriau su problemom, niekaip negaliu gauti tam tikrų knygų. (10S–Referatas)

Dėl susiklosčiusių nepalankiai aplinkybių niekaip nespėsiu atlikti darbo laiku. (10S–Referatas)

...o kaip tyčia popieriaus neturiu. (11S–Popierius)

Nes endokrinologas nurodė, kad reikia išsirtinti. (12S–Siuntimas)

It's quite cold in here. (2S–Langas)

It's getting chilly. (2S–Langas)

A mate of mine needs somewhere to stay for a couple of weeks in the summer,

only I'm away then. (3S–Draugė)
I've told her I could put her up but I'm now away so she's really stuck. (3S–Draugė)
The place is packed. (4S–Valgykla)
It's just that I can't see any other space. (4S–Valgykla)
I've had a change in my plans for this semester. (5S–Pranešimas)
It's just really hard to think. (6S–Muzika)
It is hard for me to concentrate with that level of noise. (6S–Muzika)
I've got to do some study and I can hear it really loud in my room! (6S–Muzika)
I can't work because of your music. (6S–Muzika)
I'm trying to do a bit of work for tomorrow. (6S–Muzika)
I've run out of milk and butter, and we need them for tea. (7S–Parduotuvė)
It's for the tea. (7S–Parduotuvė)
Some friends and I are planning an end-of-semester party and we are having trouble trying to find a venue. (8S–Sodyba)
I'm reading. (9S–Telefonas)
Your're nearest. (9S–Telefonas)
It's just that I've got this seminar tomorrow and I need to do some work for it. (6S–Muzika)
The library books I need are all out. (10S–Referatas)
Everyone has wanted the same books. (10S–Referatas)
I have a real problem with the essay and need to get hold of a book desperately, but it won't be back for two days. (10S–Referatas)
I need to write an application quickly for my head of department. (11S–Popierius)
I was recommended to have it checked every few years. (12S–Siuntimas)

Tačiau respondentai pateikė ir kitų, kartais – gana išmoningų pačių sugalvotų priežasčių. Atrodo, į tai labiau linkę buvo lietuviai, pvz.:

Manau, jau laikas „Spaudos klubui“ (1S–Žurnalas)
Jau gal pakankamai prasivėdino. (2S–Langas)
Nes nenorim čia dabar visi susirgti, ar ne? (2S–Langas)
Situacija pasikeitė, programą šiek tiek greičiau praeiname. (5S–Pranešimas)
Matote, ateinantį kartą bus tema, kurią jūsų pranešimas puikiai papildytų. (5S–Pranešimas)
Tema tokia žiauri, kad beveik nieko nesuprantu (6S–Muzika).
Man ryt seminaras, o aš dar nieko nepradėjau, ir taip nervas ima. (6S–Muzika)
Man ryt tokios „ožio“ egzamas, šakės bus. (6S–Muzika)
Turiu kalną darbo. (6S–Muzika)
Norime su draugais šiek tiek atsipalaiduoti po sesijos. (8S–Sodyba)
Noriu tau įrodyti, kad nutikimas su stalu buvo tik nelaimingas atsitikimas. (8S–Sodyba)
Aš dabar nelabai galiu. (9S–Telefonas)
Gal tau mama skambina. (9S–Telefonas)

Man per šitą telefoną niekad neskambina. (9S–Telefonas)
Teta mirė, tai nespėju pabaigti. (10S–Referatas)
Nenoriu atiduoti prasto darbo. (10S–Referatas)
Turėdamas daugiau laiko geriau parengčiau. (10S–Referatas)
Jau daug laiko praėjo nuo tada, kai paskutinį kartą buvau.
(12S–Siuntimas)

I don't want her to feel too lost here. Just the guy that's renting my room I hardly even know and I would not feel comfortable letting Sue stay there.
(3S–Draugė)
I have known her for a long time she's a close friend. (3S–Draugė)
I just think it would go better with this week's topic. (5S–Pranešimas)
...which will help to run the class more smoothly. (5S–Pranešimas)
So much work to do! (6S–Muzika)
I've got loads of stuff to do for a presentation tomorrow (6S–Muzika)
I would have got some while I was out but I didn't realize we had ran out of it.
(7S–Parduotuvė)
I forgot to get some milk and butter for tonight. (7S–Parduotuvė)
It's been a busy term. (8S–Sodyba)
I'm busy! (9S–Telefonas)
I really want to make a good job of it. (10S–Referatas)
I don't want to be incomplete. (10S–Referatas)
I have been really swamped with work. (10S–Referatas)
I was thinking of having a thyroid examination as the time to have it done has probably come around again. (12S–Siuntimas)

Pagrindimai gali būti suvokiami kaip tokia priemonė, kuria siekiama bendradarbiavimo ir interakcijos darnos: bandydamas kuo įtikinamiau pagrįsti savo prašymą adresantas tikisi adresato supratingumo ir sutikimo jį išpildyti. Pagal Brown ir Levinsoną (1987, 128), pateikiant (arba prašant) pagrindimų, paaiškinimų ir nurodant, kokia yra problema, kokia pagalba reikalinga, išreiškiamas pozityvusis mandagumas, nes implikuojama mintis „tu gali padėti man“ („aš galiu padėti tau“). Tačiau remdamasi savo turimais duomenimis, šio darbo autorė labiau linkusi pritarti Márquez Reiter (2000, 129) ir Ogiermann (2009, 206), pasak kurių, pagrįsdamas savo prašymą adresantas rodo esąs atidus ir pagarbiai dėmesingas adresatui, siekia įrodyti, kad esama pakankamai gero preteksto, pateisinančio komunikacijos partnerio trukdymą. Márquez Reiter (2000, 129) yra visiškai teisi teigdama, kad pagrindimai mandagumo tipo požiūriu yra itin mišri strategija. Tai turbūt yra viena iš jos populiarumo ir universalumo pasaulio kalbose priežasčių: kaip esminė išorinė modifikacija,

pagrindimai nustatyti ir kitais autorei žinomais išorinių modifikacijų tyrimais (pvz., Economidou-Kogetsidis 2008; Márquez-Reiter 2000). Vadinasi, priekasčių prašyti nurodymai, paaiškinimai, ko gera, yra universaliai integrali šių šnekos aktų, bent jau grėsmingesnių įvaizdžiui, dalis.

8. Įvairūs pažadai, pasiūlymai. Bandydamas palenkti adresatą savo valiai, padaryti savo prašymą priimtinesnį, patrauklesnį, adresantas gali duoti įvairių pažadų, garantijų, pasiūlymų, užsiminti apie kompensacijas už patirsimus nepatogumus. Šios išorinės modifikacijos abiejose grupėse yra antros pagal dažnumą po pagrindimų, tačiau jų pavartota ne visose situacijose. Lietuvių ir anglų dažniausiai tai daryta kreipiantis į artimus žmones ir prašant ko nors didelio ar bent jau nemažo (8S–Sodyba LT – 64, ANG – 71; 7S–Parduotuvė LT – 40, ANG – 23; 3S–Draugė LT – 33, ANG – 23). Šių prašymo modifikacijų imtasi ir didelio socialinio nuotolio bei prašymo dydžio situacijose (5S–Pranešimas LT – 4, ANG – 4; 6S–Muzika LT – 7, ANG – 6; 10S–Referatas LT – 6; ANG – 7), tačiau mažai rizikingose, standartinėse jų respondentams neprireikė arba pavartota tik viena kita.

Visos pristatomos modifikacijų grupės išraiškos – pačių respondentų sugalvotos. Pvz., 3S–Draugė situacijoje daugiausia tikinta, kad priimti pagyventi prašoma mergina būtų gera buto draugė:

Ji nuostabus žmogus ir labai tvarkinga. (3S–Draugė)

Ji rami, nerūko. (3S–Draugė)

Jurgos neblogas būdas, labai draugiška panelė. (3S–Draugė)

Manau, gerai sutartumėt. (3S–Draugė)

Jurga bėdų tikrai nepridarys. (3S–Draugė)

Ji nesukels jokių rūpesčių! (3S–Draugė)

My friend wouldn't be any trouble. (3S–Draugė)

She's really nice, friendly and tidy. (3S–Draugė)

She'll hardly be there! (3S–Draugė)

You can meet her first before I go if you like. (3S–Draugė)

I can see you both getting on well. (3S–Draugė)

7S–Parduotuvė situacijoje adresantė mama pateikė pasiūlymą, kaip jos prašymą adresatui sūnui būtų galima lengviau, maloniau, priimtinau įvykdyti, pvz.:

Tuo pačiu palydėsi draugą. (7S–Parduotuvė)
Gali pasiimti ir draugą kartu. (7S–Parduotuvė)
Jei norit, galit nueiti kartu, arba tavo draugas gali palaukti, kol grįši. (7S–Parduotuvė)

You could take your bike. (7S–Parduotuvė)

8S–Sodyba scenarijuje, kuriame aptariamų priemonių buvo gausiausia, adresatas dėdė daugiausia tikintas, kad jo sodyboje rengiamas vakarėlis bus nedidelis, nepridarys žalos, o jei taip vis dėlto netyčia nutiktų, nuostoliai bus padengti, pvz.:

Tiktai ramiai pasėdėsime su draugais. (8S–Sodyba)
Būtų tik keli mano grupiukai ir aš. (8S–Sodyba)
Bus kiti žmonės šįkart. (8S–Sodyba)
Bet mes ramiai. Mes taip audringai nešvėsim kaip praeitą kartą. (8S–Sodyba)
Šį kartą niekas nelūš. (8S–Sodyba)
Tai nebepasikartos. (8S–Sodyba)
Šįkart tikrai nieko nesugadinsim. (8S–Sodyba)
Be nesąmonių šįkart. (8S–Sodyba)
Mes labai atsargiai. (8S–Sodyba)
Už visus atsakau. (8S–Sodyba)
Pažadu žiūrėti tvarkos. (8S–Sodyba)
Viskas tikrai bus tvarkoj. (8S–Sodyba)
Tikrai nieko neatsitiks! Pažadu! Viską sutvarkysiu. (8S–Sodyba)
Pažadu, kad namus akylai saugosiu. (8S–Sodyba)
Garantuoju, kad tikrai nieko nesugadintume. (8S–Sodyba)
Galėtum būti visiškai ramus. Mes viską paskui sutvarkysim. (8S–Sodyba)
Jei ko pridarytumėme, sumokėtumėme. (8S–Sodyba)
Jei kas – galėsite man kailį išskalbti. (8S–Sodyba)
Suaugom per tuos du metus. (8S–Sodyba)
Aš jau pasimokiau iš klaidų. (8S–Sodyba)

Just me and some mates. (8S–Sodyba)
Would only be a small party. (8S–Sodyba)
Its only a few mates. (8S–Sodyba)
There are fewer people coming this time. (8S–Sodyba)
It's not going to be a crazy one like last time. (8S–Sodyba)
I promise no breaking stuff this time. (8S–Sodyba)
We'll move the table out of the way this time. (8S–Sodyba)
We'd be clean and tidy. (8S–Sodyba)

Nothing too extreme! (8S–Sodyba)
I promise we won't damage the place at all and I would clean afterwards!
(8S–Sodyba)
You have my word nothing will get damaged this time. (8S–Sodyba)
I'll make sure they won't be stupid or idiots. (8S–Sodyba)
I'll come the day before and move all the breakables. (8S–Sodyba)
We'll be so careful, I swear. (8S–Sodyba)
I guarantee nothing will happen. (8S–Sodyba)
Different people are coming. (8S–Sodyba)
I know them fairly well. (8S–Sodyba)
If we moved all the furniture to one or two rooms that would be kept locked...
(8S–Sodyba)
...if I ensure anything that can get damaged is out of the way? (8S–Sodyba)
...if I promise to clear any mess up? (8S–Sodyba)

Kreipdamiesi į nepažįstamuosius, adresantai žadėjo įvairių nuolaidų, palengvinimų, rodė nenorį nepagrįstai piktnaudžiauti gera jų valia, pvz.:

Vertindamas darbą į tai atsižvelgsiu. (5S–Pranešimas)
Jeigu turi ne visą informaciją ir per mažai laiko, galime sumažinti apimtį.
(5S–Pranešimas)
Jei reikia, ausines galiu paskolinti. (6S–Muzika)
Stengsiuos kaip įmanoma greičiau užbaigti! (10S–Referatas)

I will take into consideration that you have had less time to prepare.
(5S–Pranešimas)
Are there any additional resources that you need? (5S–Pranešimas)
I'll let you know when I'm done. (6S–Muzika)
I won't be long, but it's just while I concentrate on this work. (6S–Muzika)
I can show you where I'm up to with it so far. (10S–Referatas)
As soon as I have the book I know I can complete it well. (10S–Referatas)
I will hand it in ASP. (10S–Referatas)

Pažadų, pasiūlymų, patikinimų grupėje atskirai išskirtas gausus žadėjimų atsilyginti pogrupis, kur adresantas siūlė materialų arba nematerialų atlygį (nebūtinai konkretizuotą), o retsykais – nurodė, kuo patenkintas prašymas bus naudingas pačiam adresatui, pvz.:

Aš tikrai atsilyginsiu! (3S–Draugė)
Ji už viską susimokės. (3S–Draugė)
Ji susimestų ant komunalinių. (3S–Draugė)
Bent jau saldainių iš Štatų tikrai parvešiu. (3S–Draugė)
Žinoma, kad ne nemokamai. (3S–Draugė)
Jei ko reiks, irgi padėsiu. (3S–Draugė)
Vakare arbata pavaišinsiu. (6S–Muzika)
Kada nors kartu tūsq pasidarysim, susipažinsim. (6S–Muzika)

Ir aš tave suprasiu ir neleisiu muzikos, kai tau reiks mokytis. (6S–Muzika)
Gausite du balus prie egzamino. (5S–Pranešimas)
Galėsit pasiimti po kinderį. (7S–Parduotuvė)
Dar kažką skanaus sau galit. (7S–Parduotuvė)
Už gražą ledų galit nusipirkti. (7S–Parduotuvė)
Dar galėsi kokių sausainių nupirkt, pavaišinsi draugą. (7S–Parduotuvė)
Duosiu penkis litus. (7S–Parduotuvė)
Savaitgaliui duosiu pinigų į kiną ir ledam. (7S–Parduotuvė)
Už tai vaišiniu tavo draugą pietumis. (7S–Parduotuvė)
Po pietų pažadu desertą. (7S–Parduotuvė)
Biškį galvos atvės nuo mokslų, paskui mažu geriau eisis. (7S–Parduotuvė)
Prasivaikščiosi, galvą pravėdinsi. (7S–Parduotuvė)
Mes sumokėtumėm už patalpas. (8S–Sodyba)
Atsiskaitytume. (8S–Sodyba)
Jei kada reiks, suorganizuosim talką. (8S–Sodyba)

She will pay! (3S–Draugė)
I'm sure she wouldn't mind paying rent. (3S–Draugė)
I will help out money-wise, as she would be impinging in your space.
(3S–Draugė)
Obviously she or I would help cut money-wise. (3S–Draugė)
By the way, if you need any help knowing where things are and stuff, just ask!
(6S–Muzika)
I'll make dinner extra nice if you do! (7S–Parduotuvė)
With all this studying you'll need a good meal to give you extra brain power!
(7S–Parduotuvė)
You can get some sweets for later, plus your friend can stay for dinner or even
overnight. (7S–Parduotuvė)
And get you and your friend something. (7S–Parduotuvė)
You can get some chocolate or something for troubles. (7S–Parduotuvė)
You can buy some sweets. (7S–Parduotuvė)
I'll let you off doing the dishes after the dinner. (7S–Parduotuvė)
I thought it might be a nice break. (7S–Parduotuvė)
The fresh will do you good anyway. (7S–Parduotuvė)
It will be a welcome break from your studies. (7S–Parduotuvė)
I will happily pay for borrowing your place! (8S–Sodyba)

Atlygį adresatui lietuviai žadėjo beveik dukart dažniau nei anglai (LT – 70, ANG – 33). Atrodo, kad pažadai atsilyginti – ypač būdingi T lietuviškų prašymų švelnikliai. Pvz., T prašymų analizės skyriuje (107–117 p.) nustatyta, jog 7S–Parduotuvė situacijoje lietuviškos mamos prašydamos vaiko paslaugos pateikė beveik du kartus daugiau tiesmukų primygtinių prašymų nei anglės, tačiau kartu jos ir beveik dvyk dažniau už patenkintą norą žadėjo atsilyginti. 3S–Draugė scenarijuje lietuviai apskritai ne taip dvejojo ir varžėsi bandydami įsiūlyti savo draugę kaip įnamę bendrakursei, bet kur kas dažniau nei anglai

peršamos viešnios ar netgi savo sąskaita žadėjo sumokėti ar kaip nors kitaip atsilyginti už paslaugą. Prašant tiesmukai ir užtikrintai, tarsi implikuojama mintis: „nors tu ir neprivalai padaryti tai, ko aš noriu, esu tikras, kad tai įvyks, nes mudu pakankamai artimi, susiję tarpusavyje“, o iškart pažadant atsilyginti išreiškiamas paslaugos įvertinimas – taigi derinamos adresato spaudimo ir jo pagalbos įvertinimo strategijos.

Bendras įvairių lietuviškų pažadų bei pasiūlymų skaičius taip pat reikšmingai nusvėrė angliškus (LT – 227, ANG – 167). Žadėti, siūlyti, taip pat – teikti adresatui dovanas, kuriomis gali būti laikomi ir pažadai atsilyginti, ir taip pabrėžti, kad komunikantai tarpusavyje kooperuoja, rodo gerus adresanto ketinimus siekiant patenkinti pozityviojo adresato įvaizdžio poreikį ir yra klasikinė pozityviojo mandagumo tipo pastrategė (Brown, Levinson 1987, 125, 129).

9. Išankstinė padėka, įvertinimas. Pateikus pagrindinį prašymo aktą, tam tikromis įprastinėmis formulėmis reikštas išankstinis dėkingumas arba nurodoma, kad patenkinti prašymą adresantui asmeniškai ar apskritai būtų labai gerai, svarbu ir pan. (LT – 31, ANG – 35), pvz.:

Būsiu tikrai labai dėkinga. (3S–Draugė)
Būtumėm baisiai dėkingi. (8S–Sodyba)
Dėkui už supratingumą. (6S–Muzika)
Būtų labai gerai. (5S–Pranešimas)
Būtų tikrai labai faina. (4S–Valgykla)
Būtų labai malonu. (5S–Pranešimas)
Man taip būtų daug patogiau. (5S–Pranešimas)

I'd be most grateful. (10S–Referatas)
We would all be very grateful. (8S–Sodyba)
I'd be very grateful. (3S–Draugė)
I would really appreciate it! (7S–Parduotuvė)
It would really be appreciated. (10S–Referatas)
I'd be appreciative if you could. (5S–Pranešimas)
It would do me a big favour. (5S–Pranešimas)
It would be a massive favour. (3S–Draugė)
It would be extremely helpful. (5S–Pranešimas)
It would be really helpful. (3S–Draugė)
It would be a great help. (7S–Parduotuvė)
It would really help me out. (3S–Draugė)
It would mean a lot. (8S–Sodyba)

Į šios grupės modifikacijas neįtraukti *ačiū, dėkui* ir angliški *thank you, thanks*, nes jie laikomi atskirais, gavus adresato sutikimą arba patenkinus prašymą atliekamais padėkos aktais, kurie respondentų vartoti labai nesistemiškai (dažniausiai ten, kur prašydami respondentai užrašė ne tik adresanto žodžius, bet ir adresato replikas). Išankstinių padėkų ir įvertinimų, laikytinų pagarbiais, adresato pastangas pripažįstančiais negatyviojo mandagumo ženklais, bet kartu ir komunikantų ryšius bei rūpestį vienas kitu iškeliančiomis priemonėmis, gauta palyginti nedaug, bet panašus skaičius – tiek atskirose anketos situacijose, tiek apskritai.

10. Galimybė atsisakyti, alternatyva. (LT – 42, ANG – 68)
Prašančiųjų suteikiama galimybė atsisakyti, adresatui siūlomi alternatyvūs būdai jų norams patenkinti akivaizdžiai rodo vengimą versti adresatą veikti, bandymą sumažinti šnekos akto primygtinumą. Šios priemonės suskirstytos į tokius pogrupius:

– adresatui atvirai nurodoma, kad šis yra laisvas atsisakyti, išreikiamas supratimas dėl to, pvz.:

Neprivalai man padėti ir jaustis išipareigojusi... (3S–Draugė)

Jei negalėsi, tai pilnai suprasiu. (3S–Draugė)

Aišku, jei ne, tai viskas ok. (3S–Draugė)

Jeigu kas negerai, sakyk. (3S–Draugė)

Gali dar pagalvoti, jei nori. (3S–Draugė)

Žinoma, tai nėra būtina. (5S–Pranešimas)

Don't feel pressured though. (3S–Draugė)

Don't worry about it if you can't though. (3S–Draugė)

You don't have though. (3S–Draugė)

It's ok if not. (3S–Draugė)

If you would mind, that's fine. (3S–Draugė)

I totally understand if this is a problem. (3S–Draugė)

But if you are not cool with it, I understand. (3S–Draugė)

It is not a problem if it's too much to ask. (3S–Draugė)

Don't feel you have to say yes at all. I would understand. (3S–Draugė)

You don't have to give me an answer, but... (3S–Draugė)

You can say no if you want to, but... (3S–Draugė)

Don't feel you have to, but... (3S–Draugė)

If not it's cool, but... (3S–Draugė)

It's no problem if she can't, but... (3S–Draugė)

Please say no if you can't, but... (3S–Draugė)
I'll understand if its not possible but...(3S–Draugė)
I'll make another arrangements if you aren't compatible with it. (3S–Draugė)
Otherwise we can arrange something else. (5–Pranešimas)
You don't have to say yes. (8S–Sodyba)
No worries if not. (8S–Sodyba)
I'm just trying various places to have it. (8S–Sodyba)
After the last party, I'd understand if you wouldn't want me to have another one in your house. (8S–Sodyba)
I fully understand if you don't want us to use your house. (8S–Sodyba)
I understand if you don't want to. (8S–Sodyba)
Feel free to say no, but thought it would be worth asking maybe. (8S–Sodyba)
If you are unsure, then say no. It's ok. (8S–Sodyba)
It doesn't matter if not. (8S–Sodyba)

– pasakoma, kad prašymas galioja tik tuo atveju, jei yra patenkinama galimybės arba noro parengiamoji sąlyga, pvz.:

Žinoma, jei jums nesunku. (5–Pranešimas)
Žinoma, jei nesi labai užsiėmęs. (7–Parduotuvė)
Jei labai nesutrukdysiu jūsų mokslų? (7–Parduotuvė)
Jei nesudarytų sunkumų... (5–Pranešimas)
Jeigu spėtum pasirošti jam anksčiau ir nesi užsiėmusi. (5–Pranešimas)
...jei gali... (12S–Siuntimas)
...jeigu tu nieko prieš. (8S–Sodyba)
...jei negaila. (1S–Žurnalas)
...jei įmanoma. (3S–Draugė)
...jei neužimta. (4S–Valgykla)
...jei turi laisvos vietos. (4S–Valgykla)
...jei nesukeltų problemų... (6S–Muzika)

If it's not too much trouble. (3S–Draugė)
If everyone is happy... (2S–Langas)
...if I introduce you? (3S–Draugė)
If it's not too much trouble for you... (5–Pranešimas)
If it's ok with you...? (5–Pranešimas)
If it is convenient... (3S–Draugė)
...if you think I still need to. (12S–Siuntimas)
...if it's possible. (5–Pranešimas)
...or are you too busy? (7S–Parduotuvė)
...or is it just me that's cold? (2S–Langas)
...or would you prefer to leave it open? (2S–Langas)

– adresatui greta gali būti siūlomas ir koks kitas, galbūt jam patogesnis, priimtinesnis būdas prašančiojo norui patenkinti, problemai išspręsti, pvz.:

Arba kai baigsit mokyti, gerai, sūnau? (7S–Parduotuvė)
Gal galima būtų atnešti jį vėliau? Ar ką kitą galit pasiūlyt? (10S–Referatas)
Gal jūs tas knygas turite ir galėtumėt paskolinti? O gal būtų galima darbą vėliau atiduot? (10S–Referatas)
Gal galėtum truputį pritildyti muziką ar ausines užsidėti? (6S–Muzika)
Galbūt galite apžiūrėti, ar siuntimą kokį? (12S–Siuntimas)

...or do you need some more time? (5S–Pranešimas)
...or perhaps you know where I could get spare copy? (10S–Referatas)
...unless someone has a copy I can borrow in the department. (10S–Referatas)

Pristatytos modifikacijos populiarsnės buvo anglų prašymuose (LT – 42, ANG – 68). Tačiau išlygas veiksmui nurodantys prijungiamieji sakinio dėmenys su jungtukais *jei / jeigu* ir atitinkamai *if*, vartojami bet kurioje sudėtinio sakinio vietoje arba visai nuo jo atskilę, išryškėjo kaip būdingesni lietuvių prašymams, ypač imperatyviniams, pvz.:

Duokš tą žurnalą paspoksot, jei negaila. (1S–Žurnalas)
Jeigu galite, uždarykite langą? (2S–Langas)
Parašyk, jei gali, siuntimą. (12S–Siuntimas)
Atlėksiu su grupiokais, jei tu nieko prieš. (8S–Sodyba)
Gal galit uždaryti langą? Jeigu nieko prieš. (2S–Langas)
Man dar būtų gerai gauti siuntimą, jei nesunku. (12S–Siuntimas)
Gal galėtų pas tave pagyventi, jei turi vietos laisvos? (3S–Draugė)
Jeį nesunku, būtų gerai, jei pranešimą pristatytum anksčiau. (5S–Pranešimas)

Visomis šiame poskyryje aptartomis priemonėmis adresatui paliekama daugiau ar mažiau laisvės, erdvės rodoma, kad prašymo nenorima primesti, jei sąlygos jo išpildymui nėra palankios. Suteikti galimybę atsisakyti, rinktis yra negatyviai mandagu.

11. Juokavimai, ironija. Nors pajuokavimų kaip mandagumo priemonių funkcija turbūt nėra labai akivaizdi, vis dėlto jie irgi gali pasitarnauti kaip prašymo galios ir poveikio švelnikiai. Lietuvių ir anglų respondentų

juokauta, ironizuota buvo tiek vienu ar keliais žodžiais, tiek ilgelėsnėmis kalbos atkarpomis, pvz.:

Ir dabar vargstu kaip kilbukas puoduke. (3S–Draugė)
Likčiau skolinga per amžius amen. (3S–Draugė)
Ji labai šauni – kaip ir aš! (3S–Draugė)
Ruošiuosi seminarui ir tavo muzika man tikrai nelabai padeda. (6S–Muzika)
Nes vat, visiems mums, esantiems iš kitapus šios popierinės sienos, prieš rytojaus seminarą susikaupimas tikrai pagelbėtų esamoje situacijoje. (6S–Muzika)
Tik negalvok, kad aš kokia niurzga boba. (6S–Muzika)
Man labai neina susikaupti. Tiesiog net, sakyčiau, neįtikėtina. (6S–Muzika)
Žinok, tavo muziką girdžiu geriau nei savo. (6S–Muzika)
Net savo minčių negirdžiu, o reikia mokytis. (6S–Muzika)
Atsimenat prieš dvejus metus, kai aš dar buvau jaunas ir kvailas, pas jus nuomavausi namelį? (8S–Sodyba)
Norim pas tave sodyboj konferenciją surengti. (8S–Sodyba)
Mokesčių inspekcija trukdo. Girdėjom nelegaliai sodybą vandalams nuomojat? (8S–Sodyba)
Tas bičas, kuris tada praskėlė galva ažuolinį stalą... Nu, jis dabar reanimacijoj ir jo tikrai nebus. (8S–Sodyba)
Užjauk vyresnius. (9S–Telefonas)
Gal būtų kokių šansų vilčių beigi galimybių darbą vėliau pristatyt? (10S–Referatas)
Jei kelias dienas vėliau atnešiu, ar bus pasaulio pabaiga? (10S–Referatas)

You know you love me. (3S–Draugė)
I know you love me really! (8S–Sodyba)
Pedro. Because your mamma's all old and tired... (7S–Parduotuvė)
I wondered if you just might be willing to let your favorite niece use your lovely cottage to host an end-of-term celebration. (8S–Sodyba)
I was wondering if I could possibly maybe perhapsly... ? (8S–Sodyba)

Abiejų kalbų atstovų juokauta ir ironizuota nedaug³⁰, bet vis dėlto lietuviai taip elgėsi keturis kartus dažniau nei anglai (LT – 40, ANG – 9). Daugiausia juokauta 8S–Sodyba situacijoje (LT – 14, ANG – 4), kur buvo prašoma daug iš artimo, nors ir socialinės galios požiūriu viršesnio žmogaus. Lietuviai buvo labiau linkę pokštauti ir prašydami ne tik jaunesnio šeimos nario (9S–Telefonas LT – 3, ANG – 0), pažįstamų bendraamžių (3S–Draugė

³⁰ Šio darbo autorės nuomone, juokų strategijos taikymo prašant rezultatai yra itin jautrūs medžiagos rinkimo ir tyrimo metodui. Tačiau lieka neaišku, kaip konkrečiai gautus duomenis bus paveikęs darbe naudotas DKT: ar respondentai prašydami natūraliai būtų juokavę ir ironizavę daugiau, ar vieni patys pildydami anketas hipotetinėse situacijose, kur jų prašymai neturėjo realių gyvenimiškų padarinių, ir nebūdami akis į akį su adresatais, jie kaip tik jautėsi laisvesni šmaikštauti ten, kur realybėje galbūt nedrįstų?

LT – 6, ANG – 1), bet ir svetimų studentų (6S–Muzika LT – 8, ANG – 1; 4S–Valgykla LT – 4, ANG – 1); jie šmaikštavo netgi pateikdami didelį prašymą menkai pažįstamai dėstytojai (10S–Referatas LT – 4, ANG – 0).

Juokus Brown ir Levinsonas (1987, 124) laiko svarbia pozityviojo mandagumo realizacija, aiškindami, jog kadangi jie remiasi bendromis pamatinėmis komunikantų žiniomis bei vertybėmis, papokštavimai gali tą bendrą pagrindą ir sutvirtinti. Pajuokavimai suartina komunikantus, slopina įvaizdžiui rizikingoje interakcijoje galimą įtampą, daro bendravimą sklandesnį kurdami arba palaikydami draugišką, lengvą, žaismingą atmosferą.

12. Apeliacijos į adresato gerumą, maldavimai. Šių, dažnai labai ekspresyvių ir taip pat pozityviai mandagių prašymą paremiančių priemonių lietuviai irgi ėmėsi kur kas dažniau nei anglai (LT – 41, ANG – 14).

Norėdami labiau paveikti adresatus emociškai, kaip išorines prašymo modifikacijas respondentai vartojo specialiai išryškintus prašymo žymeklius – atitinkamai *prašau* ir *please*. Lietuvių *prašau* gali būti sustiprinamas prieveiksmiu *labai*, siekiant poveikio stiprumo minėti žodeliai keletą kartų pakartojami, šnekoje paryškinami specialia maldaujamąja-klausiamąja intonacija, tariami ištęstai, o užrašyti anketose, jie dažnai lydėti šauktukų ir klaustukų, pailginti neįprasta rašyba, pvz.:

Labai prašau, gal galite paskolinti popieriaus lapą? (11S–Popierius)

Gal galėtū ji pas tave apsistoti? Prašau, prašau... (3S–Draugė)

Būk žmogus, leisk jai pagyventi pas save porą savaitių! <...> Prašaaaaau!

<...> (3S–Draugė)

Gal galėtum leisti švęsti savo sodyboje? <...> Prašau, dėde! (8S–Sodyba)

Rūta, pakelk ragelį. Plyyyz. (9S–Telefonas)

Could my friend... <...>? Please Lucy – she's got nowhere else. (3S–Draugė)

I'm ringing to ask if I can... <...> I know you'll probably say no, but I'll take extra care and pay if anything is damaged. Pleeeeee! (8S–Sodyba)

Would I be able to... <...>, so I can get the book from the library and finish my assignment? Please? (12S–Referatas)

But please could I have a party at your house if I promise I will look after it well? Please? Please? Please? (8S–Sodyba)

Taip vartojamam lietuviškam *prašau* (ir jaunimo kalboje populiariam žargoniškam jo atitikmeniui *plyz*) mūsų kalboje labai artimas, tik dar intensyvesnis, didesnio nuolankumo laipsnio yra žodis *maldauju*, kuris „atspindi beviltišką adresanto padėtį, jis jaučiasi visiškai priklausomas nuo adresato, nemato kitos išeities, kaip tik bandymą pakeisti adresato valią“ (Čepaitienė 2007, 169). Anketose *maldauju* pavartotas vienintelį kartą:

Dėdule, aš žinau, kad praeitą kartą nebuvo viskas idealu, tačiau gal gali man padėti ir leisti atkelti su draugais į sodybą? Maldauju! Būk geras! (8S–Sodyba)

Adresantas taip pat gali mėginti įtikinti adresatą, kad jam yra nepaprastai svarbu, jog veiksmas būtų atliktas, ir atliktas būtent adresato. Tokiuose pasakymuose ryškus pozityviajam mandagumui charakteringas perdėjimo elementas (Brown, Levinson 1987, 104–106), pvz.:

*Visai neturiu daugiau ko prašyti (3S–Draugė)
Daugiau neturiu kur kreiptis, jūs paskutinė mano viltis! (8S–Sodyba)
Mes nebeturime kitos išeities, prašau! (8S–Sodyba)
Man žiauriai reikia tavo pagalbos! (3S–Draugė)
Tu mane išgelbėtum labai. (3S–Draugė)*

*Otherwise we can't have a party, we are relying on you! (8S–Sodyba)
We really have no other options. (8S–Sodyba)
You would be a life saver. (10S–Referatas)*

Gauta medžiaga patvirtina stebint natūralius prašymus pastebėtą dalyką: lietuviams prašant gana įprasta labai eksplicitiškai prašyti adresato gerumo trafaretinėmis frazėmis *būk (-it) (toks (-ia)) geras (-a) / gerutis (-ė), būk žmogus*, pvz.:

*Lukai, būk geras, nueik į parduotuvę. (7S–Parduotuvė)
Sauliau, būk geras, paduok žurnalą. (1S–Žurnalas)
Gal galėtum muziką patildyti? Būk geras. (6S–Muzika)
Gal gali atsiliepti? Būk gera! (9S–Telefonas)
Rūtele, būk gera, pakelk ragelį. (9S–Telefonas)
Būkit gera, leiskit atnešt dar po poros dienu. (10S–Referatas)
Būkit toks geras, leiskit švęsti jūsų sodyboj darkart? (8S–Sodyba)
Būk gerutė, neatsisakyk padėti! (3S–Draugė)
Būk gerutis, pritildyk, kol mokaus? (6S–Muzika)*

Būk žmogus, pritildyk muziką. (6S–Muzika)

Kad anglams tokios semantikos pasakymai svetimi, rodo rastas tik vienas angliškasis pavyzdys:

Be a dear and get us some milk & butter for your dinner. (7S–Parduotuvė)

Analizuojamų modifikacijų grupėje lietuviškos eksplicitinės apeliacijos į adresato gerumą, žmogiškumą sudaro gausiausią pogrupį. Vartosenos požiūriu tokie mūsų pasakymai labai konvencionalizuoti ir daugiausia vartojami standartinėse situacijose, kur iš tiesų ypatingo adresato gerumo mažam, labai įprastam prašymui patenkinti visai nereikia (pvz., 1S–*Žurnalas*, 9S–*Telefonas*). Tiesioginė semantinė šių pasakymų reikšmė yra nublukusi, jais tiesiog „geru žodžiu kreipiamasi į adresatą“ (Čepaitienė 2007, 170) ir komunikuojamos sociopragmatinės šiltumo, artumo, draugiškumo reikšmės. Nenuostabu, kad aptariamų frazių daugiausia vartota kreipiantis į artimus žmones. Tačiau jų vartota ir esant dideliame socialiniam nuotoliui, kur tikintis adresato prielankumo tokios išraiškos tarnauja kaip priemonė artumo jausmui sukurti, pretenzija į jį (pvz., 6S–*Muzika*, 10S–*Referatas*). Svarbu pastebėti, kad eksplicitinės apeliacijos į adresato gerumą ir žmogiškumą visais atvejais pasitelktos liepiamosios nuosakos formomis reikštiems prašymams švelninti. Jos yra dar viena pozityviojo mandagumo priemonė, kuri lietuviškų imperatyvų vartoseną prašant daro daug priimtinesnę nei anglų kalboje bei kultūroje. Galima priminti, kad tiesmukai prašant didelio socialinio nuotolio situacijose tam tikslui, tik jau kaip negatyviojo mandagumo signalai, vartojami įterptiniai formalūs prašymo žymekliai *prašau* ir *prašom* (žr. 154–156 p.)

Labai jausmingai, kone maldaujamai prašydamas specialiai išskirtais *prašau* ir *please*, aiškindamas, kaip nepaprastai svarbu, kad adresatas sutiktų patenkinti išsakomą norą, adresantas rodo savo bejėgiškumą, priklausomybę nuo adresato gerumo, jo malonės. Tačiau akivaizdu, kad komunikacijos partneris tokiomis priemonėmis sykiu ir gana stipriai emociškai bei psichologiškai spaudžiamas. Prašantysis apeliuoja ir į jų tarpusavio ryšių

tvirtumą, po išreiškiamu nuolankumu slypi stiprus noras žūtbūt pastūmėti adresatą veiksmui. Frazės *būk geras (-a) / gerutis (-ė)*, *būk žmogus* neturi tokio emocinio krūvio, sakininėje kalboje jos tariamos neutralėse intonacijose, bet tam tikras šių išraiškų primygtinumas atsiskleidžia iš skatinamųjų jų formų ir to, kad jose implikuota mintis, jog jei adresatas adresanto noro nepatenkintų, jis nebūtų „geras“, nebūtų „žmogus“.

Galima manyti, šiame poskyryje aptartos prašymų modifikavimo priemonės užima ribinę poziciją tarp iki šiol gvildentų išorinių prašymų ilokucinės galios švelniklių ir stipriklių, kuriems skirtas paskutinis išorinių modifikacijų skyriaus skirsnis.

13. Prašymo stiprikliai. Tai įvairios stipresnį ar netgi labai stiprų spaudimą adresatui darančios, prašančiojo įsitikinimą prašymo sėkme (komunikantų artumo ar adresanto suvokiamos jo galios pagrindu) demonstruojančios optatyvinių pageidavimų modifikacijos. Gauti rezultatai patvirtina jau anksčiau mokslininkų nustatytą faktą, kad šnekos akto galią intensyvinančios priemonės prašant nėra dažnos (Sifianou 2000, 157). Dėl dėmesio adresato įvaizdžiui stokos ar netgi sąmoningų bandymų jam pakenkti (turint omeny, kad prašymo situacijoje adresatas neprivalo paklusti), žmonių komunikacijoje tokie komunikacinio tikslo siekimo būdai tiesiog nėra pasiteisinę kaip sėkmingi.

Vis dėlto turimi duomenys liudija, kad lietuviai stipriklius vartoja dažniau nei anglai (LT – 23, ANG – 14). Švelnesnių tokių išraiškų pavyzdžiai būtų tokie:

Rūta, pakelk ragelį, nu, davaj! (9S–Telefonas)

Man čia greitai reikia. (11S–Popierius)

Man ekstra atvejis, turi padėti. (3S–Draugė)

Galėsit pasiruošti, taip? (5S–Pranešimas)

Nemanyčiau, kad tai sukels jums kokių problemų. (5S–Pranešimas)

Norėčiau, kad jūsų tema būtų pristatyta jau šią savaitę. Galėsit pasiruošti, taip? (5S–Pranešimas)

You should have enough time to prepare it. (5S–Pranešimas)

I'm sure you'll be fine. (5S–Pranešimas)

I'm sure it won't be a problem. (5S–Pranešimas)

Ilokucinę prašymų galią itin smarkiai sustiprina tokie pasakymai, kurie paprastai laikomi nesuderinamais su mandagia kalbėsena:

– ne tik švelnesni ar stipresni, akivaizdesni ar labiau užslėpti priekaištai, pamokymai, moralizavimai, pvz.:

Nemanai, kad muzika šiek tiek per garsi? (6S–Muzika)

Čia gyvena besimokantys žmonės. (6S–Muzika)

Kai kas bando mokytis. (6S–Muzika)

Normalūs žmonės nori mokytis. (6S–Muzika)

Tikriausiai nesupranti, kad čia ne namai, todėl turi atsižvelgti į kitus. (6S–Muzika)

Manau, kad susitarsime draugiškai ir nereikės kreiptis į budėtoją. (6S–Muzika)

Klausyk, žmonės nori mokytis. Viskam yra savas laikas ir vieta. (6S–Muzika)

Išjunk muziką, man mokytis gi reik, be to, šiandien ne penktadienis, o pirmadienis. (6S–Muzika)

Tikriausiai nesupranti, kad čia ne namai, todėl turi atsižvelgti į mūsų nuomonę, o šiuo atveju į mano. (6S–Muzika)

Mokantis būtina daryti pertraukėles. (7S–Parduotuvė)

People are trying to work. (6S–Muzika)

Everybody is getting cold. (2S–Langas)

If you want me to cook your tea you'll have to go to get some milk and butter. (7S–Parduotuvė)

Make sure you speak nicely. (9S–Telefonas)

– bet ir grasinimai, įžeidimai, ultimatumai, pvz.:

Arba užtildai muziką, arba turėsi problemų šiame barake. (6S–Muzika)

Sumažink garsą, arba būsiu priverstas ją nutildyti kitomis priemonėmis! (6S–Muzika)

Normalūs žmonės nori mokytis. Jeigu nenutildysi muzikos, sudaužysiu kolonkes. (6S–Muzika)

Arba užtildai muziką, arba turėsi problemų šiame barake. (6S–Muzika)

Pritildyk muziką, kol negavai į lempą!!! (6S–Muzika)

Asile, ne vienas gyveni! Pritildyk muziką, kol į bliuską negavai. (6S–Muzika)

Priešingu atveju pietų nebus. (7S–Parduotuvė)

Jei ne, teks apsieiti be vakarienės. (7S–Parduotuvė)

Je referatą atnešiu kada priklausu, jūs tikrai nenorėsite jo skaityti. (10S–Referatas)

Are you deaf?! (9S–Telefonas)

Kaip matyti ir iš pateiktų pavyzdžių, itin didelių grasinimų rasta tik lietuvių vaikinių anketose ir tik vienoje – *6S–Muzika* situacijoje. Kaip buvo užsiminta pirmoje šio darbo dalyje (16 p.), grasinimai, keiksmi, pasišaipymai ir panašūs šnekos aktai, kurie, rodos, specialiai skirti pakenkti adresato įvaizdžiui, nebūtinai visada priimami rimtai, kaip įžeidūs – tam tikrų visuomenės grupių viduje jie gali būti suprantami ir kaip grupinės tapatybės raiškos, įtvirtinimo, solidarumo išraiškos. Tačiau ši prielaida *6S–Muzika* situacijai sunkiai pritaikoma, nes nors abu komunikantai joje yra tos pačios lyties, to paties amžiaus ir socialinio statuso, jie – visiškai nepažįstami žmonės, todėl tokiems agresyvumo protrūkiams neišena priskirti jokios mandagumo vertės, kad ir kaip plačiai pragmatiškai jis būtų suprantamas. Nors aptariamų priešišku išraiškų negalima atmesti kaip pavienių atsitiktinių atvejų, vis dėlto jos nelaikytinos normaliu būdu jauniems lietuviams vyrams sustiprinti savo prašymus. Autorė mano, kad gautus rezultatus čia galėjo labai iškreipti medžiagos rinkimo metodas – sukelti panašų reiškinį, kuris dažnai stebimas ir lietuviškuose interneto (pvz., naujienų portalų) skaitytojų komentaruose. Mažai tikėtina, kad tokie grubūs pasakymai, užrašyti vienuoje pildant anoniminę anketą ir kreipiantis į fiktyvų asmenį eksperimentinėje situacijoje, būtų pavartoti realiame gyvenime betarpiškai bendraujant su realiu nepažįstamuoju. Nepaisant to, konstatuotina, kad apskritai agresyvus kalbinis elgesys, susijęs su menkesniais neigiamų, kaip ir teigiamų, emocijų raiškos viešojoje erdvėje apribojimais, Lietuvoje yra yra kur kas mažesnis tabu nei Anglijoje.

Pačioje pabaigoje dar pasakytina, kad į bendrą stipriklių grupę pateko ir keli tokie atvejai, kai prašymo ilokucinė galia sustiprinta pačiame prašymo branduolyje vartojamomis priemonėmis. Šnekos akto įsakmumas, primygtinumas išryškinti ortografiškai – didžiosiomis raidėmis, taip pat prieveiksmiais, neigiamos konotacijos žodžiais:

ATSILIEPK! (9S–Telefonas)

Bėk atsiliepti greitai! (9S–Telefonas)

E, (rusiškas keiksmazodis), gal gali muziką pritildyti? (6S–Muzika)

TURN DOWN YOUR MUSIC! (6S–Muzika)
PHONE! (9S–Telefonas)
Oi, get the bloody phone. (9S–Telefonas)

3.3.2. Apibendrinimai ir išvados

Kitaip nei dauguma vidinių, išorinės prašymų modifikacijos mandagumo požiūriu gali būti labai įvairios. Kai kurios jų (parengiamieji klausimai, sunkinančių aplinkybių pripažinimai, eksPLICITINIAI atsiprašymai, suteikiama galimybė atsisakyti, siūlomos alternatyvos) veikia kaip negatyviojo mandagumo priemonės prašymo primygtinumui mažinti. Jomis siekiama apsidrausti, atsiriboti, išlaikyti deramą atstumą tiek nuo pateikiamo prašymo, tiek nuo adresato, kuo mažiau primesti jam savo valią, išreikšti pagarbą jo erdvei, laikui ir laisvam pasirinkimui.

Kita išorinių modifikacijų dalimi (dėmesio adresatui raiška, įvairiais pažadais, pasiūlymais, apeliacijomis į adresato gerumą, maldavimais, juokais) perteikiamas pozityvusis mandagumas. Šiuo atveju prašymai švelnesni, priimtinesni adresatui tampa sukūrus malonią, šiltą interakcijos atmosferą, sutvirtinus ar užmezgus komunikantų tarpusavio sąsajas, išreiškus optimistinį įsitikinimą, kad komunikantai yra vienas kitam įsipareigoję ir turi padėti, o reikšmingais – prašymo ilokucinės galios stiprikliu atveju – netgi nevengiama daryti adresatui didesnio spaudimo. Dar kitos išskirtos modifikacijos (tokios kaip problemos konstatavimai, bandymai išgauti išankstinį pasižadėjimą, pagrindimai, implicitiniai atsiprašymai, padėkos) mandagumo tipo požiūriu atrodo esą labai mišrios – perteikia drauge ir negatyvųjį, ir pozityvųjį.

Išorinių modifikacijų abiejų kalbų ir kultūrų respondentai vartojo daug, lietuviai dar ir penkiomis dešimtėmis daugiau nei anglai (LT – 1291, ANG – 1245). Dauguma tiek anglišku, tiek lietuvišku aptariamų išraiškų gautos didelės grėsmės įvaizdžiui kontekstuose. Detaliau paanalizavus įvairių modifikacijų vartojimą atskirose situacijose ir bendras jų sumas, nustatyta reikšmingu

skirtingas respondentų kultūrinės nuostatos atspindinčių mandagumo raiškos skirtumų.

Negatyviojo mandagumo išraiškos dominavo anglų prašymuose. Anglai respondentai prieš prašydami truputį dažniau nei lietuviai vartojo atsargius parengiamuosius klausimus, kad iš pradžių pasidomėtų, ar tinkamos yra sąlygos prašymui būti išklaustam (pvz., *Can I have a word?*), patenkintam (pvz., *Is your cottage free on the weekend?*). Bandant apsidrausti nuo neigiamos adresato reakcijos, anglakalbiamis kur kas labiau nei lietuviams, be to, labai trafaretinėmis frazėmis, būdinga pripažinti, kad išreiškiamas prašymas yra didelis (pvz., *This is asking a lot*), nepakankamai pagrįstas (pvz., *I know that my essay is my responsibility*), kelia adresatui sunkumų, nepatogumų (pvz., *It's slightly inconvenient*), yra netikėtas (pvz., *I know this is a bit out of the blue*) ir pan., ir tuo parodyti, kad prašantysis palankios adresato reakcijos per daug nesitiki, kad viskas priklausą nuo pastarojo valios.

Kad anglakalbiamis prašant būtina suteikti daugiau laisvės adresatui, rodo ir gausiau vartoti tokie pasakymai, kuriais komunikacijos partneriui atvirai siūloma galimybė išvengti prašymo vykdymo, jei tai dėl kokių nors priežasčių būtų jam nepriimtina, neįmanoma (pvz., *Don't worry about it if you can't though*) ir / arba išreiškiamas supratimas dėl to (pvz., *It's ok if not*). Labai ryškūs lietuvių ir anglų vartotų atsiprašymų, taip pat perteikiančių supratimą, kad prašymas yra adresatą apsunkinantis, apribojantis aktas, skaičiaus skirtumai: eksplicitiniai atsiprašymai dėl adresato sutrukdyto (pvz., *Really sorry to bother you*) ar įkalbinėjimo veiksmui (pvz., *Sorry to pressure you*) yra daug įprastesni papildomi anglų prašymų dėmenys.

Anglai respondentai jautė ir kiek didesnę būtinybę paaiškinti, kodėl prašo (pvz., *We ran out of milk and butter*). Pagrindimai – gausiausia abiejų kalbų modifikacijų grupė – viena vertus, perteikia adresanto manymą, kad adresatui rūpi jo situacija, atspindi norą pelnyti pastarojo supratimą, galbūt empatiją ir taip palenkti jį savo valiai. Tačiau šiame darbe manoma, kad pagrindimai vis dėlto labiau rodo bandymus įtikinti prašomąjį, kad esama

pakankamai pateisinamos priežasties jį trukdyti, taigi veikia kaip negatyviojo mandagumo išraiškos.

Lietuviai adresantai prašymams adresatus kur kas dažniau rengė ne klausimais, o apie ketinimą prašyti informuojančiais (pvz., *Noriu paprašyti tavęs vieno dalyko*), problemos buvimą konstatuojančiais (pvz., *Yra toks reikalas*) teiginiais, taip pat – anglams visiškai nebūdingais adresato pagalbos būtinybės konstatavimais (pvz., *Tavo pagalbos reikia*). Glaudūs komunikantų ryšiai adresantui leidžia nors ir gana primygtinai, bet pakankamai mandagiai prašyti adresato padėti dar prieš atskleidžiant, ko iš jo reikia. Nors daryti prašymus priimtinesnius siūlant, žadant, garantuojant adresatui įvairių dalykų labai įprasta buvo ir anglams – tai antra pagal dažnumą modifikacija abiejų kalbų prašymuose – lietuviai šių priemonių vartojo dar gausiau, o konkrečiai atlygio pažadai (pvz., *Mes sumokėsime už patalpas*) angliškus viršija itin smarkiai. Taip pat prašant lietuviams kiek svarbiau buvo parodyti, kad be praktinių išskaičiavimų jiems rūpi ir pats adresatas, santykiai su juo. Tokia nuostata perteikta įvairesnėse socialinėse situacijose, kur lietuviai adresatai dažniau nei anglai pamaloninti šiltu dėmesiu: pasiteiraujant, kaip sekasi, pasveikinant, pagiriant ir pan.

Kitaip nei angliškuose prašymuose, lietuviškuose gana svarbų išorinių švelniklių vaidmenį atlieka ir juokai bei draugiški paironizavimai, taip pat atskleidžiantys komunikantų bendrumą ir vienas kito supratimą, kuriantys jaukią, žaismingą bendravimo aplinką. Be to, lietuviai ne taip varžėsi ir savo prašymus dažniau pateikė labai emociškai, sustiprintus specialiai akcentuoto *prašau* (pvz., *Gal galėtų ji pas tave apsistoti? Prašau, prašau!*), pabrėždami savo padėties beviltiškumą (pvz., *Visai neturim daugiau į ką kreiptis*). Siekdami pelnyti adresato palankumą, jie ne tik reiškė nuolankumą, bet kartu emociškai bei psichologiškai jį spaudė. Šioje grupėje vien lietuvių vartoti iš dalies niveliuotos semantinės reikšmės, emociškai neutralesni skatinimai adresatui būti geram, žmogiškam (pvz., *būk gera, būk žmogus*). Prašant atvirai reikšti ne tik teigiamus, bet ir neigiamus savo jausmus ar netgi atvirai užsipulti adresatą lietuvių atrodo taip pat labiau toleruotina. Tačiau tai, kad tiek angļu,

ties lietuvių prašymuose ilokucinės galios stipriklių buvo labai mažai, dar kartą patvirtina, kad švelnikliai yra kur kas veiksmingesnis būdas tikslui pasiekti.

Kaip ir prašymų strategijų pasirinkimai bei vidinių modifikacijų vartosena, nustatytos išorinės anglišų prašymų modifikacijų vartojimo tendencijos dar kartą patvirtina daugybe tyrimų paliudytą neigatyviojo mandagumo etoso dominavimą anglų kalboje bei kultūroje. Savo ruožtu lietuvių respondentų pasirinkimai, kaip išoriškai paremti savo prašymų branduolius, rodo didesnę mūsų polinkį pozityvų mandagumą.

IŠVADOS

Išanalizavus identiškuose eksperimentiniuose kontekstuose gautus sakininės lietuvių ir anglų kalbos prašymų duomenis, susisteminius tyrimo rezultatus, daromos tokios išvados:

1. Gauti rezultatai rodo, kad lietuvių ir anglų prašymų strategijų pasirinkimai yra valdomi bendrų sociopragmatinių ir mandagumo principų, tačiau nustatyta ir statistiškai reikšmingų skirtumų.

1.1. Nustatyta pati dažniausia lietuvių ir anglų prašymų strategija – konvencionaliai netiesioginė (KN) (LT – 64,0 %, ANG – 81,7 %). Tai dera su daugybės kitų tyrimų rezultatais, kuriais KN strategija nustatyta kaip universaliausia įvairių kalbų prašymuose.

1.2. Didžioji dauguma gautų KN abiejų kalbų prašymų yra netiesioginiai klausimai apie parengiamąją veiksmo galimybės sąlygą (LT – 90,1 %, ANG – 72,8 %). Tačiau ši sąlyga dažniau kvestionuota lietuvių, kurie savo ruožtu rečiau prašė teiraudamiesi apie gana subjektyvią adresato noro, pasirengimo atlikti nurodomą veiksmą sąlygą (LT – 9,8 %, ANG – 20,7 %).

1.3. Lietuviškų KN prašymų gauta 20 % mažiau nei angliškų. Jų skaičius daug mažesnis įvaizdžiui ne tokiose grėsmingose, ne tokiose rizikingose prašymų situacijose, kai esama mažo socialinio nuotolio ir / arba adresanto padėties viršenybės. O pastebimai mažesnis anglų KN prašymų skaičius užfiksuotas tik išvis minimalios grėsmės įvaizdžiui kontekstuose. Taigi KN strategija lietuvių prašymuose nėra tokia įprasta kaip anglų, labiau priklauso nuo bendravimo aplinkybių: socialinių komunikantų vaidmenų ir paties prašymo turinio.

1.4. Tiesioginė (T) strategija yra antra pagal dažnumą, tačiau lietuviškų T prašymų pavartota daugiau tiek apskritai (LT – 26,9 %, ANG – 10,9 %), tiek kalbant apie atskiras anketos situacijas.

1.5. Tiek lietuvių, tiek anglų T prašymai dažniausiai reikšti liepiamosios nuosakos konstrukcijomis (LT – 79,5 %, ANG – 84,6 %). Lietuviški

eksplicitiniai performatyvai, kuriems iki šiol skirta daugiausia mokslininkų dėmesio kaip pačiam įprasčiausiam būdai lietuviškai prašyti, pasirodė esą labai reti (tik 4,7 % visų T prašymų) ir vartojami tik oficialesnėse situacijose.

1.6. Nors prašyti tiesiogiai lietuviams buvo kone triskart priimtinau nei anglams, gauti skaičiai atskleidžia, kad T lietuviški prašymai sudaro apie ketvirtadalį visų pateiktų pasakymų ir dominuoja tik mažos grėsmės įvaizdžiui situacijose. Tai leidžia teigti, kad, kitaip nei manyta iki šiol, T prašymai sudaro semantinę, bet ne pragmatinę lietuviško prašymo paradigmos centrą.

1.7. Nekonvencionaliai netiesioginių (NN) prašymų gauta labai nedaug (LT – 6,6 %, ANG – 4,5 %). Tačiau lietuviai respondentai buvo kiek labiau linkę ir į šią strategiją. Be to, daugumoje situacijų, kuriose gauta didesni T prašymų skaičiai, pavartota ir daugiau NN prašymų. Vadinasi, lietuvių prašymai tiesiogiškumo-netiesiogiškumo skalėje išsidėsto plačiau nei anglų. Lietuviai prašydami yra lankstesni, labiau atsižvelgia į kontekstinių kintamųjų variacijas ir labiau išnaudoja galimybę savo šnekos aktus pateikti įvairių tiesiogiškumo lygių.

1.8. Lietuviai kur kas dažniau nei anglai gali, o tam tikrais atvejais – netgi turi prašyti labai tiesiogiai. Tai, kad jų rečiau taikoma KN strategija, rodo, jog lietuviai negatyviajam adresato įvaizdžiui – jo laisvės ir privatumo troškimui – išreiškia mažiau dėmesio. Lietuviams adresantams atrodo mažiau būtina išlaikyti pagarbų nuotolį, prašyti išreiškiant abejonę adresato galėjimu ar noru patenkinti prašymą – adresatui tarsi daromas didesnis spaudimas paklusti. Tačiau, nors lietuviai ir nevengia prašyti tiesiogiai, jie gali būti ir yra mandagūs perteikdami artumą, draugiškumą, numanydami tarp komunikantų esant glaudžius tarpusavio ryšius, kurie įvairias paslaugas vienas kitam daro savaime suprantamas. Didesnio galios skirtumo, mažiau egalitariškoje lietuvių kultūroje priimtinesni ir pakankamai mandagūs yra ir T socialiai viršesnio adresanto žemesniam adresatui skirti prašymai.

2. Lietuviškų ir anglišių prašymų ilokucinė galia ir jų poveikis adresatui gausiai švelninti papildomomis vidinėmis šnekos akto branduolio modifikacijomis: gramatinėmis (morfologinėmis, sintaksinėmis) (modifikuota

LT – 56,5 %, ENG – 62,3 % visų branduolių) ir leksinėmis bei frazinėmis (modifikuota LT – 57,2 %, ENG – 78,7 % visų branduolių) priemonėmis. Pastebėtas teigiamos koreliacijos ryšys tarp modifikacijų skaičiaus ir grėsmės įvaizdžiui dydžio prašymų situacijose.

2.1. Nors bendras lietuvių ir anglų vartotų morfologinių ir sintaksinių modifikacijų skaičius skiriasi labai nedaug (mažiau nei 6 %), respondentai buvo akivaizdžiai linkę į skirtingas jų grupes. Pagrindinis skirtumas – pasitelktų modifikavimo priemonių sudėtingumas.

2.2. Tiek lietuvių, tiek anglų prašymuose labai aiškiai vyravo palyginti paprastos tariamosios nuosakos konstrukcijos. Vis dėlto lietuvių prašymuose jų buvo dar daugiau nei anglų ir čia jos sudarė didžiąją visų vartotų gramatinių modifikacijų dalį.

2.3. Gauti duomenys rodo, kad kalbant apie gramatines modifikacijas, lietuvių prašymams visai pakanka morfologinių modifikavimo priemonių. Lietuviškuose prašymuose rasta ir daugiau neigiamų tariamosios nuosakos konstrukcijų. Savo prašymams švelninti lietuviai išnaudoja turimas veiksmazodžių kaitybos asmenimis galimybes, tačiau, kitaip nei anglų, jų pasitelkta kur kas mažiau sudėtinių prijungiamųjų sakinių konstrukcijų, o ypač – dar labiau išplėtotų sudėtinių sakinių ir įvairių morfologinių modifikacijų derinių.

2.4. Panašiai kaip ir KN prašymų atveju, struktūriškai sudėtingi prašymai rodo, kad adresantas vengia apsunkinti adresatą, stengiasi pateikti pageidavimą kuo atsargiau, atsiriboti nuo to, kas sakoma, parodyti, kad teigiamos reakcijos per daug nesitikima, ir taip ne tik apsaugoti negatyvųjį komunikanto įvaizdį, bet ir pačiam apsidrausti nuo galimos prašymo nesėkmės. Taigi tai, kad lietuviams neatrodo būtina tiek gramatiškai išplėtoti savo prašymų branduolius kiek anglams, taip pat liudija didesnę jų polinkį į priešingą – pozityviojo mandagumo tipą.

2.5. Vidinių leksinių bei frazinių prašymų modifikacijų lietuviai respondentai pavartojo 20 % mažiau. Patys populiariausi ir kur kas dažnesni nei anglų prašymuose buvo sąšvelniai (išlygos). Tačiau didžiąją daugumą šioje

grupėje sudaro abejojamosios dalelytės *gal, galbūt*, o anglai sąšvelnių vartojo mažiau, bet įvairių. Anglų prašymuose dominavo lietuviškiems mažai būdingos sudėtingos desemantizuotos įžanginės formuluotės.

2.6. Lietuviški prašymo žymekliai *prašom, prašau, prašyčiau* vartoti kone dešimt kartų rečiau nei angliškas *please*, kuris buvo antra pagal dažnumą anglų prašymų modifikacija. Šie formalūs lietuviški žodžiai dažniausiai vartoti ne performatyviai, prieš veiksmažodžio bendratį, o kaip liepiamosios nuosakos konstrukcijų įterpiniai arba pridūriniai, nors ir tokių jų vartojimo atvejų užfiksuota nedaug. Turimi duomenys duoda pagrindą tvirtinti, kad prašydami artimų žmonių lietuviai dažniausiai apsieina be formalių mandagumo žymeklių.

2.7. Tyrimo rezultatai rodo, kad lietuviškus prašymus pakankamai sušvelnina pridurtiniai adresato sutikimo siekiantys žodeliai, deminutyvai, tikri arba tariami prašomojo dalyko sumenkinimai. Gyvojoje sakytinėje kalboje čia labai svarbų vaidmenį atlieka draugiška, maloni intonacija, kūno kalba.

2.8. Lyginant su gauta angliška medžiaga, lietuvių prašymams daug mažiau būdingos negatyviai mandagios sudėtingos sintaksinės ir sustabarėjusios semantinės struktūros, formalūs leksiniai bei fraziniai mandagumo ženklai, o ypač – angliškuose prašymuose pastebėta visų šių priemonių akumuliacija viename šnekos akte. Lietuvių labiau linkstama į ne tokios apibrėžtos aprėpties pozityvų mandagumą perteikiančias vidines prašymų modifikacijas.

3. Lietuvių ir anglų prašymų branduoliai gausiai modifikuoti ir išoriškai (modifikuota LT – 64,1 %, ANG – 64,6 % visų branduolių). Išorinių modifikacijų skaičius atskirose situacijose taip pat koreliuoja su prašymo grėsme įvaizdžiui.

3.1. Bendra dažniausia išorinė modifikacija – prašymo pagrindimai, paaiškinimai. Po jų rikiuojasi įvairūs pažadai bei pasiūlymai adresatui.

3.2. Gauti duomenys rodo, kad lietuviai žadėti ir siūlyti (ypač atsilyginti), pabrėžiant abipusiškumą tarp komunikantų, linkę dar labiau nei anglai. Lietuviams taip pat įprasčiau rengti adresatą prašymui konstatuojant,

kad esama kokios nors problemos, numanant, kad adresatui rūpi adresanto gerovė, kad jis nori ir yra pasirengęs padėti ją spręsti.

3.3. Prašydami lietuviai respondentai mažiau eksplicitiškai atsiprašinėjo, jiems buvo ne taip įprasta išreikšti supratimą, kad adresatui gali būti sunku patenkinti pageidavimą, adresatui rečiau atvirai siūlyta galimybė atmesti prašymą ir jis rečiau tikintas, kad toks sprendimas būtų visiškai suprantamas.

3.4. Lietuviai dažniau reiškė susidomėjimą pačiu adresatu, jo gerove, emociingiau ar santūriau apeliavo į adresato gerumą, juokavo, draugiškai ironizavo. Tačiau komunikacinio savo tikslo lietuviai kur kas dažniau siekė ir vartodami švelnesnius ar grubesnius prašymo ilokucinės galios stiprikius.

3.5. Skirtingų išorinių modifikacijų grupių priemonių pasirinkimo skirtumai taip pat atskleidžia didesnę lietuvių polinkį į pozityvųjį mandagumą: lyginant su anglais, lietuviai respondentai rodė daugiau draugiško, o ne pagarbaus dėmesio adresatui (anglų dažnai reiškiamo trafaretinėmis frazėmis), labiau pasikliovė bendru komunikantų bendravimo pagrindu.

4. Nustatytas gretintų kalbų prašymų raiškos skirtybės galima paaiškinti didesne anglų orientacija į negatyviojo, o lietuvių – į pozityviojo mandagumo tipą. Nė viena iš šių mandagumo sistemų nėra pranašesnė už kitą. Anglų prašymams būdinga negatyviojo mandagumo priemonių gausa lietuviams ne tik kad nereikalinga, bet ir būtų nepriimtina. Lietuviams prašymai neatrodo tokie grėsmingi negatyviajam įvaizdžiui, nes jam mūsų kultūroje skiriama mažesnė svarba. Universalus poreikis švelninti pateikiamus prašymus tirtų kalbų ir kultūrų atstovų realizuojamas skirtingomis priemonėmis, atspindinčiomis skirtingas kultūrinės jų vertybes bei nuostatas: kaip suprantamas kitas, kur brėžiamos asmens privatumo ribos, kaip lengvai žmonės yra vieni kitiems prieinami, kiek savaime suprantamos jų vienas kitam teikiamos paslaugos ir esami išipareigojimai ir pan. Kaip tik kultūra ir lemia, kokie būdai prašyti nusistovi ir tos pačios bendruomenės atstovams – bet nebūtinai svetimiesiems – tampa savaime suprantama norma.

Šiame darbe tirti eksperimentinėse situacijose gauti sakytinės kalbos, tačiau rašytiniu pavidalu gauti lietuvių ir anglų studentų prašymai. Taikyto duomenų rinkimo metodo ribotumai neleidžia teigti, kad darbe užčiuopta ir analizuota tai, kaip iš tiesų lietuviškai prašoma – gauti duomenys labiau atspindi kalbėtojų suvokiamas prašymų raiškos normas, o vienos socialinės grupės prašymų tyrimo rezultatų pagrindu daromi apibendrinimai, suprantama, negalioja visai lietuvių tautai.

Pagrindinė šio darbo išvada apie lietuvius kaip labiau pozityviojo mandagumo etosą ateityje tuėtų būtų patvirtinta tolesnių – visiškai natūralių prašymų gyvojoje kalboje tyrimų, nagrinėjant kitų socialinių visuomenės grupių kalbos duomenis, tiriant kitus šnekos aktus, taip pat – tai, kaip atskiruose šnekos aktuose neišsitenkantis mandagumo reiškinys skleidžiasi autentiškuose pokalbiuose.

LITERATŪRA

Araújo Carreira 2005 – Araújo Carreira M. H. Politeness in Portugal: How to Address Others. – Hickey L., Stewart M. (eds.) *Politeness in Europe*. – Clevedon: Multilingual Matters. P. 306–317.

Austin 1962 – Austin J. L. *How to do things with words*. Harvard University, William James lectures 1955. – Oxford: Oxford university Press.

Bach, Harnish 1982 – Bach K., Harnish R. *Linguistic communication and speech acts*. – Cambridge: MIT Press.

Balčikonis 1978 – Balčikonis J. *Rinktiniai raštai*, T. 1. – Vilnius: Mokslas.

Baltrušaitis 1999 – Baltrušaitis 1999 V. Liaudies etiketo bruožai Kauno marių apylinkėse. – Lukoševičius O. (sud.) *Kaišiadorys: miesto ir apylinkių praeitis. Straipsnių rinkinys*. – Kaišiadorys: Kaišiadorių muziejus.

Bargiela-Chiappini 2003 – Bargiela-Chiappini F. Face and politeness: New (insights) for old (concepts). – *Journal of Pragmatics* 35. P. 1453–1469.

Beebe, Cummings 1996 – Beebe L. M., Cummings M. C. Natural speech data versus written questionnaire data: How data collection method affects speech act performance. – Grass S. M., Neu J. (eds.) *Speech acts across cultures*. – Berlin: Mouton de Gruyter. P. 65–87.

Billmyer, Varghese 2000 – Billmyer K., Varghese M. Investigating Instrument-based Pragmatic Variability: Effects of Enhancing Discourse Completion Tests. – *Applied Linguistics* 21 (4). P. 517–552.

Blum-Kulka 1982 – Blum-Kulka S. Learning How to say what you mean in a second language: A study of the speech act performance of learners of Hebrew as a second language, *Applied Linguistics* 1 (3). P. 29–59.

Blum-Kulka 1987 – Blum-Kulka S. Indirectness and politeness in requests: same or different? – *Journal of Pragmatics* 11. P. 131–146.

Blum-Kulka, House, Kasper 1989 – Blum-Kulka S., House J., Kasper G. (eds.) *Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies*. – Norwood, NJ: Ablex.

Blum-Kulka 1989 – Blum-Kulka S. Playing it safe: The role of conventionality in indirectness. – Blum-Kulka S., House J., Kasper G. *Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies*. – Norwood, N. J. Ablex. P. 37–71.

Blum-Kulka, Olshtain 1984 – Blum-Kulka S., Olshtain E. Requests and apologies: A cross-cultural study of speech act realization patterns (CCSARP). – *Applied Linguistics* 5 (3). P. 196–214.

Bonikowska 1988 – Bonikowska M. The Choice of Opting Out. – *Applied Linguistics* 9 (2). P. 169–181.

Bousfield 2008 – Bousfield. D. *Impoliteness in interaction*. – Amsterdam / Philadelphia, PA: Benjamins.

Brown, Levinson 1987 [1978] – Brown P., Levinson S. *Politeness. Some universals in language usage*. – Cambridge: Cambridge University Press.

Buitkienė 2006 – Buitkienė J. Power Relations and Politeness. – *Žmogus ir žodis*. T. 8. Nr. 3. P. 15–20.

Bylaitė-Lapinskienė 2004a – Bylaitė-Lapinskienė A. Pasisveikinimas ir atsisveikinimas XX a. Lietuvos kaime. – *Kalbos kultūra* 77. P. 142–149.

Bylaitė-Lapinskienė 2004b – Bylaitė-Lapinskienė A. Kaimynų tarpusavio santykiai bei liaudies etiketas XX a. Dzūkijos kaimo kasdienybėje. – *Liaudies kultūra* 1 (94). P. 12–20.

Byon 2006 – Byon A. S. The role of linguistic indirectness and honorifics in achieving linguistic politeness in Korean requests. – *Journal of Politeness Research* 2. P. 247–276.

Dabašinskienė 2009 – Dabašinskienė I. Intimacy, familiarity and formality: a case of diminutives in modern Lithuanian – *Lituanus*.

Drazdauskienė 1981 – Drazdauskienė M. L. On stereotypes in conversation, their meaning and significance. – F. Coulmas *Conversational routine: explorations in standardized communication situations and patterned speech*. – The Hague: Mouton. P. 55–68.

Čepaitienė 1997 – Čepaitienė G. Fatinė funkcija ir lietuvių kalbos etiketas. – *Lituanistica* 4 (32). P. 46–52.

Čepaitienė 1998a – Čepaitienė G. Prašymą ir liepimą reiškiantys lietuvių kalbos veiksmažodžiai. – *Linguistica Lettica* 2. P. 101–114.

Čepaitienė 1998b – Čepaitienė G. Prašymo raiška M. Mažvydo raštuose. – *Kalbotyra* 47. P. 165–171.

Čepaitienė 1999 – Čepaitienė G. G. Petkevičaitės-Bitės laiškų etiketas. – *Filologija* 2 (6). P. 15–24.

Čepaitienė 2007 – Čepaitienė G. *Lietuvių kalbos etiketas: pragmatika ir semantika*. – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Čepaitienė, Steigvilaitė-Urbietienė 2003 – Čepaitienė G., Steigvilaitė-Urbietienė D. *Pokalbių telefonu etiketas*. – Kaunas: Šviesa.

Christie 2005 – Christie Ch. Editorial. – *Journal of Politeness Research* 1. P. 1–7.

Clark, Schunk 1980 – Clark H. H., Schunk D. H. Polite responses to polite requests. – *Cognition* 8. P. 111–143.

Craig, Tracy, Spisak 1986 – Craig R. T., Tracy K., Spisak F. The discourse of requests: Assessment of a politeness approach. – *Human Communication Research* 12. P. 437–468.

Culpeper 1996 – Culpeper J. Towards an anatomy of impoliteness. – *Journal of Pragmatics* 25. P. 349–367.

Economidou-Kogetsidis 2008 – Economidou-Kogetsidis M. Internal and external mitigation in interlanguage request production: The case of Greek learners of English. – *Journal of Politeness Research* 4. P. 111–138.

Eelen 2001 – Eelen G. *A Critique of Politeness Theories*. Manchester: St. Jerome.

Ervin-Tripp 1976 – Ervin-Tripp S. Is Sybil there? The structure of some American English directives. – *Language in Society* 5. P. 25–66.

Fox 2005 – Fox K. *Watching the English: the Hidden Rules of English Behavior*. – London: Hodder.

Fraser 1990 – Fraser B. Perspectives on Politeness. – *Journal of Pragmatics* 14. P. 219–236.

Fukushima 1996 – Fukushima S. Request Strategies in British English and Japanese. – *Language Sciences* 18. P. 671–688.

Fukushima 2000 – Fukushima S. *Requests and Culture: Politeness in British English and Japanese*. – Peter Lang: Bern.

Gibbs 1979 – Gibbs R. W. Contextual effects in understanding indirect requests. – *Discourse Processes* 2:1. P. 1–10.

Goffman 1967 – Goffman E. *Interaction ritual: Essays on face-to-face behavior*. – New York: Garden City.

- Grice 1975 – Grice P. Implicature. – P. Cole, J. Morgan (eds.) *Syntax and Semantics 3: Speech acts*. – New York: Academic Press. P. 42–59.
- Grigas 1969 – Grigas K. Liaudies etiketo formulės ir humoristiniai jų iškraipymai. – *Liaudies kūryba*. T 1. P. 218–226.
- Grundy 2000 – Grundy P. *Doing pragmatics*. – Hodder Arnold Publication.
- Gudavičienė 2006 – Gudavičienė E. 2006. Direktyvai kaip ilokucinių aktų rūšis. – *Lituanistica* 67 (3). P. 60–68.
- Gudavičienė 2007 – Gudavičienė E. *Lietuvių kalbos direktyvai*. – Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. – Vilniaus universitetas.
- Gudykunst, Ting-Toomey 1988 – Gudykunst W., Ting-Toomey S. *Culture and interpersonal communication*. – California: Sage Publications.
- Gumperz 1982 – Gumperz J. J. *Discourse strategies*. – Cambridge: Cambridge University Press.
- Hassall 1999 – Hassall T. Request strategies in Indonesian. – *Pragmatics* 9:4. P. 585–606.
- Hickey, Stewart 2005 – Hickey L., Stewart M. Introduction. – Hickey L., Stewart M. (eds.) *Politeness in Europe*. – Multilingual Matters. P. 9–12.
- Hinkel 1997 – Hinkel E. Appropriateness of Advice: DCT and Multiple Choice Data. – *Applied Linguistics* 18 (1). P. 1–23.
- Hofstede 1991 – Hofstede G. H. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. – London.
- Hofstede, Hofstede 2005 – Hofstede G. H., Hofstede G. J. *Cultures and Organisations: Software of the Mind*. – New York: McGraw-Hill.
- Holmes 1995 – Holmes J. *Women, men and politeness*. – London: Longman.
- Holmes 2005 – Holmes J. Politeness and postmodernism – an appropriate approach to the analysis of language and gender? – *Journal of Sociolinguistics* 9 (1). P. 108–117.
- Holtgraves 1992 – Holtgraves Y. Interpersonal Underpinnings of Request Strategies: General Principles and Differences due to Culture and Gender. – *Journal of Personality and Social Psychology* 62 (2). P. 246–256.
- Holtgraves 2005 – Holtgraves T. Social Psychology, Cognitive Psychology and Linguistic Politeness. – *Journal of Politeness Research* 1. P. 73–93.

- Hong 1998 – Hong W. *Request patterns in Chinese and German: A Cross-Cultural study*. – München: Lincom Europa.
- House 1989 – House J. Politeness in English and German: The Functions of *Please* and *Bitte*. – Blum-Kulka S., House J., Kasper G. (eds.) *Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies*. – Norwood, NJ: Ablex. P. 96–119.
- House 2005 – House J. Politeness in Germany: Politeness in Germany? – Hickey L., Stewart M. (eds.) *Politeness in Europe*. – Clevedon: Multilingual Matters. P. 13–28.
- Huettinger 2008 – Huettinger M. Cultural dimensions in business life: Hofstede's indices for Latvia and Lithuania. – *Baltic Journal of Management* 3 (3). P. 59–376.
- Hymes 1972 – Hymes D. H. Models of the Interaction of Language and Social Life. – Gumperz J. J., Hymes D. H. *Directions in sociolinguistics: the ethnography of communication*. – New York: Holt, Rinehart, Winston. P. 35–71.
- Hymes 1986 – Hymes D. H. Discourse: Scope without depth. – *International Journal of the Sociology of Language*, 57. P. 49–89.
- Ide 1989 – Ide S. Formal forms and discernment: Two neglected aspects of universals of linguistic politeness. – *Multilingua* 8 (2/3). P. 223–248.
- Yuan 2001 – Yuan Y. An inquiry into empirical pragmatics data gathering methods: Written DCT's, oral DCT's, field notes and natural conversations. – *Journal of Pragmatics* 33. P. 27–292.
- Yule 1998 – Yule G. *Pragmatics*. – Oxford: Oxford University Press.
- Jasiūnaitė 1997 – Jasiūnaitė B. „Padėk, Dieve!“ (Tradiciniai gero linkėjimai dirbančiam žmogui). – *Kalbotyra* 46 (1). P. 19–30.
- Jasiūnaitė 1999a – Jasiūnaitė B. „Į tavo sveikatą, į mano žyvata!“: Tradiciniai vaišių linkėjimai. – *Lituanistica* 2 (38). P. 34–45.
- Jasiūnaitė 1999b – Jasiūnaitė B. „Skalsu – dangun balsu!“ Tradiciniai linkėjimai valgantiesiems. – *Lituanistica* 3 (39). P. 78–88.
- Johnston, Kasper, Ross 1998 – Johnston B., Kasper G., Ross S. Effect of Rejoinders in Production Questionnaires. – *Applied Linguistics* 19 (2). P. 157–182.
- Kardelis 2002 – Kardelis K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. – Kaunas, Judex.

- Kasper 1990 – Kasper G. Linguistic politeness – *Journal of Pragmatics* 14. P. 193–218.
- Kasper 1998 – Kasper G. Politeness. – Asher R. E., Mey J. L. (eds.) *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. – Elsevier Science Ltd. P. 677–684.
- Kasper 2000 – Kasper G. Data Collection in Pragmatics Research. – Spencer-Oatey H. (ed.) *Culturally speaking*. – New York: Continuum. P. 316–341.
- Kasper 2004 – Kasper G. Linguistic etiquette. – Kiesling S. F., Paulston Ch. B. (eds.) *Intercultural discourse and communication: the essential readings*. – Blackwell Publishers. P. 58–72.
- Kasper, Dahl 1991 – Kasper G., Dahl M. Research Methods in Interlanguage Pragmatics. – *Studies in Second Language Acquisition* 13. P. 215–247.
- Kavolis 1993 – Kavolis V. Lietuviai, komunizmas ir tautinis charakteris. – *Metmenų laisvieji svarstymai*. – Vilnius. P. 314–328.
- Kerbrat-Orecchioni 2005 – Kerbrat-Orecchioni C. Politeness in France: How to Buy Bread Politely. – Hickey L., Stewart M. (eds.) *Politeness in Europe*. – Clevedon: Multilingual Matters. P. 29–44.
- Kong 1998 – Kong C. C. K. Politeness of service encounters in Hong Kong. – *Pragmatics* 8 (4). P. 555–575.
- Kučinskaitė 1990 [1985] – Kučinskaitė A. *Lietuvių kalbos etiketas*. – Vilnius: Mokslas.
- Kučinskaitė 2003 – Kučinskaitė A. Mandagumo žodžiai *prašom, prašyčiau*. – Kniūkšta P. (sud.) *Lietuvių kalbos žinynas*. – Kaunas: Šviesa. P. 493–524.
- Labov 1972a – Labov W. *Sociolinguistic patterns*. – Oxford: Basil Blackwell.
- Labov 1972b – Labov W. Some principles of linguistic methodology. – *Language in society* 1. P. 97–120.
- Lakoff 1973 – Lakoff R. The logic of politeness, or minding your p's and q's. – *Papers from the ninth regional meeting of the Chicago Linguistic Society*. – Chicago. P. 292–305.
- Lakoff 1975 – Lakoff R. *Language and woman's place*. – New York: Harper and Row.
- Larina 2005 – Larina T. Cultural values and negative politeness in English and Russian. – *Respectus Philologicus* 8 (13). P. 25–39.

Larina 2008 – Larina T. Directness, imposition and politeness in English and Russian. – Cambridge ESOL: Research Notes 33. P. 33–38.

Le Pair 2005 – Le Pair R. Politeness in the Netherlands: Indirect requests. – Hickey L., Stewart M. (eds.) *Politeness in Europe*. – Clevedon: Multilingual Matters. P. 66–81.

Leech 1999 [1983] – Leech G. *Principles of pragmatics*. – London / New York: Longman.

Lee-Wong 1994 – Lee-Wong S. M. Imperatives in Requests: Direct or Impolite – Observations from Chinese. – *Pragmatics* 4 (4). P. 491–515.

Locher, Watts 2005 – Locher M. A., Watts R. Politeness theory and relational work. – *Journal of Politeness Research* 1. P. 9–33.

Lubecka 2000 – Lubecka A. *Requests, Invitations, Apologies and Compliments in American English and Polish*. – Krakow: Księgarnia Akademicka.

Malakauskas 1994 – Malakauskas A. Taisyklinga ir netaisyklinga padėkos raiška. – *Kalbos aktualijos* 2. P. 62–64.

Mao 1994 – Mao L. R. Beyond politeness theory: ‘Face’ revisited and renewed. – *Journal of Pragmatics* 21. P. 451–486.

Marcinkevičienė 2008 – Marcinkevičienė R. *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*. – Vilnius: Versus aureus.

Márquez Reiter 2000 – Márquez Reiter R. *Linguistic politeness in Britain and Uruguay: A contrastive study of requests and apologies*. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.

Marti 2006 – Marti L. Indirectness and politeness in Turkish-German bilingual and Turkish monolingual requests. – *Journal of Pragmatics* 38. P. 1836–1869.

Matsumoto 1988 – Matsumoto Y. Reexamination of the universality of face: Politeness phenomena in Japan. – *Journal of Pragmatics* 12. P. 403–426.

Mills 1991 – Mills M. H. The performance force of the interrogative in colloquial Russian: From direct to indirect speech acts. – *Slavic and Eastern European Journal* 35 (4). P. 553–569.

Mills 2003 – Mills S. *Gender and politeness*. – Cambridge: Cambridge University Press.

Mills 2004 – Mills S. Class, gender and politeness. – *Multilingua* 23, 171–190.

Mills 2009 – Mills S. Discursive approaches to politeness and impoliteness. – *Politeness Now* (spaudai Mouton de Gruyter leidykloje rengiamos knygos rankraštis)

Mockaitis 2002 – Mockaitis A. I. The national cultural dimensions of Lithuania. – *Ekonomika* 59. P. 67–77.

Morgan 1978 – Morgan, J. L. Two types of convention in indirect speech acts. –P. Cole (ed.) *Syntax and semantics Vol. 9 Pragmatics*. – New York: Academic Press. P. 261–278.

O’Driscoll 1996 – O’Driscoll J. About face: a defense and elaboration of universal dualism. – *Journal of Pragmatics* 25 (1). P. 1–32.

Ogiermann 2009 – Ogiermann E. Politeness and in-directness across cultures: A comparison of English, German, Polish and Russian requests. – *Journal of Politeness Research* 5. P. 189–216.

Ogiermann, Suszcynska 2008 – Ogiermann E., Suszcynska M. On (im)politeness behind the Iron Curtain. – *Book of abstracts of The 4th International Symposium on Politeness “East meets West”*. – Budapest. P. 66–67.

Paxman 1999 – Paxman J. *The English: A Portrait of a People*. – London.

Rinnert, Kobayashi – Rinnert C., Kobayashi H. Requestive Hints in Japanese and English. – *Journal of Pragmatics* 31. P. 1173–1201.

Rintell, Mitchell 1989 – Rintell E. M., Mitchell C. J. Studying requests and apologies: An inquiry into the method. – In Blum-Kulka S., House J., Kasper G. (eds.). – *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. – Norwood, N. J.: Ablex Publishing Corporation. P. 248–272.

Ryvitytė 2008 – Ryvitytė B. *Evaluation in linguistic book reviews in English and Lithuanian*. – Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. – Vilniaus universitetas.

Rose 1992 – Rose K. Speech act research and written questionnaires: The effect of hearer response. – *Journal of Pragmatics* 17 (3), P. 49–62.

Rue, Zhang 2008 – Rue Y., Zhang G. Q. *Request Strategies: A Comparative Study in Mandarin Chinese and Korean*. – Amsterdam: John Benjamins.

Ruzickova 2007 – Ruzickova E. Strong and mild requestive hints and positive-face redress in Cuban Spanish. – *Journal of Pragmatics* 39. P. 1170–1202.

Savickienė 2005 – Savickienė I. Morfopragmatika: deminutyvų vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje. – *Kalbotyra* 54 (1). P. 91–100.

Savickienė 2006 – Savickienė I. Komunikacinė pragmatika ir kalbėjimo situacijos tikslas: deminutyvų vartojimo atvejais. – *Kalbos kultūra* 79, 12–22.

Scollon, Scollon 1995 – Scollon R., Scollon S. W. *Intercultural communication*. – Oxford: Blackwell.

Searle 1969 – Searle J. *Speech Acts*. – London: Cambridge University Press.

Searle 1975 – Searle J. *Indirect speech acts*. – Cole P., Morgan J. (eds.) *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. – New York: Academic Press. P. 59–82.

Searle 1979 – Searle J. *Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts*. – Cambridge: Cambridge University Press.

Sifianou 2000 – Sifianou M. *Politeness Phenomena in England and Greece: A Cross-Cultural Perspective*. – Oxford: Oxford University Press.

Spencer-Oatey 2000 – Spencer-Oatey H. Introduction: Language, Culture and Rapport Management. – Spencer-Oatey H. (ed.) *Culturally Speaking: Managing Rapport through Talk across Cultures*. – London: Continuum. P. 1–8.

Stoškus 1981 – Stoškus K. *Etiketas ir žmonių bendravimas*. – Vilnius: Mintis.

Stubbs 1983 – Stubbs M. Discourse analysis: The sociolinguistic analysis of natural language. – *Language in Society* 4. – Oxford: Blackwell.

Šukys 2003 – Šukys J. *Kalbos kultūra visiems*. – Kaunas: Šviesa.

Takano 2005 – Takano S. Re-examining linguistic power: strategic uses of directives by professional Japanese women in positions of authority and leadership. – *Journal of Pragmatics* 37 (5). P. 633–666.

Terkourafi 2005 – Terkourafi M. Beyond the micro-level in politeness research. – *Journal of Politeness Research* 1. P. 237–262.

Thomas 1983 – Thomas J. Cross-cultural pragmatic failure. – *Applied Linguistics* 4. P. 91–112.

Thomas 1995 – Thomas J. 1995 *Meaning in Interaction. An Introduction to Pragmatics*. – London: Harlow.

Tidikis 2003 – Tidikis R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.

Trosborg 1995 – Trosborg A. *Interlanguage Pragmatics. Requests, Complaints and Apologies*. – Berlin / New York: Mouton de Gruyter.

Vaitkevičiūtė 1964 – Vaitkevičiūtė V. Kai kurios skatinimo rūšys ir jų reiškimo būdai lietuvių kalboje. – *LTSR MA darbai*. A ser. 1 (16). P. 219–229.

Valeckienė 1998 – Valeckienė A. *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Van Mulken 1996 – Van Mulken M. Politeness markers in French and Dutch requests. – *Language Sciences* 18. P. 689–702.

Watts 2003 – Watts R. *Politeness*. – Cambridge: Cambridge University Press.

Watts, Ide, Ehlich 1992 – Watts R., Ide S., Ehlich K. Introduction. – Watts R., Ide S., Ehlich K. (eds.) *Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice*, Berlin / New York: Mouton de Gruyter. P. 1–17.

Weizman 1989 – Weizman E. Requestive hints. – Blum-Kulka S., House J., Kasper G. (eds.) *Cross-cultural Pragmatics: Requests and Apologies*, Norwood, N. J. Ablex. P. 71–96.

Weizman 1993 – Weizman E. Interlanguage requestive hints. – Kasper G., Blum-Kulka S. (eds.) *Interlanguage pragmatics*. – Oxford: Oxford University Press. P 123 –137).

Wierzbicka 1985 – Wierzbicka A. Different cultures, different languages, different speech acts: Polish vs. English. – *Journal of Pragmatics* 9 (2–3). P. 145–178.

Wierzbicka 1991 – Wierzbicka A. *Cross-Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction*. – Berlin / New York: Mouton de Gruyter.

Wolfson 1976 – Wolfson N. Speech event and natural speech: Some implications for sociolinguistic methodology. – *Language in Society* 5, 189–205.

Wolfson 1988 – Wolfson N. The Buldge: A Theory of Speech Act Behavior and Social Distance. – Fine J. (ed.) *Second language discourse: a textbook of current research*. – Norwood, N. J.: Ablex Publishing Corporation. P. 21–38.

Zaikauskas 2002 – Zaikauskas E. *Teoriniai performatyvų pagrindai*. – Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. – Vilniaus universitetas.

PRIEDAS

1. Lietuviškas DKT anketos prašymams išgauti variantas.

Jūsų rankose – VU taikomosios kalbotyros doktorantės sociolingvistinio tyrimo anketa. Jos tikslas – surinkti studentų šnekamosios kalbos pavyzdžių tam tikrose situacijose. Anketa yra anoniminė, gauti duomenys bus naudojami tik statistiniams apibendrinimams.

Pastaba. Prašyčiau pateiktus tekstukus labai įdėmiai perskaityti ir pasistengti gerai įsivaizduoti kiekvieną situaciją. Tačiau svarbu, kad gerai į kiekvieną įsijautę, rašytumėte per daug negalvodami, kuo spontaniškiau ir natūraliau – lyg fiksuotumėte gyvą šneką. Šiuo tyrimu nėra siekiama patikrinti jūsų kalbos taisyklingumo, gražumo – svarbi kuo tikroviškesnė jos vartoseną. Atsakymams skirkite tiek vietos, kiek reikės.

Iš anksto dėkoju už tai, kad į tai atsižvelgsite!

1 situacija

Jūs ir jūsų draugas Saulius sėdite ant sofos ir žiūrite televizorių. Užsinorite pavartyti žurnalą, kuris guli už Sauliaus. Ką sakote?

2 situacija

Per seminarą sėdite arčiausiai lango. Jis truputį pravertas. Profesorė, jūsų kursinio darbo vadovė, mano, kad jį jau reikėtų uždaryti, nes darosi šalta. Ką ji sako?

3 situacija

Į Vilnių dviejų savaitėms atvyksta jūsų draugė Jurga iš Kauno. Ji norėtų pagyventi pas jus. Kadaisė esate jai tai siūlęs(-iusi). Tačiau bėda ta, kad tuo metu būsite išvykęs(-usi) padirbėti į užsienį, o savo butą vasarai jau išnuomojot mažai pažįstamam vaikinui. Žinote, kad rasti kitą vietą toms dviem savaitėms draugei būtų labai sunku. Turite labai greitai ką nors sugalvoti. Kitą dieną prieš paskaitą sutinkate bendrakursę Dovilę. Žinote, kad Dovilė gyvena mažame nuosavame butuke. Ką sakote?

4 situacija

Sausakimšoje studentų valgykloje su padėklų rankose ieškote, kur prisėsti. Laisvų stalų nėra. Prie vieno dar būtų galima nesunkiai tilpti, jei viena iš ten sėdinčiųjų, jūsų amžiaus mergina, šiek tiek pasislinktų. Ką sakote?

5 situacija

Po paskaitos dėstytojas garsiai ištaria jūsų vardą ir pavardę ir paprašo trumpam pasilikti (iš veido studentų jis dar nelabai pažįsta). Dėl pasikeitusių mokymo planų dėstytojas norėtų, kad savo pranešimą, kurį jums buvo skirta skaityti jo seminare kitą savaitę,

pristatytumėte jau šią – t. y. po trijų dienų, nes jis labiau tiktų tos dienos temai. Ką dėstytojas sako?

6 situacija

Pirmadienio popietė, penkta valanda. Savo bendrabučio kambaryje jūs ruošiatės rytojaus seminarui. Tačiau kaimynas už sienos ėmė garsiai leisti muziką ir dabar sunku susikaupti. Jūs žinote, kad tas studentas išsikėlė tik vakar ir jūs tik pasisveikint koridoriuje. Nusprendžiate nueiti ir paprašyti pritildyti muziką. Pabeldus kaimynas atidaro duris. Ką sakote?

7 situacija

Mama ruošiasi gaminti pietus, bet apsižiūri, kad namie nebėra pieno ir sviesto. Artimiausia parduotuvė jau uždaryta, o kita yra toli nuo namų. Ji norėtų, kad į parduotuvę nueitų jos paauglys sūnus Lukas, kuris tuo metu mokosi su draugu. Ką mama sako?

8 situacija

Su draugais norite atšvęsti sesijos pabaigą užmiestyje, bet nerandate kur. Jūsų dėdė Kęstutis turi sodybą prie Vilniaus, kuri tam puikiai tiktų. Prieš dvejus metus jis yra leidęs jums ten švęsti gimtadienį. Tačiau tąkart besilinksminant buvo apgadintas senovinis stalas. Vis dėlto ryžtatės dar kartą pasiteirauti dėl tos sodybos ir skambinate dėdei. Jis pakelia ragelį. Ką sakote?

9 situacija

Namie suskamba telefonas. Jūs patogiai sėdite ir skaitote įdomią knygą. Norite, kad į skambutį atsilięptų jūsų aštuonmetė sesutė Rūta, kuri žaidžia netoli telefono. Ką sakote?

10 situacija

Jau baigiasi laikas, skirtas vienam referatui pristatyti. Tačiau matote, kad niekaip nespėsite baigti laiku – labai reikia poros knygų iš bibliotekos ir laukiate, kol jos po dviejų dienų bus grąžintos. Nutariate nueiti pas dėstytoją Ritą Kazlauskienę ir paprašyti, kad leistų darbą atnešti vėliau. Jūs lankėte kelias jos paskaitas ir žinote, kad ji yra griežta ir reikli. Dėstytoją randate katedroje per priėmimo valandas. Ką jai sakote?

11 situacija

Pakalbėjęs(-usi) su jus kuruojančios katedros vedėju turite labai skubiai parašyti vieną prašymą. Jums reikia popieriaus lapo. Katedroje prie stalo sėdi katedros administratorė, vidutinio amžiaus moteris. Ką sakote?

12 situacija

Jūs esate savo bendrosios praktikos gydytojo Romo Butkaus kabinete. Gydytojas yra geras jūsų šeimos draugas, jums pažįstamas nuo vaikystės. Baigiantis konsultacijai prisimenate, kad tuo pačiu būtų gerai pasitikrinti skydliaukę – endokrinologas rekomendavo kas keletą metų profilaktiškai ją išsitiirti. Nors tyrimas mokamas, vis tiek reikalingas formalumas – gydytojo siuntimas. Ką sakote?

Prašyčiau pateikti informacijos apie save (*pabraukite arba, kur reikia, įrašykite*)

Lytis	vyras moteris
Amžius	
Tautybė	lietuvis(-ė) rusas(-ė) lenkas(-ė) kita:
Gimtoji(-osios) kalba(-os)	lietuvių rusų lenkų kita:
Kilmės vieta (miestas / rajonas)	
Gyvenamoji vieta	Vilnius kita:
Kiek laiko čia gyvenate?	iki 1 m. ____ metus(-ų) visą gyvenimą
Ką studijujete?	
Kursas	1 2 3 4
Motinos išsilavinimas	pagrindinis vidurinis aukštesnysis aukštasis
Tėvo išsilavinimas	pagrindinis vidurinis aukštesnysis aukštasis

Jei dėl šios anketos turėtumėte kokių pastabų, labai prašyčiau jas surašyti čia:

Ačiū už Jūsų atsakymus ir sugaištą laiką!

2. Angliškas DKT anketos prašymams išgauti variantas.

I'm a PhD student at the University of Vilnius, Lithuania, and I would very much appreciate your help with my sociolinguistic research. This questionnaire is designed to gather some English speech samples in various situations of students' lives. The questionnaire is anonymous, and the data provided will be used only for statistical generalisations. Please print or write clearly.

Note. Would you please read the situations thoroughly to really get into them. However, it is very important that once you can clearly imagine the situation, you write your words down without thinking too much – as spontaneously as possible, exactly as they would be said. This research is not aimed at testing your language skills. What is crucial is to collect as natural as possible speech samples in written form. Please take as much or as little space for your answers as needed.

Thanks for taking that into account!

Situation No. 1

You and your friend John are sitting on a couch and watching TV. You feel like having a look at the magazine which lies on the other side of John. What do you say?

Situation No. 2

During a seminar, you are sitting closest to the window which is a little bit open. Professor Jane Pearson, your supervisor, thinks that it should be closed since it's getting cold inside. What does she say?

Situation No. 3

Your close friend Sue comes to your city for a two-week course. She would like to stay at your place. You had, in the past, invited her to stay over if needed. But the problem is that at the time Sue wants to come you are due to be away for a summer job abroad, and your flat is rented to another guy that you barely know. It would be extremely difficult for your friend to find another place to live for those two weeks. You need to think of a solution very quickly.

The next day before a lecture, you meet your course mate Lucy. You know that Lucy lives in her own small apartment, and you want to suggest that she take your friend as her guest. What do you say to Lucy?

Situation No. 4

During lunchtime, in the student refectory packed with people, you are looking for a place to sit, with a full tray in your hands. There are no free tables. However, at one table there would be a space for you if one of the people, a girl of your age, moves a little and makes some space. What do you say?

Situation No. 5

After a lecture, the lecturer calls your name (he doesn't know his students by faces yet) and asks you stay for a little while. Due to unexpected changes in his teaching plans, he would like you to make the presentation in his seminar in 3 days – although it was originally assigned for next week. The reason is that your presentation would be more suitable for this weeks' topic. What does he say?

Situation No. 6

It is 5:00 on a Monday afternoon. You are studying in your hall of residence room for tomorrow's seminar. Your next door neighbour starts playing loud music, and now it's difficult to concentrate. The guy moved in yesterday, and you just exchanged greetings with him in the corridor. You decide to go and ask him to turn the music down. You knock at the door, and the neighbour opens it. What do you say?

Situation No. 7

A mother is about to start preparing dinner, but realises that there's no milk and no butter left in the house. The nearest shop is already closed, and the other one is quite far away

from home. The mother would like her teenage son, Peter, who's studying with a friend, to go for the products for her. What does she say?

Situation No. 8

You and your friends are planning to have a party at the end of the semester somewhere outside the city, but there's no place to go. Your uncle Nick has a cottage that would be an ideal place for such a purpose. Two years ago, the uncle let you hold your birthday party there. Unfortunately during that party an antique table was slightly damaged by accident. However, you decide to call and ask to use the cottage again. What do you say?

Situation No. 9

The home telephone rings. You are sitting comfortably and reading an interesting book. Your younger 8 year old sister Jane is playing right by the phone. You want her to pick it up. What do you say?

Situation No. 10

The deadline for handing in an essay is close. But it is obvious that you won't be able to finish it on time. You badly need one more book from the library that you are waiting to be returned in two days. You decide to go to your lecturer, Alison Mills, and to try to ask for an extension. You attended a few of her courses and know her to be strict and demanding. You find her in her office during the consultation times. What do you say?

Situation No. 11

After a talk with the head of your department, you have to write an application very quickly. You need a sheet of paper. The secretary, a middle-aged woman, is sitting at her desk nearby. What do you say?

Situation No. 12

You are at your GP's, John Perkins, at the local surgery. The doctor is a good friend of your family and you know him from your childhood. The consultation is about to finish, but you suddenly remember that it would be good to have your thyroid examined – you were recommended to do so every few years. You have to pay for the test, but still there's a formality needed – your GP has to prescribe this for you. What do you say?

Could you please provide some information about yourself.
(please underline or fill in the blanks)

Sex	Female	Male
Age		
Nationality	British	Other(s):
Ethnicity		
Native language(s)	English	Other(s):

Place of birth	
Place of residence	Hull Other:
For how long have you lived here?	year(s)
Field of studies	
Which degree are your studying for?	Bachelor's Master's
Year of study	1 2 3 4
Highest level of education of mother	O level/GCSE A level College University
Highest level of education of father	O level/GCSE A level College University

If you have any comments that you would consider to be relevant to this questionnaire, please add them below.

Thank you very much for your time and effort!